

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

**SINIRLI RASYONALİTE BAĞLAMINDA
FİNANSAL FAALİYETTE KATILIM BANKALARI**

DOKTORA TEZİ

Kemal YÜCEL

BURSA-2018

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI**

**SINIRLI RASYONALİTE BAĞLAMINDA
FİNANSAL FAALİYETTE KATILIM BANKALARI**

DOKTORA TEZİ

Kemal YÜCEL

**Danışman:
Prof.Dr. Emin ERTÜRK**

BURSA-2018

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 03/09/2018

Tez Başlığı / Konusu: Sınırlı Rasyonelite Bağlamında Finansal Faaliyette Katılım Bankaları

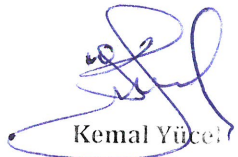
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 228 sayfalık kısmına ilişkin, 03/09/2018 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 16 'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

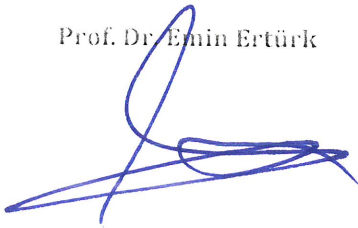
Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Kemal Yücel
03/09/2018

Adı Soyadı: Kemal Yücel
Öğrenci No: 711111005
Anabilim Dalı: İktisat
Programı: İktisat
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Prof. Dr. Emin Ertürk

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans/ Doktora tezi olarak sunduğum Sınırlı Rasyonelite Bağlamında Finansal Faaliyette Katılım BankalarıBaşlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

03.04.2018

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Kemal Tücel

Öğrenci No: 71111005

Anabilim Dalı: İKTİSAT

Programı: _____

Statüsü: Y. Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Kemal YÜCEL
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : İktisat
Bilim Dalı : İktisat Politikası
Tezin Niteliği : Doktora Tezi
Sayfa Sayısı : xiv +241
Mezuniyet Tarihi : / / 2018
Tez Danışmanı : Prof.Dr. Emin ERTÜRK

SINIRLI RASYONALİTE BAĞLAMINDA FİNANSAL FAALİYETTE KATILIM BANKALARI

Günümüzde iktisadi ve finansal faaliyetler her kesimin ihtiyaç duyduğu hizmetlerdir.

İktisadi faaliyetlerde kaynakları optimum kullanmak rasyonelliktir. Üretim, yatırım ve finansal faaliyetler gibi temel disiplinler de akılla yürütülebilmektedir.

İktisadi ve finansal faaliyetler dinamik süreçtirler. Günümüze kadar da çok önemli değişiklikler olduğu izlenmektedir.

Dünyada dini saiklerin de ötesinde seksen ülkede faaliyet gösteren faizsiz finans çalışmalarında en büyük görev yine Türkiye'ye düşmektedir.

Çalışmamızda; rasyonelite, sınırlı rasyonelite ve ilgili yaklaşımları, İslam iktisadı ve katılım bankaları ile bağlantısı ele alınmıştır.

Finansal faaliyet, faiz ve faizsiz finans incelenmiştir.

Faizsiz finans da denilen katılım bankalarının finansal fon toplama ve fon kullandırma yöntemleri ve modelleri açıklanmıştır.

Ayrıca, anket çalışmalarıyla ve tablolarla da desteklenerek katılım bankaları ile sınırlı rasyonelitenin bağlantısı değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler:

Rasyonelite ve Sınırlı Rasyonelite, Finansal Faaliyet, Katılım Bankaları

ABSTRACT

Name and Surname : Kemal YÜCEL
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Economics
Branch : Economics Politics
Degree Awarded : PhD
Page Number : xiv +241
Degree Date : / / 2018
Supervisor : Prof.Dr. Emin ERTÜRK

INTEREST FREE BANKING IN THE CONTEXT OF BOUNDED RATIONALITY FINANCIAL ACTIVITIES

Today, economic and financial activities are services that every sector needs. Optimal use of resources in economic activities is rationality. Basic disciplines such as production, investment and financial activities can also be carried out with wisdom.

Economic and financial activities are dynamic processes. It is also observed that there are very important changes as far as now.

Beyond religious motives in the world, the biggest duty in İslamic Finance activities that operate in eighty countries falls to Turkey again.

In our study; rationality, bounded rationality and related approaches to the connection with Islamic economics and interest free banking have discussed.

Financial activity, interest and interest-free financing have also been examined.

Financial fund collection and funding methods and models of interest-free banking, also called interest-free finance, are explained.

In addition, the relationship between interest-free banking and bounded rationality were evaluated by supported with the survey studies and tables.

Keywords :

Rationality and Bounded Rationality, Financial Activities, Interest Free Banking

ÖNSÖZ

İktisat; sosyal hayatın vazgeçilmez kavramlarından birisidir. İktisatta mal=para dengesi temel ilkelerdendir. Bu dengenin bozulduğu iktisadi faaliyet ve ortamda da adil bölüşümden söz edilememektedir. İşte bu sebeple faiz; mal=para dengesini bozduğundan dolayı makro dengeyi bozucu etkisi bulunmaktadır.

Bu çalışmada kredi, ortaklık, kâr ve faiz gibi iktisadi kavramlara değinilerek karşılaştırmalar yapılmış ve faizsiz finans modelleri ortaya konarak sınırlı rasyonalite ile katılım bankaları arasındaki bağlantı araştırılmıştır.

Bankacılık sektörünün geçmişte yaşadığı finansal krizlerde önemi daha da belirginleşen katılım bankaları sadece Dünya’da değil, ülkemizde de ilerleme kaydetmiştir. Ayrıca kâr-zarar ortaklığına dayalı bir işleyiş sistemi benimsediğinden, atıl fonları reel ekonomiye kazandırması açısından ekonomik genişlemeye ve kalkınmaya istikrarlı bir destek sağlamaktadır.

Yaptığımız anket çalışması ile katılım bankalarının tercih edilme nedenleri ortaya koyulmuştur. Ayrıca konuyla ilgili kavramlar tablolarda temel nitelikleri yönüyle karşılaştırılmıştır. Çalışmada literatüre atıf yapılmakla birlikte konu ile ilgili özgün düşünce ve araştırmalara yer verilmiştir.

Tüm çabama rağmen ortaya çıkan hatalardan sorumlu olduğumu da belirtmeliyim.

Bu çalışmanın oluşmasında bana rehberlik eden, benden sabrını ve bilgisini esirgemeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Emin ERTÜRK’e, uygulama aşamasında bana görüşleri ile destek veren değerli hocam Prof. Dr. Feridun YILMAZ ile Prof. Dr. Recep CİCİ hocama ve değerli bilgileri ile bu çalışmaya katkıda bulunan tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bu süreçte gösterdikleri sabırla beni motive eden ve benden desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen değerli aileme sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

Kemal YÜCEL

Bursa, 2018

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZGÜNLÜK RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar	xi
ŞEKİLLER	xiii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

RASYONALİTE VE SINIRLI RASYONALİTE

1. RASYONALİTE.....	5
1.1. RASYONALİTE KAVRAMI.....	5
1.1.1. Homo Economicus ve Rasyonalite.....	7
1.1.2. İktisat Biliminde Homo Economicus ve Rasyonalite	8
1.1.3. Rasyonalite Kavramına Getirilen Eleştiriler	10
2. SINIRLI RASYONALİTE	13
2.1. SINIRLI RASYONALİTE KAVRAMI	13
2.2. SINIRLI RASYONALİTE MODELLERİ	13
2.2.1. Dewey'in Sınırlı Rasyonalite Modeli	16
2.2.2. Kant'ın Sınırlı Rasyonalite Modeli.....	17
2.2.3. Hayek'in Sınırlı Rasyonalite Modeli	18
3. SINIRLI RASYONALİTEYE ÇAĞDAŞ YAKLAŞIMLAR.....	19
3.1. DAVRANIŞSAL İKTİSAT YAKLAŞIMI	19
3.2. DENEYSEL İKTİSAT YAKLAŞIMI	20
3.3. NÖROİKTİSAT YAKLAŞIMI	22
4. İSLAM İKTİSADINDA RASYONALİTE VE SINIRLI RASYONALİTE	25
4.1. İSLAM İKTİSADI BAĞLAMINDA RASYONALİTE TARTIŞMASI.....	25
4.2. İSLAM İKTİSADI VE SINIRLI RASYONALİTE	27

İKİNCİ BÖLÜM FİNANSAL FAALİYET

1. FİNANSAL FAALİYET	45
1.1. FİNANSAL FAALİYET KAVRAMI	45
1.2. PARANIN MAHİYETİ VE ÖZELLİKLERİ	46
1.3. FAİZ KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ	48
1.3.1. İlk Çağda Faiz (M.Ö. 3000-M.S. 375)	49
1.3.2. Orta Çağda Faiz (375-1453)	49
1.3.2.1. Musevilikte faiz (M.Ö 13 – 17. Asırlar).....	53
1.3.2.2. Hıristiyanlıkta Faiz	55
1.3.2.3. İslamiyet'te Faiz (7.Asır ve Sonrası).....	58
1.3.3. Yeni Çağda Faiz (1453-1789)	71
1.3.3.1. Liberal Sistemde Faiz	73
1.3.3.2. Kapitalist Sistemde Faiz	75
1.3.3.3. Sosyalist Sistemde Faiz	78
2. FİNANSAL SİSTEM VE FONKSİYONLARI	79
3. FİNANSAL SİSTEMDE FAİZSİZ FİNANS.....	81
4. FİNANSAL PİYASALARIN GELECEĞİ	100

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATILIM BANKALARI VE FAALİYETLERİ

1. KATILIM BANKALARI	102
1.1. KATILIM BANKALARI (FAİZSİZ BANKACILIK) KAVRAMI.....	102
1.2. FAİZSİZ BANKALARIN GELİŞİMİ.....	106
1.2.1. Faizsiz Bankaların Dünyadaki Gelişimi	106
1.2.2. Faizsiz Bankaların Türkiye deki Gelişimi	111
1.3 KATILIM BANKALARININ TEMEL ÖZELLİKLERİ	121
1.3.1. Banka Özelliği Taşınması	121
1.3.2. Faizsiz Faaliyet Göstermesi.....	121
1.3.3. Aracı Kurum Niteliğine Sahip Olması	124
1.3.4. Güven unsuru Sağlaması.....	125
1.4. SINIRLI RASYONALİTE VE KATILIM BANKALARI.....	127
2. KATILIM BANKALARININ FAALİYETLERİ.....	131
2.1 KATILIM BANKALARININ FİNANSAL FON TOPLAMA YÖNTEMLERİ	133
2.1.1. Özel Cari Hesaplar.....	134
2.1.2. Katılma Hesapları (Kâr- Zarara Katılma)	134
2.1.2.1. Birim Değer (B.D.)	135
2.1.2.2. Hesap Değer (H.D.)	136
2.1.2.3. Birim Hesap Değeri (B.H.D.)	136
2.1.3. Yatırım Hesabı	137
2.1.4. Tasarruf Hesabı.....	138
2.1.5. Özel Fon Havuzu	139
2.2.KATILIM BANKALARININ FİNANSAL FON KULLANDIRMA YÖNTEMLERİ.....	140
2.2.1. Emek-Sermaye Ortaklığı (Mudarebe)	142

2.2.2. Sermaye Ortaklığı (Müşareke)	144
2.2.3. Üretim ve Ticaret Desteği (Murabaha)	146
2.2.4. İcâre (Kiralama, Leasing)	148
2.2.5. Selem (Vadeli Satış)	149
2.2.6. İstisna (Üretim Siparişi)	150
2.2.7. Sukuk, (Menkul Kıymetleştirme, Securitization)	149
2.3 KATILIM BANKALARININ DİĞER İŞLEMLERİ	153
2.3.1. Kredi Kartları	155
2.3.2. Tüketici Kredileri.....	156
2.3.3. Ticari Krediler.....	156
2.3.4. Gelire Endeksli Senetler	156
2.3.5. Sigorta (Tekafül)	156
2.3.6. Kıymetli Madenlere Dayalı İşlemler (Altın Hesabı)	158
2.3.7. Vadeli Döviz İşlemleri (Forward)	159
2.3.8. Uluslararası Üretim ve Ticaret Desteği (Teverrük).....	161
2.3.9 Sendikasyon Kredilerinin Mevduat ve Katılım Bankalarınca Kullanılmaları	162
2.3.10. Emtia Borsaları	165
3. ANKETLER ÇERÇEVESİNDE KATILIM BANKALARI.....	166
4. KATILIM BANKALARINI DÜZENLEYEN VE DENETLEYEN KURULUŞLAR.....	185
4.1. İSLAMİ YATIRIM VE İHRACAT KREDİ ŞİRKETİ (ICIEC)	186
4.2. İSLAMİ BANKALAR VE FİNANS KURUMLARI GENEL BİRLİĞİ (GCIBFI)	187
4.3. İSLAMİ ÇALIŞMA VE ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ (IRTI):.....	188
4.4. ULUSLARARASI İSLAMİ DERECELENDİRME KURULUŞU (IIRA)...	188
4.5. İSLAMİ KALKINMA BANKASI (IDB).....	189
4.6. ULUSLARARASI İSLAMİ FİNANS PİYASASI (IIFM).....	190
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	193
EKLER.....	200
KAYNAKLAR	222
ÖZGEÇMİŞ.....	241

TABLULAR

Sayfa

Tablo 1. Homo Eeconomicus (Rasyonalite) ile Sınırlı Rasyonalite Kavramlarının Karşılaştırılması.....	42
Tablo 2. Faizsiz Finansman Modellerinin Sektörel Kullanım Alanları Tablosu.....	99
Tablo 3. Katılım Bankalarının Dünya'daki Tarihsel Gelişim Tablosu.....	109
Tablo 4. 2005-2017 Yıllarında Bankacılık Sektörünün (Mevduat ve Katılım Bankaları) Toplam Aktifler, Toplam Mevduat, Toplam Kredi ve Toplam İstihdam Verileri Büyüklüğü	113
Tablo 5. 2005-2017 Yıllarında Mevduat Bankacılığının Toplam Aktifler, Toplam Mevduat, Toplam Kredi Büyüklüğü, Toplam İstihdam Verileri ve Bankacılık Sektöründeki Payları	115
Tablo 6. 2005-2017 Yıllarında Katılım Bankacılığının Toplam Aktifler, Toplam Fonlar, Toplam Kredi Büyüklüğü, Toplam İstihdam Verileri ve Bankacılık Sektöründeki Payları.....	117
Tablo 7. 2005-2017 Yıllarında Mevduat Bankacılığı ve Katılım Bankacılığının Toplam Aktifler, Toplam Mevduat, Toplam Kredi Büyüklüğü ve Toplam İstihdam Verilerinin Büyüme Oranları Yönüyle Karşılaştırılması.....	119
Tablo 8. Katılım Bankaları ile Mevduat Bankalarının Verdikleri Hizmet Nitelikleri ile Karşılaştırılması.....	126
Tablo 9. Katılım Bankalarının Uyguladıkları Ortaklık, Ticaret, Destek ve Diğer Finansman Modellerinin Tablosu.....	152
Tablo 10. 2005-2017 Yıllarında Mevduat Bankacılığı ve Katılım Bankacılığının Toplam Sendikasyon Kredileri	164
Tablo 11. Ankete Katılan Bireylerin Cinsiyet Bilgileri.....	167
Tablo 12. Katılımcıların Yaş Dağılımı.....	167
Tablo 13. Katılımcıların Eğitim Düzeyi.....	168
Tablo 14. Katılımcıların Meslek Dağılımı.....	168
Tablo 15. Katılımcı Bireylerin Banka Finansman İhtiyaç Mıdır Değerlendirmeleri...	169
Tablo 16. Katılımcıların Finansman Kaynağı Kullanımları.....	170
Tablo 17. Katılımcıların Katılım Bankalarını Tercih Nedenleri.....	171
Tablo 18. Ankete Katılanların Katılım Bankaları ile İşlem Yapma Durumu.....	172
Tablo 19. Ankete Katılan Bireylerin Katılım Bankalarını Tercih Etmeme Gerekçeleri	173

Tablo 20. Ankete Katılan Bireylerin Katılım Bankalarını Eleştirme Konuları.....	174
Tablo 21. Ankete Katılanların Faizli Bankalarla İşlem Yapma Durumu.....	175
Tablo 22. Ankete Katılanların Finans Kurumlarını Tercih Dağılımı.....	176
Tablo 23. Ankete Katılanların Katılım Bankası Görüşleri.....	177
Tablo 24. Ankete Katılan Bireylerin Faizsiz Banka Değerlendirmeleri.....	178
Tablo 25. Ankete Katılanların Kurumlara Göre Kredi Kartı Kullanımları.....	179
Tablo 26. Katılımcıların Parayı Değerlendirme Görüşleri.....	180
Tablo 27. Ankete Katılan Bireylerin Katılım Bankalarını ve Diğer Bankaları Karşılaştırılması.....	181
Tablo 28. Ankete Katılan Kişilerin Katılım Bankası İhtiyaç Durumu Yanıtlarının Dağılımı.....	182
Tablo 29. Ankete Katılan Katılımcıların Katılım Bankası Hizmet Çeşitliliğini Değerlendirmesi.....	183
Tablo 30. Ankete Katılan Bireylerin Katılım Bankalarını Tanıma Durumu.....	184

ŞEKİLLER

Şekil 1. İslam’ da İktisadi ve Finansal Faaliyetlerin Konumu	28
Şekil 2. İslam Hukukunda Faiz Çeşitleri	67
Şekil 3. Faizsiz Finansta Uygulanan Ortaklık, Ticaret ve Diğer Finansman Modelleri..	91

KISALTMALAR DİZİNİ

Bibliyografik Bilgiler	Uluslararası	Türkçe
Adı geçen eser	op.cit	a.g.e.
Aynı eser/yer	Ibid.	a.e.
Bakınız	V.	Bkz.:
Bankacılık Düzenleme ve Denetleme kurumu	BRSA	BDDK
Basım tarihi yok	w.date	t.y.
Basım yeri yok	w.place	y.y.
Cilt	Skin	C
Çeviren	trans. by	çev.
Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler	et. al.	v.d.
Diyanet İşleri Başkanlığı	PRA	DİB
Editör/yayına hazırlayan	ed. by	ed.veya haz.
Eserin bütününe atıf	passim	b.a.
Eserin kendi içinde aşağıya atıf	İnfra	bkz.: aş.
Eserin kendi içinde yukarıya atıf	Supra	bkz.: yuk.
İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi	AECS	İTİA
İslam Araştırmaları Merkezi	(IRC)	İSAM
İslam Hukuku Araştırmaları Derneği	AILS	İHAD
İslâmî İlimler Araştırma Vakfı	ISRF	İSAV
Karşı görüş	vs.	k.g.
Karşılaştırınız	Cf.	Karş.
Londra Metal Borsası	LME	LMB
Milattan önce	B.C.	M.Ö.
Milattan sonra	A.C.	M.S.
Sayfa/sayfalar	p. / pp.	s. / ss.
Sayı	Number	S.
Sermaye Piyasası Kurulu	CMBT	SPK
Sosyal Bilimler Enstitüsü	SSI	SBE
Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi	(DİE)	DİA
Türkiye Katılım Bankaları Birliği	(PBAT)	TKBB
Uludağ Üniversitesi	UU	UÜ
Yazara ait son zikredilen yer	loc.cit	a.y.

GİRİŞ

Bireyler gündelik yaşamlarında olduğu gibi iktisadi faaliyetlerinde de çok sayıda tercihler yaparak karar vermektedirler. Bu amaçla çalışmaya öncelikle iktisadın temel varsayımlarından Rasyonalite ile başlanmıştır.

Rasyonalite, bireyin tam bilgi şartları altında faydası maliyetten büyük olan eylemlerde bulunmasıdır. Ancak tam bilgi şartı mevcut olmadığından iktisadi aktörler arasında asimetrik enformasyonun varlığı altında sınırlı rasyonalite (bounded rationality) ortaya çıktığı varsayılmaktadır..

Tezin İlk bölümünde, rasyonalite ve sınırlı rasyonalite başlığı altında kavramların tanımları yapılmıştır. Ardından yine bu bölümde sınırlı rasyonalite modellerine yer verilmiştir. Aynı zamanda çağdaş yaklaşımlar açıklanarak islam iktisadi bağlamında rasyonalite ve sınırlı rasyonalite tartışılmıştır.

Rasyonalite kavramının tarihi serüvenini, işlevselliğini, rasyonalite ile yakın temas halinde olan “Homo Economicus”, çıkar, menfaat ve vd.. kavramlarını araştırarak karşılaştırma çabasında olunmuştur..

Rasyonalite ve Homo Economicus toplumun ve onu oluşturan bireylerin iktisadi faaliyetlerindeki tercih ve kararlarında faydalarını maximize etmeye çalışmaları ile birlikte söz konusu kavrama getirilen eleştirilere de yer verilmiştir. Daha sonra rasyonalite ile birlikte sınırlı rasyonalite kavramlarının karşılaştırması yapılarak ortak noktaları ile farklılıklarının açıklama çabası gösterilmiştir. Sınırlı rasyonalitede Dewey’in, Kant’ın, Hayek’in modele katkıları incelenmiştir. Sınırlı rasyonalite modelleriyle sınırlı rasyonaliteye çağdaş yaklaşımları referans alınarak Daniel Kahneman ve Amos Tversky’nin “Beklenti Teorisi” çalışmalarıyla risk altındaki karar alma davranışlarında sergilenen davranışsal iktisat yaklaşımı değerlendirilmiştir. Davranışsal iktisadın sınırlı rasyonaliteye katkıları üzerinde durularak deneysel ve nöroiktisat yaklaşımlarına da yer verilmiştir.

Daha sonra İslam İktisadı bağlamında rasyonalite tartışması, İslam İktisadı ile sınırlı rasyonalite arasındaki bağ, anket çalışmaları ile de desteklenerek bireylerin tercihlerde etkili olan duygu ve davranışlara da temas edilmiştir.

Rasyonalite ile sınırlı rasyonalitenin daha net görülebilmesi için birinci bölümün sonunda temel nitelikler yönünden “Homo Economicus” (Rasyonalite) ile Sınırlı Rasyonalite kavramlarının karşılaştırılması tablo yardımıyla özetlenmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde finansal faaliyet kavramı ve özellikleri değerlendirilmiştir. Faiz kavramının tarihsel gelişimi özetlenmiştir.

İktisadi faaliyetin alt bölümü olan finansal faaliyet ki; günümüzde kendi içerisinde son derece dinamik olup dünyada ve ülkemizde hızlı bir gelişme gösterdiğini izlemekteyiz. Bu sebeple, finansal faaliyet kavramı özellikleri, paranın mahiyeti ve özellikleri, faiz kavramı ve ilkçağda, ortaçağda ve yeniçağda faizin tarihsel gelişimi, finansal sistem ve fonksiyonları, finansal sistemde faizsiz finans, faizsiz finansın yöntem, model ve uygulamaları, mudarebe, müşareke modelleri değerlendirilmiştir. Faizsiz (interest-free) finans varlıkları, küresel finans varlıklarının %1.5’una tekabül etmektedir. Günümüzde dünyada 80’den fazla ülkede faizsiz finans uygulamaları izlenmektedir. Bu sebeple, varlık temelli olan finans modelleri faizsiz finansda ortaklık modelleri, ticaret modelleri ve diğer faizsiz finansman modelleri özetlenmiştir. Faizsiz finansman modellerinin sektörel kullanma alanları da tablo görünümüyle ortaya konulmuştur.

Tezin son üçüncü bölümünde katılım bankalarının tanımı, tarihsel gelişimi ve özellikleri tartışılmıştır. Katılım bankalarının finansal olarak fon kullanma ve kullandırma yöntemleri özetlenmiştir.

Katılım bankaları mal ve hizmet sektörü uygulaması ile bir ayağı mali piyasalarda diğer ayağı reel piyasada olmak zorundadır. Ülke ekonomisinin büyümesi için finansal hareketlerin sirkülasyonu gerçekleşmek durumundadır. Özellikle sermaye piyasalarının reel piyasaları izlemesi gerekmektedir. Katılım bankaları da reel piyasada mal ve hizmet üretimiyle ülke ekonomisinin gelişmesinde köprü görevi yüklenmesi araştırılmaya çalışılmıştır. Faizsiz finansın ticaret ortaklığında sağlam bir alt yapıya dayanması gerektiği üzerinde durulmuştur.. Faizsiz sistem ortaklık temelli bir sistem olduğundan üretimden herkesin pay aldığı riskin de paylaşıldığı bir model olduğu vurgulanmıştır. Katılım bankalarının (faizsiz finans) kurumlarının istikrarı önerdiği, enstrümanları, ayırt edici özellikleri üzerinde de durularak söz konusu kurumların reel sektör faaliyetleri arasında doğrudan bir bağ kurması, bu bağ ile beklenmeyen şartlarda faizsiz finans enstrümanlarının esnek bir düzenleme mekanizması sağlaması, üzerinde

de durulmuştur. Bu düzenlemeler gerçek değerin zamanın her noktasında aynı olmasını risk ve varlık arasındaki etkileri üzerinde çalışılmıştır. Katılım bankaları kurumları reel ekonomideki iş ortakları ile fon taleplerini daha dikkatli değerlendirmek durumundadırlar. Sektördeki projelerin murabaha enstrümanı kullanmak yoluyla finansal değerlendirmesi üzerinde inceleme yapılmıştır. Faizsiz bankaların temel özellikleri, Dünya'daki ve Türkiye'deki gelişimi ele alınmıştır. Daha sonra sınırlı rasyonalite ile katılım bankalarının bağı değerlendirilmiştir. Katılım bankalarının, mevduat bankalarının verdikleri hizmet niteliğinde karşılaştırılması da tartışılmıştır. Katılım bankalarının finansal fon kullanma ve kullandırma yöntemleri üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda mudarebe (emek-sermaye ortaklığı), müşareke (sermaye ortaklığı), murabaha (üretim ve ticaret desteği), icare (kiralama), selem(vadeli ticaret), istisna (siparişli üretim ticareti), sukuk (menkul kıymetleştirme) ve karz-ı hasen (karşılıksız borç) modelleri açıklanmıştır.

Katılım bankalarının sunduğu diğer işlemlerden kredi kartları, tüketici kredileri, ticari krediler, gelir senetleri, sigorta, uluslararası üretim ve ticaret desteği (teverruk) konularına da değinilmiştir.

Katılım bankalarının kuruluş ve kurumlar olarak bağ kurduğu İslam kalkınma bankası (İDB), yatırım-ihracat, kredi şirketleri, çalışma ve araştırma enstitüleri, derecelendirme kuruluşları ve uluslararası islami finans piyasalarına da işaret edilmiştir.

Daha sonra bu bilgiler çerçevesinde kaynak kullandırma ve ödeme araçları tablo yardımıyla ortaya konulması; katılım bankacılığı modelinin; daha iyi anlaşılmasına ve tanıtılmasına katkı sağlaması düşüncesiyle yer verilmiştir.

Faizsiz bankalar; farklılaştırılmış yatırım portföyleri oluşturularak çalışırlar. Böylece kimi şahsi iktisadi eylemlerde zarar olmasına karşın toplam karlılığı sürdürebilmeleri izlenmiştir. Kar-zarar paylaşımı tüm katılım bankalarının ortak özelliği olması, tüm semavi dinlerde de faizin yasaklanması; faizli işlemlerin olmadığı iktisadi faaliyetleri düşünme zorunluluğunu doğurmuştur. Bu sebeple ortaklık modelleri ve yöntemleri; uygulama alanlarının da araştırılarak değerlendirilmiştir.

Son olarak anket çalışmalarında, anketlerden çıkan bulgularla tezin konusu sınırlı rasyonalite bağlamında finansal faaliyette katılım bankalarının tercihte etkili olan davranışlarına cevap aranmıştır.

Sınırlı rasyonalite ile katılım bankalarının bağına ortaya koymak amacıyla katılım bankalarının niçin tercih edildiğinin anlaşılması, müşteri portföyünün tespit edilmesi, fon kullanan ve kullandıranlar arasında anket çalışması yapıp,20 soru yöneltilerek, 4 gruptan oluşan katılımcıların cevapları ile anket çalışmaları tablo ve grafikler ile de desteklenerek sözü edilen bağ ele alınmıştır.

Finansman ihtiyaç mıdır, katılım bankalarının işlem durumu, tercih edilme sebepleri, değerlendirme yöntemleri, hizmet durumları, tanınma ortamları ankette cevap aranan sorulardan birkaçıdır.

Yapılan anket çalışmaları katılımcıların eğitim durumu ve meslek gruplarına göre de sözü edilen soruların değerlendirilmesi izlenmiştir. Bu çerçevede ortaya çıkan sonuçlar tablo ve grafiklerle de analiz edilerek katılım bankalarının tercih edilme sebeplerinde; bu kurumlarla ilişki kuranların inanç ve duygu dünyalarını ortaya koymaya gayret gösterilmiştir.

Son olarak 80 ülkede dini saiklerin de ötesindeki amaçlarla faaliyet gösteren, faizsiz finans kurumu da denen katılım bankalarının model durumu irdelenerek geleceğe ilişkin öngörülerle ülkemizdeki yastık altı atıl fonların katılım bankacılığı yöntemiyle ülke ekonomisine kazandırılması tartışılmıştır..Çalışmada özgün düşüncelere de yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

RASYONALİTE VE SINIRLI RASYONALİTE

1. RASYONALİTE

1.1. RASYONALİTE KAVRAMI

Rasyonalite kavramsal olarak “ratio” kökünden “akıl”, “rasyonel” akla uygun, “rasyonalite” akla uygunluk, “rasyonalizm” akılcılık gibi anlamlar barındırır. Türkçe’de de “akılcılık, akla uygunluk” kelimesi ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Terim olarak rasyonalite, bireyin tam bilgi şartları altında faydası maliyetten büyük olan eylemlerde bulunması olarak tanımlanmaktadır¹.

Tarihi süreçte rasyonalite kavramı M.Ö. 4-3. Asır’ da Aristo, geliştirdiği birçok yöntem arasında tümevarım (tikelden tümele doğru akıl yürütme), tümdengelim (tümelden tikele doğru akıl yürütme) ile tümelin/genelin bilgisine deney unsurunu da katarak empirist-rasyonalist bir metot geliştirmeye çalışmıştır. Aristo’ya göre akıl deneyden ayrı ve kopuk değildir. Her insanın rasyonel bir akılı vardır analitik kavrayışını varsayar, deneye önem vermekle birlikte, her türlü düşüncenin akıl ve kavramlarla ortaya çıktığını varsaydığından düşünce sisteminde akılı daha ön planda tutmuştur.²

Aklı kullanarak doğru düşünceye varmak önemi bir olgudur. Lûb akıl ise; beşer düzeyinde en üstün akıl olarak ifade edilir. Buna dayanarak Meşşâî düşünürleri bir nevi ameli felsefe (muamelat, iktisadi, sosyal) konularda akla öncelik tanıyarak rasyonalist bilgi üretmişlerdir. 8-12. asırlar arasında Kindî 796-866, Fârâbî 871-950, İbn-i Sîna 980-1037, Bîrûnî 937-1061, İbn-i Rüşd 1126-1198, Aristo sistemini temel alarak yaşadıkları dönemin problemlerini çözmeye akla öncelik tanıdıklarından rasyonalist özelliğe sahip tarihe geçmiş büyük düşünürlerdir.³

Meşşâî düşünürleri gibi akılı ve deneyi birlikte formüle eden 14. Y.Y.’ da İbn-i Haldun “akli ilimler tamamen insan aklının ve duygularının ürünüdür” der. toplumların

¹ Emin Ertürk, *İktisat Kavram, İlke, Politika*, 2. b., Bursa: Alfa Aktüal Yayınları, 2011, s. 14., Bkz.: Feridun Yılmaz, *Rasyonalite İktisat Özelinde Bir Tartışma*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2009, ss. 63-99; 143-158. ; Eren Kırmızıaltın, *İktisat ve Rasyonalite*, Ankara: Heretik Yay., 2017, ss. 15-41; 48-56.

² Emre Ergüven, *The Knowledgebook/Bilgi Küpü*, İstanbul: Ntv Yayınları, 2012, s. 320.

³ Süleyman Hayri Bolay, “Akıl”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 1989, C. 2, ss. 238-242; Bkz.: Mahmut Kaya “Meşşâî”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2004, C. 29., ss. 393-396.

ve medeniyetlerin statik bir yapı olmayıp ileri medeni bir topluma doğru değişim ve gelişim gösterdiklerinin tespitini yapar.⁴

Rasyonel kavramı, tarih sahnesine ilk çıktığında anlamı (Mouchot bu tarihi 1120 olarak veriyor) rasyonel davranmak, bilge olmak iken, Mouchot' a göre 18. ve 19. yüzyıllarda rasyonalite kavramı; rasyonel (akıllı) anlamında kullanılmıştır.⁵ Rasyonalite kavramı felsefi, psikolojik, iktisadi, sosyal ve kültürel pek çok açıdan analizi gerektiren bir kavramdır. Rasyonalite antik dönemden günümüze, doğu felsefesinden batı felsefesine epistemolojiden ontolojiye kadar farklı anlamlarda kullanılmıştır.⁶ Rasyonalite kavramını; Yunanlılar “logos”, Romalılar “ratio” ve akıl “reason” olarak kullanmışlardır. Weber 16 çeşit, Cohen ise 9 çeşit rasyonalite kavramı ortaya koymuştur.⁷ Rasyonalite kavramındaki bu çeşitlilik sözü edilen kavramın; kültürlere ve toplumlara göre farklı şekillerde anlamlandırıldığını göstermektedir.

Daha sonraları kıta Avrupası'nın usalcıları (akılcı) olarak bilinen düşünürlerden Descartes 1596-1650, Spinoza 1632-1677, Leibniz 1646-1716, Kant 1724-1804, Hegel 1770-1831, Max Weber 1864-1920 rasyonalite kavramına yeni bir yapı ve içerik kazandırmışlardır.⁸ Her çağın kavramlarının, çağının kültüründen etkilendiği görülmektedir. Kısaca ifade edilmeye çalışılan rasyonalite; Latince “ratio” kökünden gelen akla uygunluk, akılcılık kavramı ile kullanılmaktadır. Rasyonalite kavramı bilginin; akıl ve onun bir işlevi olan düşünme gücüyle meydana geldiğini öngören bir düşünce yapısıdır. Rasyonaliteye göre insan akli bir takım kabiliyet ve yeteneklerle donatılmıştır. Bu sebeple insanların nesnelere hakkında kesin bilgi edinebilmesi için sadece aklın ve mantığın kullanılması yeterli sayılır.

Einstein' da “Hayatın sonsuzluğundaki sır ve gerçekliğin akılları aşan kuruluşuna bakış; arzda kendini gösteren aklın, kendini görebilmek için ne kadar küçük olursa olsun bir parçacığı kavramak için göstereceğimiz çaba yeter bana” ifadesini kullanmıştır.⁹

⁴ Ömer Türker, “Bireysel Yetenekler Teorisi”, *Ankara: İslami Araştırmalar Dergisi, İbn-i Haldun Özel Sayısı, 15*, 2006, ss. 33-50.

⁵ Claude Mouchot, “Methodologie Economique”, Seuil, Paris: 2003.

⁶ A. Pablo Iannone, “Rationality”, *Dictionary of World Philosophy*, London and Newyork, Routledge, 2001, ss. 477-478.

⁷ L. Jonathan Cohen, “Rationality”, *A Companion to Epistemology* Der JJonathan Dancy ve Ernest Sosa Oxford, Blacwelt, 1993, ss. 415-420.

⁸ Ayhan Aydın, *Düşünce Tarihi ve İnsan Doğası*, İstanbul: Gendaş Yayınları, 2004, ss. 166, 181, 223, 231.

⁹ Albert Einstein, *Dünyamıza Bakış*, çev. S. Eyüpoğlu, A. Erhat, İstanbul: Alan Yay. 1987 ss. 6-11.

Medeniyetler insan aklının eseridir. Günümüzde geldiği noktada birçok nesneye “akıllı” tabiri kullanılmaktadır. Varlık sahibinin donattığı akıl sayesinde insan; dünya üzerindeki tüm varlıklardan ve teknolojidenden üstündür. Ancak bugün insanlar, ben para kazanayım da başkası ne olursa olsun diyorsa bu akıllı davranış mıdır? İşte tam bu noktada bireyi ve toplumu yönlendirecek normatif akla (Weber’e göre değer rasyonalitesi) ihtiyaç vardır. İnsanlığın bugüne kadar ulaştığı ortak akıl olarak kabul edilen bilimde, ifrat ve tefritten uzak orta yolu hedeflemelidir.

İzleyen başlıkta klasik iktisadın temel varsayımlarından Homo Economicus ve Rasyonalite kavramlarını inceleyelim.

1.1.1. Homo Economicus ve Rasyonalite

Homo Economicus kavramı Latince kökenli bir terimdir. “Homo” insan anlamına gelmektedir. “Economicus” ise ekonomiyi ifade etmektedir. “Homo Economicus” da ekonomik insan anlamına gelmektedir. Homoeconomicus ve rasyonalite kavramları geleneksel iktisat teorisinin temel varsayımları arasındadır. Homo Economicus kavramının kökü rasyonaliteye dayanmaktadır.

Adam Smith 1776’ da bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

“Kasap ya da fırıncıdan yemeğimizi temin etmemiz onların iyilikseverliğinden değil, kendi çıkarlarını düşünmelerinden ileri gelmektedir” hipoteziyle kendi çıkarları peşinde koşan bireylerden söz ederek “Homo Economicus” kavramına atıf yapmaktadır.¹⁰

Araştırmalara göre “Homo Economicus” ekonomik insan kavramı 1840’ lı yıllarda John Stuart Mill tarafından Ekonomik İnsan, sınırlı, güdeleri olan soyut bir birey olarak kullanılmıştır. David Ricardo gibi düşünürlerde de benzer ifadeler rastlanmaktadır.¹¹

Homo Economicus (ekonomik insan)’ın rasyonel davrandığı ve kendi çıkarlarının peşinde koştuğu varsayılmaktadır. M.Ö. 350 yıllarında Aristo’da yaradılıştan gelen kişisel çıkarın ekonomik karar almada birinci etken olduğunu öne sürmüştür. Ancak insan kavramı şimdiye kadar çok farklı şekillerde ifade edilmiştir. İlk

¹⁰ Adam Smith, “On the Division of Labour”, The Wealth of Nations, Books I-III. New York: Penguin Classics, 1986, s. 119.

¹¹ John Stuart Mill, “On the Definition of Political Economy; and on the Method of Investigation Proper to it” 1844, Aktaran Joseph Perky, “The Ethodology of Homo Economicus” *The Journal od Economicus Perspektives* Vol 9, No: 1995, ss. 221-222.

dönemlerde “Homo Sociologicus” toplumsal insan, “Social Animal” sosyal bir varlık olarak nitelenen insan gün gelmiş “Homo Faber” alet yapan insan olarak tanımlanmıştır. Zamanla “Homo Ethicus” erdemli insan olarak tanımlanan birey bunun yanında iktisadi olarak “Homo Economicus” ekonomik insan olarak da tanımlanmıştır. Diğer taraftan İktisatçılar kârı ve faydayı maksimize etmek için Homo Economicus’un yararlı olduğu da savunulmaktadır.¹² Ancak Homo Economicusda hayli değişim geçirmiştir. Bireysel çıkarın olmaması durumunda da başka bir çıkar da söz konusu değildir.

Devam eden süreçte iktisat biliminde Homoeconomicus ve Rasyonalite kavramı değerlendirilecektir.

1.1.2. İktisat Biliminde Homo Economicus ve Rasyonalite

Ekonomik insan olarak ifade edilen Homo Economicus iktisat biliminde kendi çıkarını maksimize eden birey olarak tanımlanmaktadır. Homo Economicus insan davranışlarını yönlendiren temel faktörün kişisel çıkarlar olduğunu kabul eder. Kişisel çıkarlarını maksimize etmeye çalışan birey de rasyonel hareket etmek zorundadır.

Klasik ve neoklasik iktisatçılara göre kişinin çıkarları ile toplumun çıkarları arasında bir çelişki görülmemektedir. Bu sebeple birey kendi çıkarları peşinde koşarken aynı zamanda toplumun refahı ve çıkarlarına da katkıda bulunmaktadır. Fizyokratlar da Homo Economicus düşüncesine katkıda bulunmuşlardır. İktisadi insan, çıkarıcı, bencil, rasyonel, kişisel faydasını maksimize etmeye çalışan, tercihlerini şekillendiren ve ne istediğini bilen soyut bir varlık olarak kabul edilmektedir. Neoklasiklerin temel varsayımlarından olan Homo Economicus’un tam bilgiye sahip olduğu varsayılmıştır. Üreticiler kârlarını maksimize ederken tüketiciler de faydalarını maksimize ederler.¹³

Ancak Keynes, emek talebini reel ücretlerin, emek arzını ise nominal ücretlerin fonksiyonu sayarak istihdam konusunda işverenlerin rasyonel davrandıklarının işçilerin ise para yanılığine kapılacaklarını ifade etmesi Homo Economicus’tan sapma olarak nitelendirilmektedir.¹⁴ Adaptif beklentilere sahip olan bireyler kısa dönemde yanılısalar bile uzun dönemde rasyonel davranmaktadırlar. Bu durum uzun dönemde bireylerin

¹² Paul Kelly, *The Economics Book (Ekonomi Kitabı)*, İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2013, s. 52.

¹³ Esin Candan, Avni Önder Hanedar, “İktisat Neden Bir Kapalı Kutudur? Hakim İktisadın Değer Yargısı- Sınama İlişkisi”, *Ankara: Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F., Ekonomik Yaklaşımlar Dergisi, Kongreler Dizisi IV*, 12-14 Ekim 2005, ss. 1-11.

¹⁴ Timuçin Yalçınkaya, “Risk ve Belirsizlik Algılamasının İktisadi Davranışlara Yansımaları”, *Muğla: Muğla Üniversitesi, İ.İ.B.F. Tartışma Tebliğleri*, 2004/05, ss. 1-18.

Homo Economicus varsayımına uygun davrandıklarını belirtmektedirler. Ancak Homo Economicus insanın sadece ekonomik yönünü tanımlamaktadır. Toplumdaki gerçek insan ise sadece ekonomik insandan oluşmamaktadır. Değer ve normların yönlendirdiği kültürel insan, duyguların yönlendirdiği psikolojik insan, ilişkilerin yönlendirdiği sosyal insan, inançların yönlendirdiği regüler insan gibi insana bütüncül olarak bakıldığında toplumun; ekonomik, psikolojik, sosyal, kültürel ve regüler insanlardan oluştuğu da görülmektedir.¹⁵

Ortodoks iktisadında iktisadın tanımı yapılarak insan tanımıyla başlanır. Bu tanım Homo Economicus (Ekonomik İnsan) dır. Bireyin ekonomide kendi faydasını maksimize edecek şekilde karar alması beklenir. Yani her insan bencil doğar yargısını baştan kabul etme durumundadır. Diğer bir ifade ile ego ön plandadır. Bu açıdan bakıldığında genel iktisat tanımındaki Homo Economicusu toplumsal kurumlar belirler. Bireyi bencilleştirilen bu kurumlardır.¹⁶ Alferd Marshall da; “bütün ilimler insan doğası çalışmasına dönecektir” ifadesini takip eden psikolojik çalışmalar yaptığı “Principles of economics” eserinde iktisat bilimi bir yönüyle servet inceleme bilimini; diğer yönüyle de insanı inceleme bilimi olarak niteleyerek insan karakteri ve insan doğasına işaret etmiştir. İktisat biliminde en temel aktör insandır. İnsan davranışları söz konusu olduğunda ise psikoloji bilimi de analize dahil olmaktadır. Çünkü insan duyguları ve davranışları ile çevresiyle iletişim kuran etkileyen ve etkilenen bir varlıktır. Yeni klasiklerde ise bireyler rasyoneldir. Homo Economicus varsayımı geçerlidir. Rasyonel beklentiler de Homo Economicusa bağlıdır. Bireylerin kısa dönemde dahi rasyonel davrandıkları varsayılmaktadır.¹⁷

Özetle Homo Economicus ve rasyonalite’ nin tüm iktisat okullarında büyük önem arzettiği görülmektedir. Rasyonalite; reel ekonomide üretim ve ticaret ilişkilerinde doğru bir varsayım olarak kabul edilir. Ancak Keynes’ in yıllar önce uyardığı gibi finansal piyasalar genişleyince bu sektörlerde rasyonel ekonomik insanlar değil “animal spirst” insanlar yön vermeye başlar görüşünü belirtmiştir..

İzleyen alt başlıkta rasyonalite kavramına getirilen eleştirilere değinilecektir.

¹⁵ Hüseyin Akyıldız, “Tartışılan Boyutlarıyla Homoecconomicus”, Isparta: *S.D.Ü., İ.İ.B.F., C. 13, 2008*, ss. 29-40.

¹⁶ Hüseyin Akyıldız, “Liberal ve Marksist Kişilik Kuramlarının Türevi Olarak Toplum, İktisat ve Siyaset Teorileri”, *Antalya: Akdeniz Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, S, 11, 2006, ss. 8-12.

¹⁷ Akyıldız, a.g.e., s. 1.

1.1.3. Rasyonalite Kavramına Getirilen Eleştiriler

Geleneksel iktisadın temel varsayımı olarak rasyonalite kavramının iktisat literatüründeki geçerliliğinin tartışılmasını Robert M. Solow şöyle açıklanmaktadır:

Kritik varsayımlar, makul düzeyde gerçekçi olmalıdırlar. Somut olarak kuramın sonuçları kuşku uyandırıcı varsayımdan kaynaklanıyorsa o zaman sonuçları da kuşkuludur.¹⁸

Diğer taraftan bireysel çıkar kavramıyla iktisatta etik ile ilgili yaklaşımların dışlandığı öne sürülmektedir. Bireysel çıkar dışındaki davranışları irrasyonel olarak nitelenecek fiili karar almada etiğin rolünü reddetmek anlamındadır.¹⁹

Klasik iktisatçılardan Adam Smith' in hem "Ahlaki Duygular Kuramı", hem de "Milletlerin Zenginliği" adlı çalışmaları ile "iyi" bir toplum düzeni hakkındaki görüşlerini açıkça ortaya koymaktadır.²⁰

Adam Smith, insan doğasında "kendini düşünme, sempati, özgürlük isteği, topluma uyum, çalışma ve mübadele" gibi eğilimler bulunduğunu, söz konusu eğilimlerin toplumda denge ve uyum oluşturduğunu belirterek, insanların kendi çıkarlarını gözetirken diğer bireylerin de iyiliğine birtakım sonuçlar ortaya koyduğunu, ancak insan tabiatı icabı "tedbirsiz ve müsrif" olabileceğini ifade etmiştir.²¹

J.M. Keynes' e göre iktisadi faaliyetler ve olgulardaki bireylerin davranışları yalnız yasama aracılığıyla değil kendi ahlaki ölçülerindeki normlar ya da toplumun oluşturduğu sosyal dürtülerdeki değişiklikler yoluyla da değişebilir. İktisadi konularda ise başkalarının dürtüleri kendi dürtüleri kadar önemli olmadığı doğrudur. Ancak başkalarının dürtüleri de toplumda sosyal sorumluluk geliştikçe önemli bir kaynağı oluştururlar.²²

White' ye göre bireyler başkalarının refahını ve mutluluğunu dikkate alan bir varlık olarak ele alındığında "altruist" özellik gösterirler. Bireyler tüm toplumun faydasını düşünen bir varlık olarak tanımlandığında ise "faydacı" dırlar. Bireysel davranışlardaki bu özelliklerin bireysel çıkar kavramının anlamsal gücünün tek tercih

¹⁸ Robert M. Solow, "A Contribution to the Theory of Economic Growth", *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 70, No.1, (1956), s. 65.

¹⁹ Yılmaz, a.g.e., s. 125.

²⁰ Ayşe Buğra, *İktisatçılar ve İnsanlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, ss. 90-94.

²¹ İsmail Özsoy, "İktisadi Adamdan Toplum Adamına", *İstanbul: Bilig/ Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.48, (2009), ss. 179-180.

²² Buğra, a.g.e., s.147.

olmadığını gösterir. Kaldiki bireyler zararlı sonuçlarını bildikleri halde bir takım davranışlarını devam ettirirler. Diğer taraftan hiç karşılık beklemeden bahşış verirler. Buna benzer iktisadi faaliyetlerdeki tüm tercih ve olguların bireyin davranışını tanımlamakta yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır.²³

Rasyonel beklentilerin eleştirilerinde bireylerin ekonominin genel dengesini hesap edebilecek bir kapasiteden çoğu zaman yoksun oldukları düşünülmektedir. Diğer taraftan rasyonaliteye sahip tüm bireylerin mevcut tüm bilgiyi kullanabilecek, bu bilgileri anlayacak ve analiz yapabilecek yeteneğe sahip olamayacağı bunun sebebi olarak da, teknoloji ilerledikçe, piyasa ve toplum büyüdükçe, bireyin toplam bilgiden alacağı bilgi payı da hızla azalacağı ileri sürülmektedir. Ayrıca beklentilerin oluşturacağı bilginin her zaman ulaşılabilir olmadığı, bilgi ve bilgiye ulaşmanın da maliyetinin olduğu ile ilgili eleştirilerdir.²⁴

Weber' in geniş rasyonalite tanımından da anlaşılacağı üzere Brubaker; Weber' in metinlerinden rasyonalitenin 16 farklı anlamının çıktığını belirterek bu çok anlamlılığın da müphemliğe götürdüğüne dikkat çeker.²⁵ Rasyonalitenin bu farklı anlamlarından bazılarını²⁶ şu şekilde açıklamak mümkündür.

Pratik rasyonellik; bireyin çıkarları ile ilgili ki; tüm insanların günlük yaşamını karakterize eder.

Entelektüel rasyonellik; teorik veya eylem yerine bilinçli bir şekilde realiteye hakim olmak ister.

Formal rasyonalite de; sanayileşme ile ilgili sınırlı bir yaşam alanını hedefleyen rasyonalitedir. Araç-amaç yönlü rasyonel davranışları meşrulaştırırlar.

En yaygın anlamıyla rasyonalite; sonuca giden en etkili yolların seçimi olarak bilinmektedir. Bu bağlamda; örgütsel rasyonellik, bilimsel rasyonellik, bilişsel rasyonellik, araçsal rasyonellik, Hume ve Kant rasyonelliği, psikolojik rasyonellik, prosödürel rasyonellik farklı rasyonalite tanımlamalarından bazılarıdır.

²³ Mark D. White, “ Can Home Economicus Follow Kant? Categorical Imperative?” *Stafen Island, Journal of Socio-Economics*, 33, (2004), ss. 89-90.

²⁴ Kandor Brian, “Rational Expectation and Economic Thought”, *Journal of Economic Literature*, Volume XVII, (1979), ss. 1422-1424.

²⁵ Bkz.: Brubaker Rogers, “The limits of Rationality: An Essay on the Social and Moral Thought of Max Weber”, George Allen, Unuin, London, 1984.

²⁶ Max Weber, “Economy and Society”, University of California pres, Berkeley, 1978. Bkz.: Max Weber *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, çev. Özer Ozankaya, Ankara: İmaye Kitapevi, 1995, ss. 130-131. ; Kerim Özcan, “Kuramsal Söylemin Rasyonel Temelleri, Yeni Kuramsal Kuram Bağlamında Rasyonellik Tartışması”, Isparta: *S..D..Üni.. Sosyal Bil.. Enst.. Der. , S. 13. , 2011.*

Kalberg' in tespitiyle ifade etmek gerekirse rasyonalite kavramı üzerindeki dağınıklık ve bütünlüksüz görüşler, kavramı aydınlatmaktan çok mistifiye etmiştir.²⁷

Bilgideki ve teknolojideki değişim ve gelişmeler bilginin mutlak olmadığını, dinamik bir süreç olduğunu göstermektedir. Bilim tarihinde bir takım spesifik gelişmeler de rasyonelliği ifade etmektedir. Bilimin rasyonel gelişmesinde deneysel olmayan hatta bilimsel olmayan önemli unsurların da rol oynadığına işaret edilmektedir.²⁸

Bertnant Russel, aklın ötesinde de bir bilgi alanının olduğunu ifade etmektedir. Aklın her şeyi kapsayamayacağı, sınırlı bir alanda geçerliliğini koruyacağını belirtmiştir. Bilginin; psikologlar tarafından düşünce olarak tanımlanması, düşünme ise; bilginin yeni bir biçime dönüştürme işlemi olması; tercihler ve kararların zarar ve yararlılıkların alternatifleri kapsamında yapılmaktadır. Bu yönüyle normatif etik model bireysel yararın maksimize edilmesini öngörmektedir. Bu yaklaşım akılcı davranmayı ve davranışları rasyonelleştirmeyi gerektirmektedir.

Marshall' in da ileri sürdüğü gibi birey her zaman rasyonel karar alamayabilen, bazen rasyonel, bazen irrasyonel davranabilen, içinde bulunduğu çevreden etkilenebilen sosyal bir varlık olduğu görülmektedir. İktisatta ise birey; niyeti bağlamında rasyonel durabilen fakat eylemleri bağlamında tam rasyonel olmayabilen bir varlıktır. Söz konusu rasyonel modelin piyasa aksaklıkları, dışsallıklar ve istikrarsızlıklara engel olamaması sebebiyle de kendisiyle çelişmektedir. Bu sebeple de geleneksel iktisatçıların dışındaki heteredoks iktisatçılar tarafından “rasyonalite” modeline alternatif “sınırlı rasyonalite” modeli ile bireyleri bütüncül bir yaklaşımla ele almaya çalışmışlardır. Sosyal dünyaya ilişkin her zaman geçerliliğini koruyan evrensel yasalar yoktur. İktisadi ilişkiler zaman içerisinde değişir. İktisadın araçları da bu doğrultuda değişikliğe uğrarlar.²⁹ Bu sorunun çözümüne Herbert Alexander Simon'un 1916-2001' deki yaklaşımı ile bir arayış içine girilmektedir.

İzleyen kısımda sınırlı rasyonalitenin izini süreceğiz.

²⁷ Kalberg, Stephen, “Max Weber's Types of Rationality Cornerstones for the Analysis of Rationalization Process in History” *The American Journal of Sociology*, Vol. 85, No:5 Blackwell, Oxford, 2005, ss. 1145-1179.

²⁸ Laudan Larry, “Progress and Its Problems Towards a Theory Scientific Growth”, London and Henley Routledge Keygan Paul, 1977, s. 4.

²⁹ Tarık Acar Gökmen, *İktisadi Değişirmek*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, ss. 39-40.

2. SINIRLI RASYONALİTE

2.1. SINIRLI RASYONALİTE KAVRAMI

Sınırlı rasyonalite (Bounded Rationality) karar alıcıların sınırlı rasyonel olmalarıdır. Bireyin hafızası sınırlı, hesaplaması sınırlı, bilgisi sınırlı, bilgiye ulaşması da sınırlıdır. Bu durumda birey mümkün olan tüm alternatifler arasından değil o an elinde olanların en iyisini tercih yoluna gitmektedir.³⁰

Sınırlı rasyonalite optimizasyon davranışını değil tatmin davranışını seçer, prosedurel (süreçsel) rasyonalite ile hareket eder. Sınırlı rasyonalite kavramının iktisat teorisine etkisi daha çok mikro iktisat, karar teorisi ve organizasyon teorisi gibi alanlarda görülmektedir.³¹

Sınırlı rasyonellik yaklaşımı da tıpkı geleneksel rasyonalite yaklaşımında olduğu gibi bireylerin amaç yönelimi olarak beklenen faydasını maksimum yapmaya çalıştığı gerçeğinden hareket etmektedir.

Diğer taraftan insan beyninin çalışma sisteminin anlaşılabilmesi için psikologlar, sosyologlar ve sinir bilimcilerinin insan beyni üzerine incelemelerinde karmaşıklığı tespiti çalışarak insan beyninin bazı konularda becerikli şekilde işlerken bazı durumlarda da karmaşık davranmasına yol açabilmektedir. Bilim adamları bu konuyu “otonom” ve “rasyonel” olarak iki farklı “düşüncel sisteminin” bulunmasına bağlamaktadırlar. Otonom sistem: iş güdü temelli hareket ederken, rasyonel sistemimiz: bilinçli, planlı şekilde hareket etmektedir.³²

Sabah evden çıkarken kapıyı kilitlememiz, selam verirken otonom sistemimizle hareket etmektedir. Alış veriş yaparken rasyonel sistemimizi devreye sokarız. Peki, bu iki sistem (otonom-rasyonel) rasyonaliteyi tatmin edecek şekilde kullanılamaz mı? İşte bu sorunun cevabı 1950’ li yıllarda Herbert Alexander Simon tarafından aranmaya başlanmış “sınırlı rasyonellik” (bounded rationality) önermesi ile açıklamaya çalışmıştır.³³

³⁰ Herbert Alexander Simon, “Model of bounded rationality Behavioral Economic and Business organization”, Cambirdge Mit Press, 1983, s. 172.

³¹ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 152.

³² Richard H. Thaler, Cass R. Sunstein, *Nudge: Improving Decisions about Healty, Wealth and Happiness*, Yale University Press, New Haven-London, 2008, s. 21.

³³ H. A. Simon, *Models of Man: Social and Rational*, First Edition Wiley, 1957, ss. 270-271. Bkz.: Russell B. Korobkin, Thomas S. Ulen, “Law Behaviour Science: Removing the Rationality Assumption from law Economics”, *California Law Review*, Vol. 88, 2000, ss. 1075-1076.

Bu varsayıma göre bireyler sınırlı düzeyde rasyoneldir; Faydalarını maksimize değil, tatmin eden tercihlere yönelmek eğilimindedirler. Dolayısıyla Herbert A.Simon' un sınırlı rasyonelliği rasyonel seçim kuramının sınırları dâhilindedir. Burada bireyler karar alırken bilişsel, güdüsel ve duygusal özelliklerini ön plana çıkarmaktadırlar. Sorunların çözümünde bireyler buluşsal yöntem ve eğilimlere başvurarak rasyonellik sonuçlarına sınırlı rasyonellik varsayımıyla ulaşırlar.³⁴

Simon' un sınırlı rasyonalite kavramıyla ifade etmeye çalıştığı son zamanlardaki teorik tercihlerde tam rasyonalite “Perfect Rationality” yerine sınırlı rasyonalite “Bounded Rationality” fikri kabul görmeye başlamıştır.³⁵

Bireyin davranışlarının sınırlı bilgi, duygu ve zaman ile gerçekleşeceğine dikkat çekerek sınırlı rasyonellik kavramını iktisat bilimine kazandıran ve davranışsal iktisatçılardan sayılan Simon olmuştur. Bununla birlikte davranışsal yaklaşımçılar da sınırlı rasyonalite yaklaşımını benimsemektedirler. Sınırlı rasyonalite bireyin irade gücünün, aklının ve bencilliğinin sınırlı olduğunu rasyonel bireyin aksine bilginin tamamına ulaşamadığı bu süreçte üretilen bilginin bilişsel yanlışlıklara zaman zaman da kusurlu bilgiye ulaşıldığı anlamına gelmektedir. Bu durumda Keynes'in de belirttiği gibi bireyi “kendini eksik bilgiye uyar” hale getirmektedir.³⁶

Sınırlı rasyonel bireyin belirsizlik ortamında karar alma süreci, Smith' in öne sürdüğüne göre yenilik ve gelişmelerle de sonuçlanabilmektedir. Sınırlı rasyonalitenin temel nedeni ise; Simon tarafından bilginin yetersiz işlenmesi, karmaşık problem seti olarak ifade edilmiştir. Bu durumda iletişim ağları, karşılıklı etkileşim, belirsizlik ve bilgi eksikliği bilginin gelişimi sayesinde zihinsel dengeyi yakalayabilmek çabasıyla yenilikleri de beraberinde getirebilir.³⁷

İktisatta genelde heterodoks karakterli sınırlı rasyonalite kavramı mevcut kullanım ve genel potansiyeli ile köktenci yorumları beraberinde getirebilmektedir.

³⁴ Avisholon Tor, “The Methodology of the Behavioral Analysis of Law”, Haifa Law Review, Vol. 4, 2008, s. 237.

³⁵ Gilbert Harmon, “Rationality” An Invitation to Cognitive Science: Thinking. Der Daniel N. Osherson, Edward E. Smith Vol. 3, 2. Baskı, USA, Mit Press 1995, ss.175-211. Bkz.: Richard Reiner, A. *Framework for Theories of Bounded Rationality*; (PhD Thesis), Nort York Ontorio, January, 1993, s.y.

³⁶ Peter Diamond, Hannu Vartiainen, Behavioral Economics and Its Applications, Princeton University Press, New Jersey, 2007, s. 2.

³⁷ Peter Earl “Economics and Psychology in the Twenty First Century” Cambirdge Journal of Economics, 2005, s. 913. Bkz.: Dinç Alada, *İktisat Felsefesi ve Belirsizlik*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2000, ss. 17-19.

Buna rağmen ne bireylerin tarihsel, sosyal ve amaçsal olarak konumlanmış varlıklar olduğu ne de süreçsel rasyonalitesinin bireyi bütünüyle kuşatmadığı düşünülmektedir. Çünkü rasyonalite optimal hedefleyen araçsal bir seçim süreci olarak tanımlanırken; Simon'un sınırlı rasyonalitesi ise eksik bilgi (asimetrik bilgi) dikkat eksikliği, zaman baskısı, bireysel ve bilişsel sınırlarla birlikte tatmin edici (satisficing) kavramıyla açıklar. Birey; tatmin edici bulduğunu tercih eder. İktisadi ifade ile “maksimum” yerine “yeterince iyiye” yönelir. Rasyonalite, bireyin tam bilgi şartları altında faydası maliyetten büyük olan eylemlerde bulunmasıdır ancak tam bilgi mevcut olmadığından iktisadi aktörler arasında asimetrik enformasyon varlığı altında sınırlı rasyonalite (bounded rationality) ortaya çıkar.³⁸

Sınırlı rasyonellik “Bounded Rationality” akılcılık kavramı ile eş anlamlı olarak kullanılan rasyonalite yerine aklın yanında duygular, inançlar, norm temeller (norm-based), psikolojik, sosyolojik davranışları da sürece katarak bireyi, toplumu, çevreyi tarihsel boyutlarıyla açıklama çabasıdır.

Realitenin temeli bilgiyi, bilgiyi tesis eden aklı, çağın bilgisini, tarihsel deneyimi rasyonel olarak kullanmak durumundayız. Kaynakları rasyonel olarak kullanmak her şeyden önce aklı işletmek ile mümkün olacaktır. Çünkü akıl, duyguları, zekâyı, vicdanı, düşünceyi, inancı, birey için mümkün olan bütün bilgiyi edinme yollarını içine alır. Bu da insandaki, bireydeki bu özellikleri dışlamayan sınırlı rasyonalite ile mümkün olabilmektedir.

Yaptığımız anket çalışmalarında bireylerin tercihlerinde ve kararlarında aklın yanında duygu ve davranışların da tercihlerde etkili olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum bireylerin tercih ve kararlarında akılla birlikte duygu ve davranışların da etkili olduğundan sınırlı rasyonalite ile hareket ettikleri sonucunu götürmektedir.³⁹

Tercihlerde etkili olan sözü edilen kavramları daha isabetli gerekçelendirebilmek için gelecek başlıkta sınırlı rasyonalite modellerini değerlendirelim.

³⁸ Reva Brown, “Consideration of the Origin of Hebert Simon’s Theory of Satisficing”, (1933-1947), *Management Decision*, Vol. 42, 2004, ss. 1240-1256. Bkz.: Senem Çakmak Şahin “Meksika, Asya ve Türkiye krizleri üzerine karşılaştırılmalı bir değerlendirme” *Ankara: Mülkiye Y*, C.30, S.250, 2005 ,s.125.

³⁹ Kemal Yücel, *Katılım Bankaları Anket Çalışması*, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış) , 2014, ss. 23-25.

2.2. SINIRLI RASYONALİTE MODELLERİ

Birey tek tip davranışa indirgenebilecek bir varlık değildir. Bireyin davranışlarını üreten, bilinç ve bilinç dışı süreçleri ile çok yönlü kendine özgü kişiliğe sahip bir varlıktır. Bireysel davranışı belirleyen ağırlıklı faktör, bazen akıl bazen alışkanlık bazen de sosyal normlar olmaktadır.

Merkezinde insana ait bir bilim olan iktisatta, bireylerin tüm iktisadi davranışlarının açıklayabilecek tek bir teori söz konusu değildir. İnsan davranışları karmaşık bir yapıya sahiptir. Bireyin söz konusu davranışları birçok farklı değişkenin etkisi altında kalabilmektedir.

Rasyonalite kavramının da bazı durumlarda yetersiz kalması durumunda sınırlı rasyonalite davranış modelleri geliştirilmeye başlanmıştır.

Bu sebeple homo-economicus'un içinde bulunduğu yetersizliği aşmak için Dewey, homo-economicus'a etik anlayışını uygulamaya çalışmıştır.

İkinci olarak homo-economicus'un karar sürecine Kant'ın ödev etiğini sokarak egoizm ya da faydacılığa alternatif yeni bir rasyonel tercih modeli önermeye çalışmaktadır.

Üçüncü olarak Hayek, bireyi irrosyonel varlık olarak kabul edip rasyonalitenin oluşmasını piyasaya devretmektedir. Yani bireyler rekabetin baskısı altında az sayıda bireyleri taklit ederek rasyonel davranmak zorunda kalırlar. Rasyonel davranmayanlar ise piyasa tarafından dışlanırlar.

Bu sebeple homo-economicus etik felsefesi ile yeniden yorumlanarak moral değerlere uygun hale getirilerek Simon'un deyimiyle yeni sınırlı rasyonel davranış modelleri ortaya konmaya çalışılmaktadır.⁴⁰

Şimdi söz konusu sınırlı rasyonel modelleri inceleyelim.

2.2.1. Dewey'in Sınırlı Rasyonalite Modeli

“Homo Economicus”, bireyin davranışının pek çok özelliğinin anlaşılmasında yarar sağlasa da moral davranışların izahında yetersiz kalması, sınırlı rasyonel davranış modellerinin doğmasına vesile olmuştur.

⁴⁰ Ryon Frank, “X. Values as Consequences of Transcation Commertary'on Receoniling Homoeconomicus and John Dewey's Ethics.” *Journal of Economic Methodology*, No:2, UK, (2003), ss. 245-247.

Bireylerin gelecekte fayda beklentisiyle başkalarının yararına davrandıklarını kurumlarla, moral davranışlarını işlevsel hale getirme çabasında yetersizlik sorununu aşmamaktadır.

Bu konudaki ilk çalışmalar Mark D. White tarafından yapılmış, Dewey'in etik anlayışının, moral değerlerin, homo economicus varsayımına entegre edilerek söz konusu modelin moral değer olarak zenginleştirilmesiyle etik alt yapının geliştirilebileceğini ileri sürmüştür.

Dewey, bireyi ve insanın çevre ile ilişkisini biyolojik olarak tasavvur etmektedir. Bilimsel deneylere önem vermektedir. Bu yönüyle Dewey, aslında etik konusundaki yaklaşımını birçok yönden ekonomi ve etik arasındaki ilişkiye benzer şekilde ortaya koymaktadır.

Dewey, günlük hayatta da karşımıza çıkan seçimlerin birçoğunun da bize yol göstereceğini söyleyerek tercihlerimizde sosyal çevrenin etkisine vurgu yapmıştır.

White modelin birleştirilmesinin (homo economicus-moral etik değerler) homo economicus'a etik bir yön kazandıracağını ileri sürmüştür. Bireyin çevresiyle, alışkanlıklarıyla etkileşiminin tanımlandığı varlığa konu olmaktadır.⁴¹

2.2.2. Kant'ın Sınırlı Rasyonalite Modeli

Mark D. White, Dewey'in etik anlayışını neo klasik tercih modeline katmak isteyen White, Kant'ın etik teorisini de bu modele dâhil edebileceğini düşünmüştür.

White'ye göre "homo economicus" ister egoizm ve hedonizm ister altruizm ve faydacılık bağlamında ele alınsın bu yaklaşımın ortak yanı bireyin tercih ve davranışlarının sonuçlarıyla tanımlanmalarıdır.

White, Kant'cı etiği (yalan söylememek, hırsızlık yapmamak, ödev ve iş ahlakı) bireyin karar sürecine entegre ederek toplumsal sorumluluk altında bir fayda fonksiyonu elde edilebileceğini düşünmektedir. Böylece White, homo economicus'un karar sürecine Kant'ın ödev ahlakını dahil ederek standart iktisattaki egoizm ya da faydacılığa alternatif, yeni bir rasyonel tercih modelini önermektedir. Bu durumda Kant'cı (ödev ahlakçı) kalite, sosyal sorumluluk ekonomik insan tipi yaklaşımını ortaya çıkarmıştır.

⁴¹ Mark D. White, "Reconciling Homo Economicus and John Dawey's Ethics, *Journal of Economic Methodology*, 10:2, UK. (2003), ss. 223-243.

Bu yaklaşım dikkate alındığında homo economicus'u sınırlayacak olan Kant'cı düşünce'nin etik teorisinin fayda teorimine entegre edilmesiyle rasyonalite kavramına bir sınır getirildiği söylenebilir. White bireylerin nelerin arasında optimizasyona gittikleri ve nasıl tercih yaptıklarıyla ilgilenmektedir.⁴²

2.2.3. Hayek'in Sınırlı Rasyonalite Modeli

White'nin öne sürdüğü sınırlı rasyonalite davranış modellerinden başka Hayek'in de bireyi "homo economicus" olarak değil de irrasyonel varlık olarak tanımlamakla farklı bir sınırlı rasyonalite davranışı geliştirmiştir. Hayek'e göre, bireylerin dış dünyaya ilişkin algıları ve bilgileri objektif değil sübjektiftir. Rasyonaliteyi üreten süreç de piyasada var olan serbest rekabettir. Bu durumda iktisadi karar alma birimleri az sayıdaki rasyonel bireyleri taklit ederek varlıklarını devam ettirebilmekle de piyasalarda rasyonalitenin yaygınlaşacağını belirtmektedir. Ayrıca Hayek'e göre bütün değerlerin kaynağı olarak tasavvur ettiği özgürlük, kanun hâkimiyeti altındaki özgürlüktür. Hayek'in bu yaklaşımının temelinde kanun hâkimiyeti ile bireylerin kendi kendilerini adalet psikolojisi ile sınırlamalarını sağlayacak bir bağ kurulmaktadır. Böylece rasyonalite birey ve rekabet süreciyle çıkarıcı davranmayan bireyleri tasfiye eden zorunlu rasyonel davranmaya yönlendirdiği yeni bir rasyonalist tercih modeli ürettiği öne sürülebilir. Ayrıca iktisadın etik normlardan uzaklaşmasına 20. Yüzyılın ortalarında en ciddi tepkilerden birisi de Hayek' ten gelmiştir. "Bilgi bilinci ve birikimi bir ahlak ortaya çıkarır, ahlak bir hukuk ortaya koyar, hukuk bir siyaset geliştirir. İktisat ise bu siyaset tarafından belirlenir." Hayek, iktisat ile etik arasındaki ilişkiyi en kestirme bu cümle ile ifade eder. Ancak, özetle, iktisadi olmaktan çok psikolojik bir varlık olan bireyin davranışlarını açıklamakta alternatif rasyonel davranış modellerinin de yetersiz kaldığı görülmektedir.⁴³

Devam eden satırlarda sınırlı rasyonaliteye çağdaş yaklaşımların izini sürelim.

⁴² Mark D. White, "An Homo Economicus Follow Kant's Categorical Imperative?", *Journal of Social Economics*, 33, Staten Island, (2004), ss. 89-106.

⁴³ Mark D. White, a.g.e. ss. 90-91. Bkz.: Akyıldız, a.g.e. , ss. 29-40. ; Milan Zafirovski, Z., "Spencer is Dead. Long Live Spencer Individualism, Holism. And The Problem of Norms" *British Journal of Sociology*, Vol. 51, ISSN No:3, London, (2000), ss. 553-579.

3. SINIRLI RASYONALİTEYE ÇAĞDAŞ YAKLAŞIMLAR

3.1. DAVRANIŞSAL İKTİSAT YAKLAŞIMI

Davranışsal iktisat, klasik iktisadın çıkarıcı, duygusuz, tam bilgiye sahip maksimum faydacı olarak tanımladığı iktisadi aktörlerin sınırlı rasyonel bakışla bireyin irade gücü, akılcılığı, bencilliğinin de sınırlı bilişsel yeteneklerine de dikkati çekerek, ana akım klasik iktisattan ayrılan yönleriyle daha gerçekçi bir yaklaşım üretmeye çalışan bir alt daldır. İktisadın psikoloji ile birleşmesiyle oluşan davranışsal iktisat; heterodoks bir iktisat dalıdır. İktisatçıların sadece yöntem açısından değil, daha önce iktisat alanından dışlanmış olan bilinç, bilinç dışı, his ve duygu gibi kavramları da çalışma ve açıklamalarına dahil edilerek, ampirik verilerle anomalileri tespit ederek, sınırsız rasyonelitenin karşısına sınırlı rasyoneliteyi getirmektedirler. Bireylerin optimal alternatif yerine, kendilerini en fazla tatmin eden alternatifini seçmeleri Simon tarafından öne sürülen “sınırlı rasyonellik” (bounded rationality), karmaşık problemlerin çözülmesinde insanoğlunun zihin kapasitesinin sınırlı kaldığı ifade edilerek davranışsal iktisadın gelişmesine katkı amacıyla rasyonelitenin sınırları, psikolojik faktörlerin önemi hakkında çalışma yayınlamıştır.⁴⁴

Davranışsal iktisat konusunda önemli çalışma ve katkılardan birtanesi de Danial Kahneman ve Amos Tversky’ nin 1979 yılında yayınladıkları “beklenti teorisi ve risk altında karar alma analizi” çalışmalarında risk altında karar alma mekanizmaları ile ilgili alternatif bir model geliştirerek davranışsal iktisada katkı sağlamışlardır. Kahneman ve Tversky, yaptıkları söz konusu araştırmalarında bireylerin; kazançla karşı karşıya kaldıklarında riskten kaçındıkları, fakat kayıpla karşı karşıya geldiklerinde ise riski tercih ettiklerini tespit etmişleridir. Böylece bireylerin kayba uğramaktan çekindiği ve risk almak istediğini ifade etmişlerdir. Beklenti teorisi bireylerin yüzde yüz rasyonel olmadığını ileri süren ilk teorilerden biri olmuştur. Bu teori davranışsal iktisat için bir mihenk taşı olarak kabul görmüştür. Bu düşünce; ekonomiyi daha iyi anlamak için modern iktisada psikolojik davranışları da dâhil etmiştir ve iktisadi teoriler için kapsamlı anlamlar ortaya koymuştur.⁴⁵

⁴⁴ Mullainathan Sendhil, Richard Tahaler, “Behavioral Economics”, *International Encyclopadia of Social and Behavioral Sciences*, 2001, 1, ss. 1094-1100.

⁴⁵ Paul Kelly, *The Economics Book* (çev. Y. Akvardar, S.N. Ağırnaslı), İstanbul: Alfa Yayınları, 2013, ss. 266-269.

Alferd Marshall da psikolojik çalışmalarda bulunmuştur. İktisat bilimini, bir yönüyle servet inceleme bilimi diğer yönüyle de insanı inceleme bilimi olarak ifade etmiştir. Marshall'ın "insan karakteri" insan doğası üzerindeki psikolojik araştırmalarıyla psikolojiden etkilenmiş, insan doğasını rasyonel taraf ve ahlaki taraf olarak nitelmiştir.⁴⁶

Literatürde iktisat ve psikoloji disiplinlerinin birlikteliği 1881' lere kadar uzansa da bu ilişki son 30 yılda hız kazanmıştır.

Son yıllarda ortaya çıkan gelişmeler ışığında Homo Economicus' a duygular da entegre edilerek teorinin açıklayıcı gücünün artırılması hedeflenmiştir.

Kurumsal iktisatçılardan Thorstein Veblen; 1857-1929' de teknolojinin, bireyin davranışlarını etkilediğinden bahsederek gösteriş güdülerini üzerinde durmuş, iktisadi tercihlerde psikolojik ve sosyolojik birçok unsurun rol oynadığı "gösteriş etkisi" kavramıyla açıklamıştır. Günümüzde davranışsal iktisat kısa sürede iktisadın ve benzer alanların alt konularını etkilemiştir. Bunlar arasında davranışsal iktisat, davranışsal finans, davranışsal kamu finansmanı ve davranışsal makroekonomi sayılabilir. Yapılan çalışmalarla davranışsal iktisadın temel alt başlıklarından altruizm, diğergamlık, iş birliktelik, sosyal değişim konularında bireylerin büyük oranda topluma yönelik olduğu gösterilmiştir.⁴⁷

Mevcut teorik değişimler ışığında bireyin davranışının da dikkate alınması gerçeği ortaya çıkmıştır.

İzleyen başlıkta sınırlı rasyonaliteye deneysel yaklaşımları inceleyelim.

3.2. DENEYSEL İKTİSAT YAKLAŞIMI

Deneysel iktisat, kontrollü bir ortamda iktisadi aktörler arasındaki ilişkileri inceleyen, bu amaçla veri toplayarak analizlerde bulunan davranışsal iktisadın bir alt dalıdır.⁴⁸

Bilimsel bir test olan deney, tarihsel süreçte bilimsel bilgiye ulaşmada bir araç olarak kullanılmıştır.

⁴⁶ Naoki Matsuyama, *Relativity of Alfred Marshall's Psychological Research and Economics*, History of Economic Thought, 51(2) 2010, ss. 51-67.

⁴⁷ Rüya Eser, Davletkan Toigonbaeva, "Psikoloji ve İktisadın Birleşimi Olarak Davranışsal İktisat", *Eskişehir: O.G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, Nisan, 2011, 6(1), ss. 301-310.

⁴⁸ Camer Colin, George Loewenstein, *Behavioural Economics: Past, Present, Future*, New York, Princeton University Press, 2004, ss. 3-7.

Deneysel yöntemin, bilginin ana kaynaklarından biri olduğunu gösteren 17. ve 18. yüzyıldaki çalışmaların tüm bilim dünyası üzerinde önemli etkileri olmuştur. Deneysel yöntemin, insanlık ve bilimin gelişmesinde çok önemli katkıları olmasına rağmen yöntemin, bilim dallarındaki gelişimi aynı olmamıştır. İktisatta da deneysel yöntem önemli bir ölçme aracı olarak katkı sunmuştur. Bu bağlamda deneysel iktisatta paranın güdüleme aracı olarak ilk kez kullanılması, Charles F. Mosteller ile Philip Noguee' nin birlikte gerçekleştirdikleri 1951 yılında yayınlanan "Faydanın deneysel olarak ölçülmesi "An Experimental measurement of Utility" isimli fayda eğrileri üzerine yapılan deneysel bir çalışma ilk kez test edilmiştir. Deneysel iktisat, iktisat teorilerini laboratuvar ortamında sınamaktadır. Yani iktisadi deneylerde asıl olarak teoriler test edilmektedir. Bireysel seçimler, oyun teorisi ve piyasa mekanizmaları üzerine yapılan deneysel yöntemler ilk çalışmalardır. Deneysel iktisat alanındaki çalışmalar, özellikle rasyonalite, sınırlı rasyonalite ve rasyonaliteden sapmalar konularına yoğunlaşmıştır.⁴⁹

Vernon Smith önderliğindeki deneysel iktisat alanındaki çalışmalar içinde en çok yer alan konuların başında piyasa mekanizmaları gelmektedir. Vernon Smith' in piyasa mekanizmaları ile ilgili ilk deneysel çalışması 1962 yılında yayınlanan "rekabetçi piyasa davranışları" isimli deneysel bir çalışmasıdır. Deneysel iktisatçı Vernon Smith' in ihale piyasası üzerine olan çalışması The Journal of Political Economy dergisinde "An experimental study of Competitive Market Behaviour" başlığı ile yayınlanmıştır. V. Smith deneyini her deney seansında arz ve talep şartlarındaki değişikliklerin etkisini ortaya çıkaracak şekilde tasarlamıştır ki; deneysel iktisadın ortaya çıkışı da davranışsal teorilerinin geliştirilmesine duyulan ihtiyaçtan doğmuştur. 1944 yılında Von Neumann ve Morgenstern tarafından yayınlanan "Oyunlar ve İktisadi Davranışlar Teorisi" isimli çalışmada bireysel tercihlere ait güçlü bir teori ortaya koyarak bireylerin kendi becerilerinin ve sinyallerinin potansiyel işvereni nasıl etkilediğini ortaya koymuşlardır. Ayrıca stratejik davranışların tahlili gibi çalışmalarla da deneysel iktisat çalışmalarını geliştirmişlerdir.⁵⁰

⁴⁹ Roth Hayel, "Introduction to Experimental Economics", John H. Kagel, Alvin E. Roth (Ed) "Handbook of Experimental Economics", New Jersey, USA, Princeton University Press, 1995, s. 19.

⁵⁰ Vernon Smith, "An experimental study of Competitive Market Behaviour", The Journal of Political Economy, Volume 70, No:2, (1962), ss. 111-137.

Son dönemlerde de laboratuvar ortamından ziyade gerçek dünya ile ilgili deneyler yapılmaktadır. Böylece elde edilen bulgular ise genel teorilerde kullanılmaktadır. Günümüzde de deneysel metotların iktisat biliminde kullanılması hızla artmıştır. Geline noktada bireylerin psikolojik algılarından daha çok yararlanılarak iktisat bilimine katkı amaçlanmaktadır. Özellikle de son yıllarda yatırım esaslı vergi politikalarında, toplumsal tasarrufların teşvikinde para politikasındaki uygulamalardaki çalışmalar ve bulgular dikkate alınmaya başlanmıştır. Çalışmaların yaygınlaşması, gelişmesi ve güvenilirlik kazanmasında Vernon Smith' in büyük rolü olmuştur.

Akerlof'a göre karşılıklık, doğruluk, eşitlik, birlik, para yanlılığı, kayıptan kaçınma, gütmeye ve erteleme gibi davranışsal olguların yoksulluk, işsizlik ve iş çevrimlerini açıkladığı görülmüştür. Bu gelişmeler makroekonomi alanında laboratuvar/deneysel çalışmalarında tutarlı sonuçlar bularak altruizm ve doğruluk konularında deneysel makroekonomiye önemli katkıda bulunmuştur. Hatta geleneksel iktisattan farklı olarak gönülsüz işsizlikte etkin ücret teorisinin geliştirilmesine öncülük etmiştir. Bir diğer husus da akıl ve ruhsal durumun davranışlar üzerindeki etkisine işaret edilerek gerçek insan davranışlarını yansıtmadaki eksikliklerde gözlemlenebilmiştir. Finansal piyasalar üzerinde yapılan deneysel çalışmalar ise daha çok piyasaların etkinliği üzerine yoğunlaşmıştır.⁵¹

Alt başlıkta ise; sınırlı rasyonaliteye nöroiktisat yaklaşımını tartışalım.

3.3. NÖROİKTİSAT YAKLAŞIMI

Nöroiktisat, bireysel tercihler, karar mekanizmaları ve bireysel kararlarda akılcılık kadar duyguların da önemli yer tuttuğunu kabul eden bir yaklaşımdır. İktisadi karar almada kontrollü yöntemler (düşünme-öğrenme) karşısında beynin ve otomatik bilinçaltı yöntemlerin de rolünü irdeleyerek nöroiktisadi analizlerle yeni bir karar alma mekanizmasını amaçlayan deneysel ve davranışsal iktisadın bir alt koludur.⁵²

Nöroiktisat; nörobilim ve davranışsal iktisada, sinir sistemini gözlemlemeyi eklemiştir. Böylece nöroiktisat yaklaşımı iktisat ve psikolojinin sentezi olmuştur. Birey

⁵¹ Ulaş Başar Gezgin, "Ekonomik Kriz ve Ekonomik Psikoloji", *Ankara: I. Psikoloji Kurultayı*, 8-9 Aralık, 2001.

⁵² Ercan Eren, "Yeni İktisatta Ortak Noktalar", *İstanbul: II. İktisatta Yeni Yaklaşımlar Çalıştayı*, 17.04.2009, ss. 28-30.

seçimlerini incelerken, kararlarını değerlendirirken, riskleri ve ödülleri göz önüne alarak sınıflandırması, beynin sinir sistemini nasıl etkilediğinin ilişkisini ele alması nöroiktisadın temel konusudur. Sinir bilimi ise; “bilinç, algı ve öğrenmenin biyolojik temellerini ele alan sinir sistemi çalışması” şeklinde tanımlanan bilimdir. Nöroiktisat, bireysel tercihin kararları üzerine ve bireysel seçimlerin ruhi değişimleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Akıl ise, hareket, tercih ve düşüncülerin içsel düzenlemeyle doğrudan ölçümüdür.⁵³

Para piyasalarının gelişmesi, sermaye piyasalarındaki gelişim hızı, küreselleşmenin boyutu, dünyadaki küresel sermayenin artan ağırlığı, monopolitik ve oligopolitik şirketler, çok uluslu şirketlerin pazar paylarının artışı, internette bilginin hızla paylaşılması, bilgi ağının açıklığı, ekonomide; psikoloji ve karar alıcıların beklentilerine verilen önemi daha çok ön plana çıkarmıştır. Homo economus’ a karşı homo sociologicus ise, din, gelenek, duyu ve kişisel eğilimler gibi çok değişkenli yapıları incelemektedir.⁵⁴

Nöroiktisat, ekonomi ve psikoloji gibi bilim dallarını kullanarak bireyin seçimlerini nasıl yaptığını, beynin karar verirken hangi bölgelerinin çalıştığını tespit etmek suretiyle açıklamaya çalışmaktadır.

Sonuçta, finans ve para konularında her ne kadar bireylerin rasyonel davrandıkları öngörülse de, alınan ekonomik kararların duygulardan bağımsız olmadıkları görülmektedir. Nöroiktisat, gerek birey gerekse şirketler açısından psikolojik, sosyolojik ve teknolojik faktörlerin tercihlerdeki rol değişimini ortaya çıkarmaktadır.⁵⁵

Ülkelere makroekonomi açısından bakıldığında ise; nöroiktisat uygulamaları piyasalar ve rekabet ortamında hem ekonomik hem de yapısal açıdan sürekli ve canlı bir gelişme gösterdiği görülmektedir.

Öncelikle globalleşen dünya ekonomisi içerisinde faaliyet gösteren ülke ekonomilerinin, mevcut durumlarının devamlılığını sağlayabilmeleri, uluslararası arenada söz sahibi olabilmeleri ve dünyadaki pazar paylarını artırabilmeleri, maksimum düzeyde etkin verimli ekonomik politikaları takip etmelerine bağlıdır. Nöroiktisat

⁵³ Ercan Eren, “Yerleşik İktisat Ortodoks mudur?”, *İstanbul, İktisat Dergisi*, (2007), s. 490.

⁵⁴ Alper Güvel, *Politik İktisat ve akıl*, İstanbul: Alfa Yayınları, 1998, s. 153.

⁵⁵ Haldun Soydal, Zekeriya Mızrak, Fatma Nur Yorgancılar, “Nöroekonomi Kavramının İktisat Bilimi İçindeki Yeri, Önemi ve Bilimselliği”, *Konya: Selçuk Üniversitesi, İİBF. , Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C.13, S.19, 2010 , ss. 1-26.

olgusu da bu araçlardan birisi olarak gösterilebilir. Bu açıdan bakıldığında, nöroiktisadın ülkelerin makroekonomileri, mal ve hizmet piyasaları ile bu piyasalardaki rekabete olan etkisiyle umdukları fayda maksimizasyonunu sağlayabilmelerinin tüketimi artırıcı etki oluşturacağı açıktır. Nöroiktisat kavramı, tüm bu saydığımız olumlu etkilerden dolayı ülke ekonomileri için önemli bir faktördür Ayrıca, nöroiktisat rekabet üstünlüğü ile de ülkelerin her alanda alacakları payları artırmış olacaktır. Bütün bunlara yönelik olarak gelişmiş olan nöroiktisat kavramı ilk kez Kevin Mc. Cobe tarafından 1998’ de nöroekonomik analizler içeren çalışmaların yayınlamasıyla başlamıştır.⁵⁶

Ekonomik tercih ve kararlarımızı, duygularımız mı? yoksa rasyonel düşünme gücümüz mü yönlendirmektedir? Bu soruya cevabı nöroiktisat bulmaya çalışmaktadır.

Bunula beraber yukarıdaki soruya cevap bulmaya yaklaşım olarak devam eden süreçte islam iktisadı bağlamında rasyonalite ve sınırlı rasyonalite kavramları üzerinde durulacaktır.

⁵⁶ Necat Aşkın, “Nöroekonomik Analizler ”, *Ankara: Bilgi Ekonomisi ve Yönetim Dergisi*, (2006), C. I-II, Özel Sayı, s. 21.

4. İSLAM İKTİSADINDA RASYONALİTE VE SINIRLI RASYONALİTE

4.1. İSLAM İKTİSADI BAĞLAMINDA RASYONALİTE TARTIŞMASI

İslam iktisadında insan; irade sahibi, akıllı (rasyonel), kendi menfaatini dikkate alarak hareket eden, iktisadi davranışlarında da orta yolu izleyen birey olarak tanımlanır.⁵⁷

Rasyonalite kavramı yukarıda da açıklandığı gibi Türkçe’imizde “akılcılık” kavramı ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Akıl kavramı ise; “akletme, akli işleterek düşünme gibi “Ancak bilenlerin akledebileceğini”⁵⁸, akli, bilgiyi iyi kullanma anlamlarında kırk dokuz yerde doğru düşünmenin önemi vurgulanır. “Ulu’l-el-bâb” kavramıyla on beş yerde zikredilen lûb akıl da beşer düzeyinde en üstün akıl olarak ifade edilir ki Kur’an’ da tanımı yapılan tek akıl lûb akıldır.⁵⁹

Rasyonalite, İslam iktisadı bağlamında incelendiğinde bireyin aklın yanında çıkarını düşünmesi de vardır. Bu da “nef” (menfaat) kavramıyla referanslandırılır ki on bir yerde zikredilir. Bu bağlamda İslam iktisadındaki finansal tercihlerde akıl da, menfaat (çıkar) de yok sayılmamıştır. Rasyonalite kavramı akıl kavramıyla, menfaat (çıkar) kavramı; “nef” kavramıyla, kamu menfaati (kamu çıkarı) “menaf” kavramıyla, isabetli tercih (karar) ise; “salah” kavramıyla referanslandırılmaktadır.”⁶⁰ Konuyla ilgili referanslarda “nef” (çıkar) kavramına şu şekilde işaret edilir. “Erkek ve kadın çoğu aza tercih ederler”, “Âdem’ in ne kadar çok malı olursa olsun daha fazlasını ister”⁶¹ İslam iktisadı bağlamında üretim faaliyetlerinde de teknik gelişmelerden faydalanılırken diğer taraftan rasyonellik de aranır. El-Âraf, 7/58’ de üretimde rasyonelliği işaret etmektedir. Üretim vasıtaları rasyonel üretime uygun değilse üretim aktörü olan insan tek başına yeterli olmayabilir. Verimli olarak harcanmayan sermaye ve emek kaynak israfına götürür. Çeşitli sebeplerle üretim araçlarının birkısmı rasyonel ölçülerde verimli olamayabilir. Bu durumda daha verimli yöntemlere ve kaynaklara yönelmek gerektiği de ifade edilir.⁶²

⁵⁷ Cengiz Kallek, *Asr-ı Saadette Yönetim-Piyasa İlişkisi*, İstanbul: İz Yayıncılık, ss. 24-25.

⁵⁸ el-Ankebut, 29/43.

⁵⁹ Süleyman Hayri Bolay, “Akıl” (DİA) İstanbul: (İSAM) 1989, C.2, ss.238-242. ; Hidayet Aköz, *Kur’an’da Allah-Kul ilişkisi*, Bursa: Seriyeye Yayınları, 2000, ss. 76-78.

⁶⁰ Sam Adian, *İslam İktisat Teorisi ve Refah Toplumunu*, Hong Kong: e-kitap, 2014, ss. 303-315.

⁶¹ Buhari, “Rikak”, 10; Tirmizi, “Zühd”, 27 (2338)

⁶² Hamza Aktan, “İslam Açısından Enflasyon ve Çözüm Yolları”, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1983, s.136.

Rasyonel davranış, verimlilik ilkesine göre hareket etmektir. Amaç-araç arasında tutarlılık göstermektir. Bu da rasyonalitenin bir anlamda akıl ile bağlantı kurmasıdır. Akıl ise, dinin, insandaki temelini oluşturur. İslam iktisadının insana yüklediği sorumluluklar da bu akıl temeli üzerinde yer alır. Akıl duyu organları aracılığıyla elde ettiği verileri değerlendirip, yorumlarıyla anlamlaştırır. Bu bakımdan duyu organlarının araçlarıyla bilinmeyen, anlaşılamayan kavramlar akıl aracılığıyla bilinir ve anlaşılır. Bu bağlamda iktisadın sebep-sonuç ilişkilerini tespit etmek aklın fonksiyonları arasındadır. İktisadi faaliyetleri kavramanın temeli; akılcılığa (rasyonaliteye) dayanır ki; mantıksal ve matematiksel olarak iki alt bölüme sahiptir. Ya da duygusal sezgi temeline sahip olmayı gerektirir ki anlamak, rasyonel, bilimsel veriyi kavramakla bağlantılıdır. Bilgideki her hüküm zorunlu olarak duyular ve akli unsurlardan oluşur. Duyuda da dışarıdan gelen verileri forma sokan bir duygusal sezgi vardır. Duyu gücü duyu izlenimlerini alır onları düzenler ve sezgi haline getirir. İlk sezgilerde akıldan gelmektedir. Bilgiye dönüştürülen duygular diğer açılımlarla birlikte rasyonelleşmenin bir parçası olarak değerlendirilir. Duygusal düzeyde takrir edilmeyen hiçbir önerme de nihayetinde rasyonellikle bağlantıyı kuramaz. Rasyonel kavrayışın en üst kademesi de matematiksel ve mantıksal olgulara uygunlukla bağlantılıdır.⁶³

Genel İslam iktisadı değerleri ışığı altında “eşyada asıl olan mübahlıktır (özgür alandır)” ilkesinin ima ettiği gibi tüm iktisadi faaliyetlerdeki temel ihtiyaçlar da akılla temin edilmektedir.⁶⁴

Geleneksel iktisadın rasyonalite karşılığı olarak “Rüş”, “Râşit” kavramları⁶⁵ iktisadi-mâli ve hukuki konularda ehliyetli sayılmanın ve sorumluluğu yüklenmenin şartıdır. Bireyin, hür, akli başında olduğu tüm iktisadi tercihlerinde akıllı ve sorumlu davranacağı anlamına gelir. Ayrıca “Rüş”, “Râşit” hukuki prensiplerinin diğer bir özelliği de toplumun kurumsal düzeninde, yasal yükümlülüklerini uygulamak da akıl ile ilgilidir. Diğer taraftan “şura”⁶⁶ kurumu İslam iktisadında da katılımcı istişari bir müessese olarak ortak akli (rasyonalite) simgeleyen bir platform olarak görülmektedir.

⁶³ Süleyman Hayri Bolay, “Akıl” *DİA*, İstanbul: İSAM, 1989, C.2, ss.238-242. ; Bkz.: Celeleddin Vatandan, *Kur'an ve Hayat*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2013, ss. 90-95. ; Max Weber, *Sosyoloji Yazıları* , çev. Taha Parla, İstanbul: Hürriyet yayınları, 1987, s. 28.

⁶⁴ Sabri Orman, *İslami İktisadi Değerler ve Modernleşme Üzerine*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2014, ss. 36-37.

⁶⁵ en-Nisa, 4/5. Bkz.: M. Ömer Çapra, *İslam İktisadının Esasları*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1991, s. 38.

⁶⁶ eş-Şûra, 42/38.

İktisadi davranışların da akılsız gerçekleştirilemeyeceği yine aklın bir öngörüsüdür. Ayrıca İslam iktisadında menfaat saiki de arka plana itilmemiştir. Sıddıki' de iktisadi insan davranışları analizinde genel anlamdaki tavrıyla iktisadi rasyonalite yerine İslami rasyonalite kavramını işaret etmişlerdir.⁶⁷

Homo Economicus ile kıyaslandığında bireyin iktisadi davranışların normlarla filtrelenerek istenilen iktisadi davranış düzeyine getirmeyi hedeflemeye yöneliktir. İktisadi ve sosyal davranış sorunlarına çözümler sunmaya yönelik çaba ve çalışmalardır. İktisadi faaliyetlerde serbest rekabet ve piyasayla mübadele mekanizması; orta yolu takiple de refah seviyesinin artırılması hedeflenmiştir.⁶⁸

Bu uygulamalar, bireyin iktisadi ihtiyaçlarını karşılamak için rasyonel akılla gösterilen çabalardır. Hatta iktisadi faaliyetlerde olduğu gibi akılcı ve rasyonel davranışlar, bilimsel ve teknolojik gelişmeye de katkı sağlamaktadır. Sanayi devrimine giden süreçte de teknolojik gelişmenin rasyonel bilimsel temellere bağlanması iktisadi gelişmeye ve toplumsal kalkınmaya katkı sunmuştur.⁶⁹

Bu bağlamda izleyen başlıkta İslam iktisadı ve sınırlı rasyonaliteyi açıklayalım.

4.2. İSLAM İKTİSADI VE SINIRLI RASYONALİTE

İktisat kelimesi “K-S-D” kökünden türemiş olup, azmetmek, karar vermek, herhangi bir iş veya davranışta itidalli, ifrat ve tefritten uzak orta yolu izlemek, harcamalarda dengeli davranmak anlamlarına gelmektedir.⁷⁰

Kur'an' da altı yerde zikredilen iktisat kavramının türemiş olduğu “kasd” ve “muktasid” kelimesi genel olarak mutedil olmak, adil olmak, iktisatlı bir düşünce tarzı, dengeli yaşantı, amel (iş) konusunda orta yolda olan, iktisatlı davranan bir toplum anlamlarını kapsamaktadır.⁷¹

⁶⁷ M.Necâtullah Sıddıki, “Teaching of Economics at the University Level in Muslim Countries”, In M. Taher (Ed.), “Studies in Islamic Encyclopedic Survey of Islamic Culture”, Vol 8., New Delhi, Anmol Publications, 1997, ss. 1-71.

⁶⁸ Thomas Walker Arnold, “The preaching of Islam, Lahor Ashraf Publication”, 1979, s. 409.

⁶⁹ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990, ss. 13-25. Bkz.: M.Carlo Cipolla, (1955), “*Zaman makinesi*”, çev. T. Altın, Paris: 2002, ss.7-12. ; Ahmet Tabakoğlu, *İslam iktisadına Giriş*, İstanbul: Dergah yayınları, 2013, s.135.

⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l- Arab*, Beyrut, 2009, C. III, s. 354. Bkz.: Rıza Ahmet, “Mu' cemu Metni'l Luga”, Dâru Mektebetu'l Hayat, Beyrut: 1960, C. III, s. 352.

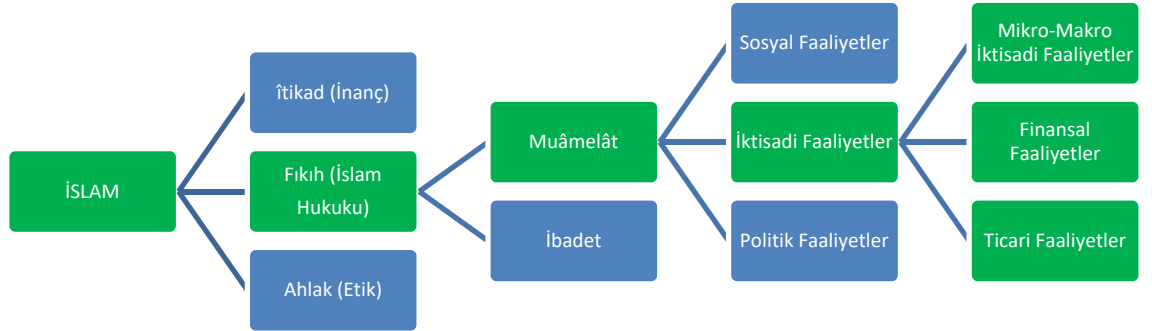
⁷¹ el- Lokman 31/19; en-Nahl 16/9 ; et- Tövbe 9/42 ; el-Lokman 31/32 ; el-Fatır 35/32 ; el- Maide 5/66.

İslam iktisadı literatüründe emek; "amel", "fiil", "say" kavramlarıyla, kazanç ise; "kesb", "iktisab" terimleriyle açıklandığı izlenmektedir. Kur'an'da "amel" kavramı emek ve güç harcamak, iş, çalışma, görev, el emeğiyle çalışarak eser ortaya koymak mevcut veya gelecekteki ihtiyacı gidermek için yapılan bedeni veya fikri bir hareket anlamlarında üç yüz elli dokuz yerde zikredilir. Diğer taraftan sözü edilen kavramlar hem dünya ile ilgili hem de ahiretle ilgili işleri de kapsar. "Amel"; aynı kökten "muâmele" kavramı ise ; günlük hayatta karşılıklı iş , hak ve sorumluluk doğuran akit, hukuki işlemler ve tasarrufları ifade eder. "Muâmele"nin çoğulu olan muâmelât da; insanlar arası işlemlerde hak ve borç oluşturan akitleri, alış-verişi, sarf, icâre, âriyet, ortaklıklar v.s. gibi iktisadi ve ticari hayatla ilgili akit ve muameleleri kapsar.⁷²

İslam'da iktisadi faaliyetler; insan-insan ve insan-toplum ilişkilerinin düzenlendiği islam hukukunun, " muâmelât" kavramı içerisinde yer bulur.

İslam'da İktisadi ve Finansal Faaliyetlerin Konumu Şöyle Gösterilebilmektedir.

Şekil 1. İslam' da İktisadi ve Finansal Faaliyetlerin Konumu:

Kaynak: Aktaran Maurer, 2005: 34. ; Karagülle, 1969: 14,34. ; Döndüren, 2012: 17-20. Armağan, 1991: 10-11. ; Yanpar, 2015; 41-46.

⁷² Ali Fuad Başgil, *Türkiye'de İş Hukuku Elamanları*, İstanbul: Akgün Matbaası, 1946, s.432. Bkz.: Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2012, ss.17-20. ; Servet Armağan, *Ana Hatlarıyla İslam Ekonomisi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 1991, s.10.

Kur'an; İslam Hukukunun temel kaynağıdır. Kur'an; bir konuda temel normları ve genel hükümleri koymakta, teferruâtı başta sünnet olmak üzere akla ve diğer kaynaklara bırakmaktadır.⁷³

Kur'an'da bireysel davranışlarla ilgili hükümlerle birlikte iktisadi faaliyetleri ilgilendiren genel ilkeler de yer almaktadır.

Kur'an'da itikad, ibadet ve ahlak konuları ile ilgili beş yüz civarında hüküm âyeti vardır.⁷⁴ Muâmelât da denilen İslam iktisadında ise; 114 konuda doğrudan, 111 dolaylı referans ve kavramla, 68 surede, 225 konuda 1400 âyet- i kerime⁷⁵ vardır ki; Kur'an 'nın beşte birini ihtiva etmektedir.

İktisadi hayatın, düşünce ve davranışın nübüvvetle irtibatlandırılması; iktisadı öz olarak anlatmaya yetmektedir. Bu konudaki hadislerde: “İktisat, nübüvvetin (peygamberliğin) yirmi beş parçasından biridir”⁷⁶ “İktisat üzere yaşayan fakir düşmez”⁷⁷ “Rızkın onda dokuzu ticarettedir”⁷⁸ beyanları da iktisadı kavramaya yeterlidir.

İktisat kavramının yukarıda zikredilen özelliklerinden hareketle, Chapra, Mannan, Khan ve Yousri gibi İslam iktisatçıları İslam iktisadını şöyle tanımlamışlardır:

İslam iktisadı, dünya kaynaklarını işbirliği ve katılımcılıkla organize ederek üretim, dağıtım, tüketim ve bölüşüm konularında insanların iktisadi problemlerini ve davranışlarını inceleyen, çözümleyen sosyal bir bilim dalıdır.⁷⁹

İktisadi davranışlarda orta yolu takip anlamındaki Arapça kökenli iktisat kavramı; iktisat ilminin felsefesini, teorisini ön plana çıkarmaktadır. Ev kuralı, ev

⁷³ Hayrettin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, İstanbul: Ensar Yayınları, 1987, s.114.

⁷⁴ Osman Eskicioğlu, *İslam Hukuku Açısından Serbest Piyasa Ekonomisi*, İzmir: Anadolu Matbaacılık, 1995, s. 88.

⁷⁵ Mustafa Armağan, *İslam, Bilim Tartışmaları*, İstanbul: İnsan Yayınları, 1990, s. 135. (M. Armağan) İstanbul Etkileşim yayınları, 2007, s. 163. Bkz.: Rodnet Wilson, *Economics Ethicies and Religion*, Jewish Christian and Muslim Economic Thought, Macmidlen, London, 1997, s. 117. ; Ali Bardakoğlu, “İslam” *DİA*, İstanbul: İSAM, 2001, C. 23, ss. 15-23.

⁷⁶ Ebû Dâvud, “Edep”, 2. ; Tirmizi, “Bir”, 66. ; Ahmed b. Hanbel, “Müsned”, C. I, 296.

⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, “Müsned”, C. I, 447.

⁷⁸ Suyuti, *El- Camiu's- Sağır*, İstanbul: Yeni Asya Yayınları, C. III, 2008, ,s. 244.

⁷⁹ Muhammad Umer Chapra, “What is Islamic Economi Prize Winners”, Lecture Serie 9, 2001, ss. 33-34; Bkz.: Muhammad Abdul Mannan, *İslam Ekonomi Pratik ve Teori*, çev. Bahri Zengin T. Ömeroğlu, İstanbul: Fikir Yayınları, 1980; Mohammad Fahim Khan, “Investment Demand Function in Profit-Loss Sharing Based System in Khaf”, *Lessons in Islamic Economics*, 1998, s. 313. ; Abdel-Rahman Yousri Ahmad., *Methodological Approach to Islamic Economics: Its Philosophy, Methodology and Theoretical Construction and Applicability*, 2013, s. 16.

yönetimi anlamındaki Yunanca kökenli ekonomi kavramı ise; iktisadi hayatın pratiği ve uygulamasını ifade etmektedir.⁸⁰

İktisadın tarihi insanla beraber başladığı dile getirilmektedir. İnsanın var olduğu ve yaşadığı her devirde iktisadi faaliyetlerin de var olduğu izlenmektedir. İktisadi sorunların kaynağı; emek, üretim, tüketim, arz-talep arasındaki dengesizliklerden kaynaklandığı da izlenebilmektedir.

Aslında yeryüzünde iktisat tektir. Farklılıklar ise; metod, tercih, uygulamalardaki temel varsayımlarla, faktörlerdeki kaynakların farklı harekete geçirilmesinden kaynaklanmaktadır. Hatta tüm dünyada Rönesans çağına 1500-1750' gelinceye kadar doğu ve batı toplumları iktisadi düşünce ve faaliyet bakımından hepsi tarım toplumu olduğu için hemen hemen birbirine yakındı. Hayat bütün olarak algılanıyordu.⁸¹

Ancak iktisadi faaliyetler dinamik faaliyetlerdir. Sürekli gelişen ve değişen toplumların iktisadi sorunları da zamanla farklılıklar arz edebilir. İktisatçıların önerdikleri çözümler zamanla etkinliklerini kaybedebilir. Bununla beraber iktisat biliminin çevreye ve zamana göre farklılıklar arz etmeyen temel doğrularının bulunduğu da savunulmaktadır. İktisat biliminin evrensel kuralları olduğu ifade edilmektedir. Özellikle iktisadın arz cephesiyle ilgili kuralları evrenseldir görüşü paylaşılmaktadır. Üretim faktörlerinin bir araya getirilerek üretimin gerçekleşmesi hususundaki kurallar, ülkeye ve sisteme göre değişmezler. Bir malın üretimi için gereken girdiler her iktisadi sistemde aynıdır tespitleri ileri sürülür. Ancak üretim faktörlerinin yönetimi ve elde edilen hasılanın bölüşümü ise farklı olabilir. Bu sebeple iktisattaki farklılıklar daha çok iktisadın talep cephesiyle ilgilidir. Bu yönüyle iktisadın arz cephesiyle ilgili kuralların evrensel boyutu daha fazladır.⁸²

Normatiflik ise; bilimlerde düzenleyici ilke olarak vardır. Her türlü deneyim de algıların düzenlenmesiyle gerçekleşir. Bilimsel deneyler ve metodolojiler de bu normlarla kazanılır. Şayet normatiflik olmasaydı; algı içerikli sistematik bütünlüğe de kavuşulamazdı. Bu durumda da tümevarımdan ve yasalardan söz edilemezdi. Kısaca; ampirik önermeler de normatiflik sayesinde bilimsellik kazandığı ifade edilir. Fayerbang' da bilimin bu uzlaşmacı özelliğini normatiflik olarak niteler. Çünkü bilim adamları da kişiliğini; kültürün ve toplumun az veya çok etkisinde kalır. Şüphesiz

⁸⁰ Sabri Orman, *İktisat, Tarih ve Toplum*, İstanbul: Küre Yayınları, 2010, s. 354-360.

⁸¹ Eskicioğlu, a.g.e. , s. 173.

⁸² Vural Savaş, *İktisat Tarihi* Ankara: Siyasal Kitapevi, 2000, s. 6.

normatiflik, düşünürlük şemalarına göre gerçekleşir. İktisat, insan ve toplum bilimlerinde düşünürlük; geçerli normlarla uyarlı bir bilginin üretilmesidir.⁸³ Bilimsel önermelerin niteliklerini anlamak için de normatiflikle ilişkileri analiz edilmelidir. Teoriyi düşünce ile elde ederiz. Homojen bir düşünce de normatiflik; toplum ve bilime hiyerarşik bir düzen kazandırır, güven verir.⁸⁴

Bu bakımdan ilimlere bütün olarak bakmak daha rasyonel bir davranış olduğu değerlendirilmektedir. Muâmelâtda asıl olan ise; ibâhadır. Genel anlamda özgürlük ve serbestliktir. İslam iktisadı normlarında iktisadi muamelelerle ilgili herhangi bir yasak yoksa o alan serbesttir.⁸⁵

Bununla birlikte Necran Hıristiyanları gibi gayri müslimlerin ibadette yükümlü olmamasına karşın, muâmelâttaki “faiz yasağı gibi” uygulamalarda yükümlü tutuldukları kayıtlıdır.⁸⁶

Normlar genelde dünyaya özelde ise iktisadi faaliyetlere katılmaya yönelik pozitif bir ilke sunar. Davranışlar ise; iradi ve rasyonel bir çabayı gerektirir. İktisadi faaliyetler, piyasa ekonomisi, akılcı metodla yönetilir. İktisadi normlar aynı zamanda hukukunu da belirler. Hukuk ise; normların yazılı halidir.⁸⁷

İslamın hukuk sisteminde olduğu gibi, iktisat sisteminde de esneklik gösteren bir yapı vardır. Bu esnek yapı, her dönemde ortaya çıkan muâmelelere çözüm getirme, değişen şartlara göre farklı naslarla amel edilerek teferruatın da insan aklına bırakılmasıdır. Bu elastikiyet, İslam’a her dönemde uygulanabilirlik bir evrensellik vermektedir.⁸⁸

Elbette taş devrinin iktisadi faaliyetleri ile, teknoloji devrinin iktisadi şartları aynı değildir. Değişen ve gelişen dünyada her şeyde olduğu gibi iktisadi uygulamalar da değişmektedir. Yeni şartlara adaptasyon ise; bir tercih değil zorunluluktur. İslam iktisadındaki insanın görevi de; kainatta var olan kurulu düzeni (kevni yasalar) bulmaya ve uygulamaya çalışmak, düzeni ve iktisadı (ilmi ilkeleri) keşfetmektir.

⁸³ Zeki Özcan, *İnsan ve Toplum Bilimleri 1- Genel Bakış*, Bursa: Alfa Aktüel Yayınları, 2008, ss. 142-145.

⁸⁴ Özcan, a.g.e. s. 205.

⁸⁵ Sabri Orman, *İktisat, Tarih ve Toplum*, İstanbul: Kure Yayınları, 2010, ss. 75-76. Bkz.: Tevhid Ayengin, “İslamda İktisadi Hayatın Ahlaki Boyutu”, *Ankara: İslami Araştırmalar*, , C.16, Sayı 4, 2003, ss. 656-658.

⁸⁶ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, İstanbul: Azim Dağıtım, 1992, C. 2, s. 255.

⁸⁷ Sam Adian, *İslam İktisat Teorisi ve Refah Toplumuna Geçiş*, Hong Kong: e-Kitap, 2014, ss.775-776.

⁸⁸ Ali Hikmet Berki, *Açıklamalı Mecelle- i Hukuku Adliyye*, İstanbul: Hikmet Yayınları, 1979, , s. 22. Bkz.: Beşir Hamitoğulları, *İslam ve Çağdaş Ekonomik Konular*, İstanbul: Fikir Yayınları, 1987, s.7.

İktisadi ilişkiler bir sözleşme esasına da bağlanmıştır.İktisadi suçlar ise iki kelime ile ifade edilmiştir; “çalmayacaksın”, “kandırmayacaksın” normlarıdır.⁸⁹

İslam iktisadi faaliyetleri özetlendiği gibi üretimde mülkiyeti, tüketimde ortaklığı (şuyiyet), sermayeyi tabana yayma ve yeniden bölüşümde de zekât kurumu hükümleriyle uygulama yapıldığı dile getirilir.⁹⁰

İktisattaki tekvini yasalarda da akla aykırı hüküm yoktur.⁹¹

Bununla birlikte servetin atıl tutulmayarak, üretim ve yatırıma dönüştürülmesi de hedeflenmiştir. Böylece riske katılmadan sermayenin tek başına kazanç sağlaması da önlenmiştir.⁹²

İslam iktisadının Medine döneminde 622-632’ de Hz. Peygamber (a.s.) ilk dört yılda 622-626’ da Medine pazarında hâkimiyeti sağlayarak altıncı yılda 628’de de genel olarak iktisadi faaliyetlerde faizi tamamen yasaklamıştır. Hatta faiz yasağına Taif, Yemen ve Necran bölgelerindeki gayrimüslimleri de dahil ederek yasağa uyma zorunluluğu getirmiştir.⁹³

Faiz yasağı ile birlikte, İslam iktisadında zekat kurumu da iktisadi ve sosyal güvenlik ağırlıklı bir ilahi emirdir. Konuyla ilgili Konya’da II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresinde 16 Ekim 2015’ de “Günümüz İslam Ülkelerinde Zekât Uygulamaları” konulu tebliğde ifade edildiği gibi ülkemizde zekat kurumu organizasyonu görevini anayasal bir kuruluş olan Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde “Zekat ve Hayır Hizmetleri Genel Müdürlüğü” kurulmasında yarar vardır. Bu organizasyon ve düzenlemeler yapılırken de İslam ülkelerindeki zekât ve uygulamalarından ve organizasyonlarından da elbette istifade edilmelidir. Zekât kurumuna kurumsal statü kazandırılarak hayata geçirilmesiyle zekâtın amaçlarına uygun objektif, hesap verebilirlik sosyal sorumluluğuyla hizmetlerin sunulması, denetim ve kontrolünün yapılabilmesi, ülkemiz için hayati önem arz etmektedir tarihi uyarısı yapılmaktadır. Aksi halde bugünkü uygulamalarda da görüldüğü üzere zekâtın

⁸⁹ Müslim, “İman”, 164 ; Ebû Dâvud;” Buyû”, 50 ; Tirmizi, “Buyû”, 74 ; İbni Mâce, “Ticaret”, 36.

⁹⁰ Osman Eskiçioğlu, İslam ve Ekonomi, İzmir: Çağlayan Matbaası, 1999, ss.9-43.

⁹¹ Ahmet Hamdi Akseki, *İslam*, İstanbul: Matbâ-i Ebu-z-Ziya, 1943, s. 70, 550.

⁹² Ali Şeriatî, *İslam ve Sosyal Yapı*, çev. Doğan Öztürk, Ankara: Fecr Yayınları, 2008, s. 34.

⁹³ Muhammed Emin Yıldırım, *Asr-ı Saadette Ticaret ve Tüccar Sahabîler*, İstanbul: Siyer Yayınları, 2014, ss. 42-49. Bkz.: Yazır, a.g.e. , , s. 247.

fonksiyonları yerine getirilememekte, nereye gittiği tespit edilememekte hatta zararlı hale gelebilmektedir.⁹⁴

İslam iktisadında zekât kurumu, faiz yasağı, infakın (harcama) teşviki, israfın yasaklanması, kurumsal niteliklere kavuşturulduğunda yoksullukla mücadele de önem arz etmektedirler. Zekâtın amaçlarından birisi de gelir ve serveti tabana yaymaktır. “Zamanın değişmesiyle hükümler de değişir”⁹⁵ kuralıyla muâmelâtta olan İslam iktisadı ve ticari faaliyetlerde zekâtın yasal niteliğe kavuşturularak hayati fonksiyonel uygulamalara zemin hazırlayabileceği ifade edilmektedir. Türkiye’nin 2015 yılı itibarıyla milli gelirinin 750 milyar dolar olması; Türkiye’deki zekât potansiyeli hakkında da fikir vermektedir. 2010 yılında İslami İlimler Araştırma Vakfı tarafından organize edilen “Türkiye’de zekât potansiyeli tartışmalı ilmi toplantıda Türkiye’deki zekât potansiyeli devlet bütçesinin dört katı olarak çıkmıştır.⁹⁶ Hatta bu konuda İslam’da Zekât Müessesesi konulu çalışmada yıllık 80-90 milyar lira zekât potansiyelinden bahsedilmektedir. İstatistiki çalışmalara göre de Türkiye’de yoksulların mesken ihtiyacı zekât kurumunun tam olarak uygulandığı takdirde 5-6 yıl gibi kısa bir süre içerisinde çözümlenebileceği öngörülmektedir.⁹⁷ Ancak zekat kurumunun bu fonksiyonlarını yerine getirebilmesi için aşağıda açıklanacağı üzere faizsiz kar-zarar ortaklığı çerçevesinde zekât vakfı bankası kurulmasıyla günümüz şartlarına göre belirli bir planlama dâhilinde iktisadi ve sosyal problemleri çözülebilir ve de sürdürülebilir hale gelebileceği görüşü dile getirilmektedir. Konu ile ilgili olarak zekat dağıtımını düzenleyen tevbe suresi ayet 60’da sekiz sınıf zikredilir. Bunlar; fakirler, düşkünler, zekat memurları, kalpleri İslama ısındırılacak olanlar, özgürlüğüne kavuşturulacak köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolculardır. Yüz rakamını sekize bölersek (100:8= 12,5) çıkar. İlk 4 ayette “tahsis” ifade eden “lam”ın kullanıldığı yerler vardır ki temlik, mülk edinmeyi ifade eder. Bu kısımlardan olan “fakirler” ve “miskinler”e zekat verilir ve müdahale edilemez. Bu da zekatın (12,5+ 12,5= %25)’lik kısmını ifade eder. ”Tevbe süresi ayet 60’ın son 4 ayetleri ise “takdir” ifade eden “fi”nin kullandığı yerlerdir. Takdir ifade eden yerlerde iktisadın genel

⁹⁴ Recep Cici, “Günümüz İslam Ülkelerinde Zekât Uygulamaları”, Konya: *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi*, 16 Ekim 2015. Bkz.: Recep Cici, “Kolaylık Prensiplerinin Hukuki Hayata Yansıma Biçimleri”, *Bursa, Uludağ Ü., İlahiyat F. Der.* C.14, S.1, (2005), s. 99-129.

⁹⁵ Mecelle, Madde 39.

⁹⁶ Orhan Çeker, “Kredi Kaynakları İle İlgili Mülazalar, Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri,” İstanbul: *Ensar Vakfı Yayınları*, 2010, s. 265.

⁹⁷ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat, İlmihali*. İstanbul:Erkam Yayınları, 2012, s. 362.

politikası esastır, müdahale edilebilir. Bu da "âmiller ve müellefet-i kulüp" ile birlikte zekatın %75'ini kapsar. Söz konusu % 75' lik payla; "Zekat Vakfı Bankası" kurulabilir.. Borçlulara, yolda kalmışlara, fon ayrıldığı dikkate alındığında zekatın finansman fonksiyonu icra ettiği de görülecektir. Zekat; ancak kurum olarak bu iktisadi fonksiyonu yerine getirebilir. Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ebubekir, Hz. Ömer devlet gücüyle zekatın bu fonksiyonunu yerine getirmişlerdir⁹⁸

Bu sebeple islam iktisadi tekliflerinde akıl ile barışmayan kevnî yasalara aykırı olan bir hüküm yoktur. Fizik, kimya gibi iktisadın da evrensel kanunları vardır. İnsanoğlu bu kanunları değiştirme imkanına sahip değildir. Maddenin yerçekimi özelliğini kaldıramadığımız gibi, bireyden de onun mal ve mülk edinme özelliğini ve mülkiyet eğilimini kaldıramayız. Onu bencillikten vazgeçiremeyiz. Fakat normlar ve iktisadi kanunlardan faydalanarak bireydeki bu meyilleri daha faydalı şekle sokabiliriz. Bundan dolayı evrensel kanunları yansıtan iktisat biliminin temel ilkeleriyle islam iktisadi norm ilkeleri arasında çelişki görülmemektedir. John Looke ve Dr. F. Ouesna' ya göre evrensel iktisat yasaları, varlık sahibinin insanlara dünya hayatını sürdürebilmeleri için koyduğu kevnî kanunlardır.⁹⁹

Batıda da başta S.T. Thomas, fizyokratlar ve Adam Smith olmak üzere iktisat biliminin temel ilkelerinin doğal yasalar olduğunu savunmuşlardır. Hatta Adam Smith; doğal yasaların insanlar için de geçerli olduğunu savunmuştur. Serbest piyasada etkin olan arz ve talep kanunlarının da üretim ve tüketimi dengeleyici doğal kanunlar olduğunu öne sürmüştür.¹⁰⁰

İslam iktisadi normları da genelde dünyaya, özelde ise iktisadi faaliyetlere katılmaya yönelik pozitif bir ilke sunar. Davranışlar ise iradi ve rasyonel bir çabayı gerektirir.¹⁰¹ İslam iktisadında bireyin emeğinin ürünü olan eşya üzerinde üretime yönelik üretim araçlarına ve özel mülkiyete izin verir. Toprak ve sermaye de ancak

⁹⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1967, C.1 ss. 122-123., Bkz.: M. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. M.S. Mutlu, S. Tuğ, Ankara, İmaj Yayınları, 1972, C. 2, s. 1037. ; Selim A. Sıddiki, *İslam Devletinde Mali Yapı*, çev. Rasim Özdenören, İstanbul: Akyıl Matbaası, 1972, s. 89. ; Yunus Vehbi Yavuz, *İslam'da Zekat Müessesesi*, Bursa: Feyiz Yayınları, 2008, ss. 629-711. ; M. Hamidullah, *Modern İktisat ve İslam*, çev. Salih Tuğ, İstanbul: Ahmet Said Matbaası, ss.16-20. ; İkbâl Kureşi, *Faiz Nazariyesi ve İslam*, çev. Salih Tuğ, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1966, s. 13.

⁹⁹ Arif Ersoy, *İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi*, Ankara: Nobel Yayınevi, 2008, s. 257., 2015.s.234. Bkz.: Ahmet Hamdi Akseki, *İslam*, Ankara: Sebil Yayınevi, 1932, s. 70.

¹⁰⁰ Huerta Placios, "Time-Inconsistent Preferences in Adam Smith and David Hume", *History of Political Economy*, 35 (2) (Summer 2003), ss. 121-123.

¹⁰¹ Sabri Orman, *İktisat, Tarih ve Toplum*, İstanbul: Küre Yayınları, 2010, s. 31.

emekle üretken ve meşru olur. Emek, ticaret (kâr) risk aynı zamanda meşru kazancın da temel dayanağı sayılmaktadır.¹⁰²

İslam iktisadında mikro düzeyde girişim özgürlüğüne yer verilmekte ve piyasada serbest rekabet esas alınmaktadır. Makro düzeyde ise devletin yasalara dayanarak teşvik ve kredi mekanizmasıyla yönlendirici görevlerinin bulunduğu ticaretin serbest, faizin ise yasak eksene oturtulduğu serbest piyasa ekonomisidir.

İslam iktisadında ana omurga (faiz yasağı, zekat kurumu ve miras kurumu) dışında kalan hususlar zamana ve zemine göre her devirde ihtiyaçlar göz önüne alınarak normlarla da filtrelenerek farklı modeller ve uygulamaların olması doğal karşılanır.¹⁰³ Serbest piyasada ise, tekelleşme ve spekülâtiflerin engellendiği, fiyatların da serbest piyasada müdahalesiz arz ve talebe göre şekillendiği belirlenmektedir.

İslam iktisadında insanın tercih özgürlüğüne sahip olması bir hak sayılır. Kâr ve zararın, serbest karar veren üretim faktörleri sahiplerine ait olması gerektiği öngörülmektedir. İnsanlar arasındaki maddi farkların bir gerçeklik olarak kabul edilirken maddeyi de sosyal sorumluluk vesilesi olarak değerlendirir. Bu da çalışmayı, başkasına yük olmamayı, iktisadi faaliyetlere katılmayı, ticareti zaruri kılmaktadır.¹⁰⁴

Firma; emek, sabit sermaye, döner sermaye ve kamu temsilcilerinin kendi aralarında gerçekleştirdikleri bir sözleşme ile tesis edilir. Üretilen hâsıla ise; üretim faktörleri sahipleri arasında irade ve rızaya dayalı anlaşmalarla hâsıla cinsinden paylaşılır. Emegın hâsıladan aldığı pay ücrettir. Döner sermayenin payı kârdır. Sabit sermayenin payı kiradır. Devletin payı ise vergidir ve yasa ile belirlenir. Kredi de emeğe, üretim kapasitesine ve mal stokuna göre faizsiz verilir. Vergi alan devlet faizsiz kredi sağlamakla yükümlüdür. İktisadın temel ilkeleri de akıl, deney ve nakle dayanarak üretilir. İktisatçılar da kendisinden önceki birikimlerden yararlanırlar. İslam iktisadi faaliyetleriyle ilgili temel kurallara göre iktisadi faaliyetlerin yönetiminde devlet, imtiyazlı bir ortaklık olarak kabul edilir. Devlet; mikro düzeyde piyasa mekanizmasının serbestçe işleyişini sağlamak, Serbest yarış (rekabet) düzenlemek, tekelleşmenin tüm çeşitlerini engellemek, makro düzeyde de ihtiyaçlara göre iktisadi faaliyetleri planlamak ve yönlendirmekle yükümlüdür. Para ve sembolik değerlerin dolaşımında olduğu

¹⁰² Emek: en-Necm, 53/39,40,41., ; en-Nisa, 4/29.

¹⁰³ Mecelle, Madde 39.

¹⁰⁴ Bkz. : Mehmet Görmez, “İrfan Gündüzle Söyleşi”, *İstanbul: Altınoluk Dergisi*, S. 354, Ağustos 2015, ss. 6-11.

piyasanın kontrolü ve yükümlülüğü tamamen devletin kontrolündedir. Reel değerleri temsil eden sembolik değerlerin düzenlenmesi yasalarla yapılmakta kişi ve kuruluşların keyfi kurallarına tamamen kapatılmaktadır. Devlet, vergiyi; keyfi değil, anayasal ilkelere göre düzenlemekle yükümlüdür. İslam iktisat düşüncesinde para sadece değişimi sağlayan mübadeleye aracılık yapan, hesap birimi ve değer muhafaza aracı olmasıdır. Para reel sektördeki iktisadi faaliyetlerle birlikte hareket eder. Paranın herhangi bir ticaret ya da ortaklık olmaksızın üçüncü taraflara kullandırılmasından dolayı gelir elde edilemez. Bundan dolayı paranın kullanım bedeli veya zaman değeri yoktur. Para ve maliye politikalarının uygulamaları, adil gelir bölüşümü, fiyat istikrarı, gelirler, harcamalar, kamu menfaati ve maslahatı, sosyal refah düzeyi, can ve mal emniyetinin sağlanması tüm bireylerin asgari ihtiyaçlarının karşılanması devletin görev ve sorumluluğundadır. Devlet mikro ve makro iktisat alanlarındaki kaynakların ve tasarrufların güvence altına alınarak yatırım ve istihdama yönlendirilmesi toplam hasılanın da bireylere hak ettiğinin verilmesi, üretim-tüketim dengesinin içeride ihtiyaç merkezli temel ilkeler olan arz ve talep dengesine göre düzenlemekle yükümlüdür.¹⁰⁵

Devlet faizsiz kredi oranlarını belirleyerek para politikalarına yön verebilir. Finans piyasalarında kâra katılma oranlarını değiştirebilir. Daraltıcı para politikası izlemek isteniyorsa %30'la kâra katılma oranı ile verdiği krediyi bu defa %40'dan verebilir. Açık piyasa işlemlerinde hisse senetleri ve kâr ortaklığı senetleri kullanabilir. Merkez bankası bu tür araçlarla faizsiz kredi arzını ve kredi politikasını düzenleyerek uygulamalarda daha net sonuçlar sağlayabilir. Faiz yasağıyla da spekülâtorlerin asgariye indirilmesi hedeflenir. Bu bakımdan para politikalarının temelinde faiz hadleri değil; para ve kredinin arz ve talep durumlarının değiştirilmesi rol oynar. Bu çerçevede para miktarını belirleyen temel faktör de iktisadi istikrar ihtiyacıdır. Para sürekli tedavülde kalarak kredi arzı ve gelirleri reel olarak arttırmayı hedefler. Böylece hem iktisadi gelişme hem de adil gelir dağılımına da zemin hazırlamış olur. Maliye politikaları da vergi gelirlerinin ve kamu giderlerinin optimum kullanılmasıyla sağlanır. Mal=Para dengesinin korunması esastır. Bu bakımdan piyasada reel karşılığı mal olmadan karşılıksız para basmak bir iktisadi suç sayılmaktadır. Faiz ise; mal=para dengesini bozduğundan dolayı makro dengeyi bozucu bir kurum sayılmaktadır. Bu sebeple İslam

¹⁰⁵ Arif Ersoy, "İslam İktisadi ve İktisadi Yapısı" İstanbul: İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi, Sabahattin Zâim Üniversitesi, S.1, C.1, ss.37-64. Bkz: Arif Ersoy, İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi, Ankara: Nobel Yayınları, 2015, ss.103-105. ; Adian, a.g.e., ss.272-277,704-705,744-745.

iktisadında bankalar; para ticareti yapamazlar. Mal ve hizmet ticareti yapabilirler. Kâr güdüsünün ise; insan doğasıyla uyumlu olması varlık sahibinin insanlığa sunduğu kaynakların kullanılmasında optimal verim için gerekli güdüyü sağlamakla, toplam taleple genel olarak bütün insanların ihtiyaçları ve refahı sağlanması hedeflenir. İktisadi politikalar; bir iktisadi sistemin temel amaçlarının gerçekleşmesi, geliştirilmesi, risklerin önlenmesi, ortaya çıkan problemlerin de çözülmesidir. İslam iktisadında normlar tarafından doğrudan düzenlenmemiş son derece geniş “ibaha” (serbest) iktisadi politika bakımından da serbest alanlar vardır. Bu da iktisadi hayatın bütünlüğü ilkesidir.¹⁰⁶

Öncelikle İslam İktisadının ortaya koyduğu ilkeleri, değerleri ve amaçları gerçekleştirecek, iktisadi modelleri geliştirecek hatta kurumsallaştıracak olan aktör insandır. Bu yönüyle iktisadi faaliyetlerde bireyin tercihleri, kararları önem taşımaktadır. Yukarıda (4.1) başlığında tartışıldığı üzere rasyonalite kavramında akıl çıkar (menfaat) vardır. İslam iktisadındaki bireyde de akıl ve menfaat vardır. Buna da İslam iktisadi normları ile işaret edilir.¹⁰⁷ Bilim; varlık sahibinin kainata koyduğu tekvinî kanunlar ile teşriî kanunlardaki sırlar olarak ifade edilir. Bilimsel faaliyetler ise; akılla bu sırların keşfedilerek formüle edilip insanlığın hizmetine sunulmasıdır. Bu sebeple bilimsel faaliyetlerde varlık sahibinin, tekvinî ve teşriî kanunlarında çelişki mümkün görülmemektedir. Çünkü tevhid; tekvin’i ve teşriî kanunların mükemmelliğini ifade eder. İktisadi faaliyetler de akıllı davranmayı gerektirir. Bununla birlikte vahyin dışında üç bilgi kaynağı daha zikredilir. Bunlar; akıl, kalp ve duyulardır. Bunların hepsi müşterek olarak çalıştığı zaman davranışlar isabetlidir. Tercihler optimal olur. Zikredilen bu üç kaynaktan en önemlisi akıldır. Diğer kalp ve duyular ise akıl için araçlardır. Akıl, kalp ve duyuların topladıkları malzemeleri işler. Akıl, bilginin, davranışın göstergesidir. Bireyin başarı düzeyi de akılla tayin edilir.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Ahmet Tabakoğlu, “*Monetary and Fiscal Economics of Islam*”, Jeddah: 1982, (*İslamda Parasal ve Mali Ekonomi*) *İslam İktisadına Giriş*, İstanbul: Dergah Yayınları, ss. 433-435. Bkz.: Abdulvahhab Hallaf, “İlm-i Usul El- Fıkh”, 8b, Kuveyt: Dare’l Kuveytiyye 1068, ss. 197-221. ; Ebu Hamid Gazzali, “*El-Mustasfa min ilm-i el-Usul*”, thk. M.S. El Aşkar, Müessese el Risale, 1996, C. 1, ss. 416-418. ; Ebu İshak Şatibi, “*Elmuva fakât*”, thk. M. El İskenderi, Adnan Derviş, Beyrut: Dare’l Kitap el Arasi, 1990, ss. 305-307.

¹⁰⁷ Hidayet Aköz, *Kur’ an’ da Allah Kul İlişkisi*, Bursa: Seriyte Yayınları, 2000, ss. 76-78. ; Halil Altuntaş, “Akıl ve Normlar” *Ankara: Diyanet Aylık Dergi, D.İ.B.Yay.* Sayı 296, Ağustos 2015, ss. 44-45.

¹⁰⁸ Hüseyin Atay, “Kur’ an’ da Bilgi Teorisi” *Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 16, ss. 155-176.

Vahiy ise; akılı, çelişki ve şüphelerden kurtarmak, davranışa ve kesin bilgiye kılavuzluk yapmak üzere gönderilmiştir.¹⁰⁹

İslam iktisadı; iktisadi faaliyetleri harekete geçirecek olan akılı muhatap almaktadır. Akılı olmayanın iktisadi faaliyeti de yoktur. Bu sebeple “a-k-l” türevlerinin isim değil de fiil olarak geliş sebebini anlamaktayız. “Ya’ kılı/Aklediyor” denildiğinde bu ifade hem akletmeye hem de akleden kişiye delalet eder. Nerede akletme varsa orada mutlaka akleden bir fail (özne) vardır. Bu yönüyle akıl kavramı türevleriyle sürekli bir eyleme, davranışa işaret etmektedir.¹¹⁰

Duygu ise; bireylerin hangi duyguları ne zaman nasıl hissedeceklerini dolayısıyla davranışsal ve fizyolojik tepkilerindeki değişimi ifade eder.¹¹¹

Akıl; davranışı düzenleyen, ilim elde etmeye yarayan güç demektir. Bu güçle elde edilen ilim ve yapılan davranışlar da akılı gösterir.¹¹² Akıl ile birlikte yüz otuz dokuz yerde zikredilen irade kavramı da vardır ki; bireyin karar verme ve tercih etme iradesinin harekete geçmesi aklın kesin hükmü ile faaliyete geçer.¹¹³

Ayrıca rasyonalitede aklın, menfaatin yanında isabetli tercih yapma, karar verme de vardır. Bireyin iktisadi faaliyetlerinde teşebbüste bulunurken üretim ve tüketim aşamalarında isabetli kararlar vermesi de son derece önemlidir. Çünkü iktisadi hayatın geleceği büyük oranda bireyin ve toplumun vereceği isabetli kararlara bağlıdır. Ayrıca isabetli kararlar ve tercihler iktisadi rekabet açısından da önemlidir. İslam iktisadında ise; iktisadi faaliyetlerde doğru ve isabetli karar “salah” kavramı ve türevleriyle (maslahat) referanslandırılır. Salah kavramı; işin düzgün olması, faydalı hale gelmesi, kusurdan korunması, kaliteli olması, üretime uygun olması anlamlarını ifade eder.¹¹⁴

İslam iktisadı, iktisadi tercih ve davranışlarda akılı da, bireyin ve kamunun (toplumun) menfaatini de yok saymaz. Yukarıda zikredilen normlarla bireyin ve toplumun sınırı düzenlenir. Bireyler kendi menfaatleri için çalışırken doğal olarak

¹⁰⁹ Haris El Muhâsibi, *Fehmü'l Kuran-Akıl ve Kur'an'ın Anlaşılması*, çev. Veysel Akdoğan, İstanbul: İşaret Yayınları, 2003, ss. 133-134.

¹¹⁰ Abdülbaki Güneş, *Kur'an Işığında Aklın Gerçeği ve Sınırı*, Van: Ahenk Yayınları, 2002, ss. 207-208.

¹¹¹ Yümmi Sezen, *İslam Sosyolojisine Giriş*, İstanbul: Turan Kültür Vakfı, 1999, s. 73.

¹¹² Bayraktar Bayraklı, *Kur'an'da Değişim, Gelişim ve Kalite Kavramları*, İstanbul: M.Ü. İ.F. Vak. Yayınları, 1999, ss. 47-53, 53-79.

¹¹³ Hayati Hökelekli, “Dini Kişiliğin Kuruluşunda İradenin Rolü”, *Ankara: Diyanet İslam Dergisi D.İ.B.Yay*, C. 2, 1985,s. 16-28. ; Mustafa Çağrıncı, Hayati Hökelekli, “İrade”, *DİA*, İstanbul: İSAM, C.22, 2000, ss. 380-384.

¹¹⁴ Abdurrahman Hackal, “İslam Hukuk Tarihinde Salah, Maslahat Tanımları ve Analizi”, *İstanbul, İslam Araştırmaları Dergisi*, C. XIII, Sayı 1-2 (47-61) 2000, s. 47. Bkz.: Ömer Dumlu, *Kur'an'daki Salah Meseleleri*, Ankara, D.İ B Yayınları, 2009, s. 4-5.

toplumun menfaatlerine de hizmet etmiş olurlar. Bu bakımdan mübadelede, hem bireyin hem de toplumun faydası vardır. Bireye de kendi zararına olacak bir davranış öngörülmez. Bireylerin faydalarının toplamı toplumun faydalarını meydana getirir. Tercih ve karar süreçleri de serbest piyasada tecelli eder. Piyasaya giriş ve çıkış da serbesttir.¹¹⁵

İslam iktisadında tercih ve karar mekanizması mikro ve makro iktisadi süreçler için ayrı ayrı işletilir. Mikro iktisattaki kararlar; bireyin var olan ihtiyaçlarını karşılayabilecek olan sınırlı karar ve tercihtir. Birey sınırlı rasyonel kararlarla hareket eder. Önce hisseder, sonra hisleri ile düşünmeye başlar, akıl aracılığı ile de toplanan malzemeler işlenerek sınırlı rasyonel tercihler yapılır.¹¹⁶

Makro iktisadi tercih ve kararlar ise; iktisadi büyümeyi, iktisadi gelişmeyi hedefleyen uzmanlık (bilgi) gerektiren, ihtiyaçlar ve piyasa analizi sonucu ortaya çıkan planlı, nitelikli, profesyonel karar ve tercihlerdir. İktisadi süreçler de uzmanlarca planlama ile yönetilir. Üretim kararları üretimde alınır. Tüketim kararları ise bireye aittir ve müdahalede yoktur. Sınırlı rasyonel kurallarla hareket eder.¹¹⁷ Daha önce açıkladığımız gibi rasyonalite, bireyin tam bilgi şartları altında faydası maliyetten büyük olan eylemlerde bulunmasıdır. Ancak tam bilgi mevcut olmadığından iktisadi aktörler arasında asimetric enformasyon varlığı altında sınırlı rasyonalite ortaya çıkmaktadır.

Özetle rasyonalite ve sınırlı rasyonalitede benzerlik, her ikisinde de ortak nokta akıldır. Farklılıklar ise; asimetric enformasyonun varlığı ile sınırlı rasyonalitede aklın yanında duygular, alışkanlıklar, inançlar, psikolojik ve sosyal davranışlarla birlikte hareket edilmesidir.¹¹⁸

Sınırlı rasyonalite modelinde karar verici bireyin, tercih alternatifleri için araştırma yapması gerektiği ifade edilmektedir. Ancak tüm alternatif tercihler hakkında asimetric enformasyon varlığı altında eksik bilgi sahibi olduğundan, insan beyninin de, sınırlı işlem kapasitesine sahiptir. Bu sebeplerle de bireyin tatmin edici eylemleri seçtiğini karar verme sürecinde büyük ölçüde “tutku” rolünü dışarıda bırakarak,

¹¹⁵ Adian, a.g.e., ss., 311-312,335, 375-387.

¹¹⁶ Ersoy, a.g.e., ss.44-48. ; Ersoy,(İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi) a.g.e., ss.103-105. ; Adian, a.g.e., ss. 335. 382-385.

¹¹⁷ Adian, a.g.e.,ss.382-388.

¹¹⁸ Arif Ersoy, *İktisadi Teoriler ve Düşüncüler Tarihi*, Ankara: Nobel Yayınları, 2015, s. 555-557.

mümkün olan bütün alternatifler arasından değil, o an elinde olanların en iyisini tercih yoluna gittiği ifade edilmektedir.¹¹⁹

Tercihin en önemli temelleri ise hissi ve normatiftir. Bireylerin mantıki-rasyonel davranışları yanında denge-zevkler ve engeller, fayda veya talep, kıtlık veya arz arasındaki ilişkiler de etkili olur. Bu durumda bireyler tercihlerini Herbert A. Simon'un belirttiği gibi maksimize edemezler, tatmin ederler. Oldukça zayıf ve rasyonel altı tercihler de sergilerler. Zira normlar, bazen bireylerin davranışlarını büyük ölçüde etkilerler. Nitekim Max Weber; sosyal sorumluluk veya kutsal değerler gibi normların, rehberliği ile belirlenen özsel rasyonalite (substantive rationality) ye işaret eder.¹²⁰

Simon'un belirttiği gibi tüm alternatifleri bilme imkânsızlığı nedeniyle bireyler, tercihlerinde sınırlı rasyoneldirler. Zira birey, akıl ile birlikte duyguları, inancı ve çevresiyle iletişim kuran etkileyen ve etkilenen bir varlıktır. Çünkü bireylerin davranışları ve tercihlerini belirleyen normlar bazen akıl, bazen alışkanlık, bazen sosyal normlar (norm-based), bazen algıda seçicilik, duygular ve inançlardır. Katılım bankacılığı ile ilgili yapılan anket çalışmasında da bireylerin faizsiz bankacılığı tercih ve kararlarında akıl ile birlikte duygu ve davranışların da etkili olduğu bulguları yer almaktadır.¹²¹

Çünkü insan iktisadi varlık olmaktan öte psikolojik bir varlık da olduğu için, davranışların belirli bir formülasyon içinde ifade edilmesi çok güçtür. Yukarıdaki tespitler ışığında baktığımızda İslam iktisadında bireyler iktisadi tercih ve davranışlarında sınırlı rasyonalite süreçsel (prosedürel) rasyonalite ile hareket etmektedirler. Normlarla da orta yolu izlemektedirler. Ancak normlardaki “maslahat” ilkesiyle de bireyin menfaati, toplumun menfaati ile uyumluluk gösterir. Bu durumda birey saf iktisadi aklıyla karar ve tercihlerde içinde yaşadığı toplumun menfaatlerini, dinamiklerini ve koşullarını da dikkate almaktadır. Yani İslam iktisadında birey homo sociologicus ve altruist davranış da sergiler. Normlarla birlikte topluma göre davranış ortaya koyar.¹²²

¹¹⁹ Feridun Yılmaz, *Rasyonalite İktisat Özelinde Bir Tartışma*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2009, ss. 149-150. Bkz.: Müslim Basılğan, *İktisadi Psikoloji, Teori, İhracatçı, Müteşebbis Karar Problemleri Üzerine Bir Uygulama*, (Doktora Tezi), Bursa: UÜ. S.B.E. 2008, ss. 90-96.

¹²⁰ Richard Swedberg, “Max Weber’s Vision of Economic Sociology”, *Journal of Socio-Economics*, Vol. 27, issue 4, (1998), ss. 538-556.

¹²¹ Yücel , a.g.e. 2014, s. 25.

¹²² Güvel, a.g. e. ss. 152-197. Bkz.: Ayşe Buğra, *İktisatçılar ve İnsanlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, ss. 292-299.; İzzet Er. *Din Sosyolojisi Makaleleri*, Ankara: Akça Yayınları, 1998, s. 263.

İslam iktisadı normlarında iktisadi süreçlerde karar veren, alternatifler arasında tercihler yapan, aklı, bilgisi, duygu ve düşünceleriyle iktisadi planın bütününi şekillendiren, formüle ve moralize eden temel öge İslam'ın, varlık sahibinin evrensel yasalarıdır. Bu yasalarla tüm toplumsal alanlarda meşruiyet sınırı getirildiği gibi bireye temel iktisadi faaliyetlerinde de tabii olarak meşruiyet sınırları içerisinde hareket etmesi sorumluluğu yüklenmektedir. Zira iktisadi hayattaki davranışlar da hayatın bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Hatta varlık sahibi, iktisadi faaliyetlerin ve akidlerin güvenliği için borçların yazılıp kayıt altına alınmasında hem bireyleri tek tek sorumlu tutuyor, hem de toplum ve kurumların iktisadi faaliyetlerinin güvenle gerçekleşmesi gayesiyle Devlete de; şartları hazır hale getirme görevi yükleniyor. En üst toplumsal kurum olan Devlet de borçlanma işlemlerinde bireylerden sonraki ilk muhatap haline gelerek “Kâtibü'l-Adl” bir kamu görevlisinin gözetiminde ticari sözleşmelerin belgelenmeleri, muhasebe kayıtları tutmaları istenir.

İslam iktisadında da karar ve tercih süreçleri serbest piyasada tecelli eder. Ancak yukarıda ifade edildiği gibi sözleşmeler yazılı belgelerle güven altına alınır. Tercihlerde üretici-tüketici arasındaki sinyallerle, analizlere dayanarak gerçekleşir. Tüketiciler ve bireyler her zaman kendileri için rasyonel fayda sağlayacak tercihlerde bulunur. Ancak birey tercihlerini yaparken tasarruf ve tercih maliyetlerine de katlanır.¹²³

İktisadi faaliyetlerde, ortaklık sistemine göre (kar-zarar) planlı üretim bir tercih değil zorunluluktur. Toplumsal refahın ve tatminin ortaya çıkarılabilmesi iktisadi süreçlerle gerçekleşebilir. Bu bakımdan bireyin, iktisadın ilmi ilkelerini harekete geçirmek sorumluluğu ve yükümlülüğü vardır.

Rasyonellik ve sınırlı rasyonalitede ortak nokta akıldır. Sınırlı rasyonalitede ise; Simon'un belirttiği gibi aklın yanında duyular, inançlar, alışkanlıklar, psikolojik ve sosyolojik davranışlarla da birlikte hareket edilmesidir.

Aşağıda Tablo 1'de de gösterildiği gibi; İslam iktisadında bireyler, iktisadi faaliyetlerinde sınırlı rasyonalite ile tercih ve kararlarda bulunurlar. Evrensel olan, iktisadi faaliyetlerin rasyonellikle ve özgürlükle yönetilmesidir.

Rasyonalite ile Sınırlı Rasyonalite kavramlarının temel nitelikler yönüyle karşılaştırılmasına ait bilgiler Tablo 1.'de özetlenmiştir.

¹²³ Adian, a.g.e. ss. 333-338. ; Eesoy, a.g.e. ss.37-62.

Tablo 1: Homo Eeconomicus (Rasyonelite) ile Sınırlı Rasyonelite Kavramlarının Karşılaştırılması

NİTELİK	HOMO-ECONOMICUS (RASYONELLİK)	SINIRLI RASYONELLİK
1-) Terim Anlamı	-Bilginin Kaynağı Akıldır. Doğru bilginin ancak akıl ile elde edilebileceği tezini savunan yaklaşımdır. (Cohen, 1993: 415-420)	-Bilginin kaynağı; akıl, duygu, davranış ve inançlardır. Bireyin bilgisi ve bilgiye ulaşması sınırlıdır. Duygu ve davranışlar sürece katılır ve akla veri hazırlar. (Herbert A.Simon, 1983:172)
2-) İktisadi Anlamı	-Üretimde kâr maksimizasyonunu, tüketimde fayda maksimizasyonu esas alır.	-Üretimde kâr tatminini, tüketimde fayda tatminini esas alır. yeterince iyiye yönelir. (R.Brown, 2004: 1240-1256)
3-) Ortak Nokta	-Akıl	-Akıl (Aköz, 2000:76-78)
4-) Farklılıkları	-Akıl, bireyin tam bilgiye sahip olduğunu savunur.	-Akıl +Duygu+Davranış+İnanç, bireyin sınırlı bilgiye sahip olduğunu kabul eder. (Asimetrik Enformasyon)(Herbert A.Simon, 1983: 172, Weber, 2005: 42-43, Ülgener, 1981: 27-28, Eren, 2012: 49-68, Eren, 2013: 58-60)
5-) Rasyonel Yönü	-Optimizasyon, kişisel çıkar ve bencilliği esas alır. Maksimizasyonu hedefler	-Tatmin davranışını seçer. Kişisel çıkarla birlikte diğergam ve altruist davranışlara da yer verir. Tatmini hedefler daha iyiye yönelir. (R.Eser, 2011: 301-310)
6-) İktisadi Model Yönü	-Geleneksel iktisada dayanır. Adam Smith (1723-1790) tarafından 1776 da ortaya koyulmuştur.	-Davranışsal iktisada dayanır. Herbert Alexander Simon(1916-2001) tarafından 1955'te ortaya konmuştur.
7-) Çağdaş Yaklaşımcıları	-Klasik iktisatçılar, Neo klasik iktisatçılar.	-Davranışsal iktisatçılar, Deneysel iktisatçılar, Nöro İktisatçılar. (Kahneman, Tversky, 1979, 1992, Thierry, 2012: 136)
8-) Birey ve Tercih İlişkisi	-Rasyonel birey ve Rasyonel tercih	Sınırlı Rasyonel Birey, Sınırlı rasyonel tercih.
9-) Piyasa ve Bilgi İlişkisi	-Serbest piyasa da üretim, tercih ve kararlarında tam bilgiye sahip olduğunu kabul eder.	-Serbest rekabet piyasasında üretim ve tüketim tercih ve kararlarında, sınırlı bilgiye sahip olduğunu kabul eder. (Ertürk, 2011: 167-169, Şahin, 2008, 460-462.)
10-) Çıkar-Menfaat İlişkisi	-Kişisel çıkarını düşünür. Bencildir. Mankiw, 2003: 12, Eren, 2009)	-Kişisel çıkarı ile birlikte Diğergam ve altruist davranışlarda bulunur. (Davis, 2011: 1-3, Dinler, 2004: 300)
11-) Ahlaki Değerler	-Değerleri yok sayar, Değerleri kişisel dürtü, arzu ve kişisel tercihler seviyesinde ölçer. Bencildir	-Değerleri kabul eder. Duygu ve davranışlarla diğergam ve altruist davranışlarda sergiler. Varlığın sahibi ile bağıni koparmaz. White M., 2003: 223-243.
12-) Sosyal sorumluluk –Çevre ilişkisi	-Tüm iktisadi tercihlerinde bencillik ön plandadır. Maksimizasyonu hedef aldığından çevreye etkiyi dikkate almaz. (E.Candan, 2005: 1-11.)	-Tercih ve kararlarında tatminle birlikte, Diğergam, altruist davranışlarda sosyal sorumluluğu göz önüne alır. çevreye duyarlıdır. (H. Soydal, 2010: 1-26,
13-) Fayda-	-Kişisel fayda, maksimizasyon ön	-Bireyin menfaati ile birlikte toplumun

Toplumsal Fayda	plandadır. Kişisel fayda ile toplumsal fayda da sağlandığını kabul eder	menfaatinin de yerine getirildiğini kabul eder. Tatmin davranışını seçer. (S.Zaim, 1995: 59-60, Atamtürk, 2011)
14-) Norm-Kültür ilişkisi	-Akıl Temellidir. Tercihlerde norm ve kültürün etkisini yok sayar.	-Akılla birlikte, duygu ve davranışlara da yer verir. Tercihlerde norm ve kültürün etkisini kabul eder.
15-) Kâr ve Denge İlişkisi	-Üretimde kâr maksimizasyonunu, tüketimde fayda maksimizasyonunu ile optimum dengeyi hedef alır.	-Üretimde ve tüketimde tatmin olmayı , o anda en iyiyi seçmeyi ön plâna alır. Tatmin dengesini hedefler.
16-) Özgürlük-Karar İlişkisi	-Birey özgürdür. Tam bilgiye sahiptir. Rasyonel karar alır.	-Birey özgürdür. Sınırlı bilgiye sahiptir. (Asimetrik bilgi)Sınırlı Rasyonel karar alır. (G.Housmon, 1995:175-201, P.Erol, 2000: 17)
17-) Risk ve Güven İlişkisi	-Birey tüm tercihlerinde güvenmeyen ve güven vermeyen davranış sergiler. Rasyoneldir. Riskden kaçınır.	-Akılla birlikte duygu ve tatmin davranışları sergiler. D.Kehnamen ve A. Tversky e göre risk altında daha rasyonel davranılır. (Davis , 2011: 32, S.Zaim, 2000: 250-251)
18-) Katılım Bankaları	-Bireyler katılım bankaları tercih ve kararlarında rasyonel davranırlar. -Tercihlerde duygu ve davranışlara yer yoktur. -Zarara katılma yoktur. (Ustaoğlu, 2014:80) -Risk almadan para üzerinden tek taraflı kazancı tercih eder. (Karakuş, 2006:63) -Bireyin tercihlerinde katılım bankaları zarar ve riske olumlu cevap vermediği için rasyonel bulunmaz. (Eren, 2009.)	-Bireyler katılım bankaları tercih ve kararlarında sınırlı rasyonellikle hareket ederler. Duygu ve davranışlar da tercihlerde etkilidir. (Ülgener, 1981: 27-28, S. Zaim, 2000: 250-251, Eren, 2012: 49-68, Arıkan, 2004: 255-257, Weber, 2005,: 42-43, Morrison, 2000: 59-71.) -Kazanca da kayba da (kâr-zarar) katılım vardır. (Özgür,2007:38) -Tüm riskler olağan kabul edilir. (Sarı, 2010:25-26) -D. Kahneman ve A. Twesky' e göre risk altında daha rasyonel davranıldığı varsayılır. (Davis, 2011:32, S. Zaim, 2000:250-251) -Bireyler katılım bankalarını tercihlerinde sınırlı rasyonelite ile hareket ederler. (Ülgener, 1981:27-28, Eren, 2012:49-68, Ersoy, 1999:53-54, Ersoy, 2015:555-557, Mil. B., 2007:21, Ünnü, 2014:95-97, E. A. Güvel, 1998:152-197, Arıkan, 2004:255-257, Soydal, 2010:1-26, Sezen, 1999:73, Günay, 2000:389, Yılmaz-Talas, 2010:203, Herbert A.Simon, 1976:131, Simon, 1987:204,Herbert A. Simon, 1989:375, M. Weber, 2005:42-43, Augier ve Kreiner, 2000:660-665, Gigerenzer ve Goldstein, 1996:651, Secchi, 2011:23, Morrison, 2000:59-71, Beck, 2011:26-29) -İktisat biliminde en fazla kabul gören rasyonellik ise Herbert A. Simon' un sınırlı rasyonelliğidir. (G. Harmon, 1995:175-211)

Kaynak: Eren, 2013: 58-63. ; Mannan, 1983:15. ; En-Neccar, 1978: 39. ; Armağan, 1991: 10-11 .Sonuç olarak iktisadi faaliyetler hayatın bir bütündür. Bu konuda bireyler rasyonellik, özgürlük, tercih ve karar hakkı tanınmıştır. Devlete de sorumluluklar yüklenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL FAALİYET

1. FİNANSAL FAALİYET

1.1. FİNANSAL FAALİYET KAVRAMI

İktisadi organizasyonların amaçlarına ulaşma yolunda yapmış oldukları çalışmaların bütünü, faaliyet olarak kabul edilmektedir.¹

Finansal faaliyet ise; iktisadi organizasyon olan işletmeye, ihtiyacı olan fon ve kaynakları en uygun zamanda, en iyi şartlarda sağlanarak işletmenin amaçları doğrultusunda finansmanın en etkin kullanımını gerçekleştirmektir.²

Ayrıca finansal piyasalarda fon arz edenler ,fon talep edenler arasındaki fon akımlarını düzenleyen kurumlar, hukuki ve idari kuralları, tasarrufların yatırımlara dönüşmesi de finansal faaliyet kavramı içinde yer alır. Bu bağlamda Hyman Minsk, finansman, iktisadi faaliyetlerin üstünü örten bir kılıf olmaktan çıktı, ekonominin kendisi oldu Bu bakımdan finans bir ihtiyaçtır tespitini ifade etmiştir.³

Finansal faaliyetin kamusal ve özel çeşitleri de vardır. Kamusal finansal faaliyetler; maliye ilminin konusuna girmektedir. Asıl finansal faaliyet, özel sektörün finansmanıdır ve muhasebe ile birlikte ele alınır.⁴

Finansal varlıkların alım-satımının yapıldığı piyasalar da finansal piyasalardır. Para ve sermaye piyasaları, birincil, ikincil piyasalar ve organize piyasalar gibi finansal piyasalardır. Para piyasaları; kısa vadeli fon arz ve talebinin karşılaştığı piyasadır ve vade bir yılı aşmaz. İşletmeler genellikle bankaların sağladıkları kısa vadeli kredilerle; dönen varlıkların finansman ihtiyacını karşılarlar.

Örgütlenmiş para piyasası bankalar sistemidir. Sermaye piyasası orta ve uzun vadeli fon arz ve talebinin karşılaştığı piyasadır. Bu vade genellikle bir yıldan fazladır. Sermaye piyasasından sağlanan krediler ise; işletmenin bina, makine ve teçhizat gibi

¹ Hayri Ülgen, *İşletmelerde Organizasyon İlkeleri ve Uygulaması*, İstanbul: Şahin Kaya Matbaacılık, 1997, s.46.

² Muammer Doğan, *İşletme Ekonomisi ve Yönetimi*, İzmir: Anadolu Matbaacılık, 2002, s.450

³ Paul Kelly, *The Economic Book*, çev. A.Yosun, S.N. Ağnaslı, İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2013, ss.298-301.

⁴ Bkz.: Pelin Fazıl, *Finans İlimi ve Finansal Kanunlar*, İstanbul: Güven Basımevi, 1942.

duran varlıkların finansmanında kullanılır. Sermaye piyasasından sağlanan fonlar; sabit sermaye ihtiyacını (duran varlıklar) ve yatırımlarının karşılanmasında yararlı olmaktadır.⁵

Alt başlıkta paranın mahiyeti ve özelliklerine temas edlim.

1.2. PARANIN MAHİYETİ VE ÖZELLİKLERİ

Genel olarak para, bir toplumda değişim ve ödeme aracı olarak kullanılan ve genel kabul gören, kendi dışındaki tüm iktisadi varlıkların değerini ölçmeye yarayan bir araçtır. İlkel toplumlarda mübadelelerin para kullanılmadan (trampa) ile yapıldığı düşünülmektedir. Geçmiş dönemlerde para olarak çeşitli araçlar kullanıldığı da izlenmektedir.

Para olarak kullanılan araçların arasında altın, gümüş gibi değerli metallere, kâğıt banknotların özel bir yeri vardır. Günümüzde de kâğıt para standardı geçerlidir. Kâğıt paranın değeri; ona yasalarla atfedilen ve üzerinde yazılı olan miktara eşittir. Para, doğal bir olgu değildir, yasalarla oluşturulur. Bu bakımdan elimizdeki kâğıt paraların hiçbir değeri olmayıp devletin yasalarla sağladığı “itibari değeri” vardır. Paraların değeri, devlet garantisine bağlı bir mübadele vasıtası, hesap birimi ve değer saklama aracı olmasıdır. Gerçek değer ise para ile alınıp-satılan mallardır. Para bir değer ölçüsüdür. Fakat kilogram ve metre gibi değişmez bir ölçü değildir. Ayrıca para, kendi değerini de ölçemez. Yukarıda da ifade edildiği gibi onun değeri ancak satın alabileceği mallarla ölçülür. Paranın değeri düştüğünde satın alabileceği mal miktarı azalır. Paraya; zati bir kıymet atfetmek, parayı asli vazifesinin dışına çıkarmak olur. Paraya verilecek böyle bir kıymet finansal problemleri meçhul istikamete yönelten bir yanıltma olur. Bu da finansal krizlere zemin hazırlar⁶

İktisadi toplumlarda paranın kim tarafından üretileceği önem arz etmiştir. Modern ekonomilerde paranın üretimi, kurumsallaşarak ülkelerin merkez bankalarına görev olarak verilmiştir. Para miktarını, enflasyonu, milli paranın değerinin korunması Merkez Bankasının görevleri arasındadır. Bu bakımdan modern ekonomiler para olmadan gelişemezler. Özetle paranın özellikleri şu şekilde ifade edilebilir:

⁵ Mehmet Bolak, *Sermaye Piyasası Menkul Kıymetler ve Pörföy Analizi*, İstanbul: Beta Yay, 1994, s. 7.

⁶ Vildan Serin, *Para Politikaları*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1982, s. 27.

Paranın en temel özelliklerinden birisi onun kolektif olmasıdır ki; başkaları onu kullanmadan kişilere fayda sağlamaz. Ödemelerde kolaylık sağladığı gibi parayı çıkaranlara (devlet) duyulan güven de önemlidir. İktisadi hayatın suyu olarak ifade edilen para olmadan modern ekonomilerin gelişemeyeceği ifade edilmektedir. Bu sebeple paranın mübadele aracı ve hesap birimi olma özelliği bir tercih değil zorunluluk gerektirir. Bu bakımdan para devletler için gücün simgesi, milletleri için de itibarın en önemli sembolüdür.⁷

Para; geçmişte üretimle yakından ilgiliyken, günümüzde finans piyasalarına hakim olan ülkelerin elinde bağımsız bir faktöre dönüştüğü de izlenmektedir. Bugün özellikle petrol ülkelerinin tasarruflarını küresel konjüktörden hareketle, finans piyasalarını kontrol eden ülkelerin kullandığı da izlenmektedir. Ülkemizde de söz konusu küresel konjüktörden, finansal spekülasyonlardan, etkilenmemeye çerçevesinde makro ekonomik istikrar, sürdürülebilir finansal derinlik ve piyasa büyüklüğünü belirleyerek, İstanbul'u finans merkezi yapma çalışmalarına hız verilmesi stratejik finansal hedefler olarak değerlendirilmektedir.⁸

Toplum değişiyor, ihtiyaçlar çeşitleniyor, yeni yeni problemler ortaya çıkıyor. Bu sebeple günümüzde para; iktisadi hayatın işleyişinde vazgeçilmez öneme sahiptir. İnsanlar kendi üretimlerini ve emeklerini para karşılığında satmakta, ihtiyaçlarını da para ile almaktadırlar. Tarihi süreç boyunca da kullanılan para türleri olarak mal para, temsili para, kaydi para, para yerine geçen plastik para, kredi kartları da ödeme araçlarından bazılarıdır.⁹

Para, damardaki kan gibi dolaşımda olmalıdır. Bu açıdan bakıldığında da dolaşımda olmayan paranın iktisadi faydası yoktur, âtıl paradır. Parada biriktirme değil harcama, yatırım esas alınmalıdır. Vücudun damarlarındaki kan gibi para da harcama kanallarıyla topluma yayılır. Dolaşımdaki para uğradığı her kişiye fayda sağlar. Kimine üretim yaptırır, kimine mal aldırır, kiminin borcunu ödetir, kimileri için de ücret olur. Bu yönden bakıldığında para, üretimi artırıcı ve işsizliği azaltıcı etki yapar.

Bu bakımdan iktisadi faaliyetlerde paranın mübadele ve değer saklama fonksiyonu baz alınarak spekülasyon amaçlarına yönelmesi de denetlenmelidir görüşlerine de

⁷ Emin Ertürk, *İktisat, Kavram, İlke, Politika*, 2.b., Bursa: Alfa Aktual Yay., 2011, s. 228-229.

⁸ Ahmet Tabakoğlu, *Para ve Finansman*, İstanbul: İSAV Yay., 2011, ss.139-141.

⁹ İlker Parasız, *İktisadın ABC'si*, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2000, s.178. Bkz.: Zeynel Dinler, *İktisada Giriş*, Bursa: Ekin Basım Yay., 2004, s. 385. ; Erol İyiboçuk, *İktisada Giriş*, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1999.

işaret edilmektedir. Özet olarak para, mal ve hizmet akışını sağladığı için iktisadın ana direği olarak değerlendirilir.

İzleyen başlıktada faiz kavramı ve tarihsel gelişimini inceleyelim.

1.3. FAİZ KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Riba, ziyade (fazlalık), nema (artma, çoğalma), şişmek, gelişmek, yetişmek, sanal artış, kabarma gibi anlamlara gelir. Söz konusu kavramın “ artış”, “kabarma”, “şişme” anlamlarında kullanıldığı, kara toprağında yağmur ile birlikte kabardığından söz edilir. Terim olarak da riba; ödünç verilen paradan, maldan vade sonunda alınan artış, alışverişte şart kılınan fazlalıktır..¹⁰

Faiz, tarih boyunca da toplumları, hem iktisadi hem de sosyal bir konu olarak meşgul etmiştir. Tarihi bulgular, faizin ilk çağlardan itibaren para ticareti ile ortaya çıktığını ve dünyadaki en eski mesleğin de para ticareti olduğundan faize sınırlamalar getirildiği de ifade edilir. M.Ö. 24. Asırda Hindistan’ da hükümdar Manu; yıllık faiz oranına %24’ lük bir sınır getirmiştir. Yine M.Ö. 19. Asırda Babil’ de faiz oranlarına sınır koyulmasına rağmen iktisadi faaliyetlerde faiz oranının %25 oranında uygulandığı tesbit edilmektedir. Hammurabi Kanunlarınının 100-107. Bölümleri de faiz ve ikraz işlemleriyle ilgilidir. M. Ö. 23. Asırda Mezopotamya’daki Babil’de insanların tapınaklara emanet ettikleri iktisadi varlıklar, makbuz karşılığında faizle borç verilen kurumlara dönüştürüldüğü kayıtlarda mevcuttur. Toplumda istismara da dönüşen faizcilik uygulamalarına yukarıda ifade edildiği gibi Kral Hammurâbi, faiz oranlarına sınırlandırma getirerek müdahalede bulunduğu izlenmektedir..¹¹

Ayrıca faiz; gerek teori gerekse uygulama yönünden tarih boyunca tartışılmış, ancak hala üzerinde anlaşma sağlanılamamış bir kavramdır..¹²

Aristo, “en çok tiksinimeyi hak eden şey faizciliktir, para, para doğurmaz.” tespiti ile eleştirel yaklaşmıştır. Merkantilistler faiz, sermayenin kirasıdır, Fizyokratlar ise; faiz, ranttan az olmamalıdır derler. Adam Smith ve David Ricardo gibi klasik

¹⁰ İbn Menzûr, Lisânü’l - Arab, “Riba” Maddesi, C.14, Beyrut, 1955, s. 304-308. Bkz: Erol Zeytinoğlu, *İslamda ve Diğer Sistemlerde Faiz*, İstanbul: İSAV Yay, 1992, s. 104.

¹¹ Erol Zeytinoğlu, *İktisat Tarihi*, İstanbul: Süryay Yay, 1993, ss. 24-27. Bkz.: Orhan Oğuz, *İktisada Giriş*, İstanbul: M.Ü Yay., 1992, s. 204, ; Mehmet Yüce, *Mali Yargılama Hukuku*, Bursa: Ekin Yay., 2014, ; Mehmet E. Palamut, *Medeni Hukuk*, Bursa: Alfa Aktüel Yay, 2011, ; Metin Erdem, Doğan Şenyüz, İsmail Tatlıoğlu, *Kamu Maliyesi*, Bursa: Ekin Kitapevi, 2015.

¹² Sami Uslu, *İslâm’da Faiz Yasağı ve Çağdaş Finans*, İstanbul: Zafer Yay, 2005, ss. 31-38,

iktisatçılar faizi, ödünç paranın karşılığı olarak görmüşlerdir. Karl Max ise faizi; tabiata aykırı ahlaksızlık olarak kabul etmiştir.¹³

Faiz kavramında önemli bir nokta da; faiz ile riba aynı mı? ayrı mı? konusudur. Elmalılı Hamdi Yazır, faiz ile riba kavramlarının aynı olduğunu her iki kavramın anlamlarında ki ortak çizgi, bir artış, bir fazlalığı ifade ediyor olmalarınıdır. Riba ile faizin eş anlamlı olduklarını, riba tam anlamıyla zamanımızdaki nukut (nakit paralar)'un faizidir tespitini ifade etmiştir. Faizin alternatifi olarak da; ticaret, selem, istisna, vadeli mübadele, murabaha, zekat, ortaklık, mudarabe, muşareke, muzaraa, muğarese, musâkât, modelleri sunulur. Günümüzde de gelişme kaydeden risk (venture capital) sermayesi... vs. zikredilebilir.¹⁴ İleride bu kavramlar 2.bölüm 3. başlıkta açıklanacaktır.

1.3.1. İlk Çağda Faiz (M.Ö. 3000-M.S. 375)

Toplum halinde yaşamak zorunda olan insanların ilk çağlardan itibaren iktisadi faaliyetlerini belirleyen ve şekillendiren iktisadi düşünce ve görüşler olmuştur. Geçmişteki toplumların iktisadi faaliyetleri, insanın yeryüzünde yaşamaya başlamasıyla birlikte var ola gelmiştir. Faiz de insanlığın problemi olarak ilk çağlardan itibaren görülmeye başladığı izlenmektedir.

İlk çağlarda Hint ve Çin düşüncesinde %36 oranındaki faiz iyi karşılanmaktadır. Özellikle de Hint toplumlarındaki üst kastlar arasında faiz kesinlikle yasak sayılmaktaydı. Bununla beraber üst kastlarda da belli düzeyde faiz alınıp verilmekteydi. Hatta borç verilen eşyanın niteliğine göre faiz oranları değişmekte olduğu ifade edilir.¹⁵

M.Ö. 24. Asırda da Hindistan uygulamalarında, faiz oranı için %24' lük bir tavan tesbit edildiği görülür.¹⁶ İlk çağda Mezopotamyadaki Babil toplumunda ticari faaliyetlerden biriktirilen servet sahiplerinin mabetlerle bağlantı içerisinde oldukları değerlendirilmektedir. Hatta Mezopotamyadaki kızıl tapınaklar emanet bırakılan malların kaydını tuttıkları izlenmektedir. Zamanla zenginleşen tüccarlar, Hammurabi

¹³ Abdil Karakuş, *İslam Hukuku Kaynaklarındaki Faiz Kavramının Modern Ekonomi Bağlamında Yeniden Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş: Sütcü İmam Üniversitesi, S.B. Enstitüsü, 2006, s. 5, 11-20.; Özsoy, "Faiz" a.g.e. ss. 110-126.

¹⁴ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Azim Dağıtım, C.2, 1992, ss. 236-238.

¹⁵ Fritz Neumark, *İktisadi Düşünceler Tarihi*, çev. A.Ali Öztekin, İstanbul: İ.Ü Yay, 1943, C.1, s.21. Bkz.: Hasan Zeme, Muhammed Faruk, *Faiz Tarihi ve İslam*, İstanbul: Sinan Yay, 1968, s.16.

¹⁶ Uslu, a.g.e. , ss.31-32.

kanunlarının M.Ö 2123-2081’lerde faize (%20 - %25) sınırlama getirmesine karşın faiz uygulamalarını devam ettirildiği de görülmüştür¹⁷

İlk çağlarda faiz ,açıkça kötü görülmesine karşın M.Ö 4. asırda %12, M.Ö 3. asırda %10, M.Ö 2. asırda ise %6 ile %9 arasında faiz uygulaması görülmüştür. Faize şiddetle karşı çıkılmıştır. İdeal toplumun varlığı için bencillğe yol açan faiz yasaklanmalıdır. Erdemli insanların faizle meşgul olması doğru bulunmamıştır. Faiz mutlaka yasaklanmalı görüşü savunulmuştur. Dünyada iktisadi hayata en aykırı düşen para kazanma tarzı faizdir eleştirilerinde bulunulmuştur. Mısır’ da İbranilerde M.Ö 13. ve 17. Asırda faizin anaparayı aşması yasaklanmıştır.¹⁸

Eski yunan sitelerinde ise; M.Ö 7. asırdan itibaren madeni paranın yaygınlaşmasıyla faizlerin %18 ile % 12 arasında üst sınır belirlenmiştir. Bizans’ta ise 11. Asırda %4 ile %8 arasında faiz uygulanmıştır. Daha sonra Romalı Justinyen ticarete bu oranı devam ettiren asillere %4’ lük faiz sınırı getirmiştir.¹⁹

İlkçağdaki Roma İmparatorluğunda M.Ö 342 yılında “Lex Genucia” adlı bir kanunla faiz tamamen yasaklanmıştır. Daha sonra yasak kaldırılarak, faizli muameleler %6 - %12 oranlarındaki uygulamalarla sınırlandırılmıştır.²⁰

Bütün bu belgeler ilkçağlardan itibaren tarih boyunca faizciliğe karşı bazı sınırlamalar getirerek kontrol altına almaya çalışıldığını göstermektedir. Toplumda ahlaki çöküşe zemin hazırlayan, adaletsizliğe yol açan faizciliğe karşı ortak bir tavır almışlardır. Ancak iktisadi toplumdaki spekülörler faiz uygulamasını devam ettirdikleri izlenmektedir.

1.3.2. Orta Çağda Faiz (375- 1453)

Roma imparatorluğunun doğu ve batı olarak ikiye bölünmesiyle başladığı yaklaşık 10 asır süren Avrupa, Kuzey Afrika, İslamın da etkili olduğu; Ortadoğu, Eski

¹⁷ Uslu, a.g.e. , ss.31-32. Bkz.: Feridun Ergin, *Kredi Sistemi*, İstanbul: İ.Ü Yay, 1975, s.1.

¹⁸ Özsoy, a.g.e. , ss.110-126.

¹⁹ Özsoy, a.g.e, s.110.

²⁰ Zeme, Faruk, a.g.e. , ss.13-14.

Mısır, Eski Yunan ve Roma medeniyetlerinden oluşan Ortaçağda, ilk çağlarda da karşı çıkılan faizin skolastik düşüncenin de etkisiyle 13. yüzyıla kadar ortak karşı duruş devam ettirilmiştir.²¹

Hristiyanlık ve İslamiyetin de hüküm sürdüğü ortaçağda tüm semavi kitaplarda faiz kesin olarak yasaklanmıştır (Hristiyanlık ve İslamiyetde faiz yasağı ilgili bölümde açıklanacaktır) Ancak bu faiz yasağına rağmen araştırmaya göre cahiliye dönemi ve cahiliye sonrası ortaçağda Bizans (M.Ö 2. Yüzyıl – M.S 9. Yüzyıl) arasında Çin ile Akdeniz’i birbirine bağlayan, İpekyolu ticareti yapan Çin ve Avrupa’ da faiz oranlarının %6 ile %36 arasında değiştiği anlaşılmaktadır. Faiz bu oranlarda olmasına karşın piyasada uygulanan faizin %300 lere kadar çıktığı da tespit edilmiştir.²²

Cahiliye dönemi ortaçağ arap yarımadasında da uygulanan faizin %10 oranında olduğu tahmin edilmektedir. Arapların Çin ve Bizans ile ticaretleri göz önüne alındığında faiz oranlarının bu ülkelere benzer olduğu düşünülebilir. Bu durumda da Araplardaki cahiliye döneminde cari olan faiz ile şimdiki faiz arasında bir fark görülmemektedir.²³ Tarihi değerlendirmelerde Roma Tarihinin ilk dönemlerinde faizi yasaklayan kanunlar bulunmaktaydı. “12 Levha” yasalarında ise; faiz yasağı da bulunmasına rağmen tefecilik uygulamaları da devam ettirilmiştir.²⁴

Faiz; Hindistan, Babil, Mısır, Sümer, Asur, Eski Yunan ve Roma’ da görüldüğü gibi cahiliye toplumu Araplarda da faiz uygulamaları görülmektedir. Cahiliye Arapları arasında faizli işlemlerin yaygın olmasına karşın faizin hoş karşılanmadığı da ifade edilmektedir. Hatta İbn-i Hişam; 605’ de Mekke’de Kabe’nin yeniden inşası esnasında Hz. Peygamber’e (a.s) akrabaları da bulunan Vehb b. Âbid el Mahzun’un, Kureyşlilere şöyle seslendiğini dile getirilir: “Ey Kureyş topluluğu, Kâbe’nin inşasına yalnızca temiz kazancınızla iştirak edin ki; ne zina yoluyla kazanılan para, ne faiz olarak alınan para, ne de insanlardan zulüm yoluyla alınmış olan para ve mal, Kâbe inşasına katılmasın”.²⁵ Bu tarihi ifade, faizin Arabistan’da ve Cahiliye Araplarında da hoş karşılanmadığına dair güzel bir vesika olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte riba ve ondan türeyen

²¹ Erol Zeytinoğlu, *İktisat Tarihi*, İstanbul: İ.T.İ. Akademisi, 1976, s.48; Bkz.: Arif Ersoy, *İktisat Tarihi*, Manisa, Teksir Yay, 1985, s.54; Arif Ersoy, *Siyasi Düşünceler Tarihi*, İzmir: Dok.Eyl.Ü. İ.İ.B.F Yay, 1984, s.31. ; Alaaddin Şenel, *Siyasi Düşünceler Tarihi*, Ankara: Ank.Ü S.B.F Yay., 1982, ss.273.

²² Zeme, .Faruk, *a.g.e.* , ss.7-58.

²³ Zeme, Faruk, *a.g.e.*, ss.20-21

²⁴ Savaş, a.g e., s.37.

²⁵ Özsoy, a.g.e. , ss.110-126. Bkz.: İbn Hişam, *İslam Tarihi Sireti*, çev. Hasan Ege, İstanbul: Kahraman Yay, C.1, 1985, s.258.

diğer kelimeleri fazlalık, artma, çoğalma manalarında kullandıkları gibi, bugün faiz deyince anlaşılan vadenin uzatılmasına karşı borcun da artması manasında da kullanıyorlardı.²⁶

Yine ortaçağ başlarında Avrupa’da İtalya ve Almanya’nın bazı bölgelerinde faiz miktarları %43’ lerde seyretmiştir. Sonraları ticaret ve sermayenin gelişmesiyle faiz; miktarları düşme eğilimi gösterse de bankalar ve resmi kurumların faiz oranları %20 ile %25’ ten, %8 ile %12 civarına düşmüştür. Yine 14. Yüzyıl’da borçlar üzerinde %5 ile %8 faiz uygulaması görülmüştür. Hatta 14. Yüzyılda kanuni faiz oranları %43 dolayında işlem görürken Yahudiler %94’ lere varan oranlarla faiz uygulaması yapmışlardır. Avrupa’da Fransa, İtalya, İspanya’ da çiftçiler, %10’dan %50’lere yükselen oranla borç almışlardır. Hatta ortaçağ başlarında İngiltere’de faiz fiyatı çok yüksek oranlarda seyretmiştir. 1295 yılında İngiltere’de faiz oranı %86’ lara kadar ulaşmıştır. Uzun süre uygulanan bu yüksek faiz 16. Yüzyıl ortalarına kadar devam etmiştir.²⁷

Başlangıçta Hıristiyanlık inancına karşı çıkan Roma imparatorluğu bozulan milli birliğini sağlamak amacıyla 378 yılında “ Hristiyanlık”, Roma imparatorluğunun resmi dini olmuştur. Zamanla iktisadi açıdan gelişen 11. yüzyılda papalık ile Germen (Alman) imparatorluğu arasında anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Avrupa’da güçlenen papalığa karşı 1077 yılında İngiliz imparatoru 4. Henry ‘ de kiliseye karşı yenilgisini ilan etmiştir.²⁸

Ancak bu durum diğer taraftan İngiltere’ de sanayileşmenin alt yapısını oluşturacak kararların alınmasına da öncülük etmiş oldu. Nitekim 1215 yılında 63 maddeden oluşan “Magna Karta Libertatum (Büyük Özgürlük Fermanı)”,²⁹ 1601 yılında fakirler kanunu, 1650 yılında sanatkârlar ve çıraklar kanunu gibi adımlar dünyada ilk defa sanayi inkılabının gerçekleşmesine ortam hazırlamıştır. Tarım sektörüne de önem verilerek merkantilist ve fizyokrat düşüncenin de önü açılmıştır.³⁰

Yasalara göre toprak sahipleri ve tüccarların borçlarında %4 oranında, kişisel borçlarda %6 oranında, ticari ve sanayi borçlarında %8, deniz ticareti borçları üzerinden ise %12 oranında faiz uygulanması yasalaştırılmıştır. Bu yasa Justinan’dan sonra uzun süre Bizans imparatorluğunda geçerliliğini sürdürmüştür. Bu yasaya göre faiz oranları

²⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, C.1, 1973, s.271.

²⁷ Zeme, Faruk, a.g.e. , ss.13-14.

²⁸ Murat Sarıca, *100 Soruda Siyasi Düşünceler Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yay., 1977, s.41

²⁹ Ersoy, a.g.e. , s.31.

³⁰ Hüseyin Timur, *İktisadi Düşünceler Tarihi*, İzmir:İstiklal Matbaası, 1968, s.70.

%4 ile %12 arasında uygulana gelmiştir. Bizans imparatorluğu sınırları ise; Suriye, Filistin, Mısır hatta Hicaz'a kadar ulaşıyordu. Kureyş tüccarları da Bizans İmparatorluğuna sürekli gidip geliyorlardı. Bizzat Hz. Peygamber (a.s) çocukluğunda nübüvvetin başlamasına kadar ticaret kervanları ile sürekli bu pazarlara gittiği kayıtlarda gösterilmektedir.³¹

1.3.2.1. Musevilikte faiz (M.Ö 13 – 17. Asırlar)

Faizin tarihçesinde de görüldüğü gibi, Musevilik (Tevrat ve Zebur)'de ise; faiz dokuz babda 15 madde ile yasaklanmıştır. Ancak Yahudiler daha sonra İsrail kavmine mensub kabileler arasındaki ilişkiler gözetilerek, bu ilahi yasağı uygulamayarak faiz yasağını sadece Yahudiler arasında geçerli olduğu kabul edilmiştir. Yahudi olmayanlardan ise; faiz almakta bir sakınca görmemişlerdir. Hatta yabancılardan faiz almanın serbest olduğu hükmünü getirmişlerdir.³² Ancak Yahudilerin bu davranışı Dünya'da faizin bu güne kadar uygulamasına bir zemin hazırlamıştır. Yahudilerin faiz yasağını hafife alarak tahrif etmeleri, faizciliğin ve faiz problemlerinin günümüze kadar gelmesine, İbraniler ve daha sonra gelen toplumların iktisadi faaliyetlerindeki faizin şekillenmesinde etkili olmuştur.³³

Tevrat'ta faiz, 9 babda, 15 madde de genel olarak yasaklandığı halde, Yahudilerin sonraki uygulamalarında görülüyor ki, yasağın Yahudiler lehine tahrif edilen Tevrat'ta, faiz yememeyi öven maddeler vardır. Nebi Hazkıyal, iyi insanı şu sözlerle tasvir eder: "Faiz karşılığı borç vermez ve elini zulümden çeker."³⁴

Yine yasanın tekrarı (Tesniye)'de; "Aranızda yaşayan yoksula ödünç para verirsiniz, kardeşlerinize para, yiyecek ya da faiz getiren başka bir şey ödünç verdiğinizde ondan faiz almayacaksınız."³⁵ İsrail toplumunun Mısır'dan çıkış babında ise şu ifadeler yer alır "Aranızda yaşayan bir yoksula ödünç para verirsiniz ona tefeci gibi davranmayacaksınız, üzerine faiz eklemeyeceksiniz"³⁶

³¹ Burhan Ulutan, *İktisadin 20 yy. Tarihi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1978, s.174. Bkz.: Will Durant, *The Story of Civilization*, "Uygurluk Öyküsü", MJF Books, C.4, Haziran 1993, s.120.

³² Kitab-ı Mukaddes, İstanbul: P.K., 481., Tesniye 23/19-20.

³³ Mahmut Koloğlu, *Ekonomi Doktrinler Tarihi*, Ankara:Doğuş Matbaası, 1966, s.10.

³⁴ Kitab-ı Mukaddes, Hazkıyal, 18/8.

³⁵ Kitab-ı Mukaddes, Yasanın Tekrarı, Tesniye, 13/ 19.

³⁶ Kitab-ı Mukaddes, Çıkış, 22/25.

Leviller babında da, ondan faiz alma şeklinde şöyle öğüt verir “Ondan faiz alma, Allah’tan kork ki kardeşin senin yanında yaşayabilsin. Ona faizle para vermeyeceksin. Verdiğin yiyecekten faiz almayacaksın”³⁷

Nehenya babında da; kardeşlerinizden faiz almaktan vazgeçelim çağrısı dikkat çekiyor. “Kardeşlerin adamların ve ben ödünç olarak halka buğday ve arpa veriyoruz. Faiz almaktan vazgeçelim.”³⁸

Hazkiyal babında da; faizle para vermez, böyle biri elini kötülükten çeker, faiz almaz, haksız kazanç sağlamaz diyerek ifade edilir: “Faizle para vermez. Elini kötülükten alıkor, İki adamın arasında hakikate göre adalet yapar. Düşkünlerden el çeker, faiz almazsa, hükümlerini yapar, kanunlarıyla yürürse babasının fesadı yüzünden o ölmez, elbette yaşayacaktır, lakin komşularından haksız kazanç aldın ve beni unuttun, Rab Yahovanın sözü” şeklindeki maddelerle faiz hakkındaki hükümleri İbranilere açıklarlar.³⁹

Hatta Tevrat’a ek olarak gelen, Tevrat’ın hükümlerini kaldırmayan Zebür’da ise; Faiz yasağı maddesinin cümlesi parasının faizle vermez diye başlar. “Parasını faize vermez ve suçsuzla karşı rüşvet almaz. Bunları yapan asla sarsılmayacaktır.”⁴⁰ Zeburdaki bu tek ifadeyle faiz yasağı vurgulanmıştır.

Her ne kadar Eski Ahitte, Yahudiler arasında faiz yasağı sürdürülmüşse de Yahudi olmayanlardan sınırsızca faiz almaya devam etmişlerdir. Hatta Yahudi olmayanlara borç verilebilir ve faiz alınabilir hükmünü Tevrat’a sokmuşlardır. Tevrat’a yazılan hüküm şöyledir: “Yabancıya faizle para verebilirsin, fakat kardeşine (Yahudi’ye) faizle verme.”⁴¹

Yahudilerin bu davranışı Kuran’da ve Hz. Peygamberin (a.s) Hadislerinde de haber verilmektedir: en - Nisa suresinde haber verilen ayet meali şöyledir: “Yahudilerin yaptıkları zulüm ve bir çok kişiyi Allah yolundan alıkoymaları, kendilerine yasaklanmış olduğu halde faiz almaları, insanın mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle önceden kendilerine helal kılınmış, temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldık. İçlerinden inkar edenlerde acı bir azap hazırladık.”⁴²

³⁷ Kitab-ı Mukaddes, Leviller, 25/36-37.

³⁸ Kitab-ı Mukaddes, Nehenya, 5/10.

³⁹ Kitab-ı Mukaddes, Hazkiyal, 18/8, 13, 17. ; Hazkiyal, 22/12.

⁴⁰ Kitab-ı Mukaddes, Mezmurlar, 15/5.

⁴¹ Kitab-ı Mukaddes, Tesniye, 23/ 19-20.

⁴² en-Nisa, 4/160-161.

Burada Varlığın Sahibi; Yahudilerin faiz yasağına uymamalarını zülüm ve haksız kazanç olarak nitelendirmiş, kınanmış, neticede de acı azap haber verilmiştir. Ayrıca Yahudilere faizin haram kılındığını Hz. Peygamber (a.s) da, hadisinde haber vermektedir. Bu konuda Sunen-i Tirmizi’de geçen hadiste Hz. Peygambere (a.s) gelen iki Yahudi “Biz Musa’ya apaçık dokuz ayet verdik.”⁴³ Ayetinin manasını sormuşlar. Hz. Peygamber (a.s) Yahudilere verilen cevaplarında; bu dokuz ayetin içinde “Faiz yemeyiniz” şeklindeki faiz yasağında bulunduğunu ve İsrail oğullarına yasaklanan dokuz haram olduğunu Yahudilere haber vermiştir.⁴⁴

Nitekim en - Nisa süresindeki faiz yasağına dikkat çekilerek, yasağın tedricilik (aşama-aşama) konusunda Yahudilerin, kendilerine haram kılınan faizi yemelerine sitemle bahsedilirken; uyanık müminlerin gönülleri de faiz yasağına karşı hazırlanmıştır. Buradaki hitaplara dikkat ederse “faiz almayın” yerine faiz yemeyin beyanının seçilmesi, yasak konusunda kararlılık sitemle ifade edilmiştir.

Hüküm ayetlerinin tedrici olarak nüzülü konusundaki hikmete uygunluğuyla beraber, Mekke’de ticari faaliyetlerde uygulanan haksız kazanç, faizli- zülümlü iktisat anlayışına karşı toplumun bilgilendirildiği ve uyarıldığı görülmektedir.. Yahudilerin, Yahudi olmayanlardan aldıkları haksız kazanç faiz işlemleriyle sahip oldukları sermaye gücüyle, dünyada halen mutlak zülüm (faiz) hakimiyetini sürdürdükleri de izlenmektedir.

1.3.2.2. Hıristiyanlıkta Faiz

Yeni ahitte, (İncil) de faiz; iki bab ve iki maddeyle yasaklanmıştır.⁴⁵ Bu iki bab ve iki madde ile ilahi faiz yasağı hıristiyanlıkta da sürdürülmüştür. Hıristiyanlıkta genel olarak faiz yasağı miladi asırdan on üçüncü yüz yıla kadar devam etmiştir. Aslında üç yıl gibi kısa süre peygamberlik yapan Hz. İsa (a.s) dan yirmi iki yıl gibi çok kısa bir süre sonra tahrifata uğrayan ve aslından uzaklaştırılan hıristiyanlığın, iktisadi hayat ve dinin teferruatına ait hükümler ise; havariler diğer ruhani resimler tarafından Tevrat ve Zebur gibi muharref kitaplardan değerler ve görüşler ortaya koymuşlardır⁴⁶

⁴³ el-İsra, 17/101.

⁴⁴ Tirmizi; “Tefsir”, 18.

⁴⁵ Kitab-ı Mukaddes, Matta, 25/27; Luka, 19/23.

⁴⁶ Suat Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, Ankara: D.İ.B. Yayınları, 1988, s.154.

Zamanla Roma imparatorluğunun 378 'de hristiyanlığı resmi din olarak kabul etmesinden sonra başlangıçta, ihtişam dönemlerinde faize şiddetle karşı çıkmışlardır. hristiyanlık inancının temel ilkelerinden hareketle iktisadi olayları ve faizi değerlendirmeye alan skolastik düşünürler de faizi inceleyerek faiz, faiz yasağının devamı konusunda görüş bildirmişlerdir. Bunlardan Albertus Magnus 1193-1280' lerde "Adil fiyat" kavramını ilk savunan düşünürler arasına katılarak, Aristocu yaklaşımlarla insanlar arasında menfaat benzerliği bulunduğu, aşırı karla yapılan ticaretten elde edilen kazancın iyi karşılammış, faiz yasağı konusunda da görüşler ileri sürmüştür.⁴⁷

Orta Çağda St. Thomas Aquinas; 1225-1274 arasında, eski Yunan düşüncesini, batı düşüncesine aktaran, bir geçiş dönemi düşünürü olarak kabul edilir. St, Thomas, Aristo'nun etkisi altında kalarak Hristiyanlık öğretiler çerçevesinde iktisadi konuları inceleyen, skolastik düşünceleri sistematik hale getirerek on üçüncü yüzyılda, o zamana kadar batının yetiştirdiği düşünürlerin arasında yer almaktadır. St. Thomas; öncelikle insanla eşya arasındaki ilişkiyi düzenleyen bireysel mülkiyet hakkını savunur.⁴⁸ İnsanların akıllarını kullanarak, özel mülkiyet sistemiyle yaşama yolunu bulduklarını ifade eden düşünür; eşyaya sahip olma ve istediği şekilde kullanma hakkı ile faydalanma ve yararlanma hakları üzerinde durarak "adil fiyat" fikrini savunur.

Saint Thomas faizi hem doğal hukuk hem de hristiyanlık yönünden inceleyerek, faizin hangi durumlarda meşru, hangi durumlarda da gayri meşru olacağını açıklayarak ilk defa hristiyan avrupa'sında faiz yasağını bir miktar hafifleterek, bu konuda fikirleriyle kendisinden sonra gelen başta Calvin olmak üzere faizi kesin olarak meşru kabul eden hristiyan düşünürlerle öncelik etmiştir.⁴⁹

Orta çağın sonlarına kadar faize konu olan borçlanmalar genellikle tüketim amaçlı ihtiyaç sahiplerini oluşturmaktaydı. Böylece düşünür Hristiyanlığın öğretilerini birleştirerek vardığı sentezlerle, orta çağın skolastik düşüncesi ile yeni çağın rasyonel düşüncesi arasında bir geçiş dönemi düşünürü olarak değerlendirilmektedir.

Diğer skolastik düşünür Nicola Orasme, 14.yy' ın önde gelen düşünürlerinden ilk defa paranın kaynağı ve değerinin düşürülmesi kötü para iyi parayı kovar teorisinde öncülük edenlerdendir.⁵⁰

⁴⁷ James Arthur Gheridy Economic Thought, A, Historical Anthology, Random House, New York, 1965, s.13.

⁴⁸ Aydın Yalçın, *İktisade Doktrinler ve Sistemler Tarihi*, Ankara: Bilim Yayınları, 1976, s.97.

⁴⁹ Koloğlu, a.g.e., ss.19-20.

⁵⁰ Neumark, a.g.e. , s.45.

Düşünüre göre; paranın değeri düşüren ülke zamanla yoksullaşır. Bu davranış adaletsizliktir. Faiz uygulamasından daha kötüdür. Orasme' ye göre paranın değeri ile oynanması bir tür halkı aldatmaktır.⁵¹ Ayrıca paranın değerinin düşürülmesi güvenin sarsılmasına yol açacağını, ticaretin de serbest olması görüşünü savunmuştur.⁵²

Toparlarsak hristiyanlarda faiz yasağı üç aşamadan geçmiştir: öncelikle kilise Hristiyan alimleri; Alberst Magnus 1193-1280, St.Thomas Aquinas 1225-1274 , Nicola Orasme 1320-1382 ve Konsiller; faizle tefeciliği aynı saymışlardır. Hatta 325 yılındaki İznik Konsilinde, kral Constantin'in de baskısıyla faiz yasağı konusunda birliklerini korudular. Kilise din adamları arasında da tefecilik yasaklandı.⁵³

Hiristiyanlık' da faiz yasağının ikinci aşamasında; faiz ile ödünç verme yasağı klasik bir nazariye haline getirilmiştir. Saint Thomas gibi orta çağ hristiyanlarından faizle ödünç verme yasağı kesin olarak ortaya konuldu. tefeciler ise; maddi-manevi cezalara çarptırılmaya başlandı.⁵⁴

Hiristiyanlık' da faiz yasağının son aşamasında ise; iktisadi ve ticari faaliyetlerin de zorlamasıyla kilise; yavaş yavaş faizin meşru olması gerektiğini kabul etmeye başlamıştır.

Saint Thomas gibi düşünürler ticari faaliyetler genişledikçe hemen hemen faizin caiz olduğunu dile getirmeye başlamışlardır.⁵⁵ Faiz yasağına karşı bu gevşemeler orta çağın değişen iktisadi ve sosyal yapısıyla, hristiyanlık dininde gerçekleştirilen "Reform" adı verilen bazı köklü ve yapısal değişikliklere gidilmesine zemin hazırlamıştır. Bu davranışın neticesinde de iktisadi ve faiz müesseselerinin teolojinin etkisinden kurtulmasına zemin hazırlamıştır.⁵⁶

⁵¹ Burhan Ulutan, *İktisadi Doktrinler Tarihi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1978, s. 36.

⁵² Ali Özgüven, *İktisadi Düşünceler, Doktrinler ve Teoriler*, İstanbul: Filiz Kitap Evi, 1984, s. 38.

⁵³ Mehmet Savaş, *Faiz Sorunu*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2007, s. 45.

⁵⁴ Süleyman Uludağ, *İslam' da Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2010, s. 291.

⁵⁵ Uludağ, a.g.e., s. 293.

⁵⁶ Arif Ersoy, *İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi*, İstanbul: Nobel Akademik Yayınları, 2015 ss. 91-96.

1.3.2.3. İslamiyet'te Faiz (7.Asır ve Sonrası)

Faizle eş anlamda kullanılan Riba kavramı; artma, çoğalma, mutlak fazlalık, taşan anlamlarına gelir. Kelimeye kök olarak “faizli işlem”, isim olarak ise “faiz” anlamı verilir ki akitte (sözleşmeler) şart koşulan fazlalıktır.⁵⁷

Riba ile faizin aynı anlamda eş anlamlı olarak kullanıldığı ifade edilmektedir.⁵⁸ Riba, lügatda fazlalık ziyadelik anlamında olup; faiz denilen özel fazlalığın adı olmuştur. Faiz işlemleri nitelik bakımından cahiliye devrinin adetine benzemektedir. Faiz şekillerinin ve miktarlarının azalıp çoğalması faiz muamelesinin özelliğini değiştirmez. Bu sebeble arap örfündeki riba, zamanımızdaki nükut (nakit paralar) faiz-neması olarak adlandırılan fazlalıktır. Dil bilginlerine göre cahiliye devri arapları vadenin uzatılmasına karşı borcun da artması manasında kullanıyorlardı.⁵⁹

Cahiliye devrinde Arabistan'daki faiz oranları Hasan Zeme ve M.Faruki'nin tespitlerine göre; Kuran'ın Faizi yasakladığı 614-628 dönemlerinde Bizansla komşu olan arab yarımadasında da faiz oranlarının yaklaşık %10 olacağını ifade etmektedirler. Yazarlara göre 9. asra kadar resmi belgelerle açıklanan faiz hadlerinin arap yarımadasındaki Bizans gibi komşulara nazaran en düşük seviyelerde olduğu tespitler arasındadır. Aynı tarihlerde dünyada en büyük faiz haddi Bizans imparatorluğunda %4-%8 oranlarında olup Bizans ile sıkı ticari ilişkiler de bulunan arap yarımadasında da (arap yarımadasının kuzeyi Bizans hakimiyeti altındaydı) faiz oranlarının en fazla %10 olabileceği ifade edilmektedir.⁶⁰

Bizans İmparatorluğu sınırları ise Hicaz'a kadar uzanarak Suriye, Filistin, Mısırda da komşu idi. Hz. Peygamber' de nübüvvetten önce Kureyş tüccarlarının kervanlarıyla Bizans İmparatorluğuna ticari amaçla yolculuk yaptığı da ifade edilmektedir.⁶¹

⁵⁷ İbn Manzûr, Lisânü'l - Arab, Beyrut, C.14, s.305. Bkz.: Zeme, Faruk, *a.g.e.* , s.29.

⁵⁸ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, İstanbul: Azim Dağıtım, 1992, C..2, ss.236-238.

⁵⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul: Bilmen Yayınları, 1973, C.1, s.271.

⁶⁰ Zeme, Faruk, *a.g.e.* , ss.20-21. ; Özsoy, *a.g.e.* , 110-126.

⁶¹ Durant, *Civilization, a.g.e.* , s.120. ; Mevdudi, *Faiz*, çev. Ahmet Asrar, İstanbul: Hilal Yayınları, 2004, s.193.

Kur'an' da faiz; 8 yerde doğrudan ve türevleri ile 12 "Surede" ⁶² ve 19 ayette tedrici metodla yasaklanmıştır.

İlk aşamada; Mekke döneminde 614 faizin malı arttırmayacağı bildirilmiştir. Ayrıca Mekke' de 621' de vuku bulan Mîraç olayında da faiz yiyenlerin kınanması, faizin azaba sebep olacağı bildirilmesi, faizin ileride yasaklanabileceğine işaret edilmiş olmaktadır.⁶³

Mekke dönemi 610-622' lerde İslam düşüncesinin temellerinin hazırlandığı, yürürlükte olan iktisadi ve idari uygulamaların eleştirisinin yapıldığı dönemdir.

İkinci aşama olan Medine döneminde 624' de ise; önceki dinlerde (Tevrat, Zebur, İncil) faiz yasağının bulunduğu haber verilmiştir.

Üçüncü aşamada ise; 625' de kat- kat faizin yasaklandığı haber verilmiştir.

Son olan dördüncü aşamada ise; 628' de tüm faiz çeşitlerinin yasaklanması ile noktalanmıştır.

Hatta faizde ısrar etmenin Allah'a ve Resul'üne bir nevi savaş açmak olduğu da haber verilmiştir. Kurucu dönemi olan Medine döneminde 622-632 arasında bir taraftan sosyal normların düzenlenmesi yanında iktisadi davranışı biçimlendiren, iş ve ticaret ilişkilerini konu edinen standart normlar; (faiz yasağı, ortaklık, mudarebe, müşarek, müzaraa, müsakat, muğarese, selem, istisna, murabaha, zekat kurumu, miras kurumu, piyasa düzenlemesini ve kontrolünü sağlayan hisbe kurumu) gibi kurum ve normlarla iktisad ve ilmi kanunlarla tekelleşmeyi engellemek hedeflendiği değerlendirilmektedir. Bölüşümde dengeyi sağlayarak, mülkiyeti de temellendirerek, kartezyen insanı (madde-mana) da merkez alarak iktisadi faaliyetleri daha faydalı hale getirmenin ve uygulamalarının gerçekleştiği dönem olarak dile getirilir.

Kur'an'ın yasaklamalarda takip ettiği tedrici (aşama-aşama) metod da; toplumda yaygınlık kazanmış olan iktisadi ve sosyal hastalıklar karşısında uyguladığı yöntemin tabii bir sonucu olarak görülür.

⁶² er-Rum, 30/39; en-Nîsa, 4/160-161; Âl-i İmran, 3/130-131; el- Bakara, 2/275-281 en-Nahl, 16/92; el-İsrâ, 17/24; el- Mü'minün, 23/50; el-Hac, 22/5; eş-Şuarâ, 26/18; el-Fussilet, 41/39 ; el- Hakkâ, 69/10; el-Haşr, 59/7.

⁶³ İbn Mace, "Ticaret", 58; Ahmed b. Hanbel, C.2, s. 353, 363.

Kur'an'da faiz yasakları ile ilgili ayetleri dört grupta toplayabiliriz:

Birinci ayet: 614⁶⁴

Mekke'de nazil olmuştur. er- Rum suresinde faiz yasağı ile ilgili olarak ilk ayette şöyle buyrulur:

“İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz herhangi bir fâiz Allah katında artmaz. Allah'ın rızasını isteyerek verdiğiniz zekâta gelince; işte zekat veren o kimseler, (sevaplarını ve mallarını) kat kat arttıranlardır.”⁶⁵

Mekke dönemindeki bu ilk ayet-i kerime' de faiz hakkında ilk bilgiler verilmektedir. ” İnsanların malları artsın, nemalansın diye verdiğiniz... “ beyanı müslümanları ileride kesin olarak hükme bağlanacak olan riba yasağına hazırlayıcı bir hitapla dikkat çekilmiştir. Ayrıca Arablar arasında çok çirkin karşılamakla birlikte son derece yaygın olan faiz işlemi hakkında bilgi sunularak kınanmıştır. Mekke toplumunda uygulanmakta olan haksız kazanç ve iktisadi istismarın, sömürünün, kandırma ve aldatmanın iktisadi faaliyetlere zarar veren kötü bir yol olduğu da ifade edilmiştir. Faizin reel anlamda artmayacağını, zekatın ise; reel artış sağlayacağına dikkat çekilmiştir. El-Mutaffifin suresinde de ölçü ve tartılardaki hilelere işaret edilerek Kur'an'ın, ticari ve mali tefeciliğe dikkat çekerek toplumun uyarıldığını anlamaktayız.

Böylece Kur'an'ın haksız kazançlara, ticari ve mali yolsuzluklara, riba ve faiz tefeciliğine Mekke döneminde başlangıçtan itibaren kararlı bir şekilde karşı çıktığını görmekteyiz.

⁶⁴ 614, Mekke, (Bizans- İran Ninova Savaşında Kitap Ehli Hristiyan Bizans'ın kazanması, Hz.Ebu Bekir ile bahse girilmesi bu olayın er- Rum suresinde haber verilmesi, er- Rum; 30/1-6. Bkz.: Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul: Azim Dağıtım, 1992, C.6. ss.235-240. ; Munzer Khaf, El İktisad El İslami, (İslam İktisadı) Kuveyt: Dâru'l Gulam, 1981, s.28-30. ; Ali Acar, “Faiz ve Toplum İlişkisi”,Konya : İHAD 2010, s.190. ; M.Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev.Salih Tuğ, Ank:İmaj Yay.,2003,C.1,s.15. ; Adem Apak, *İslam'ın Örnek Şahsiyetleri Ashab'ı Kiram*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000, s.17-22. ; Ali Kaya, *Güncel Fıkhi Konular*, Bursa: Emin Yayınları, 2013, ss.117-133.;

⁶⁵ er-Rum; 30/39.

İkinci ayet: 624⁶⁶

Medine’de faiz ile ilgili olarak nazil olan ilk ayette Yahudilere gelen Tevrat’ta; faiz yasağının bulunduğu haber verilmesi, Yahudilerin başına gelen sıkıntıların sebepleri arasında kendilerine yasaklandığı halde faiz yemeleri gösterilerek önceki dinlerde de faizin yasak kılındığı haber verilmiştir. Ayette Yahudilere faiz yasağından şöyle söz edilir: “Yahudilerin yaptıkları zulümden birisi de insanları Allah yolundan alıkoymaları, kendilerine yasaklanmış olduğu halde faiz almaları, insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle önceden kendilerine helal kılınmış temiz ve hoş şeyleri onlara yasakladık, içlerinden inkar edenlere de acı bir azap hazırladık.”⁶⁷

Yahudilerin, yasağa rağmen faiz almaları ve insanların mallarını haksız yollarla yediklerinden ve zulümden söz edilir. Faizin toplumdaki haksız kazançlardan olduğu haber verilerek; mü’minlerin de faize karşı dolaylı yoldan uyarıldığı görülür.

Ayetin muhtevası Peygamberimiz ile iki Yahudi arasında geçen hâdisedeki haberle de desteklenir. Hz. Peygamber’e gelen iki Yahudi “Biz Musa’ya apaçık dokuz ayet verdik”⁶⁸ mealindeki ayetin manasını sormuşlar. Peygamber’imiz (a.s) da iki Yahudi’ye verdikleri cevapta; dokuz ayetin içinde faiz yasağının da bulunduğunu, faizin haram olduğunu ifade etmiştir.⁶⁹

Kur’an’da faizin Yahudilere yasaklandığının haber verilmesi, faizin kaynağına dikkat çekilmesi bakımından önemlidir. Çünkü Arap toplumunda faizin yaygınlaşmasının önemli sebeplerinden birisi de; Arapların komşuları olan Yahudilerin kendilerine faizin yasaklanmasına rağmen, faiz yasağını tahrif ederek haksız kazanç aldıkları faiz uygulamalarıdır. Yukarıda (1.3.2.1) da Yahudilerde faiz yasağı bölümünde izah edildiği üzere günümüzde Yahudilerin elinde bulunan muharef Tevrat’ta da faiz yasağı bulunmaktadır.

⁶⁶ 624, Medine, Bedir Harbi. Bkz.: M. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, Ankara: İmaj Yay., 2003, ss.224-233. ; İbn Manzûr, *Lisânü’l- Arab*, Beyrut : Dar Sader, C.12, s.293. ; Beşir Gözübenli, *İslamda Faiz Yasağı ve Paralı Ekonomi, İslam Ekonomisinde Finansman Meseleleri*, İstanbul : Ensar Neşriyat, 1992. ; Adem Apak, *Ana Hatları ile Hz.Muhammed’in (a.s) Evrensel Mesajları*, İstanbul : Ensar Neşriyat, 2014, ss.134-135. ; Abdurrahman Çetin, *Örneklerle Hz. Peygamber*, İstanbul : Ensar Neşriyat, 2011, s.97-99. ; İbn Hişam, *Sîretü’n Nebeviyye*,(çev. Hasan Ege), İstanbul : Kahraman Yayınları, 1985, C.3. s.65.

⁶⁷ en-Nisa; 4/160-161,

⁶⁸ el-İsra; 17/101,

⁶⁹ Tirmizi, “ Tefsir”, 18

Üçüncü Ayet: 625⁷⁰

İslam' da ilk faiz yasağı, Medine' de 3. hicret yılında Uhud Harbi yılında “Kat-kat faizin yasaklanması” ile başlamıştır. Ayette şöyle beyan edilir: “Ey iman edenler kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurutulmuş eresiniz. Kafirler için hazırlanmış olan ateşten de sakınınız.”⁷¹

Zekatın; 624' de farz kılınmasını takiben; katlanmış faizin yasaklanması, tedrici metotla yasaklanan faiz ayetlerinin üçüncü aşamasında 625' de faize ilk olarak açıkça yasaklama getirilmiştir. Bu aşamada katlamalı faize yasaklama getirilmiştir ki bu hitap ilk planda Mekke'de yaygın olan faizli borç işlemlerini kapsıyor gözüküyorsa da ayetteki “ kat kat ” kaydı; o günkü olguyu açıklamak için gelmiştir. Buradaki beyan anaparanın değil faizin vasfı olup mevcut uygulamanın sıfatıdır. Üçüncü aşamada önce cahiliye toplumundaki “katlamalı” faiz çeşidi, dördüncü aşamada ise, faizin her çeşidi yasaklanmıştır.⁷²

Faiz yasağı İslam'la başlamış olmayıp uzun bir geçmişi vardır. Yahudilik ve Hristiyanlık'ta da faiz yasağı vardır ki yukarıda ilgili bölümlerde izah edildi. el- Bakara 2/278,279' daki “...faizden arta kalanı terk edin” “...anaparanız sizindir.” beyanları faizin hiçbir çeşidini istisna etmeksizin kesin olarak haram kılmaktadır. Artış sıfatına ilişkin beyan sadece arab yarımadasında cahiliye dönemindeki faizci uygulamalarla ilgili olmayıp oran ne olursa olsun faizli işlemlerin uygulandığı her yer için geçerlidir. Faizli muameleler sadece bireylerle ilgili olmayıp toplumun tümünü ilgilendirmektedir. Faiz çok yönlü sürekli bir işlemdir. Çok yönlülük ve süreklilik sebebiyle de artma göstermektedir. İslam' da kötülüğe giden yolun kapanması “Seddü'z - Zerâyi” prensibinden hareketle azı zarar veren şeyin çoğu da yasaklanır.⁷³

Cahiliye döneminde bile faizi çirkin kabul eden Arablara faizi “almayın” yerine “yemeyin” beyanının seçilmesi yasaklamadaki hitap olarak haksız bir kazanç olan faiz yasağına “yemeyin” lafzı ile dikkat çekilmiştir. 625' deki faiz yasağının 3. aşaması olan faiz uygulamasıdır. Faizin yalnızca katlamalı olanın yasaklandığı, buna karşılık yüzde

⁷⁰ 625, Medine, Uhud Harbi. Bkz. : M.Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, Ankara: İmaj Yayınları, 2003, s.233-240. ; Abdurrahman Çetin, *Örnekler le Peygamberimiz* , İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011, s.99, 102, 103. ; el- Haşr 59/2. ; Seyit Kutup, *Faiz*, İstanbul: İslamoğlu Yay., 1991, s.52.

⁷¹ Âl-i İmran, 3/130-131.

⁷² Hamdi Döndüren, *Çağdaş Ekonomik Problemlere İslami Yaklaşımlar*, İstanbul: İklim Yayınları, 1988, ss.62-63. ; Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali.*, İstanbul: Erkam Yay., 2012, s.384.

⁷³ el- Bakara, 2/275-281. ; Kutup, a.g.e. , s.52.

olarak artan faizin haram hükmüne girmediği görüşleridir. Söz konusu beyan haramlığın şartı olmayıp mevcut uygulamanın , faizin vasfı olarak değerlendirilir.⁷⁴

Faizde oran ne kadar küçük olursa olsun, yine de anaparanın bir katıdır. Katlama konusuyla ilgili Hz.Peygamber'in (a.s.) aslında borç faizi ile hiçbir ilgisi olmadığı halde kaliteli bir hurma ile kalitesiz bir hurmayı, kalitesiz hurmanın miktarını fazla tutarak mübadele eden sahabîye "katladın riba yaptın."⁷⁵ beyanı ile peşin bir mübadeledeki faizi bile katlama olarak vasıflandırmıştır. Diğer taraftan tedrici adımlarla ve hitaplarla faizin yasaklanması arap yarımadasında 7. asırdan 9. asıra kadar uzanan süreçte resmi belgelerle açıklanan faiz hadlerinin %10 gibi oldukça düşük seviyelerde olduğu dönemde "kat kat" ifadesinin kullanılması dikkat çekicidir. Söz konusu beyanı; Arabistan yarımadasında faiz hadlerinin %4-%8 arasında seyrederken Bizans ile sık sık ticaret ilişkileri içinde bulunan Arabistan'da da faiz oranının en çok %10 olabileceği tesbitiyle birlikte düşünmek gerektiği değerlendirilmektedir.⁷⁶

Bölgedeki bu tespitlere göre; Kur'an'daki faiz yasağı da bu seviyelerdeki faiz haddi ile çok yakından ilgili olduğu görülmektedir. Bu durumda ayetteki "Ed af-ı Mudaafe tabirinden illa katlamaların anlaşılamayacağını göstermektedir. Nitekim daha sonra nazil olan el - Bakara suresindeki ayetlerin 275-280 alacaklının borçlu üzerindeki hiçbir fazlalığa yer vermeksizin (sadece anapara sizindir) açıklamasıyla faizin her türlü yasaklanmıştır.⁷⁷

Ayrıca günümüzdeki faizle cahiliye ribası aynıdır tespitinde bulunmaktadır.⁷⁸

Günümüzde bilinen bütün faiz işlemleri 7. Asırdaki o günün Mekke'sinde de biliniyordu. Hatta o dönem Mekke'de Yahudilerin kendilerine faiz yasaklanmasına rağmen hileli yollarla faiz alan bankerler olduğu da görülmektedir.⁷⁹

⁷⁴ Süleyman Uludağ, *İslamda Faiz Meselsine Yeni Bir Bakış*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2010, ss.35-36. Bkz.: Kutup, a.g.e. s.52.

⁷⁵ Müslim "Müsakat", 99.

⁷⁶ Zeme, Faruk, a.g.e. ,, ss.20-21.

⁷⁷ el-Bakara 2/275-280,

⁷⁸ Kâmil Miras, *Sahîh-i Buharî Muhtasar-ı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Ankara: D. İ. B. 1984, C.6, s.387.

⁷⁹ Afzalur Rahman, *Siret Ansiklopedisi*, İstanbul: İnkılap Yay., 1996, C.2, s.500.

Dördüncü Ayet: .628⁸⁰

Medine 628' de Hayber'in Fethini takiben faiz hakkında 4. aşama (son) tedrici olarak nazil olan el- Bakara suresi 275-280 ayetleri ile faizin azı-çoğu olarak bir ayırım yapılmaksızın "Faizden arta kalanı terk edin ana paranız sizindir" ve "Allah alış verişi helal faizi haram kılmıştır." beyanları ile faiz kesin ve mutlak olarak yasaklanmıştır. Dördüncü safhadaki bu kesin faiz yasakları ile ilgili beyanlar şu şekilde vurgulanmıştır: "Faiz yiyenler ancak şeytanın çarptığı gibi kalkarlar bu onların; "Alışveriş de faiz gibidir" demelerinden dolayıdır. Oysa Allah alış verişi helal faizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime rabbinden bir öğüt gelirse (o öğüte uyarak) faizden vazgeçerse artık önceden aldığı onun olur. Durumu da Allah,'a kalmıştır.(Allah,onu affeder.) Kim tekrar faize dönerse işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedi kalacaklardır . Allah faizi mahfeder sadakaları ise arttırır. Allah hiçbir günahkar nankörü sevmez. Şüphesiz iman edip salih ameller işleyen namazı dost doğru kılan ve zekatı verenlerin mükafatları Rab'leri katındadır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaktır. Ey iman edenler Allah'a karşı gelmekten sakının eğer gerçekten iman etmiş kimselerseniz faizden geriye kalanı bırakınız eğer böyle yapmassanız Allah'a ve Resulüne savaşa girdiğiniz bilin. Eğer tevbe edecek olursanız anaparanız sizindir. Böylece siz ne başkalarına haksızlık etmiş olursunuz ne de başkaları size haksızlık etmiş olur. Eğer borçlu darlık içindeyse ona eli genişleyince kadar mühlet verin. Bilerseniz (borcu) sadaka olarak bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır. Öyele bir günden sakınınız ki, o gün hepiniz Allah'a döndürülüp götürüleceksiniz. Sonra herkese kazandığı amellerin karşılığı verilecek ve onlara asla haksızlık yapılmayacaktır"⁸¹

el-Bakara suresindeki 275' ten 280' e kadar olan bu 6 ayet faiz hakkında tedrici olarak nazil olan ve faizin azını çoğunu mutlak ifadeyle yasaklayan son ayetlerdir.

Ayetlerde faizciliğe devam edenlerin akıbetlerinin iyi olmayacağı, alış verişin ticaretin teşvik edilerek üretimin iktisadi adalete uygun bir dağıtım mekanizmasının esas alınması gerektiği ifade edilmektedir. Faizden vazgeçenlerin anaparasını geri alabileceğini iyi işler yaparak topluma faydalı olanların üretimde bulunarak elde ettiği

⁸⁰ 628, Medine, Hayber' in Fethi. ; M.Emin Yıldırım, *Asr-ı Saadette Ticaret ve Tüccar Sahabiler*, İstanbul: Siyer Yayınları, 2014, s.42,48,49. ; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Azim Dağıtım, 1992, C.2, ss.236-247. ; Abdurrahman Çetin, *Örnekler le Peygamberimiz*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011, s.110.

⁸¹ el-Bakara; 2 /275-281.

kazançtan zekat verenlerin Allah katında değerlendirileceği de ifade edilmektedir. Ancak faizciliğe devam edilmesi halinde de Allah'a ve Rasülü'ne harp ilan edilmiş sayılacağı, bu durumun iki dünya da da çok büyük risk taşıdığı haber verilmektedir “De ki haramın çokluğu hoşuna gitse de haram ile helal bir değildir.”⁸² “Faiz çok olsa bile akıbeti azalmaktır.”⁸³

Yukardaki Bakara suresindeki “Anaparanız sizindir.” beyanı ile, “Ne haksızlık yapın, ne de haksızlığa uğrayınız.” hitabı faiz bağlamındaki yukarıdaki ifadelerde ikili bir amaç olduğu da anlaşılmaktadır. Bir tarafta nakden darda kalanların alacakları borca karşılık ödeyecekleri her türlü faiz yasaklanıyor, diğer taraftan da iktisadi faaliyette mal ve hizmet üretimini sağlayacak bireylerin, firmaların, kurumların; ihtiyaç duydukları fonları ticaret yaprak karşılımları teşvik edilmektedir. Ayrıca toplumun faizden kurtulabilmeleri için zekat, ticaret gibi servet transfer yollarına işlerlik kazandırmak gerektiği de işaret edilmektedir. Zenginın daha zengin, fakirin de daha fakir kalmaması amaçlandığından servetin belirli ellerde toplanmaması hedeflenmiştir. Bu sebeple üretimden sonra yeniden paylaşım olan zekat kurumunun iktisadi fonksiyonlarına da işaret edilmektedir. Bu bağlamda alış veriş, ticaret, kazanç serbest bırakılırken faizin yasaklanması; başda gelir dağılımı olmak üzere bireyin ve toplumun ortak yararlarını korumayı hedef almaktadır. Bu duruma işareten “ Ne zulmediniz, ne de zulme uğrayınız.” hedefi açıklanmaktadır, Yukardaki beyanlarda faizle ticaret arasında benzerlik kurmaya çalışanlara; ticaretin “helal”, faizin “haram” olduğunun bildirilmesi, faiz yasağının gerekçesi olarak; ” haksızlık” ve ” zulüm” beyanlarıyla dikkat çekilmesi, iktisadi faaliyetlerdeki birey ve toplum açısından çok yönlü değerlendirilmesi gerekmektedir.

Çünkü ticaret; üretken olup iktisadi faaliyetlerde bireye ve toplumdaki emeğe dengeli bir pay verir. Ticaret paranın dolaşımını ve akışını da hızlandırır. Bu çerçevede istihdam imkanları da ortaya çıkararak işsizliği önlemede etkin rol oynar. Yatırımı da teşvik eder. Ayrıca ticaret; çift taraflı riski de barındırmaktadır.

Faiz ise, tek taraflı risk sağlayan bir işlemdir. Bu bakımdan yukarıdaki ifadelerde açıkça faiz ile ticaretin aynı olmadığını vurgulayan bir beyan kullanılması bu noktaya dikkat çekmeyi amaçladığı da ifade edilebilir.

⁸² el- Mâide; 5/100,

⁸³ Ahmed b. Hanbel,” Müsned” , 1, 395, 425. ; İbn Mace, “Ticaret”, 58.

Hız. Peygamber, Kur'an'ın tedrici olarak dört safhada açıkladığı faiz yasağı ilkesine hadislerle açıklama getirmiş uygulamasını göstermiştir. Ayrıca Kur'an'da işaret edilmeyen bazı iktisadi ve ticari işlemleri de faiz olarak niteleyip yasaklamıştır. Bu bakımdan faiz yasağını açıklayan, düzenleyen pek çok hadis vardır.⁸⁴

Kur'an'da tedrici olarak dört aşamada faiz yasağı görüldüğü gibi hadislerde de faizle ilgili hadisler dört grupta toplanmaktadır:

Birinci gruptaki hadisler:

Genel olarak ribanın terk edilmesi gerektiğine dair hadislerdir.

Cahiliye ribası borç işleminde uygulanan faizlerin mahiyeti ve bu çeşit faizlerin yasaklandığına dair hadislerdir.

Riba lafzının mücmelliğini gidermek üzere bazı para ve mal mübadelelerinde cari olan ribanın mahiyetini ve şumulünü açıklayan hadisler birinci grup hadisleridir.

İkinci grup hadisler:

Kur'an'da olmayıp sünnetle yasaklanan fadl ribası denen alış veriş faizi ki; hicretin 7. Yılında Hayber Gazvesi senesinde 628' de yasaklanan alışveriş işleminde meydana gelen faiz hadisleridir.

Üçüncü grup hadisler:

Faiz yasağının mekan "dar-ı harpte faiz " ile ilgili hadiste; riba yiyenlerin, yazıcıların, şahitlerin lanetlendiği suçta eşit olduklarını bildiren hadis-i şeriflerdir.

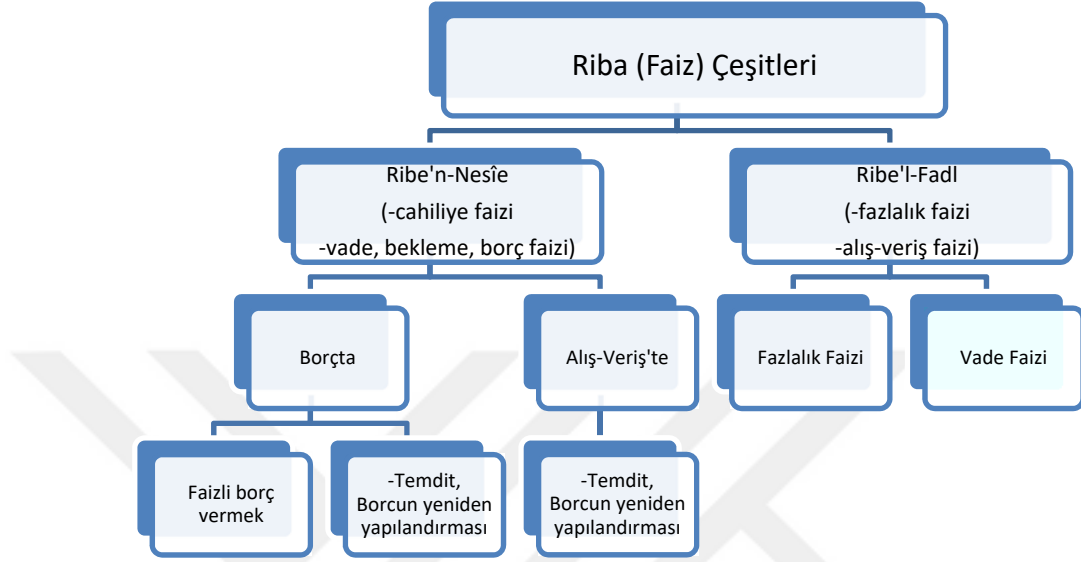
Dördüncü grup hadisler:

Veda Haccı sürecindeki faizle ilgili hadislerdir. Hız. Peygamber(as)'ın Veda Haccı Hutbesinde faiz ayetlerini açıklayan hadisleriyle ilgili 18 yıllık faiz yasağı sürecini tüm ümmete "cahiliye ribasının" kaldırdığını beyan eden hadislerdir.

⁸⁴ Selman Başaran, *Bütün Yönleriyle Faiz Hadisleri*, Bursa: İlim Kültür Yayınları, 1986, "Eserinde naklettiği 74 faiz hadisi" ; İshak Emin Aktepe, *Faiz ve Finansman Hadisleri*, İstanbul: Yedirenk Yay., 2010, İsimli Kitabında Faiz Hükümleri ile İlgili 40 Hadisi-i şerif; Faizin Mahiyeti ile İlgili 58 Hadis, *Kenzül Ummal Hadis Kitabında 100 Civarında Faiz Hadisi* ; diğer Kitabü Sitte Hadisleri ile, Tirmizi, Sünen Kütübü'l Buyu' da 77 Başlık Altında (Faiz yasağı hükümleri, mahiyeti, alış veriş, ortaklık, vs. rivayet edilen faiz hadisleri; faizle ilgili tüm hadisler 500 civarındadır.)

İslam Hukukunda faiz çeşitleri şöyle gösterilebilir:

Şekil 2. İslam Hukukunda Faiz Çeşitleri

Kaynak: Diwany, 2006: s.195. ; Aktepe, 2012: s.123.

Ayetlere ve hadislerle toplu olarak baktığımızda iki çeşit faiz olduğu görülmektedir. Birincisi borç işlemlerinde ortaya çıkan Ribe'n- Nesîe borç faizi ki; Kuran'da yasaklanan faizdir. İkincisi ise; Hz. Peygamber(as)'ın altı eşya hadisiyle insanlığa öğrettiği mal veya paraların birbiriyle peşin veya vadeli mübadelelerinde ortaya çıkan Ribe'l-Fadl alışveriş faizidir. Sünnetle yasaklanmıştır.

Altı eşya hadisiyle açıklanan alışveriş faizi de ikiye ayrılır. Birinci; aynı cins malların kalite veya işçilik gerekçesiyle farklı miktarda peşin değişiminden kaynaklanan fazlalık faizi, diğeri ise; malların veya paraların kendi aralarında vadeli değişiminden kaynaklanan vade (veresiye) faizidir.

Arapların bilmedikleri, ilk defa Hz. Peygamber tarafından ortaya konan alışveriş faizi peşin alışverişlerde ortaya çıkan Ribe'l- Fadl (fazlalık faizi) dir. Hz. Peygamber(as) alışveriş faizi hakkında ilk açıklamayı 628' de yapmıştır.⁸⁵

⁸⁵ M.Emin Yıldırım. a.g.e., ss.48-49. ; İbn Hişam, *Siretü'n Nebeviyye* (İslam Tarihi Sireti), çev. Hasan Ege, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1985, s. 452.

Aynı cinsten iki malın peşin mübadelelerinde birisinde fazlalığın bulunması halinde alışveriş faizi gerçekleşir.

Veresiye (vade) faizi de aynı cinsten iki malın mübadelesinde bedellerden birinin peşin, diğerinin vadeli olması halinde gerçekleşen alışveriş faizidir. Mübadelelerde birisinin peşin para, diğerinin mal olması halinde ise; alışveriş hem peşin hem de veresiye caizdir. İster mal peşin para veresiye olsun, ister para peşin mal veresiye olsun alışveriş caiz görülmektedir.⁸⁶

Bu durumda Hz. Peygamber'den varid olan alışveriş faizi hükmünü şöyle özetlemek mümkündür:

-Aynı cins malların birbiriyle peşin mübadelesinde bedellerinden birisindeki fazlalık faizdir. (Ribe'l- Fadl).

-Bedellerden birisinin veresiye olduğu her mübadelede de veresiye faizi gerçekleşir. (Ribe' n – Nesîe).

Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.) kendi zamanındaki uygulanan işlemlerde alışveriş türlerindeki faizi de “eşyay-ı sitte” veya “emval-i ribeviyye” hadisiyle yasaklamıştır: “Altın-altınla, gümüş-gümüşle, buğday-buğdayla, arpa-arpayla, hurma-hurmayla, tuz-tuzla, birbirine eşit ve peşin olarak satılırlar. Malların sınıfı değişirse peşin olmak şartı ile istediğiniz gibi mübadele yapılabilir. Her kim arttırır veya fazla alırsa faiz alıp vermiş olur. Bu işlemde alan ve veren arasında fark yoktur.”⁸⁷

Hz. Peygamber; bu altı eşya hadisinde bize hangi işlemin faiz olmayacağını kısaca anlatarak, faiz işlemini teker teker saymak yerine faize girmemenin yolunu anlatmayı tercih ettiği anlaşılabilir.

Konuyla ilgili olarak vuku bulan diğer bir hâdisede de Hz. Peygamber (s.a.v.) Hayber Valisine 628'de “Hayber'in bütün hurmaları böyle midir?” diye sormuşlar. Hayır ya Rasulellah biz bunun bir ölçüğünü kalitesiz hurmanın iki ölçüğü ile, iyi hurmanın iki ölçüğünü, kalitesiz hurmanın üç ölçüğüyle satın alıyoruz cevabını alınca, Hz. Peygamber (s.a.v.) para ekonomisini tercih ettiğini göstererek “Öyle yapma; kalitesiz hurmayı para ile sat, sonra bu para ile kaliteli hurma satın al.”⁸⁸ buyurdular.

⁸⁶ Abdurrahman Ceziri, *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı*, çev. Mehmet Keskin, İstanbul: Bahar Yayınları, 1993, C. 3, s. 332.

⁸⁷ Müslim, “Musâkât”, 81; Tirmizi;” Buyû”, 23.

⁸⁸ Müslim; “Musâkât,” 94, 95, 96, 97.

Para mübadelesinin yoğun olmadığı dönemde bu yasaklama ve teşvik bugün daha iyi anlaşılabilir.

Aynı ürünlerin alışverişinin “eşit” miktarlarda olması ve alışverişin “peşin” yapılması gereği hakkında Kur’an’da açık bir emir yoktu, ancak Hz. Peygamber(as)’in bu konuda alışverişte ne yapılması gerektiğini sünnetten öğrenebiliyoruz.

Sünnette faiz konusunu Hz. Peygamber(as)’ın borç faiziyle ilgili açıklamasıyla noktalayalım:

Faiz yasaklamasıyla ilgili son açıklama el- Bakara Suresi 275-280 ayetleri ile faizin her çeşidinin kesin olarak yasaklanmasından sonra faizlerden arta kalanı bırakmayı emreden ayetin el- Bakara 278’ in nazil olmasıyla Hz. Peygamber; Mekke’deki valisi Addab b. Üseyd’e mektup yazarak şöyle buyurdu: “Ya razı olurlar ya da onlara harp ilan et.”⁸⁹ .

Görüldüğü üzere Mekke’de faiz yasağına uymak istemeyenlere karşı harp ilan etme emri verilmesi İslam iktisadi faaliyetlerinin bütünlüğü açısından dikkate değer görülmektedir.

Hz. Peygamber(as)’ın kendisi de bir tüccar olarak, iktisadi faaliyetlerin dışında kalmadığı görülmektedir. Kurucu dönem olan Medine döneminde 622-632’ de Hz. Peygamber(as) ilk dört yılda 622-626’ da önce “Medine Pazarı” ’ nda hakimiyeti sağlayarak, 628’ de de iktisadi faaliyetlerin tamamında faizin azını çoğunu kesin olarak yasaklamıştır.⁹⁰

Hatta gayrimüslimlerin ibadetde yükümlü olmadığı halde Necran, Tâif ve Yemen gayrimüslimlerini faiz yasağına uymayı zorunlu kılmıştır. Bu uygulama da gösteriyor ki; müslim-gayrimüslim ayrımı yapılmaksızın iktisadi hayatın tek olduğunu ortaya koymaktadır.⁹¹

Hz. Peygamber(as)’ın borç faizi hakkında ikinci açıklaması ve tebliği tüm Müslümanlara Veda Haccı’nda 632’ de 124 bin sahabiye yapılmıştır:

⁸⁹ Muhammed b. Cerir Taberî, Câmiu’l Beyân an Tevîl’i Âyi’l Kur’an, Mısır: Daru’l Mâarif, 1939, C. 6, s. 23.

⁹⁰ Yıldırım, *a.g.e.*, ss. 42-49.

⁹¹ Yazır; *a.g.e.* C. 2, s. 236-247.

“Dikkat ediniz! Cahiliye faizinin her çeşidi tamamen kaldırılmıştır. İlk olarak da Abdulmuttalib’in oğlu Abbas’ın faizini kaldırıyorum. Anaparanız sizindir. Böylece ne haksızlık etmiş ne de haksızlığa uğramış olursunuz.”⁹²

Hadiste beyan edildiği üzere Hz. Peygamber(as) faiz yasağı uygulamasına önce kendi yakınlarından başladığını görmekteyiz.

“Faizi terk etmeyenler, alıp vermeye devam edenler Allah’a ve Resulüne karşı savaş açmış gibidirler.”⁹³

Kur’an ve hadislerden hareketle faiz yasağı hakkında şu genel tesbitleri yapabiliriz:

Borç karşılığında anaparaya ek “fazlalık” faiz alınmamalıdır.

Aynı cins mal alışverişleri peşin olmalıdır.

Parayla mübadele dışında “vadeli” alışveriş yapılmamalıdır.

Aynı cins ürünlerin değiş-tokuşu “eşit miktarlar” üzerinden işlem görmelidir.

Faiz, tek taraflı, sabit, karşılıksız fazlalıktır. Enflasyona da zemin hazırlar.

Faiz tek taraflı haksız kazanç olduğundan topluma zulüm olarak değerlendirilmektedir.

Ayrıca faizin, atalete sebep olması, toplumda dayanışma fikrine zarar vermesi, fakirden ve borçludan, zengine doğru bir servet transferine zemin hazırladığı fikri de ileri sürülmektedir.

Özetlersek Kur’an’da faiz yasağı türevleriyle beraber 19 ayette tedrici olarak 4 aşamada ve on dört yılda 614’ ten başlayarak 628’ e kadar faizin her çeşidi kesin olarak yasaklanmıştır.

Hz. Peygamber(a.s)’ da genel olarak 4 grupta toplanan 500 civarındaki hadisleri ile faiz yasağı uygulamalarını önce yakınlarından başlayarak tebliğ görevini beyan etmiştir. Faiz yasağının ilk başladığı 614 yılından 632’ ye kadar 18 yıl içerisinde faiz yasağıyla ilgili nübüvvet görevini yerine getirmiştir. Nitekim Hz. Ali(r.a) Hz. Peygamber(as)’in faiz yasağı uygulamalarını tebliğ görevini îfâ etmiştir, şahitliğini ve ikrarını yapmıştır.⁹⁴

Yine Kur’an faiz ile zekatın karşılaştırmasını yaparak: Faizin değersiz ve bereketsiz olduğu Zekatın ise; üretimden sonra yeniden paylaşımı sağlayarak sosyal

⁹² Ebu Dâvud; “Buyû”, 5, Müslim; “Hac”, 147, İbn-i Mace;” Menâsik”, 76, Tirmizi;” Tefsir” Sûre 9.

⁹³ el-Bakara, 2/279.

⁹⁴ İbn Hazm, *El-Muhallâ bi'l Âsâr*, çev. Abdulgaffar Süleyman, Beyrut: 1998, C. 9, s. 519.

adaleti ve refahı arttırıcı olduğu, faizin tek taraflı çıkar sağlayan bir sömürü haksızlık ve zulüm aracı olduğu da açıklanmaktadır.

Zekatın ise yeniden paylaşım olduğu dile getirilerek ticaretle de mal ve hizmetlerin dolaşım hızını olumlu etkilediği faiz yasağıyla birlikte de riske girmeksizin paradan para kazanmanın yolu kapatılmak istendiği de işaret edilmektedir.

Borç faizi (Ribe'n- Nesie) yasaklanması ile ticari ortaklıkların gelişmesi ve teşvik edildiği de beyan edilmektedir.

Alışveriş faizi (Ribe'l-Fadl)'nin yasaklanması ile de nakdi mübadelelerde eşitsizliğin ve belirsizliğin giderilmesinin hedeflendiği de görülmektedir.

Ayrıca sonradan değiştirilmiş olsa bile ilahi kaynaklı bütün dinler incelendiğinde faiz hepsinde yasaklanmıştır. 17. yüzyıla kadar da hemen hemen yeryüzündeki bütün ilahi dinler, beşeri inançlar, bütün filozoflar tarafından faiz yasağına karşı ortak tavır alındığı tespitler arasındadır.⁹⁵

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere tarih boyunca tüm semavi dinlerde; toplumda iktisadi (mal= para) dengesini ve sosyal dengeleri de bozarak “adaletsizliğe”, “haksızlığa” ve” zulme” yol açtığı gerekçesiyle faiz yasaklamış ve hoş görülmemiştir.

1.3.3. Yeni Çağda Faiz (1453-1789)

İlk çağda Eflatun ve Aristo'nun da etkisiyle devam eden faiz yasağı, Orta Çağ'da da kilisenin ve skolastik düşüncenin tesiriyle de faiz yasağı genel olarak devam ettirilmiştir. Orta Çağ'ın sonlarına doğru ticari faaliyetlerin yaygınlaşmasına bağlı olarak Avrupa'nın iktisadi ve sosyal hayatında da canlılık görülmeye başlandığı izlenmektedir. Buna bağlı olarak da Yeni Çağ'da faiz yasağına karşı görüş ve fikirler de ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunların başında 1511 yılında 95 maddelik görüşle Protestanlığı kapitalizmin dini haline gelmesine zemin hazırlayan Martin Luther 1483-1545 gelir.⁹⁶ Luther, iktisadi ve ticari hayatta tekelciliğe karşı çıkar. Skolastiklerin “adil fiyat” görüşünü benimser.⁹⁷

⁹⁵ Arif Ersoy, "Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli", *İstanbul: İSAV, Yayınları*, 1987, s. 55.

⁹⁶ Alaaddin Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, 1982, ss. 370-374.

⁹⁷ Hüseyin Timur, *İktisadi Düşünceler Tarihi*, İzmir: İstiklal Matbaası, 1968, ss. 39-40. Bkz.: Ali Özgüven, *İktisadi Düşünceler, Doktrinler ve Teoriler*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1984, s. 43.

Daha sonra Protestanlığın temel prensiplerini formülleştiren Jean Calvin, 1509-1564 arası iktisadi konularla ilgilenecek serveti hor görmeyen, bireyciliği destekleyen, çalışıp kazanmayı da erdem olarak kabul eder. Max Weber'in de ifade ettiği üzere Luther gibi Calvin de kapitalizmin kurumsallaşmasına katkı sağlamışlardır.⁹⁸ Calvin'in faizi serbest bırakması Hıristiyan dini düşüncesinde bir dönüm noktası oluşturmuştur.⁹⁹

Calvin'e gelinceye kadar yukarıda da tespit edildiği gibi bütün Hıristiyanlar faize karşı çıkmışlardır. İlk Çağ'da da Çin, Hindistan, Mezopotamya faizi yasaklamış, iktisadi ve sosyal dengesizliğin kaynağı saymışlardır. Ancak Calvin, faiz hakkındaki iktisadi yorumuyla, Eflatun, Aristo ve Hıristiyanlığın şekillendirdiği Orta Çağ düşüncesinin aşılmasında, faizin kurumsallaşmasında etkili bir rol oynamıştır. 16. yüzyıla kadar devam eden faiz yasağı, faizi hoş karşılamayan görüşler, Protestanlığın yayılmasıyla değişmeye başlamış ve ilk defa faiz hakkında 1545 yılında İngiltere'de VII. Henry tarafından faizi yasaklayıcı hükümler konmuş, daha sonra da 1789 tarihinde Fransa'da Turgot'un çalışmalarıyla çıkarılan kanunla faiz yasağı kaldırılarak klasik iktisatçılara fikri altyapı oluşturulmuştur.¹⁰⁰ Böylece tarih boyunca ahlaklı olup olmadığı tartışılan faiz hakkında bazı iktisatçılar da yeni faiz teorileri ileri sürmeye başladılar. Bunların başında da ticari kapitalist olan Merkantilistler 1450-1750' e göre faiz, arazilerin ve gayrimenkullerin kirası gibidir. Yani faizde paranın kirasıdır görüşünü ileri sürdüler.¹⁰¹

Fakat bu görüşlerine ilaveten ilk merkantilistler düşük faiz haddinin avukatlığını yapmışlardır. Orta Çağ'da kilise faizi yasaklamış, tefecilikle mücadele yapmışken, feodalizmin zayıflaması, ticari kapitalizm (merkantilistler) in gelişmesi karşısında faizi meşrulaştırmak zorunda kaldıkları görülmektedir. Yahudilerin kendi aralarında faizi yasak kabul edip, Yahudi olmayanlara karşı faiz alıp vermeyi serbestçe yaptıkları gibi; Hıristiyanlar da giderek kilisenin faiz hakkındaki görüşlerini yumuşatmaya başlamışlardır. Ancak sözü edilen süreçlerde toplumun ahlaki çöküntü içinde olduğu dönemler olduğu da izlenmektedir.

⁹⁸ Fritz Neumark, *İktisadi Düşünceler Tarihi*, (çev. Ahmet Ali Özeken), İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1943, C. 1, ss. 59-60.

⁹⁹ Vural Savaş, *İktisat Tarihi*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000, ss. 140-141.

¹⁰⁰ Erol Zeytinoğlu, *Para, Faiz ve İslam*, İstanbul: İsvay Yayınları, 1992, s. 94. Bkz.: Burhan Ulutan, *İktisadi Doktrinler Tarihi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1978, s. 225. ; Erol Zeytinoğlu, *Ekonomik Doktrinler Tarihi*, İstanbul: İ.T.İ.A. Nihat Sayar Yardım Vakfı Yayınları, 1980,s.y.

¹⁰¹ İsmail Özsoy, "Faiz", DİA, İstanbul: İSAM ., 1995, C. 12, s. 110-126.

Bir yandan Luther, Calvin gibi Hıristiyan din adamlarının görüşleri, diğer taraftan Orta Çağın sonlarında; Orta Çağı da etkileyen iktisadi gelişmelerin de tesiriyle hızla değişmesi, kapitalist bir nitelik kazanması, 18. yüzyıl Avrupa'sında önce liberalizm sonra da sisteme tepki olarak kapitalizm sistemlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Şimdi de liberalizm, kapitalizm ve sosyalizmde faiz görüşlerini inceleyelim.

1.3.3.1. Liberal Sistemde Faiz

Liberalizm'de; sermayenin oluşumu, kullanılması, sermayenin fiyatı veya sermayenin geliri niteliğinde olan faizin oluşumu; serbest rekabet şartları içerisinde arz ve talep kanuna göre gerçekleşmesi, sistemin gereğidir “ Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler.” de sistemin temel felsefesidir.

Liberalizmin kurucularının başında yer alan Jhon Locke 1632-1704' lerde tabii yasa görüşü ile hareket eder. Ticaretle elde edilen paranın kullandığı alanlar; ya toprak alımında ya da ticari sermayede kullanılır. Parasını doğrudan kullanamayanlar ise; başkalarına borç verir ve karşılığında faiz alırlar. Lock' a göre paranın faiz yüzdesi ile belirtilen kullanım değerinden başka paranın piyasaya sürülmesi ile piyasaya arz edilen mal miktarına göre de belirlenen bir değişim değeri vardır. Bu sebeple piyasadaki para arzı ile borç almak isteyenlerin talebini faiz oranı belirler görüşlerini dile getirmiştir.¹⁰²

Diğer taraftan Adam Smith' in yakın arkadaşlarından olan para, faiz ve ticari denge konularında eser veren David Hume 1711-1776 'ye göre; para doğrudan ticaretin konusu değildir. Paranın değeri; temsil ettiği mal ve hizmetten kaynaklanmaktadır. Bu sebeple para toplumun üretim gücünü arttırdığı ölçüde anlam ifade eder tespiti yanında; faiz oranlarını da para miktarına değil, paraya karşı oluşan arz ve talebe dayandırmıştır. En önemlisi de faiz oranlarının düşük olması ülkenin iktisadi gücünü artırır ve ülkeyi zenginleştirir görüşlerini ileri sürmüştür.¹⁰³

Yine ilk defa ekonomiyi makro düzeyde ele alıp inceleyen fizyokratlar, hasılanın dolaşımını makro düzeyde tahlil etmeye çalışan, piyasada dolaşan mal ve hizmetlerdir fikrini ileri sürerler. Para ise, bu dolaşımı kolaylaştıran bir araçtır, tespitini yapan

¹⁰² Jhon Locke, Locke on Money (P.H.Kelly), Oxford, 1991, s.71. Bkz.: Erol Zeytinoğlu, *Ekonomik Doktrinler Tarihi*, İstanbul: İ.T.İ.A.,Nihat Sayar, Yardım Vakfı Yayınları, 1980, s.78.

¹⁰³ David Hume, *Political Discourses*, Londra, 1752, Black Well, Londra, 2003, s.135. Bkz.: Vural Savaş, *İktisat Tarihi*, Ankara: Siyasal Kitap Evi, 2000, s.138.

fizyokratlar; 1750-1776 sürecinde ticareti kötü toprağı üretken sayarak faiz, arazilerin ve gayri menkullerin kirası gibidir tespitini yaparlar. Faiz de paranın kirasıdır fikrini ileri sürerek, rant kadar faiz alınmalıdır görüşünü ifade etmişlerdir.¹⁰⁴

Diğer taraftan, Anne Robert Jacques Turgot, 1729-1781’ de sermayenin üretimdeki rolünü vurgulayarak sermayeyi de emek ve kalifiye emek gibi temel üretim faktörü olarak kabul etmiştir. Paranın bulunması ile de girişimcilik kurumu öne çıkmıştır. Borç para vermenin karşılığında alınan faizin oranını paranın miktarından çok yatırıma yöneltilen sermayenin miktarı belirler fikrini belirtir.. Turgot’a göre zorunlu tüketim mallarının alımı için harcanan paradan faiz alınmasını da uygun görmez. Fakat yatırma dönüştürülen paranın o anki kullanımından vazgeçtiği için “İmsak Teorisi” tasarruf sahibine faiz ödenmesini normal saymaktadır. Düşünre göre “tasarruf bilinci” gelişirse faiz oranları düşer. Sermaye oluşumunun süreci hızlanır. Ayrıca toplumda “Lüks Tüketim” eğilimi artarsa tasarruf azalır, faiz oranları yükselir bu sebeple yatırımlarda azalacağından toplumun üretim kapasitesi daralır ve ülke yoksullaşır, tespitini ve görüşünü dillendirmiştir.¹⁰⁵

Jhon Baptiste Say ve Roscher ise; sermayeyi emeğe benzeterek, işçinin emeği ile kazandığı değere ücret denildiği gibi , sermayenin de üretime katılma payına faiz terimi ile ifade etmek gerektiğini dolayısıyla faizin sermaye tarafından üretilmiş bir gelir payı olduğunu savunmuşlardır.¹⁰⁶

Ayrıca fikirleriyle iktisat biliminin gelişmesine ortam hazırlayan, her insanın kazancını emeği ile elde edebileceği tespitini yaparak insanların iktisadi faaliyetlerinde kendi menfaatlerini gözetirken toplumun menfaatlerinde hizmet etmiş olurlar diyen Dr .Français Quesnay; 1694-1774’ lerde toplumdaki servet dolaşımını vücuttaki kan dolaşımına benzeterek; iktisadi faaliyetlerde dolaşımda olanın mal olduğunu paranın ise sadece dolaşımı kolaylaştıran bir araç işlevi yerine getirmekte olduğunu şematik tablo olarak belirtmiştir. Düşünür’e göre; vücuttaki kan dolaşımı gibi eğer yapay engeller olmazsa toplumda servet değişimi kendiliğinden gerçekleşir diyerek sosyal

¹⁰⁴ Erol Zeytinoğlu, *İslamda ve Diğer Sistemlerde Faiz*, İstanbul:İsav Yayınları, 1992, s. 97-99.

¹⁰⁵ Burhan Ulutan, *İktisadi Doktrinler Tarihi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1978, s. 225. Bkz.:Anne Robert Jacques Turgot, *Reflections on the Formation and Distribution of Wealth*, “Jhon Anderson” No 62., Royal Exchange, Londra, 1793, s.15,29,30,83.

¹⁰⁶ Zeytinoğlu,a.g.e. , s.97-99. Bkz.: İsmail Özsoy, “Faiz”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 1995, , C.12 , s.110-126.

hayatta değer dolaşımı hakkında net bir fikir vermiş ve iktisat bilimine de mekanik bir işleyiş kazandırmıştır.¹⁰⁷

1.3.3.2. Kapitalist Sistemde Faiz

Kapitalizm, XIX. y.y. ile XX. yüzyılda liberalizm sisteminin temel unsurları olan; özel mülkiyet, kişisel çıkar, rekabet ve rasyonellikle arz-talebi, özgür olan üretim faktörlerinden yararlanarak üretimin hür müteşebbislerce organize edilen iktisadi faaliyetlerdir.

Kapitalist sistemin kurumsallaşmasına katkı sağlayan Adam Smith, Thomas Robert Malthus, David Ricardo, John Stuart Mill, Nassau William Senior gibi klasik iktisatçıların (kapitalist) faiz hakkındaki görüş ve teorilerini inceleyelim.

Adam Smith, parayı, mübadeleyi kolaylaştıran bir değişim aracı olarak ele alır. Parayı hasıladan ayrı düşünmez. Malın ise; kullanım ve değişim değerini ifade ettikten sonra faizi ise tasarruf edilen değerlerin kullanılması karşısında bir tür fiyat veya kira olarak değerlendirmektedir. Faizin, yatırıma dönüştürülen ödünç değerler üzerinden alınmasını yararlı saymakla birlikte ödünç verilen değerlerin tüketime ayrılması ve üzerinden faiz alınmasını da sakıncalı bulur.¹⁰⁸

İktisatta “faydacılık” felsefesinin kurucusu sayılan malın miktarı arttıkça faydasının azalacağını ifade eden hatta arttırılan ilave miktarın faydası daha azdır tespitini yapan Jeremy Bentham 1748-1832 'a göre para; emeğin ve zenginliğin olmazsa olmaz sebebidir der. Serbest rekabetin sağlandığı bir ortamda birey kendi menfaatini maksimize etmeye çalışırken aynı zamanda toplumun menfaatini de maksimize edebilir görüşünü dile getirerek iktisadi faaliyetlerin yasalarla ve devlet müdahaleleriyle yönlendirilemeyeceği ifade eder. Faiz oranlarının yasalarla sınırlandırılmasına karşı çıkar. Düşünürü göre hiçbir kanun koyucu paranın; bireyin gözündeki değerini o birey kadar iyi ve doğru yargılayamaz görüşünü ileri sürer.¹⁰⁹

Klasik iktisat düşüncesinin önde gelen kuramcılarında bir din adamı olan T.R. Maltus, 1766-1834' de nüfus, rant, para, faiz hakkında görüşlerde bulunarak servetin artışı sürekli kılmak için üretim gücüyle üretim araçları birleştirmelidir fikrini ileri

¹⁰⁷ Savaş, a.g.e., ss.227-229.

¹⁰⁸ Savaş, a.g.e., s.288. Bkz.: Muhammed Abdil Mannan, *İslam Ekonomisi, Teori-Pratik*, (çev. Bahri Zengin, T. Ömeroğlu), İstanbul: Fikir Yayınları, 1980, ss.229-230.

¹⁰⁹ Savaş, a.g.e., s.305.

sürer. Maltus, iktisadi kalkınma ile faiz oranı arasındaki ilişkiyi değerlendirerek faiz oranı ne kadar düşük olursa servetin de o ölçüde artacağını ifade etmiştir. Düşünürü göre bu durumda ideal olan faizin sıfır olduğu durumdur tespitini yaparak ideal sıfır faiz görüşünü savunanlar arasında yer almıştır.¹¹⁰

Yine klasik iktisadi düşüncenin duayenlerinden David Ricardo, 1772-1823 yılları arasında değer, ücret, kar, rant ve fonksiyonel gelir dağılımı konularında görüşler ifade ederek, kârı, sermayenin vazgeçilmez kazancı olarak kabul eder. Sermaye mallarını da birikmiş emek olarak görür. Bu sebeple kâr düzeyi; riski üstlenmeye değmeyecek kadar azalır sermaye sahipleri üretimden vazgeçer tespitini dile getirir. Ricardo kârı bir bakıma artı değer olarak tanımlamaktadır. Düşünür, iktisadi gelişmeyle de ilgilenerek gelişmenin itici gücü olarak kârı kabul etmiştir. Ricardo, faizi kârın içinde kabul ettiği için çalışmada kârı ayrı bir kavram olarak göstermez. Çünkü yaşadığı dönemde sermayedar girişimci ayrı değildir. Bu sebeple kârı anlatırken faiz ve girişimci arasında bir ayrım yapmamıştır. Faiz oranının; sermayenin sağladığı kâr tarafından belirlendiğini kabul etmiştir. Bu durumda belirli bir malın üretimine tahsil edilen sermayenin, yüksek bir kâr getirmesine bağlı olarak kaynakların, kârı yüksek olan ürünlerin ticaretine yönelmesi doğal olarak karşılanmıştır.¹¹¹

Bu arada klasik düşünceye önemli katkılarda bulunan sermayeyi de emek gibi üretken olduğunu savunan, en iyi bilinen teorisi; faizin perhiz “İmsak Teorisi” olan N.W.Senior 1790-1864’lerde klasik iktisadi düşüncede önemli sayılan bir konuyu teorisinde farklı yaklaşımla incelemiştir. Senior; üretim faktörü olan sermayenin hasıladan aldığı payını perhiz kavramıyla açıklamaya çalışmıştır. Hasılanın paylaşımında, ücret ve rantın yanında sermayeye de pay olarak; “Kârı” veya “Faizi” ayırmıştır. Faizi tüketimden vazgeçmenin perhizin (İmsak) bir karşılığı olarak değerlendirmiştir. Sermayeyi, tüketimi erteleterek mevcut üretim faktörlerinin verimini arttıran araç ve gereçler olarak ifade eder. Düşünür; bilinçli olarak sermaye yerine “Perhiz” (İmsak) kavramını kullanır. Ayrıca kâr ve ücretin ranttan farklı olduklarını ileri sürerek kâr ve ücretin; katlanılan zahmet ve sıkıntıların karşılığıdır fikrini dile getirir.

¹¹⁰ John Mayrand Keynes, Essay in Biography, C.10 , st Mortin, Cambirdige, 1972, s.102. Bkz.: Savaş, a.g.e., s.352.

¹¹¹ David Ricardo, Economic Essey, Reprints of Economic Classics Newyork, Mark Great, Economist Since Keynes, Edward Elgar, Northampton, London, 1985, ss.119-120. Bkz.: Savaş, a.g.e., s.312. ; Mehmet Selik, *Yüz Soruda İktisadi Doktrinler Tarihi*, 4.b. , İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1988, s.210.

Tasarruf maliyetini de; harcamadan vazgeçme perhiz (İmsak)'in görüşünü dile getirir.¹¹²

İktisadi düşünceleriyle 19. y.y. da etkili olan, J.Stuarat Mill, 1806-1873' lerde kâr ile faiz arasındaki farkı yeterince açık olarak ortaya koymadı. Genel olarak kâr oranı faiz oranından fazladır fikrini dile getirir. Sermayeden elde edilen gayri safi kâr; tasarruflarını harcamayarak üretim amacı ile yatırım yönelenlerle riske katlanma ve girişim zahmetinde bulunma karşılığının mükâfatını sağlayacak düzeyde olmalıdır tespitini yapar. Sermayedarın düşük kâr ile veya zarar ile sürekli üretim yapmak istemez, ileriye yönelik kâr beklentisi yüksekse sermayedar; tasarruflarını üretime yöneltir ve üretimin rizikosunu da üstlenir fikirlerini de ileri sürer.¹¹³

Avusturya'lı bir iktisatçı olan Augen Von Bhöm-Bawerk, 1851-1914'de sermaye; emek ve toprak tarafından sonra kullanmak üzere meydana getirilen bir faktördür ifadesinde bulunur. Bu yönüyle sermaye; üretilmiş bir üretim faktörüdür. Faizin esasını; insanların şimdiki değerlere gelecekte daha büyük bir değer vermelerinde aramak gerekir fikrinde bulunmuştur. Bhöm Bawerk' e göre insanlar; psikolojik ve ekonomik nedenlerle mevcut bir değeri ileride elde edecekleri başka bir değere tercih etmektedirler. Düşünere göre faiz; bugünkü değer ile gelecekteki değeri kapatmaktır. İktisat biliminde bu ifade "Acyo Teorisi" olarak bilinmektedir. Faiz sermayenin kullanımına ödenen fiyattır görüşünü dile getirmiştir.¹¹⁴

Son olarak Marshall'da 1842-1924' lerde faizi; beklemenin karşılığı olarak görmüştür. Tasarruf edenler bugünkü tüketimini gelecek bir güne (bekleme) ertelemiştir.¹¹⁵

Keynes ise; 1883-1946 yıllarında tasarrufla yatırım arasındaki dengeyi, faiz oranlarından ziyade gelir düzeyinin sağladığı tezini savunmuştur. Tasarruflar faizin değil gelirin fonksiyonudur. Tasarruf, toplam talebe ayrılan gelir miktarında azalma meydana getirir. Yatırıma dönüşmeyen tasarruf, toplam talebi, hasılayı ve istihdamı azaltır.¹¹⁶

¹¹² John Fred Bell, A History of Economic Thought, The Ronald press, Newyork, 1967, s.240-242. bkz. Savaş a.g.e., s.371.

¹¹³ Jhon Stuart Mill, Principles of political Economy, Reprints of Economic Classics, New York , 1965, s.451.

¹¹⁴ Zeytinoğlu, a.g.e., s.99. Bkz.: J. F. Bell, a.g.e., s.438.

¹¹⁵ Mannan, a.g.e., s.231.

¹¹⁶ Ersoy, (İktisadi Düşünceler ve T. Tarihi), a.g.e., s.478.

Bu değerlendirmelerden sonra da sosyalist sistemde faiz hakkındaki görüşleri inceleyelim.

1.3.3.3. Sosyalist Sistemde Faiz

Sosyalist düşünce; antik çağa kadar uzanmakla birlikte, üretim araçlarının özel mülkiyet yerine kamu mülkiyetine konu olmasını öngören, bireyden ziyade toplumun sosyal sorunlarının çözümünü amaçlayan, üretimin kâr amacıyla yapılmadığını ileri süren bir iktisadi ve sosyal yapıyı ifade etmektedir.¹¹⁷

Sanayileşmiş ülkelerde kapitalizmin yol açmış olduğu sorunlara çare aramak için. Ekim 1917’de sosyalizmin ilk defa Rusya’da sistem olarak uygulamaya konması bütün dünyayı etkileyen önemli bir olay olarak kabul edilmiştir.

Sosyalizm siteminde rekabet, kişisel çıkar, özel müteşebbis, kredi ve benzeri iktisadi unsurlar fonksiyonlarını kaybetmekle birlikte, faiz, fiyat, para ve ticaret mekanizmasının geçerli olduğu bir serbest piyasa ekonomisinin yerine, düzenlenen bir tanzim sitemiyle bireysel teşebbüsün yerini kamu teşebbüsü almış olduğu izlenmiştir.¹¹⁸

Üretim ve yatırım faaliyetinin en önemli faktörünü oluşturan sermayenin kaynağı tasarrufu ise; sosyalist sistemde artık ihtiyari ve iradi değil, cebri bir niteliğe bürünerek tasarruflardan oluşan sermayenin, nerede ve ne amaçla kullanılacağı da kamu tarafından organize ile uygulanmaktadır. Bu durumda da sosyalist sistemde faiz ve kâr gibi bir iktisadi müesseseden de söz edebilmek mümkün görülmemektedir..

Sosyalizm sistemini savunan sosyalist düşünürler; faizi, kârı (artık değer); liberalizm ve kapitalizm sistemlerinde sermaye sahibinin emeği istismar ettiğini savunmuşlardır. “Kapitalizm de sömürü çarklarını artık değer (faiz,kâr) kurumu döndürmektedir.” İfadesiyle özetlenebilen eleştirilerden de anlaşılacağı üzere faizi ve kârı bir sömürü kurumu olarak değerlendirmektedirler.

Sosyalizm sisteminin en önemli temsilcileri olan Karl Marx, 1818-1883, Frederich Engels, 1820-1895, Ferdinand Lasselle 1825-1864, Karl Rodbertus, 1805-1875 ve anarşist doktrinin kurucusu olan Proudhon 1809-1865 dur.¹¹⁹

¹¹⁷ Cahit Talas, *Ekonomik Sistemler*, Ankara: S.Yayımları, 1980, s.145.

¹¹⁸ Joseph Schumpeter, *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*, İstanbul: Varlık Yayınları, C.2., 1977, s.10.

¹¹⁹ Nalan Ölmezoğulları, *Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm*, Bursa: Ezgi Kitap Evi, 2012, ss.130-140.

Bu düşünürlerle göre bir toplumu meydana getiren bütün mal ve hizmetler insan emeğinin bir ürünüdür. Üretime emekle birlikte katılan sermaye ise; kristalize olmuş emekten başka bir şey değildir. O halde üretim sonunda oluşan değer, yalnızca emek sahiplerinin hakkıdır görüşünü ileri sürerler. Sermayedarın; emek sahiplerine ödemediği faiz adı altında haksız bir gelir almaktadır fikrini de dile getirirler.

Özetle sosyalist düşünceye mensup düşünürler, müteşebbis faktörünün geliri olan faizi rettetmektedirler. Faizi; hiçbir hizmet karşılığı olmayan emekten gasp edilmiş bir haksız gelir niteliğinde olduğunu da ifade ederler.¹²⁰

Sosyalist sistemin hakim olduğu ülkelerde 1990'lı yıllarda dünyadaki hızlı değişimler sistemin terk edilmesine yol açtı. 70 yıldan bu yana sosyalizmin öncülüğünü yapan Sovyetler Birliğinde de 1989-1990 yıllarında sosyalist dünyada meydana gelen değişimlerle toplumu sıkıntılarla baş başa bırakan sistem, tarih sayfalarında yerini almıştır.¹²¹

Devam eden satırlarda da finansal sistem ve fonksiyonlarına değinelim.

2. FİNANSAL SİSTEM VE FONKSİYONLAR

Finansal sistem, iktisadi faaliyetler için önemli ve öncelikli kurumlardır. Bununla birlikte genel olarak finansal sistem; fon arz edenler (tasarruf sahipleri), fon talep edenler (yatırımcılar), yatırım ve finansman araçları, finansal aracı kurumlar, düzenleyici ve denetleyici kurumlardır. Bir ekonomide finansal sistemin en önemli temel fonksiyonu ise; tasarrufların yatırımlara dönüşmesine yardımcı olmaktır. Bireylere, İşletmeye gerekli olan fonları en uygun zamanda en iyi koşullarda sağlayarak temel iktisadi hedeflerin amaçları doğrultusunda en etkin kullanımını gerçekleştirmektir.¹²²

Bireylerin, kamunun kazandıkları ile harcadıkları arasındaki olumlu fark tasarrufları oluşturur. Gelirin tamamını harcamıyorsak tasarruf ediyoruz demektir. Tasarruflarımızı genellikle güvenli yerlere koymak ve istediğimiz an ulaşmak isteriz, Tasarrufumuzu gelir getiren bir aracı kuruma teslim ettiğimizde; yatırım yapılmış demektir. Sermaye ve para piyasalarında yatırım yapmak ise; hisse senedi, tahvil, devlet

¹²⁰ Avni Zarakoğlu, *İktisadi Düşünceler Tarihi*, Ankara: Ank.Üni.Huk.Fak. Yayınları, 1981, s.74.

¹²¹ Beşir Hamitoğulları, *Çağdaş İktisadi Sistemleri, Strüktürel ve Doktrinler Bir Yaklaşım*, Ankara: Savaş Kitap ve Yayınevi 4.Baskı, 1986, ss.573-557. Bkz.:Ali Özgüven, *a.g.e.* 1984, s.160.

¹²² Doğan, *a.g.e.*, ss.450-451.

tahvili, yatırım fonu, katılım belgesi vs. dir. Sermaye piyasası yatırım araçları ile yatırım yapılırken, tasarrufun ne kadar süre ile o yatırımda tutulacağı da önemlidir. Ayrıca yatırım yapılırken alınacak riskin her yatırımcı tarafından düşünülmesi değerlendirilmesi ve sonra da karar verilmesi gerekir.

Anonim şirketler; pay sahibi en az beş ortakla bir ünvana sahip özel kanunla ve izinle kurulmuş, esas sermayesi muayyen ve paylara bölünmüş olan, borçlarından dolayı yalnız malvarlığı ile sorumlu bulunan şirketlerdir.¹²³ Yatırım ve finansman araçları ise özet olarak; hisse senedi, yatırım fonu, kredi, gelir ortaklığı senedi, varlığa dayalı menkul kıymet, finansman bonusu, kâr ve zarar ortaklığı belgesi, gayri menkul sertifikası gibi araçlardır¹²⁴

Finansal aracı kurumlar finansal varlıkların değişimi ile ilgilenirler. Müşteriler için finansal araçları geliştirirler. Piyasa yatırımcılarına yatırım tavsiyelerinde bulunurlar. Para politikası uygulamalarında aracılıkta bulunurlar. Kredi, dağıtım ve refah transferleri sağlarlar. Küçük yatırımcılar için sermayeyi tabana yayma imkanı sunarlar.

Finansal aracı kurumlar piyasa katılımcılarının elde ettikleri fonları; fon talep edenlere aktararak aracılık hizmeti sunarlar. Aracı kurum terimi sermaye piyasasında faaliyette bulunmak üzere; yetki belgesi almış olan banka, aracı kurum ve vadeli işlemler aracılık şirketlerini (V.İ.A.Ş.) ifade ederler. Aracı kurumlar borsada, tüm piyasalarda işlem yapmaya yetkilidir. Finansal kurumlar elde ettikleri fonların maliyeti ile getirisi arasındaki fark olarak tanımlanan (spread) kazancı elde etmeye çalışırlar. Pozitif bir spread elde edebilmek için yatırım yapılan varlıkların getirisinin bu varlıkları finansa edebilmek için kullanılan fon maliyetinden büyük olması gerekmektedir.

Katılım bankaları, kalkınma ve yatırım bankaları, ticari bankalar, borsalar, aracı kurumlar, yatırım ortaklıkları, portföy yönetim şirketleri, yatırım danışmalık şirketleri, sigorta şirketleri, kiralama şirketleri, vs. Ayrıca finansal sistem içerisinde aracı kurumların sundukları hizmetlerin temel işlevi; fon akımını kolaylaştırmaktır. Fon akımını en uygun, en düşük maliyette gerçekleştirilmesine yardımcı olmaktır. Yatırımların gerçekleşebilmesi için alt yapı, mal ve hizmetler için kredi kullanılmaktadır. Finansal sistemin en önemli fonksiyonlarından birisi de; alışverişte ödeme kolaylığı

¹²³ T.T.K. Madde. 269 .

¹²⁴ Sermaye Piyasası Kurulu, <http://www.spk.gov.tr> (25.4.2016).

sağlamasıdır. Bununla birlikte finansal kurumlar risk ayarlaması yaparak, risk transferini gerçekleştiren finansal kurumlar olarak sigorta şirketlerine de hizmet sunarlar.¹²⁵

İzleyen kısımda da finansal sistemde faizsiz sistemi değerlendirelim.

3. FİNANSAL SİSTEMDE FAİZSİZ FİNANS

Para ve para yerine geçen finansal varlıklara da “fon” adı verilir. İktisadi faaliyette fon talep edenler, fon arz edenler, bunlar arasındaki fon akımını düzenleyen kurumlar, fon akımını sağlayan araç ve gereçler, bunları düzenleyen hukuki ve idari kurumların tümü finansal sistemi oluşturur.¹²⁶

Finansal sistemin temel işlevi olan fon toplama ve fon kullandırma sürecine bağlı olarak iktisadi birimler ve sektörler ile iktisadi faaliyetlere olumlu etkiler sağlamaktadır. Yatırımlar için gerekli kaynakların bulunması, kaynak hacmini genişletilmesi, kaynakların dağılımı ve tahsisini etkin hale getirilmesi, tasarruf hacminin artırılması, ödemelerde kolaylık sağlanması, servet birikiminin değerlendirilmesi gibi genel fonksiyonları yerine getiren finansal sistem, iktisadi büyüme üzerinde de etkili olmaktadır.¹²⁷

Menkul kıymetlerin değiştirildiği ortama da finansal piyasa denir. Finansal sistemde de para, finansal araçlar, finansal piyasalar, finansal kurum ve kuruluşlar, anonim şirket olarak kurulan Merkez Bankası vardır. Vadeli bir yıl veya daha az olan finansal sözleşmelerin yapıldığı piyasalara “Para Piyasası” denir. Vadeli bir yıldan uzun sözleşmelerin yapıldığı piyasalara ise “Sermaye Piyasası” denir. Finansal piyasalar, para denilen değişim ve değer saklama aracının hizmet görmesini sağlayarak çok sayıda tasarruf sahibinden fonların toplanmasını ve fonların yatırımcılara aktarılmasını sağlayarak aynı zamanda risk transferini ve riskin tabana yayılmasını gerçekleştirerek, iktisadi istikrarın etkinliğine yardımcı olur.¹²⁸

¹²⁵ Sermaye Piyasası Kurulu, <http://www.spk.gov.tr> (25.4.20016).

¹²⁶ İlhan Uludağ, Arıcan Erişah, *Finansal Hizmetler Ekonomisi*, İstanbul: Beta Yay, 1999, s.114.

¹²⁷ Muhsin Kar, Mehmet Tuncer, " *Finansal Kalkınma ve Ekonomik Büyüme*", Bursa, Uludağ Üniversitesi, *İ.İ.B.F Dergisi*, 1999, C. 17. s.3.

¹²⁸ Ufuk Başoğlu, Ali Ceylan, İlker Parasız, *Finans*, Bursa: Ekin Kitapevi, 2009, s.8.

Finans; özellikle finansal piyasalara ilişkin faaliyetlerinden dolayı özel bir disiplin olarak gelişmeye başlamıştır. Finans olgusu da tüm iktisadi sistemlerin varlık nedenidir. Bu sebeple, sağlıklı ve güçlü bir iktisadi sistem için istikrarlı bir finansal sisteme ihtiyaç vardır. Şayet finansal sistem olmasaydı, borç vermek isteyenlerle borç almak isteyenler birbirlerini bulamayacak, dolayısıyla parasal ilişkiler kurulamayacaktı. Bunun neticesinde de iktisadi faaliyetler sadece takas işlemlerinden ibaret olacaktı.¹²⁹

Finans bir ihtiyaçtır. İslam iktisadı da bir ihtiyaç faaliyetidir. Bireyler ve iktisadi faaliyetler açısından finans, mübadeleyi sağlayan bir ihtiyaç olarak gösterilir. İslam iktisadı da uygun yöntem ve modellerle söz konusu ihtiyaçları karşılamayı hedeflemektedir. Hz. Peygamber (a.s)'de veresiye hububat aldığı ve finansman açığı yaşadığı da tarihteki tespitler arasındadır.¹³⁰

Hz. Peygamber (a.s)'in, iktisadi faaliyetlerde paralı mübadeleyi teşvik ettiği görülmektedir. Paranın mübadele aracı olarak, haksızlığı ortadan kaldırması vesilesiyle para ile alım-satımı tavsiye etmiştir. Aynı yaklaşımı “Ribe’l - Fadl” (Fazlalık Faizi, Alışveriş Faizi) hadislerinde de müşahede edilmektedir. Bu durum paranın fonksiyonları dikkate alınarak değerlendirildiğinde konu daha iyi anlaşılmaktadır.¹³¹

İslam; iktisadi ve ticari faaliyetlerinde para; değişim aracı, hesap birimi vadeğer saklama aracıdır. Altın ve gümüş de olsa dahi, para; alınıp-satılan bir mal değildir. Hz. Peygamber (a.s)'de iktisadi mal ve hizmetleri daima para karşılığında mübadele etmeyi, yine parayla; ihtiyaç duyulan mal ve hizmetleri satın almayı tavsiye etmiştir. Bu sebeple, iktisadi faaliyetlerde ve mübadelelerde satma ve satın alma paranın iki yüzüdür, paranın mübadele fonksiyonudur.¹³²

İktisadi faaliyetlerde; sömürü ve haksız kazancı önlemede para piyasası ve araçlarının, sermaye piyasası ve araçlarının önemi; iktisadi adalet kavramı açısındandır. Yukarıda konu ile ilgili bölümlerde de izah edildiği üzere üç semavi dinin temel kitabında da bu bakımdan faize yönelik yaklaşım olumsuzdur. Bu tutum, faizin söz konusu olduğu kredili işlemleri ve bu işlemlerin kurumsal düzeyde icra edildiği mali

¹²⁹ Tezer Öcal, Ömer Faruk Çolak, *Para Teorisi ve Politikası*, Ankara: Nobel Yay., 1999, s.20.

¹³⁰ İshak Emin Aktepe, *İslam Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık*, İstanbul, Erkam Matbaası, 2012, s.42. Bkz.: Rahmi Yaran, *İslam Fıkında İhtiyaç Kavramı ve Kurumsallaşması*, İstanbul, M.Ü İ.F. Vak.Yay, 2007 ; Buhari,” Sahih”, II, 767; Müslim,” Sahih”, III, 1226.

¹³¹ Beşir Gözübenli, *İslam'da Faiz Yasağı ve Paralı Ekonomi, İslam Ekonomisinin Finansman Meseleleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1992, ss.93-94.

¹³² Bilgin Yıldırım, *“Türkiye’de Özel Finans Kurumları ve Türk Ekonomisine Katkıları”*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi İşl. Fak. Sos. Bil. Enst. Yay., 1993, s.12.

aracı kurumların, kuruluş ve işleyiş felsefeleri üzerinde yönlendirici etkileri olmuştur. Bu nedenle mali aracı kurumlar, sermayeyi işletirken; faize yer verip vermemeleri noktasından hareketle ikiye ayrılmıştır. Bir kısım mali aracı kurum; tasarruf sahipleri ile müteşebbisleri faiz esaslı ilişki çerçevesinde bir araya getiren “kredi sistemi”, diğer kısım mali aracı kurumlar; tasarruf sahipleri ile müteşebbisleri “ticari ortaklıklar” çerçevesinde faizsiz olarak bir araya getiren ortaklık sistemi (kâr-zarar) olarak adlandırılır.¹³³

Her iki sistemin de doğup yaygınlaştığı coğrafya, Dünya nüfusunun yarısından fazlasının yaşamını sürdürdüğü Asya ve Ortadoğu (Afrika) kıtalarıdır. Finans sisteminin geçmişi böylece ticaret kadar eskiye dayanmaktadır. Tarihçiler, bilim adamları, yapılan kazılar, finans sisteminin ilk ortaya çıkışının Sümer’lerin Oruk sitesi dolaylarında ilk uygarlıklarda M.Ö 3500 yılında kurulan mabed bilinen ilk örnekleri, Mabed’in rahipleri de ilk borç verenler olarak bilinmektedir.¹³⁴

Yapılan kazılar sonucunda mabetlerin; harman zamanı ödenmek üzere, hammadde ve teçhizat almaları için çiftçilere ilk zamanlar aynî, daha sonraları ise parasal kredi açtıkları tespitler arasındadır. Yine bu kazılardan çıkan belgeler, bir hesaptan diğerine tediye ve teslim emirlerinin, mal belgeleri teminatının, varlığını kanıtlamıştır.¹³⁵

İlahi metinlerden esinlenerek düzenlendiği ve uygulandığı düşünülen Hammurabi Kanunlarında “Doğal afetler sebebiyle ürün alınamayan yıllar için faiz alınmayacağı” hükme bağlanmıştır.¹³⁶

Bu kanunlardaki düzenlemede, önemli olan; faizin olmadığı bir sistemin belgelerine rastlanmış olduğudur. Sözü edilen kanunlarda yer alan metinlerde; insanların o devirlerde faizin olmadığı bir sistemin bilindiğini ve temellerini atıldığını göstermektedir. Söz konusu metinler o çağlarda insanların birbirlerine mal karşılığı borçlanarak ihtiyaçlarını gidermeye çalıştığını da göstermektedir. Bu da günümüzdeki faizsiz yani varlığa dayalı kredilendirmenin bir örneğidir. Bu durum yine; faizsiz finans

¹³³ Sabri Orman, *Kur'an ve İktisat, Kur'an ve Tefsir Araştırmaları II*, İstanbul: 2001, s.245-258. Bkz.: Abdülaziz Bayındır, *Ticaret ve Faiz (Ortaklık Sistemi ve Kredi Sistemi)*, İstanbul: Sül.Vak.Yay., 2002, s.11.

¹³⁴ Aktaran İlker Parasız, *Modern Bankacılık Teori ve Uygulama*, İstanbul: Banksis Yay., 2000, s.5. Bkz. Tezer Öcal, Ömer Faruk Çolak, *Para-Banka*, Ankara: İmge Kitapevi, 1998, s.12.

¹³⁵ İlker Parasız, *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, Bursa: Ekin Kitapevi, 1997, s.91.

¹³⁶ Servet Bayındır, *İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*, İstanbul: Rağbet Yay., 2005, s.26.

sisteminin özü olan ticarettir, ortaklıktır. Özellikle de faizsiz yatırımın ilk örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır.¹³⁷

Mabedlerin oluşturduğu güven duygusunun; insanların ihtiyaç fazlası mallarını buralara emanet bırakmalarına yol açtığı, din adamlarının bu malları ihtiyaç sahiplerine borç verdiklerini, kredi esasına dayalı mali aracılığa başladıkları rivayet edilir. Mezopotamya’ da kızıl tapınak, Sümer ve Babil’ de Êgîbi ve Murashu aileleri kredi esaslı, özel finans sistemlerinin ilk örnekleri olarak gösterilirler.¹³⁸ (Günümüzde ise kredi sistemi; modern faizli bankalarla yürütülmektedir.)

Sermayenin; ortaklık (kâr-zarar) yöntemleri ile işletildiğine dair örneklere hem Yahudi, hem Roma, hem de İslam hukukunda rastlanır ki bu üç hukuk sisteminin tarihi süreçte Asya ve Orta Doğu’daki (Afrika) iktisadi ve kültürel oluşumlar üzerinde etkili olduğu bir gerçektir. Yahudi hukukunda sermayedarın; birikimlerini ticaret yapmak üzere bir müteşebbise vermesi ile kurulan ortaklığa “İsga” adı verilir. İsga’da kâr; ortaklıkların üstlendiği sorumluluk nispetine göre belirlenir. M.Ö. II. y.y.’ da Roma’ da “ Societas” adlı bir ortaklık türünün var olduğu, daha sonra bu ortaklığın “ Commenda” adı ile meşhur olduğu rivayet edilir.¹³⁹ Commenda; sermaye olarak mal, nakit veya gemi ortaya koyan bir şahısla, bu sermayeyi çalıştıracak bir müteşebbis arasında kurulan bir ortaklık türüne verilen ad olarak tanınır.¹⁴⁰

Tasarrufların ortaklık sistemiyle değerlendirildiği bölgelerden biri de Orta Doğu özelliklede arab yarımadası idi. Kaynakların bildirdiğine göre geçimleri genelde ticarete dayalı olan Kureyşlilerin; kadın, yaşlı, küçük, yetim, hasta gibi; içlerinde ticaret için sefere çıkamayanların mallarını emek-sermaye ortaklığı çerçevesinde “Mudarebe” (kâr-zarar) yoluyla değerlendirdikleri Hz. Peygamber (s.a.v.) ise; bunu onayladığı rivayet edilir.¹⁴¹

İslam tarihinde ise; sermaye sahipleri birikimlerini daha çok ortaklık esasına göre çalıştıran, günümüz faizsiz kurumların işlevlerini, dönemin şartlarına göre yerine getiren mali aracı kurumları geliştirmişlerdir. Beytü’l- Mal (Devlet Hazinesi), sarraflar,

¹³⁷ Dauphin Meunier, *Bankacılık Tarihi*, çev. Aykut Akıncılar, İstanbul, Akman Yay., 1969, ss.10-21, 45. Bkz.: İrfan Aykent, *Planlı Kalkınma Döneminde Türk Bankacılığı*, Ankara: Ege Matbaası, 1970, s.18.

¹³⁸ Selim Tarlan, *Tarihte Bankacılık*, Ankara: Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Plânlama ve Koord. Kurulu Yayını, 1986, s.7,8.

¹³⁹ Fethi Gedikli, *16. ve 17. Asır Osmanlı Şer’iyye Sicillerinde Müdarebe Ortaklığı; Galata Örneği*, (Doktora Tezi), İstanbul: Mar.Ün. S.B.Enst., 1996, s.14. Bkz.: Ali Ceylan, *Finansal Teknikler*, Bursa: Ekin Kitapevi, 2003, s.150.

¹⁴⁰ Osman Şekerci, *İslam Şirketler Hukuku, Emek Sermaye Şirketi*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1981, s.39

¹⁴¹ İbn Hazm, *a.g.e.*, s.96.

(Döviz alım- satımı), çehbezler (Banker), emek- sermaye ortaklığına dayalı müdarebe şirketleri, para vakıfları, bu faizsiz kurumların başında gelirler.¹⁴² (Ortaklık esaslı mali aracı kurumların günümüzde uygulanış şekli ise faizsiz kurumlardır.)

Faizsiz finans; ribadan (faiz), garar (belirsizlik) ve spekülasyondan kaçınmayı ön görür. Aynı zamanda dini açıdan izin verilen meşru yollarla gelir elde ederek, iktisadi adaleti sağlayan, diğer etik prensipleri de içerir. Bütün sistemler kendine özgü felsefi temellerle şekillenir. Diğer bir ifade ile sistemlerde; inanç, düşünce ve prensipler o sistemi uygulayacak olan insanların dünyaya, iktisadi ve finansal olaylara bakış açısını yönlendirir.¹⁴³ Her iktisadi bilgideki felsefi varsayımlar; iktisadi teorileri ortaya koyar. Finans ilmi de böyledir. Finans ilminin felsefesi, temeli de; mevcut değeri maksimize etmeye dayanır. Faizsiz finans ilminin felsefi temeli de “Değer maksimizasyonu” sağlamayı öngörür.¹⁴⁴

İnsanın hayatı bir bütündür. İktisadi, sosyal, kültürel faaliyetler de bu bütünün ayrılmaz parçası olarak değerlendirilir.¹⁴⁵

Finansal faaliyetlerdeki faizsiz finans uygulaması da iktisadi ve ticari hayata katılımı teşvik eden bir modeli hedefler. İslam iktisadında uygulanan faizsiz finansın hukuki çerçevesini de; islamın normlarından almaktadır.¹⁴⁶

Faizsiz finansın alt yapısını oluşturan mudarebe ve müşareke yöntemlerinin hukuki alt yapısı ise; sekizinci y.y’ da Hanefi hukukçular tarafından tamamlanmış, 11-13. y.y’ larda Venedikli tüccarlar vasıtası ile “Commenda” adıyla Avrupa’ ya geçmiştir. Hatta batı dünyasının bu finansman modellerini kendilerine uyarlaması 300 yıl sürmüştür. (10.y.y’ dan 13.y.y’ a kadar) Hatta Max Weber, “Commenda” nın kökenlerini eski Roma ve Yunanda aramıştır. Şüphesini belitmiştir. Tartışma 1966 yılında Udovitch’ in çalışmalarıyla noktalanmıştır. Udovitch; “Commenda”yı Musevi, İslamî ve Bizans kontrat formlarıyla mukayese ettikten sonra kökeni İslamî Mudarabe’ye dayandığını ispat etmiştir.¹⁴⁷ Zira, 10. ve 11. y.y’ larda Müslümanlar

¹⁴² Servet Bayındır, *İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*, İstanbul: Râbet Yayınları, 2005, ss.36-39.

¹⁴³ Hüseyin Tunç, *Katılım Bankacılığı: Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması*, İstanbul: Nesil Yayınları, 2010, s.58.

¹⁴⁴ Tunç, a.g.e., ss.,106-107.

¹⁴⁵ Ahmet Atılğan, *İslamın Ekonomik Politikaları*, İstanbul: Nesil Yayınları, 1996, s.19.

¹⁴⁶ Talip Türcan, *İslam Hukukunun Mahiyeti ve Temel Özellikleri, İslam Hukukuna Giriş*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2003, s.14.

¹⁴⁷ Murat Çizakça, *Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları*, İstanbul: İsav yayınları, 1993, s.8. (Udovitch, 1962: 192-207’den naklen.)

Avrupalılardan daha çok gelişmiş ticaret yöntemlerine sahiptiler. İktisadi ve finansal faaliyetlerdeki kâr'a katılımı sağlayan sözleşme biçimleri (mudarebe- müşareke) Müslümanlardan üç asır sonra önce batı akdenizdeki İtalyanlar, sonra ise; İspanyollar arasında önemli uygulama alanları bulduğu izlenmektedir. Hatta bu sözleşmelerden ve finans yöntemlerinden yola çıkarak çağdaş bir bankacılık modeli oluşturmaya başardıkları ifade edilir. Daha sonraları Emeviler'de 661-750' de kara ticareti gelişmiş olup, deniz ticaretinin geliştiği Abbasiler 750-1258'de banka hizmetlerinin faizsiz finans modellerinin (mudarebe-müşareke) çehbezlik (bankerlik) kurumuyla ilk rağbet gördüğü devirler olduğu kaydedilmiştir.¹⁴⁸

Bu bağlamda Batı'nın Doğu'dan transfer ettiği kurumlar; iş ortaklıkları, vakıf kurumu ve denizcilik hukuku olarak gösterilir. Batının söz konusu iş ortaklığı kurumuyla sermaye birikimini, vakıf kurumuyla insan kaynaklarının gelişimi, denizcilik hukukuyla da Avrupa deniz ticaretinin temellerini geliştirdikleri yorumları yapılmaktadır. Sonuç olarak batı; sentez yaptığı bu kurumlarla gelişme göstererek doğu dünyasını geride bırakmayı başardığı fikri de ileri sürülmektedir.¹⁴⁹

Emek-sermaye ortaklığı yöntemli kar-zarar mudarebe modeli gelişimini hukuki alt yapısı ile temellendirilen faizsiz finans sistemi prensipleri çerçevesinde uygulanan bir modeldir.¹⁵⁰

Kur'an'da; faizsiz finans sisteminin temelini ve konusunu doğrudan şekillendiren iktisadi ve finansal kavramlar gibi birçok konuda hükümler bulunmaktadır. Böylece finansal sistemin ve yapının iktisadi temelini oluşturan üretim, tüketim ve mübadele ilişkilerinde genel prensipler ortaya konmuş uygulanabilir bir iktisadi yapının oluşumuna her çağın kendi şartlarına bırakılmıştır. Bu bağlamda, Kur'an'da ve sünnette iktisadi yapının çerçevesini biçimlendirmeye yönelik 500' ü aşkın kavram bulunmaktadır. Bu kavramlardan çıkan iki ana prensip de iktisadi adalet ve nimet-külfet dengesinde paylaşım ilkesi olduğu da görülmektedir.¹⁵¹

¹⁴⁸ Murat Çizakça, *İslam Dünyasında ve Batıda İş Ortaklıkları Tarihi*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s.49. Bkz.: Halil Salihlioğlu, *Kuruluşundan 17. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı ParaTarihi Hakkında Bir Deneme*, İstanbul: İktisat Tarihi Yayınları, 1958, ss.58-71. ; Zahir Bacanlı, *Dünyadaki Yeni Trend Faizsiz Bankacılık*, <http://www.cihandergi.com>, (17.12.2015).

¹⁴⁹ Ali Ceylan, *Finansal Teknikler*, Ekin Kitapevi, 2003, s.150. Bkz.: Murat Çizakça, "Free Islamic Finance From its İsalation", *İslamic Banker*, March-April, 2010.

¹⁵⁰ Ahmet Tok, *İslami Finans Sistemi Çerçevesinde Sukuk (İslami Bono) Uygulamaları, Katılım Bankaları ve Türkiye Açısından Değerlendirmeler*, Ankara: S.P.K Yayınları, 2009, ss.1-5.

¹⁵¹ Timur Kuran, "On the Notion of Economic Justice in Contemporay İslamic, Thoght, *International of Middle East Studies*, Vol.21, No.2.May,1989, s.172.

Söz konusu kavramlarda toplumun zenginliğinin ve refahının hedeflendiği ancak refahın birkaç kişi ya da grupta toplanmasının toplum refahına zararlı olduğundan onaylanmadığı da görülmektedir. Yine söz konusu ifadelerden emekle elde edilen meşru kazançların atıl bırakılmayıp (kenz) yatırıma dönüştürülmesi teşvik edilmektedir. Bununla birlikte kazançların stoklanmayarak adaletli paylaşım da emredilmektedir. Hatta sözü edilen kavramlarda bireylerin, toplumun gelişimini ve refahını sağlayacak modellerin araştırılmasını da farz-ı kifaye olarak sorumlu ve yükümlü tutulduğu da görülmektedir.

İnceleme ve araştırmalarda görülmektedir ki, faizsiz finans sistemi varlık temelli bir sistemdir. Kâr-zarar ortaklığıdır. Ticarettir. Toplumun iktisadi ve sosyal refahına katkı sağlaması için paranın reel ekonomide kullanılmasını esas almaktadır. Bu da mal mübadelesini gerektirir. Riba (Faiz) uygulamaları yerine iktisadi ve ticari faaliyetlerin yürütülmesini sağlayacak çeşitli ortaklık modellerinin ve alternatiflerinin de bulunduğu görülmektedir. Özetle faizsiz finans üretimden, yatırımdan ve ticaretten kazanmadır. Faizsiz finasta para ticareti yasak olduğuna göre; kâr elde edebilmek için; üretim ve yatırım ile birlikte, mal ticaretinin de yapılması gerekmektedir. Faizsiz finans modelinde mal sirkülasyonu esas alınmaktadır.

Faizsiz finans sisteminin İslam hukuku çerçevesinde geliştirilen, uygulanan temel finansman modellerini üçe ayırabiliriz. Bunlar: Faizsiz finans sisteminde ortaklık modelleri, Faizsiz finans sisteminde ticaret modelleri, Faizsiz finans sisteminde diğer finansman modelleridir. Söz konusu faizsiz finansman modelleri de “Akitlere” (sözleşmelere) dayanmaktadır.¹⁵²

Faizsiz finans sistemi, İslamdaki değer hükümlerinden arınmış (Value- Neutral) değildir. İslamın kendine özgü normlar ve değerler gurubu içerisinde, iktisadi-finansal faaliyetlerin hukuki çerçevesine sahiptir.¹⁵³

Faizsiz finans sistemi kapsamında uygulanan finans modellerinin, iktisadi ve finansal faaliyetlerdeki sınırları; İslam hukuku çerçevesinde yapılarak normlara uygun görülen veya yasaklanan faaliyetler tespit edilmiştir. “Eşyada asıl olana ibâhadır.” prensibinden hareketle iktisadi faaliyetlerde yasak olan uygulamalar belirlendikten sonra diğer alanlardaki uygulamalarda serbestçe hareket etmeyi mümkün kılmaktadır.

¹⁵² Hamdi Döndüren, a.g.e., s.57. Bkz.: Orhan Çeker, *İslam Hukukunda Akidler*, Konya: Tekin Kitabevi, 1999.

¹⁵³ Bkz.: Sabahattin Zaim, *İslam, İnsan, Ekonomi*, İstanbul: İnkader Yay. 1992.

İbhanın genel anlamdaki kuralı “özgürlük ve serbest” alandır. Ancak bu kural; tüm iktisadi faaliyetlerde başı boşluğu da ifade etmemektedir.¹⁵⁴

Faizsiz finans sisteminde İslam Hukuku çerçevesinde şekillenmiş olan kurallarda az sayıda yasak bulunmaktadır. Buradaki az sayıdaki yasaklamaların amacı da finansal faaliyetlerdeki üretimin, çalışmanın teşvik edilmesi, tembelliğin ve spekülatif beklentilerin önlenmesi, iktisadi adalet ve sosyal refahın paylaşımı içindir.¹⁵⁵

Bu konuda şöyle bir uyarı görülür: “Ey iman edenler mallarınızı aranızda haksızlıkla değil, karşılıklı rıza ile yapılan bir ticaretle yiyin.”¹⁵⁶

Bu sebeple İslam hukukçuları tarafından ticaret o kadar olağan kabul edilmiştir ki, mali bir ibadet ve uluslararası niteliği olan Hac ibadetinde dahi, ticaret yapmakta bir sakınca olmadığı beyan edilmiştir.¹⁵⁷

Faizsiz finans sisteminde kural ve metot olarak herhangi bir zarar ve mağduriyete yol açmayan uygulamalara müdahale edilmediği görülmektedir. Ancak haksız uygulamalar konusunda bazı sınırlar çizilmiş ve yasaklar getirilmiştir. Burada faizsiz finans sisteminde getirilen yasaklara kısaca değinelim: Bunlar faiz yasağı, garar(belirsizlik) yasağı, şans oyunları-kumar yasağı, kaynakların israfı yasağı, spekülatif ve tekelci yasaklar olarak sıralanır. Sözü edilen yasakları kısaca açıklamaya çalışalım.

Faiz yasağı: Faizin yasaklanması, İslam iktisadının ana omurgasıdır. Faizle ilgili maddelerde açıklandığı üzere tüm semavi dinlerde de faize yaklaşım olumsuzdur. Genel olarak faiz; para veya iktisadi değerlere ilave edilerek şart kılınan fazlalıktır tanımı yapılır.¹⁵⁸

Bu çerçevede faiz bir ticaret işlemi değildir. Ticarete; satan ve alan arasında kazançta ve kayıpta denge vardır. Faizde ise; tek taraflı bir kazanç vardır. “Allah alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır.”¹⁵⁹

¹⁵⁴ Sabri Orman, *İktisat Tarihi ve Toplum*, İstanbul: Küre Yayınları; 3.Baskı, 2010, s.75,76.

¹⁵⁵ Hüseyin Tunç, *Katılım Bankacılığı Felsefesi Teorisi ve Türkiye Uygulaması*, İstanbul: Nesil Yayınları, 2012, s.104.

¹⁵⁶ en-Nisâ, 4/29.

¹⁵⁷ el-Bakara, 2/198.

¹⁵⁸ Mevdudi, *Faiz*, çev. H. Beşer, Ankara, 1966, s. 16-38. ; Mevdudi, *Faiz*, çev. N. Ahmet Asrar, İstanbul: Hilal Yayınları, 2004, s. 172.

¹⁵⁹ el-Bakara, 2/275.

Sermayenin iktisadi faaliyetlerdeki rolü emekle birleşerek üretimi gerçekleştirmektir.¹⁶⁰

Geleneksel iktisadi sistemde iktisadi adaletsizlik oluşturan ve eşitsizliğe sebep olan temel öge faizdir. Faizsiz finans sistemi ise; bu durumu risk ilişkilerindeki yatırım mekanizması ile değiştirerek iktisadi haksızlıklara ve sorunlara çözüm getirmesini hedeflemiştir. Ayrıca servetin belirli gurupların elinde birikmesini de engelleyerek; zengin ve fakir arasındaki uçurumu ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Özetle risk paylaşımı olmadan iktisadi finansal faaliyetlerde meşru kazanç olamayacağını ortaya koymuştur.¹⁶¹

Garar (Belirsizlik) yasağı: Garar; tehlike, risk, belirsizlik, aşırı dengesizlik anlamlarına gelir.¹⁶²

Garar yasağı; faizsiz finans sisteminde finansal faaliyetlerde kavranması en zor konulardan birisi olmuştur. İktisadi faaliyetlerde mübadeleye konu olan malların cinsini, türünün, özelliklerinin bilinmemesi; malın fiyatının ve özelliklerinin kavranamaması, mevcut olmayan malın satılması, malın inceleme imkanının olmaması, garar yasağı kapsamındadır.

Faizsiz finans sisteminde garar yasağı ile hedeflenen mal ve hizmetlerdeki bilginin açık ve şeffaf olması, sözleşmelerde asimetrik enformasyon bulunmaması, mal ve hizmetlerdeki belirsizliğin risk olmaktan çıkarılması amaçlanmaktadır.

Şans oyunları ve kumar yasağı: Faizsiz finans sistemi ile iktisadi faaliyetlerde üretkenlikten uzak, topluma zarar verecek meşru olmayan kazanç kapıları kapatılmıştır. Şans oyunları ve kumarda tek taraflı zarar durumu mevcuttur. Özetle iktisadi ve finansal faaliyetlerde; İktisadi suç olarak “Çalmayacaksın”, “Kandırmayacaksın” normlarının yükümlülüğü vardır.¹⁶³

Kaynakların İsrافی, lüksün yasaklanması: İktisadi faaliyetlerde mal ve kaynakların üretim faaliyetlerinde optimal kullanılmaması israf (saçıp-savurma) olarak değerlendirilmektedir. İsraf yasağı ile de iktisadi kaynakların iktisadi ve sosyal refahın gelişmesine yönlendirilmesi ile yeryüzündeki ve toplumdaki tüm varlıkların haklarının

¹⁶⁰ M. Sabri Erdoğdu, *Tasarruf ve Ekonomik Gelişme*, İstanbul: Sebil Yayınları, 1994, ss.15-54.

¹⁶¹ Mevdudi, a.g.e., s.104-105.

¹⁶² İbrahim Kafi Dönmez ”Garar” a.g.e., s.366. Bkz.: Hayrettin Karaman, *İslamın Işığında Günün Meseleleri*, 3.b. , İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.

¹⁶³ Ali Bardakoğlu, “Şans Oyunları-Kumar Yasağı” *DİA*, İstanbul: İSAM, C.26., s.364. Bkz.: M. Hamidullah, *Modern İktisat ve İslam*, (Kumar Maddesi) çev. Salih Tuğ, İstanbul: Yağmur Yayınları, 1963.

korunması amaçlanmaktadır. Tüm harcamalarda da mutedil (orta yol) takip edilmesi hedeflenmektedir.¹⁶⁴

Spekülatif ve tekeli yasaklar: İktisadi faaliyetlerde, üretim ve tüketim aşamalarında alkol ve uyuşturucu gibi zararlı maddelerin üretimi ve tüketimi de yasaklanmıştır. Bunun gibi ihtikâr, karaborsacılık gibi davranışlar spekülatif faaliyetler kapsamında olduğundan yasaklanmıştır. Bu çerçevede iktisadi faaliyetlerde piyasa şartlarını ve dengelerini bozduğu için tekeli davranışlar da yasaklanmıştır.¹⁶⁵ Faizsiz finans sistemindeki finansal faaliyetlerde borç satılamaz. Bu bakımdan risk başkasına devredilemez. Finansal faaliyetlerde bireylere ve toplumlara zarar verebilecek davranışlardan sakınılması, bu konudaki norm ve değerlere bağlı kalınması sorumluluğu vardır.¹⁶⁶

Faizsiz finans sistemindeki iktisadi faaliyetlerde temel amaç; dengeli toplumsal hayat amaçlanmaktadır. İslam iktisadının temel amaçlarının korunması hedeflenmektedir. Finansal faaliyetlerde iktisadi sosyal adaletin sağlanması ise; İslam iktisadının ana hedeflerindedir. Bununla birlikte serbest piyasa fiyatının teşviki, sermayenin tüm kesimlerle paylaşımı, orta sınıfın gelişmesi, ticaretin teşvik edilmesi amaçlanmaktadır.¹⁶⁷

Şekil 3'te Faizsiz finasta uygulanan ortaklık, ticaret ve diğer finansman modelleri gösterilmektedir.

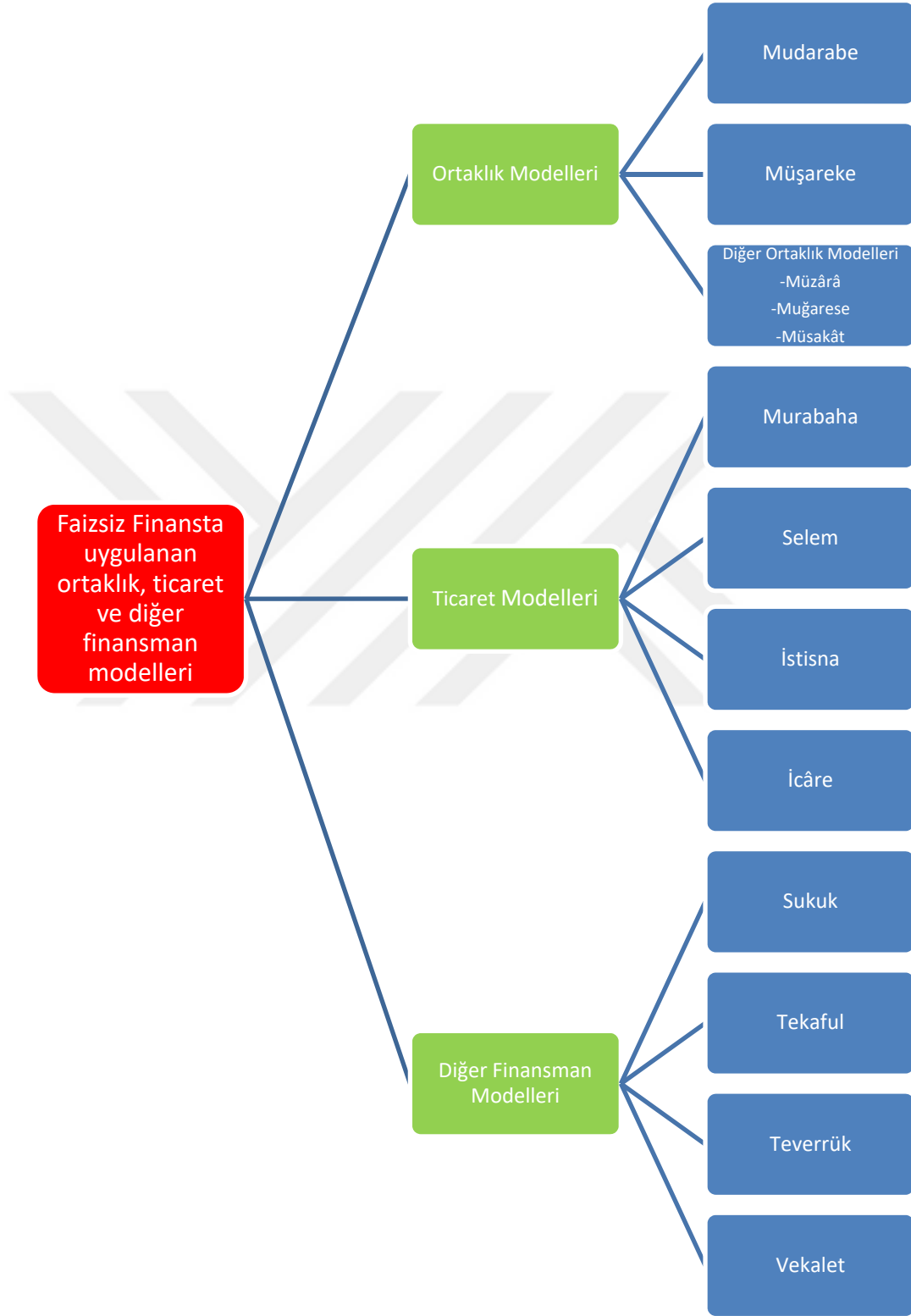
¹⁶⁴ M. Sabri Erdoğan, *İslam Ekonomisinde Tasarruf ve Ekonomik Gelişme*, İstanbul: M.Ü.İ.F. Yayınları, 1992, s.24.

¹⁶⁵ Cengiz Kallek "İhtikâr", (Tekelcilik), *DİA*, İstanbul: İSAM, Yay. C. 21, 2000, s. 560-565.

¹⁶⁶ İbrahim Muhammed İsmail, *Çağdaş Ekonomik Doktrinler ve İslam* (çev. Cemal Aydın), İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1990, s.69.

¹⁶⁷ M. Necatullah Sıddiki, *İslam Ekonomisinin Temelleri*, çev. Bahar Gürsan, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1976, ss.32-33.

Şekil 3. Faizsiz Finansa Uygulanan Ortaklık, Ticaret ve Diğer Finansman Modelleri

Kaynak: Ayub, 2017: ss.85- 451.

Faizsiz finansal sitemde genel olarak ortaklık yoluyla doğrudan finansman, ticaret yoluyla da dolaylı finansman sağlama modelleri vardır. Doğrudan ve dolaylı faizsiz finansman modellerini üç grupta toplayabiliriz:¹⁶⁸

Birinci grup ortaklık modelleri: Mudarebe, müşarake, müzârâ, müsâkât, muğarese ve diğer ortaklık modelleridir.

İkinci grup ortaklık modelleri: Ticaret modelleridir: murabaha, selem, istisna, icare.

Üçüncü grup diğer finansman uygulamaları ve finansman modelleri: Sukuk, tekafül, teverruk, karz-ı hasen, vekalet.

Ancak alanlarına göre farklılıklara rağmen bu üç grup faizsiz finansman yöntemi özünde kâr-zarar paylaşımını esas alan tek bir finansman yöntemidir.¹⁶⁹

Bu üç faizsiz finansman modellerini kısa kısa değinelim.

1-) Faizsiz finans sisteminde ortaklık modelleri:

Mudarebe: Ortaklardan birinin sermaye, diğerinin emeğini ortaya koyarak iktisadi faaliyetlerdeki üretim ve yatırım faaliyetlerini kâr-zarar modeliyle düzenleyen meşru bir ortaklık türüdür.¹⁷⁰

Mudarebe modeliyle finansal faaliyetler sonucunda elde edilecek kârın paylaşım oranı; taraflar arasında, sözleşmenin başında belirtilir. Zarar çıkması halinde ise tüm zararı sermayedar karşılar. Müteşebbisin de emeği karşılıksız kalır. Özet olarak müdarebe finansal modeli; reel ekonomide üretim hedefli her tür girişime kâr-zarar ortaklığı temelinde öz sermaye sağlayan bir finansman türü olduğu görülmektedir.¹⁷¹

Müşarake: “İştirak etme” anlamına gelen kavram “Bir işletmenin sermayesine katılma” şeklinde açıklanmaktadır. “Şirket-ül Emval” adıyla da anılan müşarekede iki veya daha fazla kişinin kâr veya zarara ortak olmaları şartı ile sermayeye iştirak etmeleri ile kurulan ortaklık türüdür.¹⁷²

Müşareke modelinde kârlar önceden belirtilen oranlara göre paylaşılmasına rağmen, girişimde zarar edilmesi halinde sadece sermayeye katılım oranı esas alınır.

¹⁶⁸ Mehmet Odabaşı, *Faizsiz Bankacılık Eğitim Notları*, İstanbul: Kuveyt Türk Yayınları, 2011, ss.12-20.

¹⁶⁹ Halil İbrahim Bulut, Bünyamin Er, *Katılım Finansmanı: Katılım Bankacılığı ve Girişim Sermayesi*, İstanbul: T.K.B.B. Yayınları, 2012. ss.48-49

¹⁷⁰ Döndüren, a.g.e., s.428., bkz. Serahsi, *El- Mabsut*, İstanbul, Çağrı Yay. C.22., ss.19-98.

¹⁷¹ Halil İbrahim Bulut, Bünyamin Er, *Finansal Yenilik ve Açılımları ile Katılım Bankacılığı*, İstanbul: T.K.B.B. Yayınları Erkam Matbaası, 2009, s.51. bkz. el- Bakara 2/198 ; el-Müzzemmil, 73/20 ; el-Cuma, 62/10 ; el- Kureyş, 106/1-4.

¹⁷² Mustafa Uçar, *Türkiyede ve Dünyada Faizsiz Bankacılık ve Hesap Sistemleri*, İstanbul: Fey Vakfi Yayınları, 1993, s.129.

Müşareke az sayıda sermayelerin yürütemeyeceği büyüklükteki projelerin varlığı durumunda menkul kıymetlendirilebilecek bir finansman şeklidir. Projede; katılımlara göre aktiflerdeki katılım payını gösteren müşareke serifakalı verilir. Bu müşareke sertifikaları devredilebilir. İkincil piyasalarda alınıp satılan ürünler olarak düşünülebilir.¹⁷³

Günümüzde fazla yaygın olarak kullanılmamakla birlikte daha ziyade tarım sektörünün geliştirilmesine katkı sağlayabilecek “müzârâ”, “müsakât” ve “muğarese” modelleri faizsiz finansda önerilen diğer ortaklık modelleri arasında yer almaktadır.

Müzârâ: Bir tarafta arazi diğer tarafta emek (çalışma) olmak üzere ortaklıktan ortaya çıkacak ürünün belli oranlarda paylaşımının şartı ile yapılan emek-toprak ortaklık modelidir¹⁷⁴

Müsâkât: Bahçe bir taraftan, ağaçların bakımı diğer taraftan olmak üzere kurulan bağ- bahçe ortaklığı olarak yapılan ortaklık türüdür¹⁷⁵.

Muğarese: Boş arazileri teslim edilip, ağaç dikme ve dikilen ağaçlara ortak olma şeklinde gerçekleşen ortaklıktır. Emek-ağaç ortaklığı da denir.¹⁷⁶

2-) Faizsiz finans sisteminde ticaret modelleri:

Murâbaha: “Ribh” kelimesinden gelen “ticarete fayda elde etmek, kazanmak, kâr elde etmek” demektir. Maliyet + kâr ticaretini ifade eder. Ticari işlemdeki sözleşmede fiyat ve ödeme tarihi işlemin başlangıcında belirlenmelidir. Ticaret bilgisi az olanların aldatılmasına engel olmayı da kapsar.¹⁷⁷

Kurumsal finansman desteği tabiri de kullanılan murâbahada; finansman talebinde bulunan taraf ihtiyaç duyduğu mal ve malzemeyi finansör tarafından peşin alınıp, kâr ilavesiyle vadeli olarak satış yapma işlemidir. Reel bir iktisadi varlığın transferinin ticaretidir.¹⁷⁸

Selem: Terim olarak “Peşin para ile veresiye mal almak” şeklinde ifade edilmektedir. Selem; vadeli alış-verişin tersidir. Vadeli alış-verişte bedel, selemde ise mal veresiyedir. Selem sözleşmesinde malın miktarının, özelliklerinin, teslim yerinin,

¹⁷³ Bulut, Er, a.g.e., s.62.

¹⁷⁴ Mecelle,md:1431.

¹⁷⁵ Mecelle,md:1441.

¹⁷⁶ Hamdi Döndüren, *Delilleri ile Ticaret ve İktisat İlmihali*. (Müzârâ, Müsâkat, Muğarese Maddeleri), İstanbul: Erkam Yayınları, 2005, ss.441-453.

¹⁷⁷ Hamdi Döndüren, *İslam Hukukuna Göre Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri*, İstanbul: İsav Yayınları, 1983, ss.6-13.

¹⁷⁸ Sabri Orman, *İktisat Tarih ve Toplum*, İstanbul: Küre Yayınları, 3.Baskı, 2010, s.125.

teslim tarihinin sözleşme esnasında kesin olarak tespit edilmesi şarttır. Selem modeli sözleşmelerinde sözleşmenin yapılış amacı nakit para elde etmektir. Söz konusu model daha ziyade tarım sektöründe uygulanır.¹⁷⁹ Bu bakımdan: “Sizden kim selem yaparsa; miktarı ölçeceği, tartısı ve vadesini belirterek yapınız” beyanı da vardır.¹⁸⁰ Özetle faizsiz finansta selem modeli üretimden önce satış işlemidir.

İstisna: Kelime olarak bir şeyin yapılmasını istemek demektir. Terim olarak ise; sipariş üzere yapılan üretim sözleşmesidir. Bu yönü ile istisna modeli üretim ve ticareti desteklemektedir. Faizsiz finans modelinde istisna sözleşmesine iş sözleşmesi de denmektedir.

Günümüzde istisna modelini: ev, inşaat yapımı, fabrika kurulması, yol , köprü, özel bir ürünün finanse edilmesi; tren, vapur ,uçak , tır ,araç ve tanklar, müteahhit, firmalarca sözleşme şartnamesinde ayrıntıları belirtilerek üretimi yaptırılmaktadır.¹⁸¹ Kısaca sipariş akdi olarak bilinir ki siparişe dayalı üretim demektir.

İcâre: Malın mülkiyetini satın alma imkanı olmadığı durumlarda iktisadi faaliyette sıkça başvurulmuş finansman modelidir. Belirli bir menfaati belirli bir bedel karşılığında kiralama. Menkul, gayri menkul ve insan emeğini de kapsar. İçerisinde oturmak için ev kiralama, çalışmak için büro kiralama, üretim yapmak üzere tarla, bahçe kiralama, kullanmak üzere nakliye aracı kiralama birer icâre modeli örnekleridir.¹⁸²

Kira akdinin hukuken geçerli ve sağlam kurulması, anlaşmazlıkları asgari düzeye indirmeyi sağlar. Vakıflardaki icâreteyn işlemi ise; yap, işlet, devret uygulamasıdır.

3-) Faizsiz finans sisteminde diğer finansman modelleri:

Sukuk: Sertifika, vesika, hisse senedi, bono anlamlarına gelen sakk kelimesinin çoğuludur. Terim olarak ise; faizsiz finans prensiplerine göre çıkarılan bonolara sukuk denilmektedir. Sukuk; proje, varlık veya bilanço endeksli olarak da çıkarılabilir. Mal karşılığı sukuk çıkarıldığı gibi emek (kiradaki varlıklar) karşılığında da sukuk çıkarılabilir. Sukuku hem devlet, hem de özel kurumlar çıkarabilir. Sukuk faizsiz finans kurallarına uygun para ve sermaye piyasalarının gelişmesinde de önemli rol

¹⁷⁹ Abdülaziz Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2007, s.145

¹⁸⁰ Müslim, "Müsakat", 128; Buhâri, "Selem", 1,2,7; Ebu Dâvud, "Buyû", 55.

¹⁸¹ Hasip Asutay, *Alım, Satım ve Faiz*, İstanbul: Hacegan Yay., 7. Baskı, 2011, s.53. Bkz.: Döndüren, a.g.e. ss.320-323.

¹⁸² Döndüren, a.g.e., ss.499-511.

oyunarak sukuk çıkaran ülke ve kurumların iktisadi büyüme, nispi finansal büyüklüğü ve zenginleşmesine de katkıda bulunmaktadır. Sukukun, gerektiğinde elden çıkarılıp nakde çevrilmesi yatırımcılar açısından çok önemli bir finansman uygulamasıdır. On dört farklı sukuk modeli de bulunmaktadır. Ayrıca sukuk; yazılı belge, resmi tutanak, istihkak senedi, icare senedi gibi çeşitli resmi veya kıymetli evrak da sukuk olarak adlandırılmaktadır. Hatta Hz. Ömer (r.a.) 634-644 yılları arası İslam tarihinde resmi mühürlü sukuk hazırlayan ilk halife sayılır. Buradan anlaşılıyor ki; İslam'ın doğuşundan 610 sonrası yüzyıl içerisinde iktisadi ve ticari hayatın canlanmasıyla beraber ödemeyi kolaylaştıracak veya borcun bir yerden başka bir yere naklini sağlayacak faizsiz sukuk (bono), süftece (poliçe) gibi finansal araçların yaygınlaştığı görülmektedir. Çehbezlerin (banker) bu uygulamada önemli rolleri olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸³

Tekafül: (Sigorta) Müşterek teminat, karşılıklı kefil olma anlamına gelen tekafül, iş akdi olarak emek-sermaye ortaklığı olan mudarebe ilkelerine dayanır.

Genel tekafül; Kaza, afet ve risklere karşı sigorta türüdür. Türkiye'de Hazine Müsteşarlığınca "Katılım Sigortacılığı" adı altında model uygulamaları da vardır. Riske karşı; evrensel nitelikli bir faizsiz sistemin önlem almaması düşünülemez. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) tarafından Medine Vesikası sözleşmesinde 622-623 yıllarında "Âkile" sistemi ile tazminat ödeme kapsamında ortak riskler üstlenilmiştir.¹⁸⁴

Teverrük: Para bulmak, nakit elde etmek, nakit talep etmek anlamlarına gelmekte olup, terim olarak ise; nakit elde etmek için bir malı vadeli olarak satın alıp teslim aldıktan sonra satıcıdan başkasına daha ucuza satma işlemine denir.¹⁸⁵

Günümüzde ise faizsiz finans kuruluşları tarafından ödeme sıkıntısına düşmüş olan müşterilere destek olmak amacıyla gerçekleştirilen bir faizsiz finansman modelidir. Nakde ihtiyaç duyan müşteri herhangi bir malın kendisine

¹⁸³ Mehmet Erkal "Beytü'l Mal" *DİA*, İstanbul: İSAM, C. 6, 1992, s. 90-94., Bkz.: Abdulaziz Duri, "Divan" *DİA*, İstanbul: İSAM, C. 9, s. 377-381. ; Mehmet Genç,"Esham", *DİA*, İstanbul: İSAM., C.2,1995, ss.376-380, ; İlker Parasız, "Türkiye' de Para ve Sermaye Piyasası Araçları" *Eskişehir: Para ve Banka Dergisi*, Anadolu Üniv. Yay., 2003, s. 85.

¹⁸⁴ Muhammed Hamidullah, İslama Giriş, çev. Kemal Kuşçu, İstanbul: İrfan Yay., 1961, s.201. Bkz.: Mâlik, Muvatta, "Hüsnu'l Huluk" 16. ; el-Mâide, 5/2.

¹⁸⁵ Servet Bayındır, *Teverrükün Tıkhı Tahlili, Fıkıh Açısından Altın İşlemleri*, İstanbul: Ensar Yay.,2012,ss.155-156.

vadeli olarak satılmasını talep eder. Müşteri ise aldığı malı bankanın da yardımıyla nakde çevirip nakit ihtiyacını karşılamış olur.

-Vekalet: Sözlükte muhafaza etmek, korumak anlamlarına gelmekte olup literatürde caiz olan, bilinen bir tasarruf konusunda bir kimsenin kendi yerine vekil kılması şeklinde açıklanmaktadır.¹⁸⁶ Günümüzde ise vekalet, bir çeşit acentelik sözleşmesi olarak kullanılmaktadır.

Murabaha, istisna, icare gibi çeşitli faizsiz finans modellerinin uygulamasını sağlayan vekalet sözleşmesi finansal işlemleri kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte vekaletin kendisi doğrudan bir ticaret ve ortaklık modeli değildir. Bu sebeple faizsiz finans kurumları da bir anlamda yürüttükleri vekillik hizmetlerine karşılık önceden belirlenmiş bir bedel tahsil ederler.¹⁸⁷

-Karz-ı Hasen: Terim olarak faydalanmak, sonra da bedelini geri ödemek üzere bir kimseye bir miktar para yahut ihtiyaç duyduğu malı vermek suretiyle ihtiyacını karşılamaktır. Daha sonra da fazlalık almaksızın geri almakla yardımlaşma sağlanıp faizsiz finansın temel amaçlarına destek sağlamaktır.¹⁸⁸

Günümüzde ise daha ziyade ödünç ve sosyal içerikli kamu kurumlarını da destekleyici kısa vadeli geçici finansman açıklarını karşılamak amacıyla yapılan destek uygulamasıdır. Karz işlemi ; devletin finans kurumlarını, vakıfları ve faizsiz kredileri de kapsar. Kısa süreli bir yardımlaşmadır.¹⁸⁹

Karz işleminde borç veren lehine bir menfaat şart koşulmamalıdır. Taraflar arasında yapılan sözleşmede, geri ödeme verilen borç miktarına eşit olmalıdır. Sosyal kredi olarak da ifade edilen karz-ı hasen; evlenme, hastalık, eğitim ve öğretim ve bazı olağanüstü hallerde verilir. Devlet de, devlet politikası olarak belirlediği sektörlerde kullanılması kaydıyla ihtiyaç sahiplerine faizsiz kredi sağlar. Bu durumun en yaygın örnekleri sektörel olarak tarım ve hayvancılık alanında uygulanmaktadır.¹⁹⁰

Karz-ı hasen metoduyla ihtiyacı olanların kısa vadeli ve küçük meblağlardaki kredi ihtiyaçlarının karşılanması mümkündür. Karşılıklı yardımlaşma amacıyla yapılan

¹⁸⁶ Mecelle, Md.1449.

¹⁸⁷ Bkz.: Döndüren,a.g.e. , ss.550-560.

¹⁸⁸ Osman Eskicioğlu, *İslam ve Ekonomi*, İzmir: Çağlayan Matbaası, 1999, s.118.

¹⁸⁹ H. Yunus Apaydın,"Karz-ı Hasen", *DİA*, İstanbul: İSAM , C. 24, 2001, s.520-525. Bkz.: Bilmen a.g.e. C. 6, s. 94. ; Hammad., a.g.e., s. 198. ; Osman Eskicioğlu, *İslam ve Ekonomi*, İzmir: Çağlayan Matbaası, 1999, s. 118.

¹⁹⁰ İsmail Özsoy, *Türkiye'de Özel Finans Kurumları ve İslam Bankacılığı*, İstanbul: Timaş Yayınları, 1987, s. 130.

bu iktisadi davranış özellikle çek ve senetlerin ödenmesinde, esnaf ve tüccar; zaman zaman kısa süreli, kimi zaman da birkaç saatlik kredilere ihtiyaç duyabilmektedir.

Uzun vadeli ve büyük meblağlı krediler için, kâr-zarar ortaklı mudarebe ve müşareke modelleri uygulanmaktadır. Ayrıca günümüzde borç alıp verme nadir hale gelmiştir. Karz-ı hasen metoduyla borç veren ve borç alanın zarara uğratılmaması ve haksız kazancın önlenmesi amacıyla ödünç para olan karz-ı hasen iade edilirken meydana gelen değer kaybının (enflasyon farkı) telafi edilmesi gerektiği görüşü de ifade edilmektedir.¹⁹¹

Karz akdi, her iki tarafı da bağlayıcı olmadığından, karz sözleşmesinde her iki taraf sözleşmeyi feshetme yetkisine sahiptir. Zira borç veren istediği ve dilediği zaman borcu geri isteyebilir. İktisadi, sosyal düzeni ve güveni sağlamlaştıran karz-ı hasen de, altruist finansal davranışlardandır.

Ariyet: “Gidip-gelmek” ödünç vermek, bir kimseye bedelsiz olarak bir süre kullanmak üzere bir malın geri alınmak üzere verilmesini ifade eder.¹⁹²

Hazreti Peygamber (a.s.) de, Huneyn’de 630’ da birkaç zırhı ödünç aldığı nakledilmektedir.¹⁹³

Ariyetle, malın mülkiyeti değil, menfaatinin bir başkasına temlik söz konusudur. Ödünç verenin dilediğinde malı geri isteme hakkı vardır.

Ariyet akdi iki tarafın uygun irade beyanları olan icap ve kabul ile kurulur. Bu konuda mal sahibinin sükut etmesi ise “kabul” sayılmaz.¹⁹⁴

Akdin temel özelliği ise belli bir süre ile kayıtlı olması, malın tüketiminin değil, kullanımının konu olması ve bedelsiz olmasıdır. Bu yönü ile hibe, kira ve satıştan ayrılır. Ayrıca tarfların akıllı ve mümeyyiz olması, malın teslim edilmesi, malın tüketilmeksizin kullanmaya, faydalanmaya elverişli olması da akdin şartlarındandır.¹⁹⁵

Ariyet alanın, malı kendi mülkü gibi koruması gerekir. Malın zayi olması durumunda ise bedelini ödemesi gerekir. Ayrıca ariyet malının üçüncü kişide zayi olması halinde de malın bedelini ödemesi gerekir.¹⁹⁶

¹⁹¹ Apaydın, a.g.m., C.24, s.520-525.

¹⁹² Bilmen, a.g.e., s. 144, 145, 193. Bkz.: Serahsi a.g.e., C. 11, s. 133. ; Cengiz Koç, Günümüz Türk Hukukuyla Mukayeseli Olarak İslam Hukukunda Ariyet Akdi, Konya: S. Ü. S.B.E, 2007, “s.y.”

¹⁹³ Nesâ’i, Sünen’ül Kübra, C. 3, 410.

¹⁹⁴ Bilmen, a.g.e., C. 4, s.193.

¹⁹⁵ Döndüren a.g.e., s. 542. Bkz.: Bilmen, a.g.e. C.4, ss.194-195.

¹⁹⁶ Mecelle madde 84.

Belirli bir müddete bağlı olarak verilen ariyet, süre bitince; belirli bir iş yapmak için verilen ariyet ise işin bitiminde sona erer. Ariyet alan bu durumda bizzat malı sahibine iade etmesi gerekir.¹⁹⁷

Ariyet akdi; mutlak ve mukayyet olmak üzere ikiye ayrılır:

Mutlak ariyet; malı ödünç alanın bu malı bizzat kendisinin mi, yoksa başkasının mı kullanacağı ve nasıl kullanacağı hususları belirtmeden ariyet olarak almasıdır.

Mukayyet ariyet ise; ödünç verilen malın kullanım süresi ve yararlanma hususunda kayıt konulmuş ariyetlerdir. Bu durumda ariyet alanın kayıt ve şartlara uyması gerekir.¹⁹⁸

Ariyet akdi; ariyet verenin malı geri istemesi, taraflardan birinin vefatı ya da malın kullanım süresinin bitmesi ile sona erer.¹⁹⁹

Faizsiz finansman modellerinin sektörel kullanım alanları Tablo 2’de verilmiştir.

¹⁹⁷ Mecelle madde 826-829.

¹⁹⁸ Bilmen, a.g.e., C. 4, s. 198-199. Bkz.: Döndüren a.g.e., ss. 542-543.

¹⁹⁹ Bilmen, a.g.e., C. 4 s. 201.

Tablo 2: Faizsiz Finansman Modellerinin Sektörel Kullanım Alanları Tablosu

Sektörler	Finansman Sağlama	Faizsiz Finansman modeli
Bireysel Finans Sektörü	Dayanıklı Mallar	Murabaha, Vadeli Satış Faizsiz Finans Modeli
	Araba- Otomobiller	Murabaha, İcare Modeli
	Konut Finansmanı	Murabaha, Azalan Müşareke Faizsiz Finans Modeli
	Kişisel İhtiyaçlar İçin Nakit Temini	Selem Faizsiz Finans Modeli
Ticari Finansman Sektörü	Proje Finansmanı	Müdirebe, Müşareke, Murabaha, İstisna, İcare Faizsiz Finans Modeli
	Çalışma Sermayesi Finansmanı	Faizsiz Finans
	İhracat Finansmanı	Müşareke, Murabaha, Selem, İstisna Faizsiz Finans Modeli
	İthalat Finansmanı	Müşareke, Murabaha Faizsiz Finans Modeli
	Akreditif	Murabaha, Komisyon Faizsiz Finans Modeli
	Teminat Mektubu	Kefalet Hizmet Bedeli
Tarım, Orman, Balıkçılık vb . Sektörler	Üretim ve İlaçlama Faaliyetleri Finansmanı	Murabaha, Selem Faizsiz Finans Modeli
	Borulu Kuyu, Traktör, Tarım Makineleri, Ulaşım Araçları, Balıkçılık ve Teknecilik Finansmanı	Murabaha, Selem, İcare Faizsiz Finans Modeli
	Mandıra ve Kümes Hayvanları Alımı ve Finansmanı	Murabaha, Selem Faizsiz Finans Modeli
	Depolar, Hayvan Barınakları, Çitler vb. Finansmanı	Azalan Müşareke Faizsiz Finans Modeli
	Arazi Geliştirme Finansmanı	Selem, İcare, Faizsiz Finans Modeli
	Bahçeler, Üretim Çiftlikleri, Ormanlar İçin Finansman	Selem, Müsakaat, Faizsiz Finans Modeli

Kaynak: Ayub, 2007: 216.

İzleyen başlıkta finansal piyasaların geleceğini değerlendirelim.

4. FİNANSAL PİYASALARIN GELECEĞİ

Teknoloji alanındaki gelişmelerle birlikte finansal hizmetlerin sunulmasında kullanılan yöntemler de değişiklik göstermeye başlamıştır. İnternetin son yıllarda gösterdiği hızlı yükseliş, e-ticaret, e-iş kavramlarının yanında önemli bir yeniliği ifade eden e-finance kavramının da ortaya çıkmasına da kaynaklık etmiştir.²⁰⁰

XXI. yüzyılın en önemli gelişmelerinden birisi olarak değerlendirilen finansal küreselleşme; bir dizi iktisadi, sosyal, siyasal ve kültürel yeniliklerin de ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Ülkelerin finansal piyasalarını, finansal kurumlarını, finansal araçlarını ve finansal organizasyonlarını bir araya getirerek tasarrufların yatırımlara aktarılmasında fon fazlası olanlarla fon talep edenlerin ortak hareket etmelerine de ortam hazırlamıştır. Böylece finansal faaliyetlerin küreselleşmesi iktisadi faaliyetlerdeki mikro ve makro alanlardaki küresel davranışları da ortaya çıkarmıştır.²⁰¹

İktisadi açıdan bakıldığında küreselleşmenin üç boyutu gözlemlenmektedir. Bunlar; Uluslararası Ticaret, Uluslararası Üretim ve Uluslararası Finansal Akımlarıdır.²⁰²

Bunlardan ticaret alanındaki küreselleşme uluslararası mal ve hizmet akımları işlemleri üzerindeki kısıtlamaları da kaldırmıştır. Ayrıca üretim alanındaki küreselleşmenin en önemli ayağını çok uluslu şirketler oluşturmuştur. Bu durum aynı anda birden fazla ülkede üretim yapan şirketlerin dünya üretimindeki paylarını da oldukça yükseltmiştir.

Finansal küreselleşme ise; gelişmiş ve gelişme sürecinde olan ülkelerin sermaye ve döviz işlemleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırarak ulusal piyasaların dış mali piyasalarla bütünleşmelerini sağlamıştır.²⁰³

Böylece şirketlerin sınır ötesi faaliyetleri yaygınlaşmıştır. Fason imalatları; mal ve hizmet üretiminin uluslararası ülkelere yayılmasını ortaya çıkarmıştır. Pazar ve hammadde sağlayan çok uluslu şirketlerin girişim kabiliyetleri ve finansları da

²⁰⁰ Cem Saatçioğlu, “Yeni ekonomi ve Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkisi”, *Erzurum, A.Ü.İ.İ.B.F.*, (2005), ss. 151-165.

²⁰¹ Aslı Afşar, “Finansal Gelişme ve ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki”, *Bursa, Muhasebe ve Finansman Dergisi*, S. 36, (2007), s. 189.

²⁰² Lale Erdem Karabıyık, *Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Etkileri*, Bursa:Marmara Kitabevi, 2004, s.4.

²⁰³ Zübeyr Turan, “Finansal Piyasalar ve Küreselleşme”, *İstanbul: Mevzuat Dergisi*, (2011), S. 14, s. 162.

küreselleşmeye yönlendirilerek faktöring, leasing, risk sermayesi, swap, forwad, menkulleştirme gibi yeni piyasaların da çeşitlenmesini sağlamıştır. Önceleri sadece mevduat toplayıp kredi veren bankalar bugün neredeyse 250' ye ulaşan perakende ürün sunabilmektedir. Ayrıca uluslararası finans piyasalarına ulaşabilmek borçlanma maliyetlerinin de düşmesine katkı sunmuşlardır. Ancak böylesi hizmetler sunulmakla beraber dünyada finansal piyasalardaki hareketliliğin ancak % 3 ü doğrudan mal ve hizmet üretiminde kullanılırken geri kalan % 97 lik kısım ise spekülasyon amaçları için kullanıldığı tespitler arasındadır.²⁰⁴

Diğer taraftan dünyadaki gelir eşitsizliğinin daha da arttığı, zengin-fakir arasındaki makasın da giderek açıldığı izlenmektedir. Dünya ekonomisinde üretimin payı azalırken, finans sektörünün payının arttığına da işaret edilmektedir. Finansman sistemine sahip olan çok uluslu şirketler aracılığıyla üretim sürecine de egemen olabilmekte, küçük işletmeler ise, rekabete dayanamayıp piyasadan çekilme süreçleri gözlemlenmektedir. Sonuçta giderek finansal piyasalardaki bu tür aksaklıklar küreselleşme ile finansal sistemi de etkilemektedir. Ancak bununla birlikte küresel finans piyasalarda gerekli düzenlemelerle finansal krizleri bertaraf edip hedef davranışları yakalayarak herkesin yararına bir mübadele ortamıyla, ortak piyasa politikaları uygulayarak dünya iktisadi refahına katkı verilebileceği fikirleri de ileri sürülmektedir.

²⁰⁴ Mathew Coleman, Thinking About The World Banks Accordion Geography of Financial Globalization, Political Geography, 2002, ss. 495-524.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATILIM BANKALARI VE FAALİYETLERİ

1. KATILIM BANKALARI

1.1. KATILIM BANKALARI (FAİZSİZ BANKACILIK) KAVRAMI

Aslı faizsiz kurum olan günümüzde ise; “Katılım Bankacılığı” ya da “Faizsiz Bankacılık” diye adlandırılan, ortaklık (kâr-zarar) temelli olarak faizsiz sistemde faaliyet göstermek üzere ortaya konmuş, faizsiz iktisadi modelin prensipleri, iktisadi alanda ilkeler ve yöntemlerle oluşan, mali aracı kurumlardır.¹ Geçmiş ticaret kadar ilk çağlara uzanan bu kurumların ilk ortaya çıkışı maket (mabed) olarak bilinen yapılardır.²

Uluslararası literatürde “Faizsiz Banka” (Interest-Free Bank), “Kâr-Zarar Ortaklığı Bankacılığı (Profit-Loss Sharing Bank) ya da “Katılım Bankası” (Participation Bank) şeklinde isimlerin verilebildiği görülmektedir. Ancak dünyada genel olarak “İslâmi Banka” (Islamic Bank) olarak adlandırılmaktadır. Ülkemizde ise “Özel Finans Kurumları” olarak faaliyete başlayan söz konusu kurumlar 2005 yılında “Katılım Bankaları” ismiyle faizsiz finansın temel yapı taşı olarak mal ve hizmet sunmaya devam etmektedirler.

Bu kurumlar daha çok faizsiz düşünceyle hareket eden, tarım-sanayi ve ticaret gibi faaliyetlerini geliştirmek ve desteklemek amacıyla kurulan yapılar olduğu değerlendirilmektedir.³

Bu yapılar çiftçilere harman zamanı gerekli tohum ve teçhizatları ödünç verirler ve hasat zamanı gelince de anlaşılan miktarda ürünü karşılığında geri alırlardı.

¹ Servet Bayındır, İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık, İstanbul: Rabet Yayınları, 2005, s.26. Bkz.: Abdül Aziz Bayındır, *Ticaret ve Faiz (Ortaklık ve Kredi Sistemi)*, İstanbul: Süleyman Evi Vakfı Yayınları, 2007, ss. 15-21. ; Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2012, ss.436-477. ; Sabri Orman, *Kur'an ve İktisat, Kur'an ve Tefsir Araştırmaları II*, İstanbul, s. 245-248. ; Hüseyin Tunç, *Katılım Bankacılığı*, İstanbul: Nesil Yayınları, 2010, s.73.

² Aktaran İlker Parasız, *Modern Bankacılık Teori ve Uygulaması*, İstanbul: Banksis Yayınları, 2000, s.5. Bkz.: Tezer Öcal, Ömer Faruk Çolak, *Para-Banka*, Ankara: İmge Kitapevi, 1998, s.12.

³ Servet Bayındır, a.g.e., s.26.

Yapılan kazılarda çıkan belgelerde tediye (ödeme), teslim emirlerinin ve mal belgelerinin talimatının varlığını kanıtlamıştır.⁴

Birikimlerini ortaklık esasına göre değerlendirilebilmesi için, günümüz faizsiz bankalarının işlemlerini dönemin şartlarına göre yerine getiren çok sayıda mali kurumun mevcut olduğu görülür. Bu kurumların başında diğer görevleri yanında kişilere ticari kredi vermek, para havale etmek, çek ve senetleri nakde çevirmek gibi bugünkü faizsiz bankaların sağladığı bazı hizmetleri sunan bir çeşit merkez bankası gibi faaliyet gösteren” Beytü’l- Mal”⁵, faizsiz kurumlardandır.⁶

Varlıkları Babillerden beri bilinen sarraflar; mevduat kabul edip karşılığında senet vererek esnaf ve tüccarların ödemelerini çek ile yapabiliyorlardı. Çek ve poliçe keşidesine aracılık ederek, devlet gelirlerini toplama işlerini (iltizam) yürütebiliyorlardı. Tedavüldeki paraları da birbiriyle değiştirerek, sermayesi olup da işletme imkânı olmayanların sermayelerini işletmek gibi günümüz iktisadi ve finansal görevlerini üstlenebiliyorlardı.⁷

Ayrıca Orta Doğuda bilinen, bir çeşit bankacılık yapan Çehbezler (Banker) başlangıçta haraç (vergi) kâtibi gibi kamu maliyesiyle ilgili işlerle uğraşıyorlardı. Abbasiler devrinde 750-1258’ lerde Mukataa iltizamlarını (vergilerin toplanması) üzerine alan İslam’ın ilk yüzyıllarında para naklini ve tedavülünü kolaylaştıran süftece (poliçe), çek(sakk), havale senetleri gibi günümüzdeki finansal aracılık görevlerini de Çehbezler (bankerler) yapıyorlardı.⁸ Hatta Medine merkezli Basra, Kufe, İskenderiye’ de şubeleri bulunan, dünyada iken de cennetle müjdelenen Zübeyr b. Avvam bunların örneklerindedir.⁹ İslam’ın doğuşuyla birlikte, iktisadi ve ticari hayatın canlanmasıyla ödemeyi kolaylaştıran, alacak veya borcun bir yerden başka bir

⁴ Aktaran İlker Parasız, Para, *Banka ve Finansal Piyasalar*, Bursa: Ezgi Kitapevi, 1997, s.91.

⁵ Muhammad Abdul Mannan, İslam Ekonomisi, Teori ve Pratik, çev. Bahri Zengin, Tefvik Ömeroğlu, 3.b. İstanbul: Fikir Yayınları, 1980, ss. 334-336. Beytülmal, ”Devlet Hazinesi” demektir. 3 tiptir. 1.- Beytülmal el-Has: Halifenin (Devlet Başkanı) Özel Hazinesidir. 2.- Beytülmal: Merkez Bankası gibi Devlet’in gelir ve giderlerini zaman ve mekan bakımından dengeleyen kurumdur. 3.- Beytülmal –el Müslimin: Kamu Hazinesidir. Zekat, Ganimet, Haraç ve Cizye gibi gelirler emin olarak saklanır. Askerî amaçlı harcamalar, belirli prensipler çerçevesinde 8 grup yere yardım sağlamak ve çok amaçlı olarak kullanılır.

⁶ Mehmet Erkal, “Beytü’l- Mal”, *DİA*, İstanbul: İSAM, C.6., ss.90-94. Bkz.: Servet Bayındır, a.g.e., ss.32-33, ; Abdül Aziz Duri, “Divan”, *DİA*, İstanbul: İSAM, C.9., ss.377-381. ; Abdül Aziz Duri, *Tarihu’l İktisadi, Fi’l Kavvir-Râbi el-Hicri*, Beyrut: 1974, ss.173-179.

⁷ Duri, a.g.e., ss.164-171.

⁸ Celal Yeniçeri, “Çehbez”, *DİA*, İstanbul: İSAM, C.7.1993, s.222-223. Bkz.: Cengiz Kallek, *Asrı Saadette Yönetim Piyasa İlişkisi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1993, ss.117-122, 123-134.

⁹ Muhammed Emin Yıdırım, *Zübeyr b. Avvam*, İstanbul: Siyer Yayınları, 2014, s.13-132. Bkz.: Servet Bayındır, a.g.e., s.34.

yere naklini sağlayan, sakk ve süftece gibi dönemin finansal araçlarının yaygınlık kazanmasında Çehbezlerin bunda önemli roller oynadıkları anlaşılmaktadır.

Orta Doğu (Afrika) kıtalarında; tarihi süreçte semavi olan Müslümanlık, Hristiyanlık, Yahudilik dinleri insanların iktisadi, sosyal ve kültürel hayatları üzerinde önemli ölçüde etkili olmuştur. Bu bölgelerde ortaya çıkan müesseselerden birisi de mali aracılık sistemidir. Söz konusu üç semavi dinin temel kitaplarında faiz yasaklanmıştır. Bu yasak tutum mali aracı kurumların kuruluş ve işleyişinde de etkili olmuştur. Bir kısım mali aracı kurum tasarruf sahipleri ile müteşebbisleri faiz esaslı uygulanan kredi sistemi (günümüz modern faizli bankalar) ile işlem yapmışlar, diğer bir kısım mali aracı kurumlar ise; faizsiz ticari ortaklık çerçevesinde bir araya gelen ortaklık (kâr-zarar) sistemi (günümüzde uygulanan şekli ise faizsiz kurumlardır). Bu durum ve tespitlere göre, faizsiz kurum düşüncesinin tarihi ile ortaklık sistemin tarihi arasında bir benzerlik görülmektedir.¹⁰

Tasarrufların ortaklık sistemiyle değerlendirildiği bölgelerden birisi de Arab yarımadası ve Ortadoğudur. Geçimlerini genelde ticarete dayalı sürdüren Kureyşliler; ticaret için sefere çıkamayanların birikimlerini emek-sermaye ortaklığı çerçevesinde mudarebe (kâr-zarar) modeli ile değerlendirdikleri, Hz. Peygamber (a.s) ise bunu onayladığı görülmektedir.¹¹

İslam tarihinde ise; sermaye sahipleri birikimlerini daha çok mudarebe, müşareke finansal modelleri ile ortaklık esasına göre değerlendirmeyi tercih etmişlerdir ki; Beytü'l-Mal, Müdarebe, Müşareke, Sarraflar, Para Vakıfları bu kurumların başında gelmektedir.¹²

İslam iktisadı normlarında faiz kesinlikle yasaklandığından faizin olmadığı bir sistem ve uygulama sahası düşünmek zorunluluğu doğmuştur. Faizli sistemin alternatifi ise; müdarebe, müşarake gibi ortaklık (kâr-zarar) esasına dayalı bir faizsiz finans sistemi kurumlarıdır. Bu sebeple faizsiz sistemin modelini de İslam'ın genel kaynakları çerçevesinde çizilen faizsiz iktisat modelleri ve faizsiz finans yöntemleri ilgili normlarla ortaya konmaktadır. el-Bakara, 2/282' de tüm akidlerin (sözleşmelerin) yazılması emredilmekle birlikte, Hz. Peygamber (a.s) da finansal aracı modeli olarak

¹⁰ Abdülaziz Bayındır, *Ticaret ve Faiz (Ortaklık Sistemi ve Kredi Sistemi)*, İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2007, ss. 15-21. Bkz.: Sabri Orman, "Kur'an ve İktisat", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları II*, İstanbul: İsav Yayınları, 2001, ss. 245-258.

¹¹ İbn Hazm, *El-Muhallâ bi'l Âsâr*, nşr. Abdul Gaffar Süleyman, Beyrut: el-Mektebetu't Ticari li't-Tibâa ve'n Neşr ve't- Tevzî, 1998, s.96.

¹² Servet Bayındır, a.g.e., ss.36-39.

uyguladığı mudarebe (kâr-zarar) ve müşareke gibi akitlerin (sözleşmelerin) yazılması, kayıt altına alınması da bu emir kapsamındadır. el- Müzemmil, 73/20’de de faizsiz finansla ilgili düzenlemeler emredilmektedir.¹³

İslam’ın öngördüğü şirket yapısı ve statüsü; araya banka kredileri ve devlet kredilerine girmeksizin toplumun tasarruflarını doğrudan yatırımlara sevk edebilecek yöntemleridir. Özellikle müdarebe (emek-sermaye) gibi yöntemler, İslam toplumunun iktisadi ve finansal yapısında güçlerini birleştirip, iktisadi ve sosyal refahı tabana yaymanın aracı olarak değerlendirmelidir, tespitleri dile getirilmektedir.¹⁴

Daha önce de değinildiği gibi faizsiz finans sistemi kurumunun alt yapısı olan; müdarebe ve müşareke modelleri Hanefî hukukçular tarafından 8.y.y’da uygulamaya konulmuştur.¹⁵

Hz. Peygamber (a.s) zamanında 7. asır ve devamında ise; iktisadi ve ticari işlem yapan tüccarlar (işadamı) faizsiz finans modeli mudarebe ve müşareke yöntemleri ile ithalat ve ihracat faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bu uygulamalar da İslam’ın ticarete ve tüccara bakışını özetlemektedir.¹⁶

Yukarıda kısaca izaha çalışıldığı gibi faizsiz finans modeli müdarebe ve müşareke ortaklıklarının hedefi; tasarruf sahipleri ile, yatırımcılar arasındaki bağlantıyı kurarak, toplumun büyük bir bölümünü müteşebbis yapmaktır. Böylece insanları iktisadi, ticari faaliyetlerde üretken olmaya özendirir. Toplumsal servetin daha dengeli olarak tabana yayılmasını sağlamaktır. Finansal faaliyetlerdeki devasa fonların

¹³ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul: Azim Dağıtım, C. 2., “akid”, ss. 258-267., “faiz”, ss. 236-256. Bkz.: el-Müzemmil 73/20, el-Bakara 2/282, el-Maide 5/12, el-Hadid 57/11, et-Teğabün 64/17, ; Ömer Nasuh Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, C. 7., m.d. 212, 1970, s. 104-105. ; Hayrettin Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2012, s.39. ; Osman Eskicioğlu, *İslamda Bankacılık Sistemi*, <http://www.enfal.de/0e.73htm>, (06.01.2016). Bu bağlamda Ömer Nasuhi Bilmenin, *Hukuk-ı İslamiyye ve İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu* isimli eserinin 7. Cildi 253 madde ile tamamı; yukarıda zikredilen faizsiz finansal modelli ortaklıkları izaha çalışan şirketlere ayrılmıştır.

¹⁴ Hamdi Döndüren, Faiz Yasağı ve Finansman Sağlama Yöntemleri, Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri, İstanbul: İsav Yayınları, 2011, ss. 223-224. Bkz.: İslam Alûsi “Şirketler”, *DİA*, İstanbul: İSAM, C. 30., 2000, s. 357. ; Osman Akyüz, “Faizsiz Finans Kurumlarına Neden İhtiyaç Var?”, *Ankara: Bereket Albaraka Türk Yayınları*, Şubat, 2005. S. 2.

¹⁵ Murat Çizakça, *İslam Dünyasında ve Batıda İş Ortaklıkları Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999, ss. 10-49. Bkz.: Zahir Bacanlı, *Dünyada Yeni Trend Faizsiz Bankacılık*, <http://www.cihandergi.com/detay.php?id=134.did>. (17.12.2015) ; Ö. Lütfi Barkan, *İktisat Tarihi II*, İstanbul: İstanbul Üniv.Yayınları, 1957, s. 38-40, 59. ; Halil Salihlioğlu, *İktisat Tarihi*, İstanbul: İst. Ün. Yay., 1989, ss. 58-71.

¹⁶ Cengiz Kallek, *Sosyal Servet*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2015, ss. 176-215. Bkz.: M. Emin Yıldırım, *Asrı Saadette Ticaret ve Tüccar Sahabeler*, İstanbul: Siyer Yayınları, 2014, ss.107-177. ; Ali Sayar, *Zengin Sahabeler*, İstanbul: Nesil Yayınları, 2013, ss.77-338.

kullanımını belirli ellere küçük bir azınlığın insafiyetine bırakmamaktır. Faizsiz finans kurumunun temel felsefesi de faizsiz iktisadi modelde olduğu gibi insana öncelik tanımaktır. İnsanlığın birikimlerini ve kazanımlarını toplumun iktisadi ve sosyal huzurunun sağlanması için nimet-külfet dengeli paylaşımı hedeflemektedir.

1.2. FAİZSİZ BANKALARIN GELİŞİMİ

Katılım bankacılığı; “Faizsiz bankacılık” (interest-free banking) diye adlandırılan “ortaklık” (kâr-zarar) temelli olarak faizsiz sistemle; iktisadi, ticari, finansal faaliyet gösteren mali aracı kurumlardır.

Faizsiz bankacılığın geçmişi ise; ilk çağlara kadar uzandığı izlenmektedir. Mezopotamya bölgesinde “Doğal âfetler sebebiyle mahsül alınamayan yıllarda faiz talep edilemeyeceği” hükmünün geçerli olması faizsiz iktisadi düşünce varlığının kanıtlarındandır. Söz konusu bölge; dünya finansal kurumlar literatürüne de farklı yeni kurumlar ve kavramlar katan bir bölgedir. Bunlardan birisi de mali aracılık sistemidir. Sözü edilen bölgede hüküm süren üç dinin temel kitabında da faiz yasaklanmıştır. Bu yasak hüküm ve yaklaşım, mali aracı kurumların; kuruluş, işleyiş felsefeleri üzerinde de yönlendirici etkisi olmuştur. Bu sebeple mali aracı kurumlar; sermayeyi, işletirken faize yer verip vermemeleri noktasından hareketle farklılık göstermişlerdir. Bunlardan birisi faiz esaslı “kredi sistemi” ki; günümüzde mevduat bankalarınınca uygulanmaktadır. Diğer bir kısım mali aracı kurumlar da, tasarruf sahipleri ile müteşebbisleri kâr-zarar esaslı “ortaklıklar” çerçevesinde bir araya getirdikleri görülmektedir ki, günümüzde faizsiz bankalarca devam ettirilmektedir. Yapılan tespitlerde dünyada 80 ülkede faizsiz modellerle, faizsiz bankacılık “Mudarebe” (emek-sermaye) yöntemi ve kâr-zarar ortaklığıyla faaliyetlerini yürütmektedirler.¹⁷

1.2.1. Faizsiz Bankaların Dünya’daki Gelişimi

İlk çağ ekonomisi para öncesi ekonomidir. Kaynaklarda, daha ziyade tarım sektöründe faaliyet gösteren insanların, takas sistemini kullanarak iktisadi ve ticari faaliyetlerini devam ettirdikleri aktarılmaktadır.¹⁸

¹⁷ Servet Bayındır, *İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*, İstanbul: Rağbet Yay., 2005, s.26 .; Bkz.: Osman Şekerci, *İslam Şirketler Hukuku*, İstanbul: 1981, s.39.

¹⁸ Aktaran Fazıl Yozgat, *Faizsiz Ekonomi*, Ankara: Araştırma Yayınları, 2010, s.84.

Araştırmalarda tarım faaliyetlerinin yürütüldüğü toplumlarda talep edenlere; tohum, tahıl gibi tarımsal ürünleri borç verildiği değerlendirilmektedir.¹⁹

Yapılan çalışmalarda faizsiz yatırımın ilk örnekleri sayılabilecek ticaretle uğraşanlar için faizsiz kredi verildiğini de ortaya çıkarmıştır.²⁰

Orta çağda 375- 1453 yıllarında İslam coğrafyasasının genişlemesi, iktisadi, ticari ve finansal hayatla birlikte, banka görevi üstlenen mali aracı kurumların da gelişmesine sebep olmuştur. İslam'ın gelmesinden sonra bu ve benzeri iktisadi ve finansal hizmetler Beytü'l-Mal (Hazine), sarraflar, çehbezler (bankerler), yardım sandıkları, para vakıfları ile mudarabe (emek-sermaye), müşareke (şirketler), müzârâ (toprak-emek), müsâkâd (bahçe-emek) gibi ortaklık kurumları tarafından yerine getirilmiştir.²¹

Beytü'l-Mal; 622-661 yıllarında müslümanların hak sahibi olduğu, bütün harcamaların ödendiği, bütün tahsilatların yapıldığı bir kurumdur. Mal, para, arazi, Beytü'l-Mal hukukundandır. Bütün kamu harcamaları da hazinenin yükümlülüğündedir.²²

Emeviler 661-750 döneminde gelişen ticaret, finans sistemini de geliştirmiştir. Bu dönemde Beytü'l- Mal; ihtiyat fonları bulunduruyor; bununla takas işlemlerini yürütüyor, aynı zamanda para emisyonunu düzenliyor, hatta üreticilere faizsiz kredi de veriyordu. Bu dönemde Beytü'l- Mal; bir bakıma merkez bankası görevlerini de yerine getirmiş oluyordu.²³

Yine Emeviler döneminde çehbezler ile esnaf ve tüccarın ihtiyacını karşılayan sarraflar da vardı, mevduat kabul ediyorlar, bunun karşılığında senet veriyorlar, çek ve poliçe keşidesine aracılık ediyorlardı. Hz. Ömer devrinde de 634- 644 arası varlığı bilinen çek keşidesi ve uygulamasını daha çok çehbezlerin yürüttükleri bu ve benzeri uygulamalar İslam ülkelerindeki para ekonomisini geliştirdiği değerlendirilmeleri yapılmaktadır.²⁴

Hatta finansal araç olan kredi uygulamaları, çek kavramı, aynı isimle Avrupa'da varlığını sürdürmüştür. Ancak İslam ülkelerinde 7.y.y' dan itibaren

¹⁹ İrfan Aykent, *Planlı Kalkınma Döneminde Türk Bankacılığı*, Ankara: Ege Matbaası, 1970, s.18.

²⁰ Aktaran Ahmet Tabakoğlu, "İslam Dünyasında Para ve Bankacılık Tecrübesi, Türkiye Özel Finans Kurumları Teori ve Uygulaması-Sempozyumu", *İstanbul: Albaraka Türk Yayınları*, 2008, s.149.

²¹ Servet Bayındır, *İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005, s.32.

²² Bkz. Takıyyüddin En-Nebhani, *İslam Ekonomi Nizamı*, İstanbul: Taha Yayınları, 1999.

²³ Cengiz Kallek, *Asr-ı Saadette Yönetim Piyasa İlişkisi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1997, ss.76-96.

²⁴ Abdul Aziz Duri, *Tarihü'l El- İktisadi Fi'l Kevni'r-Râbi*, Beyrut: 1974, ss.164-179.

varlıkları bilinen bir finansal arac olan çek ve poliçe; 4 asır sonra Avrupa'ya geçtiği değerlendirilmeleri de dile getirilmektedir.²⁵

Abbasiler devrinde ise 750-1258' lerde yapılan fetihlerle dünya ticaretinin etkinliğini Müslümanların eline geçmesini sağlamıştı. Hatta Emeviler' de kara ticareti hakimken, Abbasiler devrinde ise; deniz ticareti ön plana geçmiştir. Asya ve Avrupa'da yapılan kazılarda İslam paralarının hakimiyetinin ve ticaretinin ne kadar geniş sahalara yayıldığını göstermektedir.²⁶

Hatta 9.y.y. sonuna doğru Beytü'l- Mal (devlet hazinesi) idaresinde bulunan şahbazlar (bankerler) ki o dönemde "Divanü'l Şahbaz" kurumuyularda bir araya gelmişlerdir. Bu divana üye olanlar; yetkili bir banka gibi bölgesinde kendisine tahsis edilen devlet gelirlerini toplar, yetkililere de rapor ederlerdi. Genellikle tacir olan şahbazlar devlet hazinesi boşaldığı zaman faizsiz borç da verirlerdi. Şahbaz bankerler tüccar olduklarından mudarebe (kâr-zarar) yöntemi ile para toplamışlar, yatırım yapmışlar, yeri gelince de devlete faizsiz borç vermişlerdir.²⁷ Hatta Bağdat ve Şam bölgeleri cari hesaplarla mevduat ve çek kullanımını çok iyi biliyorlardı. Nakit para sahipleri ile para değiş tokuşu yapan bankerler, şehirler arası uygulama da yapıyorlardı.²⁸

Yukarıda ifade edildiği üzere Babil'deki banka mabedlerinde faizsiz yatırımların ilk örneklerine yer verildiği tespitler arasındaydı. Daha sonraki dönemlerde yapılan araştırmalarda faizsiz kredi verildiği de izlenmektedir.²⁹ Ortaklık türleri daha sonra "commenda" adı ile Avrupaya geçmiş, bir tarafta sermaye olarak mal, nakit veya gemi ortaya koyan bir şahısla bunları işleten bir müteşebbis arasında kurulan ortaklık modeli ile uygulama devam etmiştir.³⁰ Tarihi kaynaklarda; 1118 yılında Hristiyanların mal ve canlarını korumak için kurdukları "Templiler" deki en önemli gelişme çift taraflı kayıt mekanizması olmuştur. Hatta ticari ve finansal

²⁵ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul: 3. Baskı, Dergâh Yay., 1980, s.372. Bkz.: Rodinson Maxime, *İslamiyet ve Kapitalizm* çev. Orhan Suda, İstanbul: 1969, s.72.

²⁶ Halil Salihlioğlu, *İktisat Tarihi*, İstanbul: 1989, Nadir Kitapevi,s.58-71. Bkz.: Carlo Cipollo, *Zaman Makinesi*, çev. T. Altınova, 2002, ss. 7-12.

²⁷ S. M. Yusuf, *Economic Justice in İslam*, Lahore: 1971, ss.82-89.

²⁸ Monzer Kahf, "İslami Bankacılık ve Kalkınma", çev. Mustafa Acar, *İstanbul: İslamı Araştırma Dergisi*, C. 16., Sayı 4, s. 457-562.

²⁹ Fethi Gedikli, *Osmanlı Seriyeye Sicillerinde Müdarebe Ortaklığı, Galata Örneği*, İstanbul: Mar. Üni. S.B.E. Yayınları, 1996, s.14. Bkz.: Selim Tarhan, *Tarihde Bankacılık*, Ankara: Maliye ve Güm. Bak., Ar. Pl. Koord. Kur. Yayınları, 1986, ss.7-8.

³⁰ Osman Şekerci, *İslam Şirketleri Hukuku, Emek Sermaye Şirketi*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1981, s.39.

faaliyetlerde çift taraflı kayıda geçilmesiyle her ülke kendi para birimleriyle kayıtlarını tutmaya başladıkları da tesbit edilmektedir.³¹

Daha sonraları Osmanlı uygulamalarında ise; para vakıfları vardır. Bu kurumlar bugünkü gibi para alım satımı ile uğraşmıyorlardı. Ortaklık sistemi ile vakfın kuruluş esası ile bir malı, ferdi mülkiyet sahasından çıkararak, toplumun faydasına sunuyorlardı.³² Vakfın işleyişi ise; mudarebe (kâr-zarar) yöntemi ile işletilerek geliri de vakfın gayesi doğrultusunda harcanır.³³ Vakıflar; ellerinde atıl para bulunduranlar, birikimlerini mudarebe denilen emek sermaye ortaklığı çerçevesinde tüccarlara vererek finansal faaliyetlerini yürüttükleri izlenmektedir.³⁴

Yakın dönemlerde ise; 1963 yılında Mısır'da Ahmet en-Neccar tarafından ilk faizsiz banka örneği, 1975' de ise Cidde'de 29 İslam ülkesinin katılımlarıyla “ İslam kalkınma bankası” adıyla ilk faizsiz banka uygulamaları tarihi sayfalarda yerini almıştır.³⁵

İlk çağ, orta çağ, yeni çağ ve yakın çağ olmak üzere faizsiz bankalarının Dünya'daki tarihsel gelişimi Tablo 3' te özetlenmiştir.

Tablo 3 : Faizsiz Bankaların Dünya'daki Tarihsel Gelişim Tablosu

İLK ÇAĞ (MÖ. 3000 - M.S. 375)	<p>-Babil ekonomisi ilk çağ ekonomisidir. Para öncesi ekonomidir</p> <p>-Faizsiz bankacılık olarak nitelendirilebilecek ilk uygulama örnekleri , MÖ. 21. ve 22. Asırlarda Babil'de (Mezopotamya) ilahi metinlerden esinlenerek, hazırlandığı düşünülen, yaklaşık 12 asır yürürlükte kalan, 282 maddelik Hammurrabi Kanunları'nın 100-107. Bölümleri ikraz işlemlerinin nasıl düzenleneceğine dair ifadeler taşırken özellikle faizsiz yatırımın ilk örnekleri de bu dönemde ortaya çıkmıştır. Hammurrabi Kanunlarında “ doğal afetler sebebiyle ürün alınamayan yıllar için, faiz alınamayacağının ” hükme bağlanması düzenlemeyle ilk bankalar tapınaklar, ilk bankacılar da din adamları olmuştur. (S. Bayındır, 2005: 26)</p> <p>-Babil'de tahıl, tarım araçları, kıymetli madenler gibi değerli malların tapınak gibi güvenli yerlerde depolanmasıyla bankacılık doğduğu değerlendirilmektedir. Babil'deki banka mabetlerinde ticaretle uğraşanlar için faizsiz kredi verildiği ortaya çıkmıştır. (A. Tabakoğlu, 2008: 149)</p> <p>-Roma İmparatorluğunda Tiber; gayri menkul ipoteği karşılığında halka, faizsiz kredi açmak üzere ortaklık çerçevesinde ilk teşkilatlı kurumu ortaya koymuştur.(Ulutan,</p>
--------------------------------------	---

³¹ Cihangir Akın, *Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma*, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1986, s.111. Bkz.: Doupin Meunier, *Bankacılık Tarihi* , çev. Aykut Akıncılar, İstanbul: Akenen Yay., 1969, s.45.

³² Ali Himmet Berki, *Vakfa Dair Yazılan Eserle Vakfiye ve Benzerleri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tâbirler*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı, 1966, s.54.

³³ Kadıhan Haşim b. Mensur el-Özcendi, “Fetvalar”, Beyrut: Dârul-Kutûbi'l-İlmiyye, 2009, C.2. s.207.

³⁴ Mustafa Akdağ, *Türkiyenin İctimâi ve İktisadi Tarihi*, İstanbul: Cem Yayınevi,C.2., 1974, s.207.

³⁵ Ali Polat, *Katılım Bankacılığı*, İstanbul:T.K.B.B.Yay., Erkam Mat., 2009, s.83.

	<p>1978, 25) -M.Ö. 1000' li yıllarda Mısır'da faizsiz yatırımın ilk örnekleri görülmektedir.(Döndüren, 1984, 66-67.)</p>
ORTA ÇAĞ (375 - 1453)	<p>-Günümüz faizsiz bankacılık uygulamalarının temellerini ve alt yapısını oluşturan emek-sermaye ortaklığı olan Müdarebe ve Müşareke modellerinin hukuki alt yapısı 8. Asırda önemli uygulama alanı bulmuş olan Hanefi hukukçular tarafından tamamlanmıştır. 3 Asır sonra da 11- 13. Asırlardaki Venedikli tüccarlar vasıtasıyla, İslam coğrafyasından Avrupa'ya "Commenda" adıyla taşınmıştır. İtalyanlar-İspanyollar uygulamışlardır. İtalyanlar bundan hareketle modern bankacılığın temellerini atmışlardır. (M. Çizakça, 1999: 10-49, A.Ceylan, 2003: 150, Parasız, 2005: 5, Öçal, 1998: 12, Akın, 1986: 110) Söz konusu ortaklık modeli Yahudi ve Roma hukukunda "İsga" adı ile anılırken, Avrupa'da "Commenda, Sociates" adıyla ortaklık uygulamaları olmuştur. Orta Doğu'da da bu ortaklık "Müdarebe" modeli ile uygulanmıştır. -Toprağa bağlılık ve esnaflık (Ülgener, 1951: 14-108) -13.y.y.' da bankerlik, sarraflık, finansal faaliyetler, Selçuklular döneminde faizsiz finans hizmeti fütüvvet ve ahi teşkilatının etkisi ile yürütülmüştür. (Turan, 1980: 372-383, Togan, 1946: 309-310)</p>
YENİ ÇAĞ (1453 -1789)	<p>-Beyt-ül - Mal (Devlet Hazinesi), sarraflar, çehebzel (bankerler) , yardım sandıkları, para vakıfları Müdarebe (kâr-zarar ortaklığı), Müşareke (Sermaye ortaklığı), Müzaraa (toprak ve tarım ortaklığı), Müsakaat (bahçe –emek) ortaklığı gibi iktisadi, finansal hizmetler bu nevi ortaklık kurumlarıyla yerine getirilmeye çalışılmıştır. (S.Bayındır, 2005: 32. Mecelle : 1425-1435) -XVI. ve XVII. yy. belgelerinde sermayeci adıyla anılan zümreler, yerli esnafa para dağıtıp; selem (para peşin, mal veresiye) modeliyle finansal hizmet sunmuşlardır (Ülgener, 1951: 144-145)</p>
YAKIN ÇAĞ (1789 -)	<p>-İslam ülkelerinin konvansiyonel bankacılık ile ilk tanışmaları 1856-1863 de İngiliz-Fransa sermayeli Bank-i Osman-i Şahane adıyla kurulan kurulan Osmanlı bankası olmuştur. -1900' lerin ortasında Mısır'da devlet eliyle halkın tasarruflarını toplayıp, yatırma dönüştürmek amacıyla kurulan; para, tasarruf sandıkları. -1940 da Malezya'da kurulan faizsiz tasarruf sandıkları (Bayındır, 2005) -1950 -1955 Pakistan'lı Mahmut Üzeyr fikir planında faizsiz bankacılık konusunda ilk araştırmayı ortaya koymuştur. (A. Başgümüş, 1997: 31) -1950'de Faizsiz finansla dair ilk tartışmalar başlamış. İlk Faizsiz bankacılık da ortaya çıkmıştır. -1960'larda ilk faizsiz banka Mısır'da, ilk yatırım kuruluşu Malezya' da görülmüştür. -1970'lerde faizsiz bankacılık uluslararası alanında kabul görmeye başlamıştır. -1980 – 2000 arasında faizsiz finans aracı kuruluş denetimi mekanizmaları gibi finansal kuruluşlar oluşmuştur. -1987 Amerika'da 32 eyaletteki faiz finans kurumları başlamıştır. (Khan and Baharetti, 2008: 722, Çürük, 2013: 117) -1982-2004 arası Avrupa da faizsiz finans kurumları kurulmuştur. (İsviçre, Almanya, Hollanda, Lüksemburg, Danimarka, Avusturalya vd.)</p>

	-1984 Türkiye’de faizsiz finans Albaraka Türk, 1988 Kuveyt Türk, 1991 de Anadolu Türkiye Finans, 1995 İhlas Finans, 1996 Bank Asya, 2015 Ziraat Katılım, 2016 Vakıf Katılım kurulmuştur. (M.Canbaz, 2012)
--	---

Kaynak : T.K.B.B, 2015. ;Çürük,2013:78-91.

1.2.2. Faizsiz Bankaların Türkiye’deki Gelişimi

Faizsiz finansal kurumların en önemli özelliği faizsiz finansal aracılık faaliyetinde bulunmalarıdır. Bu bakımdan faizsiz finansal ürün ve hizmet sunma fikri oldukça uzun bir geçmişe sahiptir.³⁶

1975 Yılında kurulan İslam kalkınma bankasının kurucu üyeleri arasında yer alan Türkiye Cumhuriyeti 1984 yılında sermaye payını arttırmış dolayısı ile kuruluşun en büyük ortaklarından biri haline gelmiştir. Bu olumlu gelişmeden sonra İslam kalkınma bankasının yönetim kurulunda daimi üye bulundurma hakkını elde etmiştir. Böylelikle de İslam ülkeleri arası iktisadi ticari ve finansal faaliyetlerde söz sahibi olur duruma gelmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde ise ; ilk olarak 11 Kasım 1975 tarihinde çıkarılan 13 sayılı K.H.K. ile kurulan “Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası A.Ş.” ile kar-zarar ortaklığına dayanan yatırım faaliyetleri faizsiz kredi sağlamağa başladı .³⁷

Sosyal sebepler, dini sebepler ve kar paylaşımı gibi düşüncelerle Türkiye’de hatta tüm Dünya’ da kar-zarar ortaklığı kurumlarına ihtiyaç duyulur oldu.³⁸

Türkiye’de özel finans kurumları 1985 yılında Al Baraka Türk finans kurumu A.Ş. , 1989 yılında Kuveyt Türk finans kurumu A.Ş. , 1991 yılında Türkiye finans kurumu A.Ş. , 1996 yılında Asya finans kurumu A.Ş. kuruluşları gerçekleşmiş oldu. Ancak 1985 yılında özel finans kurumları adı altında faaliyete geçen bu kurumların isimleri 19 Ekim 2005 tarihinde 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile ”Özel Finans Kurumu” ismi “ Katılım bankası” olarak değiştirilmiştir.Bankacılık Kanunu’ na göre katılım bankası şöyle tanımlanmıştır.”Katılım Bankaları özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullanırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren

³⁶ Nazım Ekren,”Değişen Çevre Koşulları ve Özel Finans Kurumları” İstanbul: Albaraka Türk Yayınları:17. 2000, s.29.

³⁷ Akgüç Öztin, *100 soruda Türkiye de bankacılık*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1992, s. 169.

³⁸ Öztin, a.g.e. s. 161.

kuruluşlar ile yurtdışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye’deki şubelerini ifade eder.” Değişim sadece isimde olmuş çalışma prensipleri aynı şekilde muhafaza edilmiştir.³⁹

Katılım bankalarının Türk bankacılık sistemi içerisinde gösterdikleri başarı; “faizsiz bankacılığın geleneksel bankacılık sisteminde de başarılı olacağına bir kanıt olarak değerlendirilmiştir.” Günümüzde katılım bankacılığı; Aralık 2017 yıl sonu itibariyle kullandığı finansman büyüklüğü 160 milyar TL’ ye ulaşmıştır. Sektörün 2002 yılı sonundaki %2’ lik sektör payı %5’ e yükseltilmiştir. Türk bankacılık sektörünün toplam aktifleri on katına çıkarken katılım bankalarının toplam aktifleri ise yaklaşık 28 kat büyüme trendi gösterdiği T.K.B.Birliği verilerinde izlenebilmektedir. Türkiye’de bankacılık sektörü başta olmak üzere finans sektörünün 2020 ye kadar yılda ortalama %8’ lik büyüme oranının yakalayacağı tahmin edilmektedir. 2023 Finansal hizmetler vizyonu çerçevesinde faizsiz bankacılık sistemi büyüklüğünün on yıl içinde 100 milyar doların üzerine çıkması ve bu sayede katılım bankalarının bankacılık sektörü içindeki payının %15’ e yükseltilmesi hedeflenmektedir. Dolayısı ile Türkiye’deki bankacılık sektörü ürün ve hizmet çeşitliliği anlamında gelişme gösterirken tasarrufları arttırıcı yeniliklerle önümüzdeki dönemlerde kalkınmanın lokomotif sektörlerinden birisi olmayı da hedeflemektedir.⁴⁰

Ayrıca Türkiye’de ziraat katılım, vakıf katılım adıyla kamu bankalarının da katılım bankacılığı sektörüne katılması; katılım bankacılığını bir üst seviyeye taşıyacağı hedeflenmektedir. Yine faizsiz finansın küresel düzeylerde en yüksek büyüme kaydedebilecek sektörlerden biri olabileceği öngörüsünden hareketle bugün bir çok ülkede dini kimlikleri ne olursa olsun faizsiz finansa yönelik stratejiler geliştirdikleri de izlenmektedir. Bunun için de sistemin muhtelif ayaklarıyla (para, sermaye, sigorta vb) kurumsal bir altyapıya kavuşturulması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de katılım bankaları; bankacılık kanunu , bankacılık düzenleme ve denetleme kurumları ve Türkiye katılım bankaları birliğine bağlıdır.

Şimdi de Tablo 4, 5, 6, 7 verilerini ve yorumlarını izleyelim:

³⁹ Hüseyin Tunç, Katılım Bankacılığı Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması, İstanbul: Nesil Yayınları, 2010, s.185.

⁴⁰ Mehmet Ali Akpen, “ Katılım Bankacılığının Geleceği Güven Veriyor.”, İstanbul: *Bereket Dergisi, Albarakatürk Yay.*, 2015, S.41, ss. 6-11. ; Mehmet Akif Soysal, “Katılım Bankacılığında Yeni Sayfa”, İstanbul: *Derin Ekonomi, Ketebe Yayınları*, S. 36, 2018, s.102.

Tablo 4. 2005-2017 Yıllarında Bankacılık Sektörünün (Mevduat ve Katılım Bankaları) Toplam Aktifler, Toplam Mevduat, Toplam Kredi ve Toplam İstihdam Verileri Büyüklüğü

BANKA	YIL	Toplam Aktifler (Milyon TL)	Toplam Mevduat Büyüklüğü (Milyon TL)	Toplam Kredi Büyüklüğü (Milyon TL)	Toplam İstihdam (Adet)
BANKACILIK SEKTÖRÜ (Mevduat ve Katılım Bankaları)	2005	297.485,15	190.306,11	98.440,76	127.616
	2006	382.920,02	247.844,09	150.782,63	134.040
	2007	482.312,83	313.672,50	212.514,75	146.320
	2008	558.786,24	360.013,85	281.180,85	163.720
	2009	700.068,17	454.314,76	353.530,25	177.300
	2010	790.198,06	512.158,94	380.537,63	178.791
	2011	988.889,62	615.076,52	520.122,11	186.259
	2012	1.171.335,86	681.066,04	653.524,07	190.176
	2013	1.315.066,08	773.732,97	768.369,43	195.581
	2014	1.721.371,59	965.700,50	1.028.928,22	209.075
	2015	1.948.173,75	1.061.169,46	1.198.196,94	210.768
	2016	2.265.807,45	1.249.789,58	1.423.137,26	210.994
	2017	2.718.347,58	1.499.811,18	1.698.168,45	205.321

Kaynak:Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), [http:// ebulten. bddk.org. Tr/ABMVC/tr/Gosterim/Gelismis](http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/tr/Gosterim/Gelismis), (18.05.2017); Türkiye Bankalar Birliği, <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59>, (18.05.2017).

Bankacılık sektörünün (Mevduat ve Katılım Bankaları) 2005 ile 2017 yılları arasındaki toplam aktifler, toplam mevduat, toplam kredi ve toplam istihdam verileri Tablo 4’ te verilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde sektördeki toplam aktifler, toplam mevduat ve toplam kredi büyüklüğü sürekli artış eğilimi göstermiştir. Sektördeki toplam aktifler 2005 yılında 297.485,15 Milyon TL seviyesindeyken 2017 yılında 2.265.807,45 Milyon TL’ ye ulaşmıştır. Bankacılık sektörünün 2005 yılında 190.306,11 Milyon TL düzeyinde olan toplam mevduat büyüklüğü 2017 yılına gelindiğinde 1.499.811,18 Milyon TL’ ye yükselmiştir. Aynı dönemlerde toplam kredi büyüklüğü incelendiğinde ise 98.440,76 Milyon TL seviyesinden 1.698.168,45 Milyon TL’ ulaşıldığı görülmektedir. 2005-2017 yılları arasında sektördeki istihdam verileri incelendiğinde 2005 yılından 2016 yılına kadar istihdamın 127.616 kişiden 210.994 kişiye arttığı fakat 2009-2010 ile 2015-2016 dönemlerinde istihdam artışının hız kestiği gözlenmiştir. 2017 yılına gelindiğinde ise sektörde bir daralma gözlenmiş ve sektördeki istihdam büyüklüğü 210.994 kişiden 205.321 kişiye düşmüş olduğu izlenmektedir.

Tablo 5. 2005-2017 Yıllarında Mevduat Bankacılığının Toplam Aktifler, Toplam Mevduat, Toplam Kredi Büyüklüğü, Toplam İstihdam Verileri ve Bankacılık Sektöründeki Payları

SEKTÖR	YIL	Toplam Aktifler (Milyon TL)	Bankacılık Sektöründeki Payı (%)	Toplam Mevduat Büyüklüğü (Milyon TL)	Bankacılık Sektöründeki Payı (%)	Toplam Kredi Büyüklüğü (Milyon TL)	Bankacılık Sektöründeki Payı (%)	Toplam İstihdam (Adet)	Bankacılık Sektöründeki Payı (%)
MEVDUAT BANKALARI	2005	290.500,24	97,65	184.520,25	96,96	94.157,62	95,65	122.739	96,18
	2006	373.233,05	97,47	239.752,25	96,74	144.233,65	95,66	128.307	95,72
	2007	468.386,67	97,11	302.755,10	96,52	202.946,98	95,50	139.110	95,07
	2008	539.202,37	96,50	345.078,98	95,85	266.040,23	94,62	154.416	94,32
	2009	673.500,78	96,21	434.452,06	95,63	335.438,18	94,88	166.269	93,78
	2010	756.846,12	95,78	485.436,65	94,78	356.253,60	93,62	166.901	93,35
	2011	944.622,85	95,52	581.757,83	94,58	488.586,34	93,94	173.508	93,15
	2012	1.116.243,44	95,30	643.067,89	94,42	614.166,10	93,98	176.272	92,69
	2013	1.243.504,72	94,56	724.168,13	93,59	719.622,26	93,66	180.139	92,10
	2014	1.624.143,75	94,35	903.599,63	93,57	967.403,44	94,02	192.152	91,91
	2015	1.843.686,00	94,64	996.171,83	93,87	1.133.813,37	94,63	194.359	92,21
	2016	2.146.003,27	94,71	1.176.238,82	94,11	1.350.006,16	94,86	194.958	92,40
	2017	2.582.041,91	94,99	1.415.330,49	94,37	1.620.106,54	95,40	190.828	92,94

Kaynak:Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından hazırlanan interaktif aylık bülten, [http:// ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/tr/Gosterim/Gelismis](http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/tr/Gosterim/Gelismis), (18.05.2017).

2005-2017 yılları arasında mevduat bankacılığının toplam aktifler, toplam mevduat, toplam kredi büyüklüğü, toplam istihdam verileri ve bankacılık sektöründeki payları Tablo 5’ te görülmektedir. Tablo 5 incelendiğinde mevduat bankalarının 2005 yılında 290.500,24 Milyon TL düzeyinde olan toplam aktifler büyüklüğünün sektördeki payı %97,65 iken 2014 yılına gelindiğinde büyüklüğü 1.624.143,75 Milyon TL olan toplam aktiflerin sektördeki payı %94,35’ e gerilemiştir. 2015 ile 2017 yılları arasında ise mevduat bankalarının toplam aktiflerinin sektördeki payı yaklaşık % 95 düzeyinde gerçekleşmiştir. Tablo 5 verileri toplam mevduat büyüklüğü yönüyle incelendiğinde ise 2005 yılında sektördeki payı %96,96 olan mevduat bankalarının ilerleyen yıllarda düşüş eğilimi gösterdiği ve 2015 yılına kadar %93,87 seviyesine gerilediği görülmüştür. 2016 ve 2017 yıllarında ise toplam mevduat büyüklüğünün sektördeki payı çok küçük bir artışla %94,37 seviyesinde gerçekleşmiştir. Mevduat bankaları 2005-2017 yılları arasında toplam kredi büyüklüğü bakımından ele alındığında ise bankaların 2005-2007 yılları arasında kredi büyüklüğü yönüyle sektör paylarının koruduğu, 2008 ile 2013 yılları arasında %94,62 den %93,66’ ya gerilediği ve 2014 yılından günümüze kadar ise toplam kredi büyüklüğünün sektördeki payının bir miktar artarak %95,40 düzeyine ulaştığı gözlenmiştir. Aynı dönemde mevduat bankalarının istihdam verileri incelendiğinde 2005 yılından 2014 yılına kadar istihdam edilen kişi sayısında 70.000 kadar artış olsa da sektördeki istihdam payında %5 düzeyinde daralma olduğu gözlenmiştir. 2015-2017 döneminde ise mevduat bankalarının toplam istihdam büyüklüğünün sektördeki payında düşüş eğilimi sona ermiş ve çok küçük bir oran da olsa %92,94 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Tablo 6. 2005-2017 Yıllarında Katılım Bankacılığının Toplam Aktifler, Toplam Fonlar, Toplam Kredi Büyüklüğü, Toplam İstihdam Verileri ve Bankacılık Sektöründeki Payları

SEKTÖR	YIL	Toplam Aktifler (Milyon TL)	Bankacılık Sektöründeki Payı (%)	Toplam Fon Büyüklüğü (Milyon TL)	Bankacılık Sektöründeki Payı (%)	Toplam Kredi Büyüklüğü (Milyon TL)	Bankacılık Sektöründeki Payı (%)	Toplam İstihdam (Adet)	Bankacılık Sektöründeki Payı (%)
KATILIM BANKALARI	2005	6.984,91	2,35	5.785,86	3,04	4.283,14	4,35	4.877	3,82
	2006	9.686,98	2,53	8.091,84	3,26	6.548,99	4,34	5.733	4,28
	2007	13.926,17	2,89	10.917,39	3,48	9.567,77	4,50	7.210	4,93
	2008	19.583,87	3,50	14.934,87	4,15	15.140,63	5,38	9.304	5,68
	2009	26.567,39	3,79	19.862,70	4,37	18.092,07	5,12	11.031	6,22
	2010	33.351,94	4,22	26.722,29	5,22	24.284,04	6,38	11.890	6,65
	2011	44.266,76	4,48	33.318,70	5,42	31.535,78	6,06	12.751	6,85
	2012	55.092,41	4,70	37.998,16	5,58	39.357,98	6,02	13.904	7,31
	2013	71.561,37	5,44	49.564,83	6,41	48.747,16	6,34	15.442	7,90
	2014	97.227,84	5,65	62.100,87	6,43	61.524,78	5,98	16.923	8,09
	2015	104.487,75	5,36	64.997,63	6,13	64.383,57	5,37	16.409	7,79
	2016	119.804,18	5,29	73.550,76	5,89	73.131,10	5,14	16.036	7,60
2017	136.305,66	5,01	84.480,69	5,63	78.061,91	4,60	14.493	7,06	

Kaynak:Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından hazırlanan İnteraktif Aylık Bülten, [http:// ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/tr/Gosterim/Gelismis;](http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/tr/Gosterim/Gelismis;) (18.05.2017).

Tablo 6’ da katılım bankacılığının 2005-2017 yılları arasındaki toplam aktifler, toplam fonlar, toplam kredi büyüklüğü, toplam istihdam verileri ve bu verilerin bankacılık sektöründeki payları görülmektedir. Katılım bankalarının toplam aktiflerinin yıllar itibariyle sürekli bir artış sergilemiştir. Katılım bankalarının toplam aktifleri 2005 yılında 6.984,91 Milyon TL seviyesiyle sektörden %2,35 pay alırken 2017 yılında 136.305,66 Milyon TL’ ye ulaşarak sektörden %5,01 pay almıştır. Katılım bankalarının toplam aktifler büyüklüğünün sektördeki payı 2005 ile 2014 yılları arasında %2,35’ den %5,65’e artış göstermiş, 2015 ile 2017 yılları arasında ise %5,36’ dan %5,01’ e gerilemiştir. Aynı eğilim katılım bankalarının toplam fon büyüklüğü, toplam kredi büyüklüğü ve toplam istihdam verilerinde de gözlenmiştir. Katılım bankacılığı sektörünün 2005 yılında 5.785,86 Milyon TL düzeyinde olan toplam fon büyüklüğü 2017 yılına gelindiğinde 84.480,69 Milyon TL seviyesine yükselmiştir. Tablo 6’ ya bakıldığında toplam fonlarda yıllar itibariyle sürekli bir artış gözlenmiştir. Aynı dönemlerde katılım bankalarının fon büyüklüğünün sektördeki payı %3,04’ ten %5,63’e yükselmiştir. Katılım bankalarının toplam kredi büyüklüğü incelendiğinde ise 2005 yılında % 4,35 olan sektör payı, 2013 yılında %6,34 düzeyine kadar artış göstermiş 2014 yılından sonra düşme eğilimine girerek 2017 yılında %4,60 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2005-2017 yılları arasında katılım bankacılığı sektöründeki istihdam verileri incelendiğinde 2005 yılından 2014 yılına kadar istihdamın 4.877 kişiden 16.923 kişiye arttığı ve bankacılık sektöründeki payının da %3,82’ den %8,09’ a yükseldiği fakat 2014-2017 döneminde istihdamın düşüş gösterdiği ve sektörde bir daralma meydana gelerek istihdam büyüklüğünün 16.923 kişiden 14.493 kişiye düştüğü görülmüştür. Tablo 6 daki istihdam verilerine bakıldığında genel olarak hem rakamsal hemde oransal olarak yükseliş sergilediği anlaşılmaktadır.

Tablo 6 verilerine genel olarak bakıldığında katılım bankacılığı sektörü hızla büyüyor. 12 yılda 13 kat büyüyen katılım bankacılığı sektörü, Türkiye’de 2005-2016 yılları arasında bankacılık sektörünün aktif büyüklüğünün 6,2 kat arttığı bu dönemde katılım bankacılığının sektör içindeki payı %2,35 den %5,01 e çıktığı görülmektedir. Aktif büyüklükleride 6,984 den 136.305 e ulaştığı gözlemlenmiştir. Katılım bankalarının fonlardaki payı da %3,04 den %5,63 e yükselmiştir. 12 yıllık dönemde kullanılan kredilerdeki pay ise %4,35 den %4,60 a ulaştığı görülmektedir.

Tablo 7. 2005-2017 Yıllarında Mevduat Bankacılığı ve Katılım Bankacılığının Toplam Aktifler, Toplam Mevduat, Toplam Kredi Büyüklüğü ve Toplam İstihdam Verilerinin Büyüme Oranları Yönüyle Karşılaştırılması

SEKTÖR	YIL	Toplam Aktifler (Milyon TL)	Büyüme (%)	Toplam Mevduat Büyüklüğü (Milyon TL)	Büyüme (%)	Toplam Kredi Büyüklüğü (Milyon TL)	Büyüme (%)	Toplam İstihdam (Adet)	Büyüme (%)
MEVDUAT BANKALARI	2005	290.500,24	22,58	184.520,25	19,69	94.157,62	54,08	122.739	3,16
	2006	373.233,05	28,48	239.752,25	29,93	144.233,65	53,18	128.307	4,54
	2007	468.386,67	25,49	302.755,10	26,28	202.946,98	40,71	139.110	8,42
	2008	539.202,37	15,12	345.078,98	13,98	266.040,23	31,09	154.416	11,00
	2009	673.500,78	24,91	434.452,06	25,90	335.438,18	26,09	166.269	7,68
	2010	756.846,12	12,37	485.436,65	11,74	356.253,60	6,21	166.901	0,38
	2011	944.622,85	24,81	581.757,83	19,84	488.586,34	37,15	173.508	3,96
	2012	1.116.243,44	18,17	643.067,89	10,54	614.166,10	25,70	176.272	1,59
	2013	1.243.504,72	11,40	724.168,13	12,61	719.622,26	17,17	180.139	2,19
	2014	1.624.143,75	30,61	903.599,63	24,78	967.403,44	34,43	192.152	6,67
	2015	1.843.686,00	13,52	996.171,83	10,24	1.133.813,37	17,20	194.359	1,15
	2016	2.146.003,27	16,40	1.176.238,82	18,08	1.350.006,16	19,07	194.958	0,31
2017	2.582.041,91	20,32	1.415.330,49	20,33	1.620.106,54	20,01	190.828	-2,12	
KATILIM BANKALARI	2005	6.984,91	-	5.785,86	-	4.283,14	-	4.877	-
	2006	9.686,98	38,68	8.091,84	39,86	6.548,99	52,90	5.733	17,55
	2007	13.926,17	43,76	10.917,39	34,92	9.567,77	46,10	7.210	25,76
	2008	19.583,87	40,63	14.934,87	36,80	15.140,63	58,25	9.304	29,04
	2009	26.567,39	35,66	19.862,70	33,00	18.092,07	19,49	11.031	18,56
	2010	33.351,94	25,54	26.722,29	34,54	24.284,04	34,22	11.890	7,79
	2011	44.266,76	32,73	33.318,70	24,69	31.535,78	29,86	12.751	7,24
	2012	55.092,41	24,46	37.998,16	14,04	39.357,98	24,80	13.904	9,04
	2013	71.561,37	29,89	49.564,83	30,44	48.747,16	23,86	15.442	11,06
	2014	97.227,84	35,87	62.100,87	25,29	61.524,78	26,21	16.923	9,59
	2015	104.487,75	7,47	64.997,63	4,66	64.383,57	4,65	16.409	-3,04
	2016	119.804,18	14,66	73.550,76	13,16	73.131,10	13,59	16.036	-2,27
2017	136.305,66	13,77	84.480,69	14,86	78.061,91	6,74	14.493	-9,62	

Kaynak:Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından hazırlanan İnteraktif Aylık Bülten, [http:// ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/tr/Gosterim/Gelismis](http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/tr/Gosterim/Gelismis), (18.05.2017).

Mevduat Bankacılığı ve Katılım Bankacılığının 2005 ile 2017 yılları arasındaki toplam aktifler, toplam mevduat, toplam kredi ve toplam istihdam verilerinin yıllara göre büyüme oranları Tablo 7’ de verilmiştir. Tablo 7 incelendiğinde toplam aktifler yönüyle mevduat bankalarının yıllık büyüme oranları zaman zaman yavaşlama gösterse de %25 dolaylarında gerçekleşmiştir. Aynı dönemde katılım bankalarındaki toplam aktiflerin yıllık büyüme oranlarının ise 2015 yılına kadar yaklaşık %35 düzeyinde olduğu 2015-2017 yıllarında ise büyümenin hız keserek %13,77’ ye gerilediği görülmüştür. Mevduat bankacılığı ve katılım bankacılığının toplam mevduat büyüklüğündeki büyüme oranları karşılaştırıldığında mevduat bankacılığındaki büyüme hızının 2005-2010 yılları arasında %19,69 dan %11,74’ e dalgalanarak değiştiği, katılım bankacılığındaki büyüme hızının ise %35’ler düzeyinde gerçekleştiği görülmüştür. 2011-2017 yılları arasında ise her iki sektörün mevduat büyüklüğündeki yıllık büyüme oranları inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Tablo 7’ ye bakıldığında mevduat bankacılığının toplam kredi büyüklüğündeki büyüme oranının 2005 yılından 2010 yılına kadar hız keserek azaldığı, katılım bankacılığının toplam kredi büyüklüğündeki büyüme oranının ise 2009 yılı hariç yüksek düzeyde olduğu gözlenmiştir. 2011 yılından günümüze kadar mevduat ve katılım bankacılığının her ikisinin de büyüme oranlarında dalgalanmalar görülmüştür. Tablo 7 toplam istihdam verileri yönüyle incelendiğinde her iki sektörde de 2005 ile 2008 yılları arasında büyüme oranında artış gözlenmiştir. İlerleyen yıllarda mevduat ve katılım bankalarının toplam istihdamdaki büyüme oranlarında yavaşlama gözlenmiş, mevduat bankalarında 2017 yılında istihdamda %2,12’lik negatif büyüme gözlenirken, katılım bankalarında istihdamdaki negatif büyüme 2015 yılında %3,04 oranı ile başlamış ve 2017 yılına gelindiğinde %9,62’ ye yükseldiği izlenmektedir.

1.3. KATILIM BANKALARININ TEMEL ÖZELLİKLERİ

1.3.1. Banka Özelliği Taşınması

Aralık 1999 tarihine kadar bakanlar kurulu kararıyla “Özel Finans Kurumu” adı altında faaliyet gösteren katılım bankaları mevcut çalışma prensiplerini koruyarak 19.12.1999 tarih ve 23911 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 4491 sayılı bankalar kanununda değişiklik yapılmasına ilişkin kanun ile bankalar kanunu kapsamına alınmıştır.

Mali sektörün bütünü bir çatı altında toplamayı amaçlayan 19.10.2005 tarihinde T.B.M.M. ‘ce kabul edilip 01.11.2005 tarihinde resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren yeni 5411 sayılı bankacılık kanunu ile özel finans kurumlarının adı “Katılım Bankaları” olarak değiştirilmiş ve banka tanımı katılım bankalarını da içine alacak şekilde düzenlenmiştir.⁴¹

Katılım bankaları hukuken banka niteliğine haiz olmalarına rağmen bankaların temel karakteristik özelliği olan faiz vermeyi ve faiz karşılığında kredi vermek işlemlerini yapmamaktadırlar. Nitekim 5411 sayılı bankacılık kanununun 4.maddesinde katılım bankalarının “Mevduat Kabulü Faaliyetini Gerçekleştiremeyeceği” tasrih edilmiştir.

Katılım bankalarının gerçekleştirecekleri işlem ve faaliyetlernide açık bir şekilde 5411 sayılı kanun kapsamında “faizsizlik ilkesi” yer almıştır.

Katılım bankalarının kuruluşu ve faaliyete geçmesi bankacılık düzenleme ve denetim kurulunun kararı ile gerçekleşmektedir. Bu kurumlar daha kurulum aşamasında; ilgili kamu otoritelerinin ayrıntılı teknik ve idari incelemelerinden geçmektedir. Gerek bankacılık mevzuatının gerekse faizsiz bankacılık ilkelerinin uygunluk yönünden sürekli denetlenmektedir.

1.3.2. Faizsiz Faaliyet Göstermesi

Katılım bankalarının en önemli özelliği mudabere (kar-zarar) yöntemiyle ortaklığa dayalı faizsiz bankacılığı yapmalarıdır.⁴²

⁴¹ Ahmet Battal, *Bankalar Kanunu Şerhi, Sorularla Banka Hukuku*, Ankara: Gazi Kitapevi, 2004, s.221.

⁴² Mustafa Uçar, *Türkiye’ de Dünya da Faizsiz Bankacılık ve Hesap Sistemleri*, İstanbul: Faisal Eğitim ve Yardım Vakfı Yayınları, 2001, s.19.

Mali sektörde faaliyet gösteren, reel ekonomiyi finansa eden, bankacılık hizmetleri sunan, katılım bankaları; topladıkları fonları faizsiz finansman sistemleri çerçevesinde üretim, ticaret ve sanayide değerlendirilerek oluşan kar ve zararı tasarruf sahipleriyle paylaşır. İktisadi, ticari ve finansal faaliyetlerin doğasında risk (kâr-zarar) vardır. İslam bankalarından, Suudi Arabistan, Kuveyt, Arap Emirlikleri ülkelerinin örgütlenmesiyle İsviçre’de 1981 yılında “Dâr’al- Mâal el-İslâmî” isimli İslami Holding kurulmuştur. Holdingin faaliyetleri devam ederken 1983-1984 yılında zarar etmiş ve İsviçre’de katılımcılarına kâr dağıtılamamıştır. Keza “Kuveyt Finans Kurumu” da; 1984 yılında sıkıntılı bir yıl geçirmiş; ne ortakları ne de fon sahipleri sözü edilen yılda bu kurumdan gelir elde edememiştir.⁴³.

Bu sebeple faizsiz finansal faaliyetlerde kâr baştan garanti edilemez. İktisadi faaliyetlerde; “Kâr” etmek asıl hedeftir, “Zarar” ise; istisnadır. Rasyonel teşebbüslerle hiç zarar edilmeyebilir. Ayrıca faizsiz bankacılık uygulamalarında fon toplama vade gruplarındaki “Havuz” yönteminde fon kullandırmada on teşebbüste zarar edilmesine karşın, doksan teşebbüste kâr edilmektedir. Bu durumda paylaşımında nisbi oran azalabilmekte veya çoğalabilmektedir.

Katılım bankalarının varlık nedeni ve temel omurgasını oluşturan altın kural “faizsizlik prensibi”dir. Faizsizlik prensibinin özü de fon toplarken “sabit bir getiri” taahhüt etmemek ve fon kullandırırken de “nakit kredi” vermeyip fonları, kar-zarar ortaklığı yöntemleriyle değerlendirmektir. Ancak “Faizsiz” ifadesi karşılıksız gibi de algılanabilmektedir. Oysa katılım bankalarının ortaklık modeli ile üretim ve ticari faaliyetlerinden doğan kâr; önceden yapılan sözleşmeye göre pay edilir.

Katılım bankalarında tasarruf sahibinin bankaya koyduğu tasarrufu da katılım bankasının belli bir projeye bağlı öz kaynağı niteliğindedir. Çünkü katılım bankacılığın hareket noktası iktisadi faaliyetlerde üretim, yatırım, ticaret ve hizmet gibi reel iktisadi faaliyetlerle tasarruflar; para olmaktan çıkıp üretim faktörü haline dönüşmektedirler. Çünkü katılım bankacılığı normlarında “paranın zaman değeri” değil “malın ve ticaretin zaman değeri” gibi reel ve sağlam bir temel üzerine bina edilmiştir. İktisadi faaliyetteki üretim süreci de; malların zaman, mekan ve kullanım faydalarının arttırılması demektir. Bu işlem de; mal ve hizmetlerin zamanları, yerleri ve özellikleri

⁴³ Cihangir Akın, Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1986, s.244. Bkz.: İsmail Özsoy, “Katılım Bankalar Neden Zarar Etmiyor”, İstanbul: Yeni Bahar Dergisi, Biliter Basım Yayın, (Cihan Yenilmez), 23 Şubat 2012. s..12.

emekle değiştirilerek gerçekleştirilir. Ortaya çıkan değer de; zaman, mekan ve el değiştirmesine göre artar ya da azalır. Bu sebeple maldan bağımsız para üzerinden kazanılan para kazanılmamış bir gelir olarak değerlendirilir. Katılım bankalarındaki bireysel finans desteği, üretim desteği, kurumsal finans desteği, ticaret desteği gibi işlemlerinde konu olan para değil; maldır. Tasarruf sahiplerinden toplanan fonlar faizsiz finansman prensipleri doğrultusunda finansal fon kullandırma yöntemiyle değerlendirilerek oluşan kârın veya zararın tasarruf sahipleriyle yapılan sözleşmeye uygun olarak paylaşımıdır.⁴⁴

İslam; kar elde etmeyi teşvik ederken faiz almayı da yasaklamıştır. İslami finans ilkeleri çerçevesinde bir işlemin gerçekleşmesi için ortada bir mal veya hizmet bulunmalıdır. Üretimin ticaretin ve sanayinin ihtiyaç duyduğu hammadde, yarı mamül madde, gayrimenkul, makine veya her tür teçhizatın temini kâr-zarar ortaklığı yöntemleriyle değerlendirilir.⁴⁵

Ancak karşılaşılan temel sorun faizsiz bankacılık sisteminin kendi işlerini yerine getirmesini sağlayacak iktisadi ve hukuksal çerçevenin tam olarak kurulamamış olmasıdır. İslam'da kâr motivasyonu nakdi sermayenin emekle katkıda bulunduğu gerçekleşmiş net hasılanın bir oranı olduğundan sermayenin emekle birleşerek gerçek bir getiri oranı olarak doğar. Bireysel olan bu kâr oranları sonra ilgili sektörde ortalama bazda piyasa kar oranı oluşturur.

Aynı zamanda kâr ; müteşebbisin toplam gelirin (T.G) toplam harcamasını (T.H) aşması (TG>TH) ile elde ettiği emek-girişimin karşılığı olan bir üretim faktörü gelirdir. Nakdi sermayenin getirisi de doğrudan üretimle (Emek) ilişkilendirilir ve net hasılaya oranlandırılır. Sermaye ve girişimci de meydana çıkan hasılayı pozitif veya negatif oranlarıyla önceden belirlenen oran üzerinden paylaşırlar. Ortaklık ve faizsizlik ilkesine göre de kazanç ve kayıpta sermayedar ve girişimciler ortaklıklar.⁴⁶

Dünya'da uygulanan bütün iktisadi sistemlerde sömürü olabilir. Ancak düzenleyici ve denetleyici yasal önlemlerle sömürü oranı azaltılabilir. Faizsiz finans uygulamalarında da sömürü olabilir. Neticede iktisadi, ticari ve finansal faaliyetleri

⁴⁴ Ahmet Tok, *İslam Finans Sistemi Çerçevesinde Katılım Bankaları ve Türkiye Açısından Değerlendirmesi*, Ankara: Ser. Piy. Kur. Yay, 2009, ss.1-5.

⁴⁵ *Katılım Bankacılığı Nedir? Nasıl Çalışır?* İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yay. s. 3. <http://www.tkbb.org.tr>, (25.05.2017).

⁴⁶ İsmail, Özsoy, *Faiz ve Problemleri*, İzmir: Nil Yay. 2008 ss.156-168.

organize eden aktör insandır. Kur'an'da "Ortak" lığı açıklayan ayette⁴⁷ ortaklıklarda birbirlerinin haklarına riayet edenlerin az olduğu beyan edilerek eleştirel yaklaşmıştır. "Ortaklık" uygulamasında da sermaye belirli ellerde temerküz edebilir. Ancak ortaklıkta, diğer uygulamalardan farklı olarak; sermaye sahibi ile müteşebbis reel sektörde birlikte büyüüp-küçülmeleri, riske (kâr-zarar) ortak olmaları, piyasada mal sirkülasyonu olması, akitlerin kayıt altına alınması, "Hisbe" teşkilatı denetleme mekanizmalarının olması gibi uygulamalarla; karşılıklı denetlemelerin orantılı olacağı ifade edilmektedir. "Ortaklık"; diğer iktisadi normlarla birlikte hareket eden faizsiz finansal yöntemlerdendir.⁴⁸

1.3.3. Aracı Kurum Niteliğine Sahip Olması

Katılım bankaları; fon fazlası olanlarla, fon ihtiyacı olanları buluşturarak mudarebe, müşareke, müzârâ, müsâkât, murâbaha, istisna, icâre, vs. modellerle aracı kurum görevini ifa ederler.

Türkiye'de ve Dünya'da dini ve iktisadi düşüncelerle, faizle işlem yapmak istemeyen bireylerin ellerindeki atıl fonları, ihtiyacı olan müteşebbislere, fona ihtiyacı olanlara, mali sektörde bir yenilik olarak tasarruf sahiplerinin fonlarına aracılık yaparak, yardımcı olan kuruluşlardır. Katılım bankaları; sanayici ve iş adamlarına alternatif finansman imkanı sağlayarak aracı hizmeti sunarlar. Kar-zarar esasına dayalı olarak çalışan katılım bankaları, reel sektörde faaliyet gösterdikleri için, fon kullandırmada amacına uygun olarak yönlendirilmekte, aracılık yapılmakta, böylece piyasa ticareti hareketlenmektedir. Üreticiden nihai hedefe kadar bir çok sektör fon karşılığında reel bir malla birerbir üretim faaliyeti yaptığından geri ödeme kabiliyeti de artmaktadır. Katılım banalarının bir aracı kurum özelliği olması sebebiyle, alacakları kâr oranı; sözleşme ile baştan belirlenir. Sözleşilen bu kâr oranında, vade sonuna kadar bir değişiklik yapılamaz. Alacaklar da vadesinden önce istenmez.⁴⁹

Finansal aracı kurumlar; mali değerlerin ve birikimlerin atıl tutulmasını önlerler. Bu sebeple de yatırımlara yönlendirici ve ticareti arttırıcı aracı hizmeti yaparlar. Bundan dolayı da finansal aracı kurumlar, iktisadi faaliyetlerin vazgeçilmez

⁴⁷ Es- Sâd,38/24.

⁴⁸ Abdülaziz Bayındır, Ticaret ve Faiz, İstanbul: Süleymâniye Vakfı Yayınları, 2007, s. 19. ; Sabri Orman, *İktisat Tarih ve Toplum*, 3.b. , İstanbul: Küre Yay. , 2010, s.171-176.

⁴⁹ Osman Akyüz, *Türk Finansal Sisteminde Katılım Bankaları* (Katılım Bankacılığı Nedir? Nasıl Çalışır?), Ankara: T.K.B.B. Bir Yay., 2008, s.9.

kurumlarındandır. Katılım bankaları, para ve sermaye piyasasının bir aracı kurumu olarak geniş kapsamlı faaliyetleri sebebiyle; bireylerin sahip oldukları iktisadi tasarruflarını toplayarak, ihtiyacı olan iktisadi birimlere finansman sağlayarak, mali piyasalarda etkinliği arttırıcı, aracı kurum faaliyetini yürütürler.⁵⁰

Proje bazındaki faaliyetleriyle de sanayide yeni istihdam imkanlarının açılmasına aracılık ederek, güçlü bir toplum ve finansal düzende aracılık rolü üstlenmektedirler. Böylece toplumun iktisadi ve maddi refahının artmasına da katkı sunmaktadırlar.

Sonuç olarak katılım bankaları; kar-zarar ortaklığı ve riske katılmakla iktisadi faaliyetlere finansal aracılık, mali kurumlarda da yönlendirme hizmetiyle meşru kazanç sağlamayı hedeflemektedirler.

1.3.4. Güven Unsuru Sağlaması

İktisadi ve sosyal hayatta olduğu gibi, özellikle finansal faaliyetlerde de “Güven unsuru” temel duyarlılıklardandır. Katılım bankaları da “Katılım” kavramından da anlaşılacağı üzere kâra ve zarara katılma prensibine dayalı bir bankacılık sistemi uygulamaktadırlar.

Katılım bankalarının kâr elde edeceğinin bir garantisi söz konusu olamamakla beraber, toplanan fonların reel ekonomi ile birebir, faaliyet gösterdiğinden dolayı kendisine duyulan güvenle birlikte yükümlülükleri ve sorumlulukları da vardır. Katılım bankalarının 5411 sayılı kanuna tabii olarak, devlet güvencesinde olması ve kanunla yükümlülüklerinin ve sorumluluklarının düzenlenmesi, katılım bankalarını daha güvenli bir kurum haline getirmiştir. Devletin müdahale ve denetim kurumlarına açık olmaları da söz konusu güven unsurunu pekiştiren özelliklerdendir. Güvenli kurum olmanın anlamı; katılım bankalarının müşterileri karşısında güvenilen taraf olmalarıdır. Güvenen taraf ise; haklı ve hukuken korunmayı gerektiren katılımcıların varlığı dolayısıyla, katılım bankalarının da sorumluluğu ağırlaşmış demektir. Güven kurumu olmanın sonuçları da katılım bankalarının tüm finansal ve iktisadi faaliyetlerinde sorumluluklarını arttırıcı etki yapmaktadır. Borçlar kanununun ilgili

⁵⁰ İlker Parasız, *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, Bursa: Ezgi Kitapevi, 1994, ss.74-75.

maddelerindeki sorumluluğun ağırlaştırılmasına yönelik düzenlemeler, kamu yararı gereği katılım bankaları kurumlarında da uygulanmaktadır.⁵¹

Özet olarak; finansal ve iktisadi hedeflere ulaşmanın kolaylaşması, dengeli bir finansal sistemin işleyişi, rekabetin varlığı, sektörlerin ihtiyaçları olan fonların karşılanması, mali aracılık hizmetlerindeki “Güven” unsuru; katılım bankalarının da özelliklerindedir.

Katılım bankalarının vermiş oldukları hizmetler Tablo 8’ de gösterilmiştir.

Tablo 8: Katılım Bankaları ile Mevduat Bankalarının Verdikleri Hizmet Nitelikleri ile Karşılaştırılması

NİTELİK	KATILIM BANKALARI	MEVDUAT BANKALARI
ÇALIŞMA PRENSİPLERİ	-Ana ilke, faizsizlik prensibidir. -Kâr-zarar ortaklığı esastır. -Para bir Mübadele aracıdır. Ticari bir ürün veya mal değildir.	-Ana ilke faiz esastır. -Para ticareti söz konusudur.
PARA İŞLEMİ	-Paranın bir ticari ürün ve mal gibi alım-satımı tabii değildir. -Para yalnızca (sadece) Mübadele aracıdır.	-Para ticari bir ürün gibi mal gibi alım-satıma tabiidir. -Para ticareti söz konusudur.
FON TOPLAMA	-Kâr-zarar katılım hesabıyla fon toplar. -Banka ile müşteri arasında ortaklık söz konusudur.	-Mevduat ve ticari hesapla önceden belirlenen faiz oranında müşterilerden fon toplanır.
FON KULLANDIRMA	-Müdürebe, müşareke, murabaha, icare, karz-ı hasen, selem, istisna modelleri -Reel sektöre (üretim-ticaret)kullandırmak zorunludur. -Mal ve ticari amaçlı gayri menkul alma. -Nakit kredi kullandırmamaktadır. -Fon kullandırmada projenin kârlılığı önemlidir. -Fon kullanımında vâde uzundur. Finansal kiralama yöntemiyle müşteriye doğrudan kaynak aktarılabilir.	-Faiz karşılığında nakit kredi kullandırılmaktadır. -Kredi kullandırmada müşterinin gösterdiği teminat önemlidir. - Kısa vâdeli fon kullanımı mümkündür. -Finansal kiralama şirketi kurabilirler.
RİSK VE GÜVEN	-Kâr ve zarara ortak olunmasıyla risk önceden kabul edilmektedir. (risk olayı her zaman mevcuttur) -Güven esastır. -Ortak olunan projenin sağlamlığı önemlidir.	-Faiz esasına dayandığı için risk yoktur. -Güven teminat ve ipotek ile çözülmüştür. -Mudi açısından risk yoktur.
FON MALİYETİ	-Belirli bir vade sonunda	-Kredi maliyetlerini devlet

⁵¹ Ahmet Battal, *Bankalarla Karşılaştırmalı Olarak Hukuki Yönden Özel Finans Kurumları*, Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Ar.Enst.Yay., 1999, s.237.

	katılım bankasına müşterinin ödeyeceği tutar belirlidir. -Ödeme konjektüre göre değişmez. -Uzun vadeli projeler finans edilmektedir.	tahvili, hazine bonosuna endeksleyebilmektedir. -Kredi maliyeti sonradan değişebilir. -Fon kaynaklı finansal maliyeti vardır.
KREDİ VE DİĞER YATIRIMLAR	-Finansman şirkete değil değerlendirilen projeye yapılmaktadır.	-Kredi açılımda bankaya karşı verilen teminat göz önüne alınır.
DENETİM	-Bankalar kanununun 65. Maddesi çerçevesinde kurum, denetimine ve gözetimine tâbidir.	-Bankalar kanununun 65. Maddesine göre kurum denetim ve gözetime tâbidir.
MÜŞTERİ FONUNUN GETİRİSİ (KÂR-ZARAR)	-Fonların iktisadi ve finansal faaliyetlerinden doğan kârın genel olarak %80'i hesap sahibine dağıtılır. -Kâr elde edildikten sonra belirlenir. İhtimalle değil, gerçekleşen kâr paylaşılır.	-Mudi'nin kazancı faiz sistemine göre oransal olarak önceden belirlenmiştir. -Faiz baştan belirlenir. İhtimale dayanarak taahhüt edilir.
REEL EKONOMİYE KATKISI	-Reel sektörde faaliyet yapar. -Katılım fonları, faizsiz, ticari ve sînai faaliyetlerle değerlendirilir.	-Fonlar Hazine bonusu, Devlet tahvili, repoda olduğu gibi reel ekonomi dışında rant ekonomisinde de değerlendirilebilmektedir. --Mevduatların tüketimimi üretimimi yönelidiğiyle ilgilenmez.
MAKRO EKONOMİYE ETKİSİ	-Reel sektörde olduğu gibi kayıt dışılığı önlediğinden vergi gelirlerini arttırmaktadır. -Reel ekonomiye yatırım istihdamı artırır ve iktisadi hareketlilik sağlar.	-Kredi, teminat esasına göre verildiğinden ne kadarı kayıt altında olduğu kontrol edilemez. -Kullandırılan kredinin ne kadarının yatırma, ne kadarının tüketim amaçlı olduğu da kontrol edilememektedir.
TABİ OLDUKLARI MESLEK KURULUŞLARI	-Sektörün sorunlarına çözüm yolları üretmek, hizmet sağlamak için Türkiye Katılım Bankaları Birliği'ne üye olma zorunluluğu vardır.	-Türkiye Bankalar Birliği'ne üye olma zorunluluğu vardır.

Kaynak : Özlücan, Deren, 2009: 94-98,; Akyüz 2002: 39.

İzleyen başlıkta sınırlı rasyonalite ile katılım bankalarının bağımlı tartışalım.

1.4. SINIRLI RASYONALİTE VE KATILIM BANKALARI

İnsanın hafızası, akli, hesaplaması, bilgisi, bilgiye ulaşması da sınırlıdır. Bu şartlar altında tercih yapan bireylerde, bütün alternatifler arasından değil, o anda elinde olanların en iyisini tercih etmek yoluna gitmektedir.⁵²

Sınırlı rasyonilitede bireyler; akıl duygu ve davranışlarla da donatıldığı varsayımından hareketle optimizasyon davranışını ve tercihini değil; prosedürel (süreçsel) rasyonilite ile tatmin davranışını ve tercihini seçer. Zira iktisadi hayattaki davranışlar da hayatın bir parçası olarak görülür. Birey kararlarında akılla birlikte psikolojik davranışlarından da etkilenmektedir.⁵³

Birici bölümde açıklandığı üzere temel varsayımlardan rasyonilite; bireyin tam bilgi şartları altında faydası maliyetten büyük olan eylemlerde bulunmasıydı. Ancak tam bilgi şartları mevcut olmadığından iktisadi aktörler arasında asimetric enformasyon varlığı altında sınırlı rasyonilite (bounded-rasonality) ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Sınırlı rasyonilite kavramının iktisat teorisine ve finansal sisteme etkisi; daha çok, mikro iktisat karar teorisi ve organizasyon teorisi gibi alanlarda etkili olduğu görülmektedir.⁵⁴

Sınırlı rasyonellik yaklaşımı da; tıpkı geleneksel rasyonilite yaklaşımında olduğu gibi bireylerin amaç yönelimi olarak beklenen faydasını maksimize yapmaya çalıştığı gerçeğinden hareket etmektedir. Sınırlı rasyonilitenin temel nedeni; Herbert Alexander Simon' un tespitlerine göre bireylerin bilgilerinin yetersiz işlenmesi ve karmaşık problemler seti olarak ifade edilmiştir. Kaynakları rasyonel olarak kullanmak, tercihleri rasyonel olarak yapmak herşeyden önce akli işletmekle mümkün olabilir. Akıl ise; duygu, zeka, vicdan, düşünce ve inanç gibi bütün bilgi edinme yollarını içine alır. Bu niteliklerde; bireydeki özellikleri dışlamayan, sınırlı rasyonilite ile mümkün olabilir. Yaptığımız anket çalışmalarında da tesbit edildi ki; katılımcıların % 63' ü katılım bankalarını tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Tercih sebebi olarak da % 82 ile inanç faktörü yer aldığı görülmektedir. Bu tesbitlerde göstermektedir ki;

⁵² Herbert A. Simon, *Model of Bounded Rationality, Behavioral Economics and Business Organization*, Cambridge: MIT Press, 1983, s. 172.

⁵³ Arif Ersoy, *İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi*, Ankara: Nobel yayınları, 2015, ss.555-557.

⁵⁴ Feridun Yılmaz, *Rasyonilite, İktisat Özelinde Tartışma*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2009, ss.150-152.

bireylerin tercihlerinde aklın yanında kültür, his, duygu inanç düşüncelerinde yer aldığı izlenmektedir.⁵⁵

İnsan akli, düşünce ve davranışlarını uyumlu kılmak durmundadır. Zira insanın hayatında sahip olduğu varlıklar sınırlıdır. İnsandaki melekeler de sınırlıdır. Bilgiye ulaşmak da sınırlıdır. Ayrıca bilginin de bir maliyeti vardır. Bu sınırlılık çerçevesinde birey tüm kararlarında ve tercihlerinde sınırlı rasyonalite oluşur. Bireyin bilgi için zekaya ihtiyacı olduğu gibi, hüküm verme ve tercih içinde akla ihtiyacı vardır. İktisadi faaliyetlerde; tercihlerde optimum davranmak da akılla mümkündür. Ancak akli da ortaya çıkaran, besleyen; duygu, düşünce, inanç ve his gibi değerlerdir. Bununla birlikte akıllı insan; irade ve düşünce sahibidir. Psikologlar da; bilgiyi düşünce olarak tanımlamaktadırlar. Düşünme ise; bilgiyi yeni bir biçime dönüştürme işlemidir. Bireylerdeki iktisadi faaliyetlerin yararlarını, zararlarını, risklerini, alternatiflerini düşünerek akılla, iradesiyle, duygularıyla da sınırlı rasyonalite hareket edebileceği varsayımı ileri sürülmektedir. Normatif normlar ve modellerde de bireysel faydanın (yararın) maksimize edilmesi ön görülmektedir. İktisatçılar düşüncelerini çoğunlukla iktisadi sistemlerin, denegede olduğu varsayımına dayanırlar. Maksimizasyon davranışı ve etkinlik parametreleri değiştikçe, dengenin de ne yönde ve nasıl değiştiğine dair sonuçlara ulaşmaya çalışırlar. Ancak bu varsayımlarda; denge dışı hareketler ihmal edildiği görüşü ifade edilmektedir. Sınırlı rasyonalite işte bu denge dışı hareketleri açıklama, bireylerin inanç ve duyguları üzerinde fazlasıyla karmaşıklık oluşturduğuna dikkat çekmektedirler. Sonuçta iktisadi kavram ve kurallar belirli değişikliklerin davranışları nasıl etkilediklerini hesaplama üzerinde durulur. Lucas'ın ifade ettiği gibi “Asıl adaptasyon (uyarlama) bireylerin inançları ve duyguları dengeye doğru, denge davranışının sınırlı rasyonel bireylerin, bu adaptif davranışlardan kaynaklandığını göstermektedir.”⁵⁶

⁵⁵ Kemal Yücel, *Katılım Bankaları Anket Çalışması*, (Yayınlanmamış) Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, ss. 23-25.

⁵⁶ Robert. E. Lucas, “Adaptive Behavior and Economic Theory” *Journal of Business*, 59, 1986, ss. 401-426. ; Meltem Kaynaş, Tüketicilerin Mantıksal Olmayan Davranışlarının Ekonomik Sonuçları, İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yay., 2012, ss.5-8, 18-19, 30-51. ; Kerim Özcan, “Kurumsal Söylemin Rasyonel Temelleri”, Isparta: Sül. Dem. Üni. S.B.E. S.13 2011, ss.303-321. ; M. Akram Khan, İslam İktisadına Giriş, (çev. Gökhan Levent,) İstanbul: İktisat Yayınları, 2017, ss.68-81. ; Resul Ertuğrul, Kur'an'a Göre İnsanın Psiko-Sosyal Açından Değerlendirilmesi, Ankara: Ankara Üniversitesi, S.B.E. 2004, ss. 42-73, 136- 177.

Bilimin rasyonel gelişmelerinde deneysel olmayan, hatta bilimsel olmayan önemli unsurların da rol oynadıklarını savunulur.⁵⁷

Bütün bunlarla birlikte sınırlı rasyonaliteyi iktisada kazandıran Herbert A. Simon; 1979' da sınırlı rasyonellik kavramının, temelde üç kavram üzerine kurulu olduğunu ifade etmektedir. Bunlar da:

- Araştırma: Alternatifler hakkında bilgi toplama.
- Tatmin olma: Adaptif davranışlarla hareket etme.
- Öğrenme: İsteklerine tercihleri sayesinde yönelme.

Sosyal hayatta olduğu gibi iktisadi faaliyet, finansal sistem ve katılım bankalarında da yaygın biçimde karşılaşılan, insan davranışlarının karar ve tercih süreçlerini gerçekleştiren, akılcı, davranışsal kalıplarını ortaya koyan sınırlı rasyonellik varsayımı yaygınlık kazanmaktadır.

Katılım bankaları ise; islam iktisadi normlarıyla mali sektörde kâr-zarar ortaklığıyla faaliyet gösteren, reel ekonomiyi finanse eden, bankacılık hizmetleri sunan faizsiz finans kuruluşlarıdır. Katılım bankaları tasarruf sahiplerinden topladıkları fonları, faizsiz finansman çerçevesinde, sanayide ve ticarete değerlendirerek oluşan kâr ve zararı tasarruf sahipleri ile önceden yapılan sözleşmeye göre paylaşırlar. “Kârın paylaşılması ortakların serbestçe belirledikleri şartlara göre olur. Zarara katlanma ise sermaye oranlarına göredir.”⁵⁸

Katılım bankaları nakit kredi veremezler, ancak ticaretin ve sanayinin ihtiyaç duyduğu; hammadde, yarı mamul madde, gayrimenkul, makine ve teçhizat, fabrika kurma gibi halkın ihtiyaç duyabileceği bankacılık hizmetlerini sunarlar. Türkiye’de ve Dünya’da görülüyor ki halkın bir kesimi faiz gelirlerinden uzak durmaktadırlar. Bu sebeple konveksiyonel bankalara gitmeyen fonlar atıl kalmaktadır. Bu durum hem tasarruf sahipleri, hem de genel ekonomi açısından bir kayıptır. İşte katılım bankaları fonksiyonel olarak atıl fonları ekonomiye kazandırarak, orta ve uzun vadede yatırımları finanse ederek, iktisadi kalkınmaya, gelişmeye ve sosyal refaha katkı sağladılar.⁵⁹

⁵⁷ Laudan, Larry, *Progress and Its Problems: Toward a Theory Scientific Growth*, London And Henley: Routledge Kegan Paul, 1977, s.4.

⁵⁸ İbni Mace, “Ticaret”, 63.

⁵⁹ *Katılım Bankası Nedir?, Nasıl Çalışır?, Kuruluş Amacı Nedir?*, İstanbul: T.K.B.B Yayınları, ss. 3-15. <http://www.tkbb.org.tr>, (28.05.2017).

-Katılım bankalarında ortaklık (emek-sermaye) ve alış-veriş (ticaret) akdi (sözleşmesi) vardır.

-Katılım bankalarında faizsizlik kuralı asıldır. Faiz işleminin her çeşidi yasaktır.

-Katılım bankalarında yapılan işlemin, meşruluğu kadar, faaliyet alanının ve ürününde meşru olması gerekir.

-Katılım bankaları reel ekonomide faaliyet gösterdiklerinden, reel sektörü ve kayıtlı ekonomiyi desteklerler.

-Katılım bankalarında “para”; sadece mübadele aracıdır, ticari bir mal değildir.

-Katılım bankalarında “riskler”; ortaklık ve katılımlardaki taraflarca üstlenilir.

-Katılım bankalarında tek taraflı haksız kazanç, suni müdahale ve karaborsacılığa yer yoktur.

-Katılım bankaları nakit kredi vermedikleri için faaliyetlerinde kesinlikle ticari bir faaliyet ve mal sirkülasyonu söz konusu olması gerekir.⁶⁰

İşte katılım bankaları; yukarıda sıralanan normatif kurullarla faaliyetlerini sürdürmesi dolayısıyla, sınırlı rasyonalite ile hareket ettikleri varsayılmaktadır. Bu yönüyle katılım bankaları sınırlı rasyonalite arasında tam bir bağ olduğu ileri sürülmektedir.⁶¹

Finansal faaliyet gösteren katılım bankalarının tercihinde sınırlı rasyonellik hareket etmek öncelikli önem arz etmektedir. Kâr-zarar modelli mudarebe⁶² emek-sermaye yöntemi ile iktisadi ve finansal faaliyetlerini yürüten katılım bankalarının

⁶⁰ Temel Hazıroğlu, *Katılım Ekonomisi ve Katılım Bankacılığı*, İstanbul: Sebahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, 2013, ss.113-122.

⁶¹ Osman Şekerci, *İslam Şirketler Hukuku*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 1981, s. 299. Bkz.: Süleyman Uludağ, *İslamda Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1988, s. 28. ; Süleyman Karagülle, *Alternatif Finansman Bulma Selem ve Kredileşme*, İstanbul: İz Yayınları, ss. 11-12. ; Beşir Hamitoğulları, *İslam İktisadında Sermaye Birikimi ve Bankacılık Düzeni*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1992, s. 83. ; İbrahim Kanyılmaz, *İslamiyet ve Finansman Teorisi İslam Ekonomisinde Finansman Teorileri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1992, s. 48. ; Mustafa Uçar, İstanbul: Faisal Finans Eğitim ve Yardım Vakfı Yayınları, 2001, s. 19 *Türkiyede ve Dünyada Faizsiz Bankacılık ve Hesap Sistemleri* ; Kenan Bulutoğlu, “İslam Bankacılığı ve Türkiye Uygulaması”, *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Nisan 1984, Yıl 21, Sayı 4, s. 47. ; Nevzat Aypek, *Türk Sermaye Piyasasında Özel Finans Kurumlarının Yeri ve İşleyişi*, Ankara: Gazi Ün. Sos. Bil. Enst., 1988, s. 42. ; Mehmet Helvacı, *Bankacılık ve Tcaret Kanunu Bakımından Para Borçları Faiz Kavramı*, İstanbul: 2000, s.11. ; Ahmet Tok, “İslami Finans Sistemi Olarak Sukuk”, *Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Hukuk İşleri Dergisi*, Haziran 2009, “s.y.”

⁶² Ahmet Battal, *Bankalarla Karşılaştırmalı Olarak Hukuki Yönden Özel Finans Kurumları*, Ankara: Banka Ticaret Hukuku Araştırma Enst. Yay., 2006, ss.49-50.

tercih ve kararların da akıl, duygu ve davranış temelli sınırlı rasyonallikle hareket ettikleri varsayılmaktadır.⁶³

2. KATILIM BANKALARININ FAALİYETLERİ

Katılım bankaları anonim şirket şeklinde kurulmak zorundadır. Hatta asgari beş tanesi kurucu olmak üzere en az yüz ortaklı bir anonim şirket olarak kurulmaları ve ödenmiş sermayeleri toplamı da yapılan son değişikliklerle 6 trilyondan az olmaması hükme bağlanmıştır.⁶⁴

Türk ticaret kanununu 269/474 maddelerinde anonim şirket düzenlenmiş ve 269. Madde'de anonim şirketin tanımı şöyle yapılmıştır: Bir ünvana sahip, esas sermayesi muayyen ve paylara bölünmüş olan ve borçlarından dolayı yalnız mal varlığı ile, ortakların sorumluluğu taahhüt etmiş oldukları sermaye payı ile sınırlı bulunan şirkettir. Tarihsel süreç sonucunda toplumun ihtiyaçları çerçevesinde banka kavramı ortaya çıkmış, vazgeçilmez finansal kuruluşlar olmuşlardır. İslam toplumlarında da mudarebe (emek-sermaye) ortaklıkları, para vakıfları gibi iş ortaklıkları bankaların işlevlerini gördükleri tespit edilebilmektedir.⁶⁵

Katılım bankaları mudilerine sabit bir gelir sağlama yerine onların kuruma ortak edilmesini amaçlayan islam bankalarının uyguladıkları müşareke esasına dayanmaktadır.⁶⁶

Katılımcılardan müşareke yöntemiyle fon toplayan katılım bankaları; diğer metodlarla birlikte yine müşareke esaslı fon kullandırmayı uygulamaktadır. Müşareke modelinde ortaklardan her biri, kârdan önceden anlaşılan oran üzerinden pay alırlar. Katılım bankalarındaki bu uygulamaya müşareke yönteminde sınırlı şekilde yer verilmiş olup, ancak kendi öz sermayesi ile bu tür ortaklıklar kurulabilmektedir.⁶⁷

⁶³ İsmail Eren, "Girişimcilik ve Din", *Çanakkale: Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, C. 7, S. 1, Haziran 2012, ss. 49-68. ; Herbert A. Simon, "Model of Bounded Rationality Behavioral Economic and Busines Organization", Cambirdige, Mit Press, 1983, s. 172. Semra Arıkan, *Girişimcilik*, Ankara: Siyasal Kit., 2004, ss. 255-257. ; Sabahattin Zâim, *İslam, İnsan, Ekonomi*, İstanbul: İkader Yay. , 1992. ; Ahmet En -Neccar, *İslam Ekonomisine Giriş*, çev. Ramazan Nazlı, İstanbul: Hilal Yay., 1978, s. 39.

⁶⁴ 27/1/1998 Tarihli, 23243 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 18 nolu tebliğ.

⁶⁵ Murat Çizakçı, T.Çiller, *Türk Finans Kesiminde Sorunlar ve Reform Önerileri*. İstanbul: İstanbul Snayi Odası, 1989, s73.

⁶⁶ İsmail Özsoy, *Özel Finans Kurumları*, İstanbul: A.Finans Kurumu Yayınları 1997, s.158.

⁶⁷ Mustafa Uçar, *Özel Finans Kurumlarında Fon Temini ve Tahsisi'ni Muhasebeleştirilmesi*, İstanbul: (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1987, s. 138.

Katılım bankalarının temel felsefesi; “ortaklık” modeli finans metodlarında; müşarekenin prensipleri hakimdir.⁶⁸

Katılım bankalarını diğer tüm finans kurumlarından ayıran temel nokta faaliyet kanunlarıdır. Katılım bankalarının temel hareket noktaları “Ortaklık” modelleriyle, reel sektörde üretim ve ticaret odaklıdır. İslam’ın iktisadi normları ve faaliyetlerinde yasaklanmış eylemler, katılım bankalarında da yasaktır. Bununla birlikte katılım bankaları faiz içermeyen tüm bankacılık hizmetlerini sunabilmektedirler.⁶⁹

Katılım bankalarının faaliyetlerinde gerek fon toplama, gerekse fon kullandırmada; İslam’ın diğer normları ve değerleri gözetilerek finansal faaliyet yürütmeleri yükümlülüğü ve sorumluluğu vardır.⁷⁰

2.1. KATILIM BANKALARININ FİNANSAL FON TOPLAMA YÖNTEMLERİ

Katılım bankalarının kaynakları, öz kaynaklar ve yabancı kaynaklardan meydana gelmektedir. Özkaynaklar, işletme ortakları tarafından sermaye olarak verilen fonlardır. Katılım bankaları hükümetlerden, bankalardan, kuruluşlardan ve fertlerden fon kabul ederler. Fon toplamanın amacı, kullanılan fonlara kaynak sağlamaktır.⁷¹

Katılım bankalarının yabancı kaynakları daha ziyade Ortadoğu ülkelerinin önde gelen kurum ve iş adamlarıdır. Ortaklarının kaynakları; fon talep edenlerin finans ihtiyaçlarına sunulmaktadır. Katılım bankaları fon kullanma yöntemlerinde uyguladığı yeni metodlarla hem tasarruf sahipleri hem de fon kullanan sektörlerce mali sisteme; kar-zarar ortaklığı, faizsizlik prensibi gibi yeni metodlar kazandırmışlardır. Düşük maliyetlerle tasarruf sahibine “yüksek kar elde etme motivasyonu” ve imkanı sağlayarak reel sektörde mal ve hizmet üretimi faaliyeti yapmaktadırlar.⁷²

⁶⁸ İsmail Özsoy, a.g.e., s.162.

⁶⁹ Aydın Karapınar, *Özel Finans Kurumları ve Muhasebe Uygulamaları*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2003, s.32.

⁷⁰ Temel Hazıroğlu, *Katılım Ekonomisi ve Katılım Bankacılığı*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, ss.111-112.

⁷¹ Karapınar, a.g.e., s.32.

⁷² Mehmet İncirci, *Türkiye’de Özel Finans Kurumlarının Tarihsel bir Analizi*, İstanbul: M.Ü S.B.E Yay., 1999, s.81.

Katılım bankaları, ticari amaçlı mülk alım-satımında da hizmet sunabilmektedirler. Bu uygulamalarla katılım bankaları, reel sektörle iç içe girmişlerdir. Reel sektörde, üretimin, ticaretin ve sanayinin fon ihtiyacını karşılayabilmektedirler.⁷³

Katılım bankalarının ne şekilde fon toplayacağına ilişkin hukuki düzenleme ve bunların tanımı 5411 sayılı kanunun tanımı, 3 üncü ve 4 üncü maddelerinde yer almıştır. Katılım bankalarının ancak katılım fonu kabulü işlemini gerçekleştirebilecekleri ifade edilmiştir. Çünkü faizsiz bankacılık sisteminde faaliyet alanı olarak borç veren ve borç alan arasında müştereken belirlenmektedir. Katılım bankalarının fon kullanma yöntemi; toplanan fonların üretim ve ticarete işletilmesi sonucunda elde edilen kar ve zarara ortak edilir. Risk odaklı yöntem ve kurumsal yönetim ilkeleri çerçevesinde işletileceğine olan inanç ve güvenleri neticesinde bu kuruluşlar tercih edilebilmektedirler. Katılım bankaları mevzuat hükümleri çerçevesinde özel cari hesaplar ve katılma hesapları yöntemleriyle fon toplayabilmektedirler.

Devam eden başlıklarda; cari hesap, katılma hesabı, yatırım hesabı, tasarruf hesabı, özel fon havuzu gibi katılım bankalarının fon toplama yöntemlerini ele alalım.

2.1.1. Özel Cari Hesaplar

5411 sayılı bankacılık kanuna göre özel cari hesabı; katılım bankalarında açılabilen ve istenildiğinde de kısmen veya tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan ve karşılığında da hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesapları ifade eder. Özel Cari Hesaplar; kâr ödemesi olamayan bir hesap türü olarak da vasıflandırılır. Özel Cari Hesaplar (Vadesiz Cari Hesap) lardaki fonların işletilmesinden doğan kâr da zarar da yalnızca katılım bankasına aittir. Katılım hesabı sahipleri, özel cari hesapların; ne kârına ne de zararına iştirak etmemektedirler.⁷⁴

Cari hesapla yatırılmış olan fonların tamamı için; bu fonu kabul etmiş kurumun, sermaye yedek akçeleri ile cari hesaplar karşılığı aktifleri üzerinde birinci derecede imtiyazlı alacaklılardır.⁷⁵

⁷³ İdris Elmeydan, *Özel Finans Kurumları*, İstanbul: İ.Ü. S.B.E Yay., 1986, s.87,

⁷⁴ İshak Emin Aktepe, *İslam Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık*, İstanbul: Erkam Matbaası, 2010, s.72.

⁷⁵ Akgüç Öztin, *100 Soruda Türkiyede Bankacılık*, İstanbul: Gerçek Yayınları, 1992, s.159.

Cari hesaplar sadece nâma açılabilir. Cari hesap açılışında herhangi bir alt limit yoktur. Ayrıca bu hesaplara kâr payı ödemesi olmadığından menkul sermaye iradı gelir vergisi ve fon stopajı uygulaması da yapılmamaktadır.⁷⁶

2.1.2. Katılma Hesapları (Kâr- Zarara Katılma)

Katılma hesapları; tasarruf sahibinin sermaye, katılım bankasının ise; profesyonel emek kattığı bir mudarebe yöntemidir ki; bu metotda iki taraf vardır. Birinci taraf hesap sahibi, diğeri ise katılım bankası kurumudur. Taraflar arasında; kâr ve zarara katılım sözleşmesi yapılması zorunludur. Elde edilecek gelir (kâr) yine taraflar arasında analaşma gereği bölüşülen; gerçek ve tüzel kişilerce yatırılan fonlardır.⁷⁷

Katılma hesaplarının adı birçok ülkede yatırım hesabı olarak da geçmektedir. Katılma hesapları; katılım bankaları için, öz kaynaktan sonra en güvenli kaynaktır. Katılım bankalarının en önemli fon toplama araçlarıdır. Katılma hesabında risk vardır. Bu riskin boyutu belli değildir. Katılma hesapları vadeli olduklarından, iktisadi faaliyetlerdeki üretim, ticaret ve yatırımların finansmanında fonların artmasını da sağlamış olmaktadır.⁷⁸

Katılma hesabı; 5411 sayılı bankacılık kanununun 3. Maddesinde de ifade edilmiştir. Katılım bankalarında; katılma hesabı sahipleri lehine tahakkuk ettirilecek gelir, vergi mevzuatı açısından mevduat geliri sayılmaktadır. Bu hesaplar 30, 90, 180, 360 gün ve daha uzun vadeli olmak üzere guruplara ayrılır. Her gurup kendi içinde bir bütünlük teşkil eder. Ayrı ayrı muhasebeleştirilir ve ayrı ayrı işletilir. Genelde uygulama; katılma hesabı sonunda elde edilen kârın %80' i hesap sahibine , %20 'si ise; katılım bankasının olması şeklinde akit (sözleşme) yapılmaktadır. Katılım hesaplarının işletilmesinden doğacak tüm masraflar, giderler kurumca karşılanır. Katılma hesaplarında “ Kâr ve Zarara Katılma Sözleşmesi” şeklinde bir akit imzalanır. Bu sözleşmede katılım sahiplerinin hakları ve riskleri belirtilmektedir. Katılım bankalarında fonlar; ortaklık esaslarına uygun olarak alınır.⁷⁹

⁷⁶ Ali Kuden,” Fon Toplama”, *İstanbul: Albaraka Türk Per. Eğt. Ve Org. Müd.*, Ekim, 2000, s.4.

⁷⁷ Abitter Özlücan, Fevzi Serkan Özdemir, *Katılım Bankacılığı*, İstanbul: Türkmen Kitapevi, 2010, s.31.

⁷⁸ Serkan Altaner, *Türkiye’de Özel Finans Kurumlarının Bankacılık Sektöründeki Yeri*, İstanbul: Mar. Ün. S.B.E., 2002, s.45.

⁷⁹ İsmail Özsoy, *Türkiye’de Katılım Bankacılığı*, İstanbul: A. Katılım Bankası Yay., 2009, s.34.

Katılma hesapları işlemlerinin nasıl uygulandığı, bu hesaplarda kâr dağıtımının nasıl gerçekleştirildiğini anlayabilmek için bu konudaki temel kavramlardan birim değer, hesap değeri ve birim hesap değeri bilgilerini açıklayalım.

2.1.2.1. Birim Değer (B.D.)

İşletilen katılım hesaplarındaki fonlardan kâr edildiğinde artan, zarar edildiğinde ise azalan, fonlardaki kâr- zarar değişimini gösteren bir birimdir. Kâr ve zarara katılma hesabı sahiplerine, kâr dağıtım ölçülerinden biri de birim değerdir. Birim değer; kâr veya zarar kayıpları, fondaki mevcut aktifler toplamının, bir önceki gün veya haftadaki hesap değerleri toplamına bölünmesi ile bulunmaktadır.

Birim değer; katılım hesaplarının kâr-zarar gelişimini gösteren ve kâr-zarar edildiğinde değişen bir çeşit “ indeks” tir. Halen faaliyet gösteren katılım bankalarında birim değer; haftalık olarak hesaplanmaktadır.⁸⁰

Birim değeri hesaplaması şöyle formüle edilebilir:

Birim Değer = Toplam Aktifler/ Hesap Değeri ‘ dir.

2.1.2.2. Hesap Değeri (H.D.)

Katılma hesabı fonlarına para yatıran tasarruf sahiplerinin, bu fonda mevcut aktiflere katılma oranıdır.

Hesabın açılışında baz olarak belirlenen bir ağırlıklı “ kat sayısı” dır. Hesap sahibinin, yatırılan tutarının 100 ‘ e bölünmesi ile bulunur. Şirketlerdeki sermaye iştirak oranı gibi kabul edilebilir.

Bu her bir hesap için, hesaba para eklendikçe değeri artan, para çekildikçe de azalan bir katsayıdır.

Yatırılan paranın hesap değeri; o günkü birim değere bölünerek bulunur. Bu katsayı; kâr- zarara katılma belgesinde gösterilir ve her hesaba para yatırıldığı ya da hesaptan para çekildiği zaman katılma belgesi üzerinde yeni hesap değeri yazılır. Fonda hesabı olan kişilerin, hesap değerlerinin ayrı ayrı toplamı “ hesap değerler toplamını” oluşturur.⁸¹

⁸⁰ Karapınar, *a.g.e.*, s.43. Bkz. : Özel Finans Kurumları Kurulu ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmelik, 20. 09. 2001, 24529 Sayılı Resmi Gazete.

⁸¹ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2001: 2, <http://www.bddk.org.tr> (20.02.2016).

Hesap değeri şöyle formüle edilebilir:

Hesap Değeri: Yatırılan para tutarı/Birim değeri⁸²

2.1.2.3. Birim Hesap Değeri (B.H.D.)

Katılma hesabının cari değerini belirleyen ve “ Birim Değeri” ile “Hesap Değeri” nin çarpılması suretiyle hesaplanan; katılma hesabı sahibinin üzerinde hak iddia edebileceği tutardır.⁸³

Birim hesap değeri; hesap sahibinin hesap kartında yer alan hesap değer sütunundaki en son rakamların katılım bankasınca açıklanan birim değer ile çarpılması sonucu bulunmaktadır.⁸⁴

Uygulamada birim değer; hafatalık olarak açıklanmakta ve günlük gazetelerde ilan edilmektedir.

Örnek 1: Hesap sahibi kurum adına açtığı katılım hesabına 1 000 000 (bir milyon) TL yatırmıştır. Paranın yatırıldığı gün geçerli olan birim değeri 100 ise;

Hesap değeri = 1 000 000/100= 10 000 TL

Birim Hesap Değeri=10 000*100 = 1 000 000 TL

Örnek 2:fonun işletilmesi sonucu kâr elde ettiğini ve birim değerinin 105 olduğunu varsayalım. Bu durumda vade sonunda;

Hesap Değeri= 1 000 000/100 = 10 000 TL

Birim Hesap değer = 10 000*105= 1 050 000 TL

Yani müşteri vade sonunda 50 000 TL kâr elde etmiştir.

Birim hesap değeri; hesabın açıldığı tarihte, yatırılan tutara eşittir. İlerleyen günlerde kâr tahakkuk etmişse artar, zarar tahakkuk etmişse azalır.

Hesap değeri, hesap tutarının havuzdaki katılma payını (sermaye iştirak) gösterdiğinden (para yatırma ve çekme hali dışında) sabit kalır.

Birim değer ise kâr veya zarar durumuna göre hergün değişmektedir.

Birim hesap değeri şöyle formüle edilebilir:⁸⁵

⁸² Karapınar, *a.g.e.*, ss. 43-44.

⁸³ Özel Finans Kurumlarının Kuruluş ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmelik, 20.09.2001 24529 sayılı Resmi Gazete. Bkz. : Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu, 2001:2.

⁸⁴ Akgüç Öztin, *1980 Sonrası Türk Bankacılığının Özellikleri*, 75. Yılda Paranın Serüveni, İstanbul: Türkiye Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 154.

Birim Hesap Değeri = Birim Değeri*Hesap Değeri(B.H.D= B.D* H.D)

B.D = Toplam Aktif Değer / Hesap Değerler Toplamı

H.D = Yatırılan Para Tutarı / Birim Değer dir.

2.1.3. Yatırım Hesabı

Fon sahipleri, bu hesaba “yatırım amacıyla” fon yatırırlar ve karşılığında da “kâr” beklerler.⁸⁶

“Mudarabe” hesabı da denilen bu hesapla ilgili; üç taraf vardır: hesap sahibi, katılım bankası ve iş adamı (girişimci) dir. Bu üç kişi (hesap sahibi, katılım bankası ve müteşebbis (iş adamı)) arasında yatırım hesabının ilk kısmını düzenleyen bir fon hesabı vardır. Bu fon hesabının ikinci kısmı yani katılım bankası, müteşebbis yönü ayrı bir “cari hesapta” izlenir. Hatta iş adamının mudarebe ile ilgili tüm mali işlemleri bu cari hesaba kaydedilmesi gerekir.

Açılan her yatırım hesabı, katılım bankasının da sermayesini katmasıyla; müşterek hesapta bir araya gelmekte, böylece bir “cari fon hesabı” meydana çıkmaktadır. Katılım bankası global olarak fonları havuza toplar ve çeşitli mudarebe yatırımlarına tahsis eder. “Yatırım hesabı” katılım bankasının yapacağı yatırımlarda hesap sahiplerinin izni ile kullanılmaktadır.Sözleşmede yatırım hesabının tabii olacağı şartlar, kâr ve zarara katılım oranı belirlenmektedir. Hesap sahibi ile katılım bankaları vekili ile iş adamı ile yapacağı ikinci kademe anlaşmanın (mutlak mudarebe) şartlarını tespit eder.⁸⁷

Yatırım hesaplarının özelliği; kâr oranı, projenin bitiminde ortaya çıkmaktadır. Bu hesaplar, bir yatırım ortaklığı hesabı şeklindedir. Hesap sahiplerinin katılım bankalarına herhangi bir projede yatırım yapma yetkisi verdiği ve belirtilen sürenin bitiminden sonra da anlaşılan kâr payı üzerinden kâr almak için yapılan sözleşmedir.

2.1.4. Tasarruf Hesabı

Tasarruf hesapları; küçük tasarruf sahiplerinin tercih ettiği hesap türüdür.Bu hesaplarda kârlar, yıllık ortalama bakiye, yatırılan fonların istikrarı, katılım bankasının

⁸⁵ Güray Küçükkocaoğlu, İslami Bankalar ve İslami Finans Çalışma Notları, <http://www.başkent.edu.tr/gurayk/finbascuma17>, (20.02.2016).

⁸⁶ Hakan Berberoğlu, *Faizsiz Bankacılık, Nakit Yönetimi*, (Doktora Tezi), İstanbul: Mar. Ün. S.B.E., 2004, s. 20.

⁸⁷ Cihangir Akın, *Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma*, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1986, ss. 127-128.

iktisadi ve mali faaliyetlerinden elde edilen kâr payları baz alınarak hesaplanmaktadır. Tasarruf hesabının, katılım hesabından farkı; hesap sahiplerine getirileri yıllık olarak ödenmektedir. Tasarruf hesap sahibine; hiçbir şekilde elde edebileceği getiri konusunda bilgi ve garanti verilmez.⁸⁸

Tasarruf hesapları; istenildiğinde hesaba para yatırma ve vade bozulmaksızın hesaptan para çekebilme özellikleri taşımaktadır. Genellikle bir yıl vadeli açılan tasarruf hesabından; para çekilmesi halinde kâr payı; ortalama bakiye üzerinden hesaplanmaktadır.

Tasarruf hesaplarının açılışı için; alt limitler oldukça düşük tutlmaktadır (100 TL, 100 USD, 100 EURO). Bu sayede harçlık düzeyindeki küçük tasarrufların dahi, finans sistemine aktarılması hedeflenmektedir.

Tasarruf geleceğe yönelik ihtiyaçları karşılamak amacıyla yapılmaktadır. Ortaya çıkabilecek riskleri karşılamak, hayat standardını yükseltmek, özellikle de yatırıma yönelerek, üretime doğrudan veya dolaylı olarak katılarak tasarruf yapmakla; bireyin, kendi refahını yükseltirken, başkalarının ihtiyaçlarını da karşılamış ve toplumun refahını da yükseltmiş olur. Bu sebeple tasarrufların, iktisadi faaliyetlere yönlendirilmesi finansal faaliyetlerin temel görevlerindedir.

2.1.5. Özel Fon Havuzu

Katılım bankaları; Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından tesbit edilen hesap, vade ve türlerine bağlı kalmaksızın önceden belirlenmiş projelerin veya diğer yatırımların finansmanında kullanılmak üzere üç aydan kısa vadeli olamamak kaydıyla, münhasıran o işe tahsis edilmek üzere; genel havuzlardan ayrı, müstakil bir özel fon havuzları oluşturabilir.

Projenin tamamlanmasından sonra elde edilecek kârın veya olası zararın taraflarca nasıl paylaşılacağı aktin (sözleşmenin) başında “oransal” olarak belirlenir. Burada önemli olan projenin kendisidir. Katılımcılar; başlangıçta vadesi, getirisi, tutarı ve teminatları belirlenmiş olan bir projenin finansmanına katkı sağladıklarından haberdardırlar.

⁸⁸ Hakan Berberoğlu, *Faizsiz Bankacılık, Nakit Yönetimi*, (Doktora Tezi), İstanbul: Mar. Ün. S.B.E., 2004, s.20.

Bu yöntemde(özel fon havuzu) hesap sahiplerinin tasarrufları doğrudan bir projeye yatırıldığı için; risklilik düzeyi yüksek olduğu kadar, getirisi de normal kâr oranından yüksek olmaktadır.

Özel fon havuzları; katılım bankalarının niteliklerine daha uygun olmakla birlikte, içerdiği yüksek risk sebebiyle hesap sahiplerinin yaygın olarak tercih ettikleri hesap türleri değildir.

Ancak özel fon havuzları; sektör veya kullandırma yöntemi bazında oluşturulmaz. Toplanacak fonların özellikle kullanılacağı proje ile finansman süresi önceden belirlenir. Ayrıca özel fon havuzlarıyla ilgili olarak; havuzun oluşturulmasından itibaren on beşgün içinde ve üçer aylık dönemler itibariyle bankacılık denetleme ve düzenleme kuruluna (B.D.D.K) bilgi verilir. Bununla birlikte; tutarı 2000 TL üzerinde olan özel fon havuzları için; Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumundan izin almak zorunludur. Bununla ilgili B.D.D.K' ya başvuru dilekçesi, finansman sağlanacak proje, finansman süresi, detaylı bilgi için “fizibilite” raporu eklenmesi gereklidir. Belirtilen sürenin sonunda da özel fon havuzu tasfiye edilir.⁸⁹

Devam eden başlıkta ise; mudarabe, müşarake, murabaha, icâre, selem, istisna ve sukuk gibi katılım bankalarının fon kullandırma yöntemleri üzerinde durulmuştur.

2.2. KATILIM BANKALARININ FİNANSAL FON KULLANDIRMA YÖNTEMLERİ

Katılım bankaları; katılım fonlarını, emek- sermaye ortaklığı (mudarebe) ile toplayıp; faizsiz mali araçlarla mali sektörde faaliyet gösteren reel, iktisadi faaliyetleri finanse eden, müşterilerinin ihtiyaç duyduğu finansmanı, faizsiz finansman prensipleri dahilinde fon , mal ve hizmet temini yollarıyla karşılayan kurumlardır. Tasarruf sahiplerinin fonlarını üretim, ticaret ve sanayide “Kurumsal Finansman Desteği”, “Bireysel Finansman Desteği”, “Kâr-Zarar Ortaklığı; Mudarabe-Müşarake”, “Finansal Kiralama”, “Mal Karşılığı Vesaikin Finansmanı” ve ortak yatırımlarla değerlendirilir.⁹⁰

⁸⁹ Özel Finans Kurumlarının Kuruluş ve Faaliyet Hakkında Yönetmenlik (20.09.2001 Tarih ve 24529 Sayılı resmi Gazete). Bkz.: <http://www.bddk.org.tr> (20.02.2016).

⁹⁰ Mustafa Semih Şahin, “Türkiyede Faizsiz Bankacılığın Gelişimi ve Hizmet Kalitesi”, *Ankara, İlmî Araştırmalar Dergisi*, C. 18, S. 4, 2005, ss. 423-428.

Katılım bankalarının faizsizlik prensibi yasal mevzuatla şu şekillerde yapılır:⁹¹

-Kâr-Zarar Ortaklığı (Mudarabe-Müşareke): Uzman birimlerin yapacağı, inceleme ve değerlendirmeleri esas alınarak, gerçek veya tüzel kişilerce “kâr ve zarara katılma yatırım akti” çerçevesinde yapılan iktisadi faaliyet sonucu doğacak kâr ve zararın, müşteri ile paylaşılması sonucunu veren fon kullandırma yöntemidir.

-Kurumsal Finansman Desteği (murabaha): Bireylerin ihtiyacı olan mal veya hizmeti; üreticiden, satıcıdan, peşin alıp üzerinde anlaşılan fiyattan 3. Şahıslara vadeli olarak “ alım- satım akti” ile satmak suretiyle fon kullandırmak.

-Finansal Kiralama (Leasing): Taşınır veya taşınmaz malların; finansal kiralama kanunu çerçevesinde müşteriye “kira akti” sözleşmesiyle kiraya verme işlemidir.

-Mal Karşılığı Vesaikin Finansmanı: İthal konusu mal ve vesaikin devir yoluyla, katılım bankasınca peşin alınıp, vadeli olarak satılması ile, ihraç malı vesaikin katılım bankasına devir yoluyla ihracatçıya mal bedelinin peşin, hemen ödenmesi suretiyle kullanılan fon yöntemidir.

-Ortak Yatırımlar: Gelişme potansiyeli taşıyan ve kaynak ihtiyacı olan şirketlerin sermayesine bir sözleşme hükümleri çerçevesinde katılım bankasının iştirak etmesi ya da belli bir yatırım finansmanı amacıyla oluşturulacak fonlara katılmasıdır.

Ortak yatırımlar; katılım bankalarının çok istisnai olarak yaptığı işlemlerdendir. Bu fon kullandırma yöntemi ile; bilgi-beceri önem arz eden teknolojik yatırımlar desteklenmiş olmaktadır.

-Gayri Nakdi Krediler: Üretim, ticaret ve sınıî faaliyetlerde; müteşebbislerin ihtiyaç duyduğu nakit dışı kredi işlemleridir. Katılım bankaları belli bir komisyon (ücret) karşılığında müşterinin ihtiyaç duyduğu, yurt içinde “teminat mektupları”, yurt dışı işlemlerde ise “akraditifler”, “kefalet”, “çek karnesi” vs. gibi gayri nakdi krediyi kullandırma yöntemidir.

Katılım bankaları kullandığı fonlardan gelir sağlayabiliyorsa; fon finansman faaliyetlerince üretim finansmanı denir.Fonların üretim amaçlı kullandırılmasında, katılım bankasının fon kullandığı kişi ve kurumlara karşı alacaklı-borçlu

⁹¹ Hamdi Döndüren, *Delilleri ile Ticaret ve İktisat İlmihali*, İstanbul: Erkam Yay., 2012, s.438., . Bkz.: Ali Kaya, *Güncel Fıkhi Konular*, Bursa: Emin Yayınları, 2013, s. 141-142. ; Hüseyin Tunç, *Katılım Bankacılığı*, İstanbul: Nesil Yay., 2010, ss. 214-220.

durumunda değil, ya onların ortağı, ya satıcı veya alıcı veyahutta kiraya veren konumundadır.⁹²

Katılım bankalarının ortaklık sisteminde fon temini; mudarebe (kâr-zarar) ve müşareke (emek- sermaye) yoluyla olabilir.

Katılım bankalarının mal temini ise; müteşebbisin veya bireyin ihtiyaç duyduğu mal, yurt içinden veya yurt dışından peşin alır, vadeli satar veya kiraya verir.

Katılım bankalarının hizmet temini ise; faizsiz kurum olarak mal ve hizmet satan ticari bir kuruluştur.

2.2.1. Emek Sermaye Ortaklığı (Mudarebe)

Mudarebe: yer yüzünde dolaşmak, ticaret için yola çıkmak anlamlarına gelen; emek- sermaye ortaklığına dayanan kâr-zarar ortaklığıdır. Bir tarafın sermaye, diğer tarafın emek olmak üzere kâr- zarar hususunda yaptıkları anlaşmaya denir.⁹³

Mudarebenin meşruluğu Kitap⁹⁴, Sünnet ve İcmâ' ya dayanır. Hz.Peygamber (a.s) mudarebe şirketi ile ticari ortaklık yapmıştır.⁹⁵ Ticari amaçla Bahreyn, Habeşistan, Yemen ve Suriye'ye (Busra) gitmiştir⁹⁶. Yine bir çok sahabe; (12 si kadın olmak üzere 72 sahabe) müdarebe muamelelerini yapmıştır. Çünkü uluslararası ticaret büyük ölçüde mudarebeye dayanıyordu.⁹⁷

Müdarebe ortaklığı uzun veya kısa vadeli her çeşit krediyi temin etmek için elverişli bir ortaklık çeşididir. Sermaye sahibi, herhangi bir şart, kayıt koymazsa

⁹² İsmail Özsoy, *Türkiyede Katılım Bankacılığı*, İstanbul: T.K.B.B. Yay., 2009, s. 47.

⁹³ Ömer Nasuhu Bilmen, *Hukuk-u İslâmiye ve İstilat-ı Fıkhiye Kamusu*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, C. 7., 1970, s.101. Bkz.: Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Azim Dağıtım, 1992, C. 2., ss.198-203,234-256,551-554. ; Serahsi, El-Mebsud, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1983, C. 22., s. 19. ; Cengiz Kallek, "Mudarebe", *DİA*, İstanbul: İSAM, 2005, C. 30, s. 359-363. ; Nezh Hammad, *İktisadi Fıkıh Terimleri*, çev. Recep Ulusoy, İstanbul: İz Yayıncılık, 1996, s. 36. ; Mahmut Ebû's Suud, *Para Faiz ve Müdarebe*, çev. Emin Ertürk , İstanbul: İslam Araştırmaları, Dergah Yayınları, 1988, ss. 54-79. ; Osman Şekerci, *İslam Şirketler Hukuku Emek-Sermaye Şirketi*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1981, s. 151. ; Mecelle; Madde 1404.

⁹⁴ el-Müzzemmil, 73/20; el-Cuma, 62/10;el- Bakara, 2/198; el-Kureyş, 106/1-4.

⁹⁵ İbn Mâce, "Sünen", "Kitâbü't-Ticaret, Bab, 63, Hadis No: 2287. Bkz.: Ebu Dâvud, "Edep", 17, ; Ahmet b. Hanbel, "Müsned", C. 3., 425. ; M. Hamidullah, Hz. Peygamberin İslamdan Önce Seyahatleri, çev. Abdullah Aydınli, Ankara: Ankara Üni. İlahiyat Fak. Derg., 1980, S.4., s. 329. ; M. Hamidullah, İslam Peygamberi, çev. Salih Tuğ, İstanbul: 1980, C. 1., s. 60-63.

⁹⁶ Ahmet Turan Yüksel, "Bir Tacir Olarak Hz. Peygamber", *Ankara, Diyanet İlmi Dergi*, Peygamberimiz Hz. Muhammed (a.s) Özel Sayı, Ankara: 2000, s. 139.

⁹⁷ A. Hasan Emin, *El-Mudarabet'ü-Şeriyeye ve Tabikatuhâ El Hâdise*, Cidde: İslam Kalkınma Bankası Araştırma Enst. Yay., 1988, s. 34. Bkz.: Cengiz Kallek, Sosyal Servet, *İslamda Yönetim ve Piyasa İlişkisi*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2015, ss. 174-215. ; M. Emin Yıldırım, *Asrı Saadette Ticaret ve Tüccar Sahebiler*, İstanbul: Siyer Yay., 2014, ss. 79-177. ; Ali Sayar, *Zengin Sahebeler*, İstanbul: Nesil Yay., 2013, ss. 77-338. ; Nazif Gürdoğan, *Özel Finans Kurumu Fonksiyonları ve İşleyiş Mekanizması*, Mar. Ün. Yay., 1988, s. 168.

(işletmeciye iktisadi faaliyetlerde serbest bırakması gibi) mutlak mudarebe olur. Sermaye sahibi herhangi bir şart, kayıt koyarsa (ortaklığın süresi gibi); mukayyed mudarebe olur.

Mudarebede en önemli nokta sermaye verilirken sermaye sahibi ile işletmeci arasında kâr paylaşırma şartlarının ve sözleşmesinin yapılması gerekir. (Kâr 1/2 , 1/3 gibi oranlar) Ortaklıkta akit (sözleşme) de kâr oranı kararlaştırılmazsa prensip olarak eşitliği gerektirir. Ayrıca ortaklıkta sermayenin geçerli bir para olması , sermayenin teslim edilmesi ve kâr oranları da sözleşmeyle tespit edilmesi gerekir.⁹⁸

Mali ve beşeri (know-how) kaynakları, yatırımcı, sermayedar ve girişimci arasındaki ortak girişimle gerçek bir üretim faktörü haline dönüştürülerek kâr-zarar ortaklığı esasına dayalı olan mudarebe; iş riski dahil girişimcilerin tüm risklerin paylaşılması söz konusu olduğundan yatırımları olumlu etkiler. Yetenekli girişimcilere teknik destek sağlayarak girişimcilerin piyasaya girmelerine imkan tanır. Para politikaları uygulamaları çerçevesinde mudarebe uygulamasında kâr'a katılma oranlarını değiştirebilir. Daraltıcı bir para politikası izlenmek isteniyorsa %30 kâr'a katılma oranı ile verilen kredi %40' dan verilebilir. Açık piyasa işlemlerinde hisse senetleri ve kâr ortaklığı senetleri kullanılabilir. Bu tür araçlarla kredi arzı ve kredi politikası izlenerek üretim yapısına yön verilebilir.⁹⁹

Mudarebe modelinde emek-sermaye ortaklarına ve diğer ticari ortaklıklara kâr-zarar motivasyonu ile büyük imkanlar tanınmıştır.¹⁰⁰

Mudarebe yönteminde; (emek-sermaye) ortaklığının yirminci yüzyılda en önemli halkası; "Venture Capital", risk sermayesi ile tamamlanmıştır. Avrupa 'da ve A.B.D 'de uygulanmaktadır.¹⁰¹

Mudarebe; (emek-sermaye), kâr-zarar ortaklığında sermayenin para cinsinden olması, miktarının belli olması, hazır olması, emek sahibine teslim edilmiş olması, sermayeyi ilgilendiren şartlardır. Diğer taraftan kâr oranlarının sözleşme ile belirlenmesi, kâr'ın sermayeden değil kazançtan verilmesi kâr'dan bir taraf için belirli bir sabit miktarın şart koşulmaması gerekir. Mudarebe ortaklığı ile iktisadi

⁹⁸ Serahsi, el-Mebsud ,İstanbul:Çağrı Yay., 1983 C. 22, s. 27. ; en-Nisa, 4/12.

⁹⁹ Ahmet Tabakoğlu, *İslam İksadına Giriş*, İstanbul: Dergah Yay., 2013, ss. 433-434.

¹⁰⁰ Murat Çizakça, *İslam Dünyasında ve Batıda İş Ortaklıkları Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yay., 1999, ss. 10-49.

¹⁰¹ Murat Çizakça, Tansu Çiller, *Türk Finans Kesiminde Sorunlar ve Reform Önerileri*, İstanbul: İst. San. Od. Yay., 1999, s. 152.

faaliyetlerdeki üretimden oluşan kâr önceden yapılan sözleşmelerle, anlaşılan oranlarda paylaşılır.¹⁰²

Mudarebe kâr-zarar ortaklığında sermaye; işletmecinin (emek sahibinin) elinde emanet (vedia) hükümlerine tabidir.¹⁰³

İşletmeci; mudarebe; sözleşmesindeki şartlara uymaz veya kusurlu ve kasıtlı davranışlarıyla sermayenin zayi olmasına sebep olursa; zararı karşılaması gerekir. Sözleşmenin fesih olması durumunda, sermaye sahibi kâr'ın tamamını alır. Bu durumda emek sahibi de emsal ücreti alır. Emsal ücret de sözleşme anında konuşulan miktarı aşamaz.¹⁰⁴

Mudarebe; emek-sermaye ortaklığında; sermaye sahibinin vefatı, işletmecinin vefatı, sermaye sahibinin veya işletmecinin cinneti (akli melekeleri kaybetmesi), sermaye sahibinin işletmeciyi azletmesi, işletmecinin istifa etmesi, kâr-zarar vuku bulmadan sermayenin zayi olması durumlarında ortaklık fesih olur.¹⁰⁵

Mudarebe modelinde yıl sonunda zarar ortaya çıkarsa zarar yalnız sermaye sahibine ait olur. Zarar önce kârdan düşülür, kâr yeterli olmazsa işletmecinin emeği boşa gitmiş olur. Mudarebede zarar ihtimallerinin ortadan kaldırılması için gerekli tetbirler alınır, projede tüm ayrıntılar belirlenir ve tüm harcamalar da denetlenir.¹⁰⁶

2.2.2. Sermaye Ortaklığı (Müşareke)

Müşareke: İştirak, ortak anlamında, işletmede hem sermayenin hem de emeğin aktif olarak ortaya koyulduğu bir ortaklık modelidir. Kâr; ortakların serbestçe anlaşığı şartlara göre paylaşılır, zarara katılma ise; sermaye oranlarına göre uygulanır.¹⁰⁷

¹⁰² İsmail Özsoy, *Türkiyede Katılım Bankacılığı*, İstanbul: T.K.B. Birliği yay., 2011, s.47.

¹⁰³ Mecelle, Madde, 1413,1424, Bkz.: A. Hasan Emin, *el-Mudarebetü's-Şeriyeye ve Tatbikatuhâ, El-Hadise*, Cidde: İslam Kalkınma Bankası Araştırma Enstitüsü Yay., 1988, s. 26.

¹⁰⁴ Mecelle, Madde; 1426., Bkz.: Serahsi a.g.e. C. 22, s. 19. ; Ömer Nasuhu Bilmen a.g.e., C. 7, s. 108 ; Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, İstanbul: Erkam Yay., 2012, ss. 435,648.

¹⁰⁵ Ömer Nasu Bilmen, a.g.e, İstanbul, 1970, c. 7, s. 108. Bkz.: Ali Kaya, *Güncel Fıkhi Konular*, Bursa: Emin Yayınları,2013, s. 145.

¹⁰⁶ Dönderen, a.g.e. , s.435. Bkz.: Kaya , a.g.e. , s.145.

¹⁰⁷ Ömer Nasuhu Bilmen, *Hukuk-u İslâmiyye ve İstılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul: Bilmen Yay., 1970, C. 7 ss. 60- 88. Bkz.: Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, Emek Sermaye İlişkisi, İstanbul: Azim Dağıtım, 1992, C.2 ss.55,198-203,234-256,551-555. ; Serahsi, el- Mabsud, İstanbul, Çağrı Yay. 1983, c. 22 s. 151. ; İbn-i Haldun, *Mukaddime*, çev. , S.Uludağ , İstanbul: Dergah Yay. C. 2 s. 169. ; el-Bakara 2/195, en-Necm 53/39. ; Döndüren a.g.e s. 641-642. ; Hamidullah a.g.e C. 2 s. 64. ; İsmail Özsoy, *Özel Finans Kurumları*, İstanbul: A. Finans, Kül. Yay., 1997, ss. 147-148.

Sermaye ortaklığı olan müşareke modelinde; ortakların sermaye, kâr payı ve zarara katılmada tasarruf ehliyetlerindeki eşitlik ve denklik şartının aranmadığı bir emek sermaye ortaklığıdır.¹⁰⁸

Müşareke modeli meşru her alanda iktisadi faaliyet yapmak üzere kurulabilen ortaklıktır. Ortaklar arasında din birlikteliğinin bulunması kaydı ve zorunluluğu da yoktur Hz.peygamber (a.s) bazı gayri müslimlerle sözleşmeler yapmış olması bunun açık göstergesidir.¹⁰⁹

İksadi faaliyetlerin yönetilebilmesi için emek gerekir. İşte müşareke modeli bu emek ile sermayeyi bir araya getirerek üretime katılmadır. Müşareke modelinde ortaklar bilfiil çalışmadıkları durumlarda kâra ve zarara sermaye hisseleri oranında ortak olurlar. Söz konusu sözleşmede; iştirak oranından daha fazla ya da daha az kâr almayı şart koşamazlar. Ancak şirkette bizzat çalışan ortaklar, zarara sermaye oranında katılması zorunda oldukları halde kar paylaşımında alacakları ilave oranı sözleşmede belirlenen şartlara göre uygulama yapılır.¹¹⁰“Kâr, ortaklarının serbestçe belirlediği şartlara göre paylaşılır. Zarara katılma da sermaye oranları nisbetinde olur.”¹¹¹

Bununla birlikte müşareke yönteminde paylaşım oranları rıza gösterilmiş olması şartıyla sermayeleri eşit miktarda olduğu halde kâr paylarının paylaşımı farklı olabilir. Yine benzer olarak, sermaye katılım miktarı farklı olduğu halde kâr payları eşit oranda dağıtılan bir ortaklık türüdür.¹¹²

Günümüzde bir işletmenin üretim faaliyetlerine birikimleriyle, yatırımlarla kanalize edilmesine kar-zarar yatırım ortaklığı, şirketin yönetimini üstlenen ortağa da yönetici ortak adı verilir. Müşareke modelinde sermaye desteğine karar verilen projelerde, projelerini işletmenin prensiplerine uygunluğunu, kâr, risk ihtimali uygulanabilirliği araştırılır. Projeye destek verenlere de; kâr-zarar katılım ortaklığı sözleşmesi uygulanır. Mudarebe finansmanında olduğu gibi müşareke finansmanında da devamlı müşareke ve azalan müşareke olmak üzere iki çeşit müşarek uygulamaları vardır. Devamlı müşareke; anlaşma süreleri belirlenmeden emek ve sermaye ile ortaklık kurulur. Müşareke şirketinin yatırımları ve iktisadi faaliyetleri sürdürmesi ortakların isteği ve talebi üzererine uzatılabilir. Taraflar ittifak halinde olduğu sürece

¹⁰⁸ Beşir Gözübenli, “Şirketler”, *DİA*, İstanbul: İSAM , C. 30, 2010, ss. 198-201.

¹⁰⁹ Beşir Gözübenli, “İnan”, *DİA*, İstanbul: İSAM , C. 22, 2000 ss. 260-261.

¹¹⁰ Nezih Hammad, *İktisadi Fıkıh Terimleri*, çev. Recep Ulusoy, İstanbul: İz Yay., 1996, s. 20.

¹¹¹ İbn-i Mace”Ticaret”,63.

¹¹² Özsoy, *a.g.e.* , s. 198.

ortaklık devam eder. Böyle bir finansman ortaklığı da uzun vadeli projeler için uygun olabilir. Devamlı müşarekede kâr önceden belirlenen orana göre paylaşılır.¹¹³

Azalan müşarekede ise; ortaklık payının zaman içerisinde müşteri tarafından satın alınması ve proje bittiğinde müşarekenin tamamen müşteri mülkiyetine geçmesini ön görür. Azalan müşarekede girişimci, ortaklık konusu, mal ya da projenin tamamına sahip olmak istediği takdirde belirli devrelerde ortaklık paylarını satın alarak mülkiyeti ele geçirir. Bunun neticesinde de ortaklık ortadan kalkar.¹¹⁴

Müşareke özellikle az sayıda sermayedarın kaldıramayacağı büyük projelerin varlığı durumunda menkul kıymetleştirilebilecek bir finansman şeklidir. Bu sebeple müşareke yöntemi genellikle sanayinin finansmanında kullanılmaktadır. Ayrıca teçhizat ve makine temin edilmesinde, ticaretin finansmanında da kullanılabilir. Müşareke finansmanında projelerde her katılımcıya payı gösteren müşareke sertifikası verilir. Bu sertifikalar devir edilebilir ve ikinci piyasalarda alınıp satılabilen ürünler olarak da değerlendirilebilir.¹¹⁵

Özetle iktisadi faaliyetlerde risksiz faaliyet yoktur. Ancak ortaklık da ; (müşareke) iktisadi faaliyetlerin motivasyonu olarak değerlendirilir.

2.2.3. Üretim ve Ticaret Desteği (Murabaha)

“Ribh” den türeyen kavram; “ticarete fayda elde etmek, kazandırmak, kâr elde etmek” manâlarına gelmektedir.¹¹⁶

Murabaha; bir malın alış fiyatı, ya da maliyeti üzerine belli bir kâr ilâvesi ile (maliyet + kâr) satım sözleşmesidir.¹¹⁷

Murabaha modelinde satış sözleşmeleri malın maliyetinin müşteriye bildirerek ilave karla satılması da diğer bir tanımdır. Genel hükümler kapsamı içerisinde sayılmaktadır. Diğer ticari işlemler gibi meşrudur.¹¹⁸

¹¹³ Ahmet ez- Zerkâ, Ahmet en- Neccar, *İslamda Banka ve Sigorta*, (ter; Hayrettin Karaman), İstanbul: Nesil Yay., 1992, s. 55.

¹¹⁴ Ahmet Battal, *Faizsiz Bankacılık*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1985, s. 18.

¹¹⁵ İ. Bulut, B. Er, *Finansal Yenilik ve Açılımları ile Katılım Bankacılığı*, İstanbul: T.K.B Bir Yay., 2009, s. 61-62.

¹¹⁶ Nezih Hammad, *İktisadi Fıkıh Terimleri*, çev. Recep Ulusoy, İstanbul: İz Yayıncılık, 1996, ss. 196, 242. ; Bkz.: İbrahim Kafi Dönmez, “Murabaha”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2006, C. 31, ss. 148-152.

¹¹⁷ Ömer Nuhu Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve İstılahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1970, C. 6, s. 119; Bkz.: Osman Şekerci, *İslam Şirketler Hukuku, Emek Sermaye Şirketi*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1984, s. 299 ; Hamdi Döndüren, *İ. Ö. Ticaret Rehberi*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2008, s. 95.

¹¹⁸ Dönmez, “Murabaha”, a.g.e., s. 148-152.

Murabahanın geçerli olabilmesi için şu şartlar sayılır.¹¹⁹ Malın maliyeti ortaya konulmalıdır. Ticaret konusu mal veya eşya olmalıdır. Kâr oranı, sözleşmede taraflarca biliniyor olmalıdır. Ticareti yapılan mal, mevcut olmalıdır. Malın alış fiyatı taraflarca biliniyor olmalıdır. Satım sözleşmesi geçerli olmalıdır. Fiyat ve ödeme tarihi belirlenmelidir. Malın satış talimatı şarta bağlı veya belirsiz olmamalıdır. Ödeme günleri ve periyodik miktarlar sözleşmede belirlenmiş olmalıdır.

Ayrıca murabahanın geçerlilik prensipleri de şu şekilde özetlenebilir:

Gerçek maliyet ve satış kârı net olarak bilinmelidir.Satışla ilgili belirsizlik (garar) riski bulunmamalıdır.Fiyattaki kâr payı, alıcı ve satıcının mutabık olduğu bir oranda olmalıdır. Ticarete konu olan mal, gerçek mal olmalıdır. Ticareti yapılan malda, faizli işlem bulunmamalıdır. Satıcının malın gerçek fiyatını açıklamadığı anlaşılırsa alıcı muhayerdir.Ticari örf'e göre maliyete eklenebilen bütün harcamalar satım fiyatına eklenebilmelidir.Menkul ve gayrimenkul mallar ile satılabilir hakların ticareti olmalıdır.Mal alım satımı vekâletle de yapılabilirdir.

Murabaha bir mala ihtiyacı olup da gerekli finansmanı temin edemeyen müşteri ya da müteşebbislerin işletmeleri için gerekli hammadde, yarı mamül maddeler, makine teçhizat, taşıt araçları, menkul, gayrimenkul satılabilir haklar, üçüncü şahıslardan peşin alıp kâr ekleyerek vadeli satılan meşru bir ticaret ve kazanç yöntemidir. Bu sebeple murabaha yöntemi iktisadi ve ticari faaliyetlere üretim ve ticaret desteği sunmaktadır.¹²⁰

Bununla birlikte murabaha yönteminin geçerli olabilmesi için, ayrıca aşağıda belirtilen prensipleri de taşıyor olması gerekmektedir:

Ödenen bedel misli mallardan olmalıdır. Ödemenin doğrudan satıcıya, malın ise müşteriye teslim edilmesi gerekmektedir.Satın alınan malın ve ödenen bedelin ribevi mallardan olmaması gerekmektedir. Murabahada yöntem olarak nakit kredi kullandırılmayıp mal ve hizmet peşin alınıp kâr eklemek suretiyle vadeli satım yoluyla finansman kullandırılmalıdır.¹²¹

¹¹⁹ Bilmen, a.g.e. Cilt 6, ss. 119-121. Bkz. :Dönmez,"Murabaha"a.g.e., s. 149-150. ; Şekerci, a.g.e., s. 308.

¹²⁰ Abdüüaziz Bayındır, *Faizsiz Finansman Yolları*, İstanbul: Albarakatürk Yay., 1997, s. 2

¹²¹ Servet Bayındır, *İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005, ss. 77-78.

Murabaha modelinde müşteri ve banka arasında yapılan ön anlaşma süreci iki şekilde gerçekleştirilmektedir. Birincisi Sipariş Yöntemidir. Bu yöntemde müşteri almak istediği mal ve hizmetle ilgili detaylı bilgileri sipariş formu ile bankaya bildirir.

İkinci olarak murabaha modeli vekalet yöntemiyle de gerçekleştirilmektedir. Vekalet sözleşmesi ile müşteri banka adına ilgili mal ve hizmeti almak üzere banka tarafından vekil tayin edilir.

2.2.4. İcâre (Kiralama, Leasing)

“Ecr” kökünden gelen kavram; yapılan işin maddi karşılığı ve kira anlamına da gelir.¹²²

İcâre ise; kiraya vermek, bir menkul veya gayrimenkulün kullanım hakkını, menfaatlerini, belirli bir süre ve belirli bir kira karşılığında yararlanmak üzere kira sözleşmesi yapmak anlamlarına gelir.¹²³

Kira sözleşmesi, menkul veya gayrimenkul malların kira karşılığında başka birinin kullanımına verilmesi olarak da tanımlanır. Sözleşme, tarafların icap ve kabul denilen irade beyanları ile kurulur. Tarafların hak ve fiil ehliyetine sahip olmaları da gerekmektedir.¹²⁴

İcâre sözleşmesi günümüzde hukuk biliminde kira sözleşmesi ve iş sözleşmesi olarak ele alınır.¹²⁵

Leasing ile de; malın mülkiyet hakkı değil, sadece zilyetlik ve her türlü faydayı sağlama hakkı kiracıya devredilir. Kira sözleşmesinden farklı olarak, leasing sözleşmesinde, risk halleri için tarafların hakları güvence altına alınmakta ve kira sözleşmesi ile taksitli satım sözleşmesi birleştirilmektedir. Böylece, kira müddeti sonunda, taraflarca belirlenen bedel üzerinden kira konusu malın kiracıya satılması imkanı sunulmaktadır.

Kira bedelinin ödeme vadesi taraflarca tayin olunur.Eşyanın satım akdi caiz olunca, faydalanma amacıyla kiralanması da caiz olur. Birçok sahabe de bu yöntemle arazilerini kiraya verdikleri kaydedilmektedir.¹²⁶

¹²² Adem Esen, *Sosyal Siyaset Açısından İslamda Ücret*, Ankara: Türkiye Diyanet Vak. Yay. 1993, s. 13. Bkz.: Bardakoğlu, "İcâre", *DİA*, İstanbul: İSAM, 2000, C. 23, ss. 379-388. ; Hammad, a.g.e., s. 79.

¹²³ Bilmen, a.g.e., C. 6, s. 156. Bkz.: Servet Bayındır, a.g.e. s., 133. ; Bardakoğlu, "İcare", a.g.e, ss. 379-388. ; Mecelle, madde 405.

¹²⁴ Bardakoğlu, "İcare", a.g.e., s.380.

¹²⁵ Hammad, a.g.e., s. 138.

Kira konusu mal, zilyetlik devri mümkün bir mal olmalıdır.İş sözleşmesi ise, işçinin ücret karşılığında belirli bir süre çalışması, belirli bir işi yapması şeklinde kurulan bir sözleşmedir.¹²⁷

İş akdi, emeğin kiraya verilmesidir. Ancak iş sözleşmesi yapan işçinin mümkün olduğu ölçüde işini iyi ve sağlam yapması talep edilir. Hazreti Peygamber(a.s.); 7. yüzyılda konuyla ilgili şu mesajları vermiştir: “Biriniz bir iş yapınca onu sağlam bir şekilde yapması Allah’ın sevdiği bir davranıştır.”¹²⁸“Allah, mesleğinde becerikli olan sanatkârı sever.”¹²⁹ “Hile yapan, aldatan bizden değildir.”¹³⁰

İşte günümüzde diğer ülkelerle rekabet; bu sağlamlık ve kalite anlayışıdır. İslam toplumlari; bu anlayış ve prensipleri iktisadi hayata uygulama yarışında çok hassas davranmaları gerekmektedir.

2.2.5. Selem (Vadeli Satış)

Terim olarak “Peşin para ile veresiye mal almak” şeklinde ifade edilmektedir. Selem; vadeli alış-verişin tersidir. Vadeli alış-verişte bedel, selemde ise mal veresiyedir. Selem sözleşmesinde malın miktarının, özelliklerinin, teslim yerinin, teslim tarihinin sözleşme esnasında kesin olarak tespit edilmesi şarttır. Selem; niteliği ve niceliği spesifik şekilde belirlenebilen varlıklarda yapılabilmektedir. Selem modeli sözleşmelerinde sözleşmenin yapılış amacı nakit para elde etmektir. Söz konusu model daha ziyade tarım sektöründe uygulanır.¹³¹

Bu bakımdan; “Sizden kim selem yaparsa; miktarı, ölçüğü, tartısı ve vadesini belirterek yapınız” beyanı vardır.¹³²

Özetle faizsiz finansta selem modeli üretimden önce satış işlemidir.

¹²⁶ Buhâri, “Hars”, 19. ; Ebu Dâvud, “Buyû”, 30. ; Müslim, “Buyû”, 99, 117. Bkz.: Serahsi , el-Mebsud, İstanbul: Çağrı Yay.,1983, C. 15, s. 74.

¹²⁷ Hammad, a.g.e., ss. 78-80.

¹²⁸ Suyûti, el- Câmîu’s- Saîr, İstanbul: Yeni Asya Yay., C. 2, s.282.

¹²⁹ Suyûti, a.g.e. C. 2, 290.

¹³⁰ Müslim, “İman”, 164. ; Ebu Dâvud, “Buyû”, 50.

¹³¹ Abdülaziz Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2007, s.145.

¹³² Müslim, “Müsâkât”, 128. ; Buhârî, “Selem”, 1,2,7. ; Ebu Dâvud, “Buyû”, 55.

2.2.6. İstisna (Üretim Siparişi)

Kelime olarak bir şeyin yapılmasını istemek demektir. Terim olarak ise; sipariş üzere yapılan üretim sözleşmesidir. Bu yönü ile istisna modeli üretim ve ticareti desteklemektedir. Faizsiz finans modelinde istisna sözleşmesine iş sözleşmesi de denmektedir. İstisnada satıcı varlığın mülkiyetine ve kontrolüne sahip olmalıdır. Günümüzde istisna modelini: ev, inşaat yapımı, fabrika kurulması, yol, köprü, özel bir ürünün finanse edilmesi, tren, vapur uçak , tır , araç ve tanklar müteahhit, firmalarca sözleşme şartnamesinde ayrıntıları belirtilerek üretimi yaptırılmaktadır.¹³³

Kısaca sipariş akdi olarak bilinir ki; siparişe dayalı üretim demektir.

2.2.7. Sukuk, (Menkul Kıymetleştirme, Securitization)

“Sak” kökünden gelen kavram “sertifika” veya “vesika” anlamlarına gelmektedir. Terim olarak sukuk; varlığa dayalı temellendirilmiş, ticareti yapılabilen, katılım sertifikası menkul kıymet olup, varlıktan, yatırımdan elde edilecek gelirin sukuk sahiplerine belli dönemlerde ödenmesi şeklinde tanımlanmaktadır.¹³⁴

Sukuk işlemlerinin sözleşmelerinde; ortaklık, icare, murabaha, yatırım vekâleti usulleri ve metodları da kullanılabilir. Uygulamada en çok icare ve kira sukuku ile karşılaşmaktadır. Varlığa dayalı sukuklar ise; selem, istisna, icare yöntemleri ile uygulanabilir. Özkaynağı temsil eden sukuka ise; mudarebe ve müşarekeye dayalı sukuk denir.

Varlıkların menkul kıymetleştirme kapsamında geliştirilen “yatırım acenteleri” ilk olarak; 7. Asırda Hz. Ömer’ le alış-veriş ve diğer ticari faaliyetlerden kaynaklanan finansal yükümlülükleri gösteren mühürlü bir kâğıt olarak ortaya çıkmıştır. İktisadi ve ticari hayatın canlanması ile beraber ödemeyi kolaylaştıran, başka yere naklini

¹³³ Döndüren, a.g.e. ss.320-323. ; Hasip Asutay, *Alım, Satım ve Faiz*, İstanbul: Hacegan Yay.,7.Baskı,2011,s.53.

¹³⁴ Bilal Aybakan,“Sukuk”, *DİA*, İstanbul: İSAM , C.36,2009 s.402-405. Bkz.: Serahsi a.g.e., C. 21, s. 67. ; Abdulkerim Özaydın, “Menşur”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2004, C.29, ss. 148-149. ; Mehmet Erkal, “Beytulmal”, *DİA*, İstanbul: İSAM, C.6,1994, ss.90-94. ; Abdulaziz Duri “Divan”, *DİA* , İstanbul: İSAM, 1994, C. 9, ss. 377-381.; Celal Yeniçeri, “Çehbez”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 1993, C. 7, ss. 222-223.

sağlayan sak, sukuk ve süftece gibi finansal araçların yaygınlık kazandığı, çehbezlerin (banker) de bunda önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır.¹³⁵

Günümüzde de; varlığın değeri ile orantılı olarak oluşturulan sertifikalar aracılığı ile varlığın mülkiyetinin; geniş yatırım kitlesine transferini sağlayan bir mekul kıymetleştirme mekanizmasıdır.

Sukukun başlıca özellikleri ve çeşitleri şöyle özetlenebilir.:¹³⁶

Sukuk çeşitli şekillerde ve yöntemlerde varlıktan yararlanma hakkı sunan finansal araçlardan biridir. Mudarebe, müşareke, murabaha, icare, selem sukuku gibi çeşitleri vardır. Proje varlıklı sukuk ise; hem devlet, hem de özel kurumlar tarafından çıkarılabilir. Sukuk endeksi de çıkarılabilir.

Sukukta yatırım sahipleri belirli kâr payı alır. Sukuk sertifikası; oransal mülkiyeti temsil eder. Sukuk sahibi, belli bir süre için, belirli bir varlığın sağlayacağı nakit akımından doğacak risk ve getiriye sahip olmaktadır.

Sukuk sahipliğinin belli bir vadede sona ermesi ve şirketin belli bir varlığı ile sınırlı olması sukuku hisse senedinden ayırmaktadır.

Sukuk sertifikaları sahibinin hak ve yükümlülüklerini ispat amacıyla eşit değerlere sahip sertifikalar olup nama veya hamiline şeklinde çıkartılabilmektedir. Piyasada tedavülü ise buna göre düzenlenmektedir.

Yatırımcılar, sukuk çıkartılırken ilan edilen paylaşma oranlarına göre pay alırken, zarara ise; ortaklıktaki payları oranında iştirak ederler.

Sukukta, sukuku yöneten mudarip, vekil veya yönetici, ortak sermayeye kâr garantisi veremez. Kâr miktarı önceden belirlenemez. Ancak önceden ilan edilen paylaşma oranlarına göre kâr paylaşılır.

Sukuk uygulamasında yatırımın bütün riskleri bulunur.

Sukuk varlıktaki eşit payları temsil eden bir belge olduğuna göre, sukukun hangi türü olursa olsun, sukuk yatırımcıları mutlaka bir malı, bir menfaati veya bir ortaklık payını satın alan taraf konumundadırlar.

Müdarebe, Müşareke ve Murabaha sukuku; yatırımcısına getiri garantisi veremez. Yapılan yatırımlardan kâr elde edilmesi halinde önceden belirlenen oranlarda paylaşılır.

¹³⁵ Celal Yeniçeri, "Çehbez", *DİA*, İstanbul: İSAM, 1993, C.7, ss. 222-223.

¹³⁶ Ahmet Tok, *İslami Finans Sistemi Çerçevesinde Sukuk Uygulamaları*, Ankara: SPK Hukuk İşleri Dairesi, 2009, s. 14.

İcâre sukukunda ise; bir varlığın satın alınıp kiraya verilmesinden doğacak gelirler yatırımcılara dağıtılır.

Selem sukukunda da peşin bir ödeme yapılarak, bir varlığın gelecekte teslim edileceği taahhüt edilir. Teslim tarihinde varlık satılarak satışından elde edilen kâr yatırımcıya devredilir.

Gelir ortaklığı senetlerinde ise; kamu kurum ve kuruluşlarına ait baraj, yol, köprü, enerji santralleri gibi büyük yatırımlardan elde edilecek gelirlere ortak edilmesi amacıyla çıkartılan belgelerdir ki; istenildiği an nakde çevrilebilen orta vadeli bir finansman kaynağıdır. Finansman modelinin türüne ve işleyişine göre de varlığa dayalı sukuk ihraç edilebilmektedir.¹³⁷

Katılım bankalarının uyguladıkları finansman modelleri Tablo 9 'da özetlenmiştir.

Tablo 9 : Katılım Bankalarının Uyguladıkları Ortaklık, Ticaret, Destek ve Diğer Finansman Modellerinin Tablosu

MÜDAREBE (KÂR-ZARAR, EMEK-SERMAYE ORTAKLIĞI)	<ul style="list-style-type: none">-Emek ve maddi imkanı (sermayeyi) bir araya getiren bir girişimdir.-Kâr-zarar dağıtımı esastır.-İş birliği, risk ve sorumluluk temeline dayanır.-Reel sektörde mal ve hizmet üretimi yapar.-Spekülatif e izin vermez, Reel yatırım öngörülür. Kaynaklar verimli kullanılır.-Sermayedar ve girişimcinin karşılıklı menfaatleri uyuşur.-Yatırım zararlı sonuçlanırsa, girişimcinin kusuru ve ihmali varsa; zarar tazmin ettirilir. (Döndüren 1963: 236, Bulut-Er, 2009: 51)
MÜŞAREKE (SERMAYE ORTAKLIĞI)	<ul style="list-style-type: none">-Sermayeye katılma iki veya daha fazla şahsın kâr ve zarara ortak olma şartı ile yatırım ve ticarete iştirak etmeleridir.-Finansman uzun vadeli projeler için uygunluk sağlar.-Büyük projelerin varlığı durumunda menkul kıymetleştirilebilecek bir finansman şeklidir.-Tüm taraflar işin yönetimde yer alıp çalışabilir.-Tüm taraflar , varlıklarda meydana gelecek değer artışlarından payını alır.-Kâr ana sözleşmedeki ölçülere göre paylaşılır.-Zarara katılma ise sermaye oranlarına göre olur. (M.Uçar, 1993: 129, Bulut-Er, 2009: 62)
MURABAHA (PEŞİN ALIP VADELİ SATMA, ÜRETİM DESTEĞİ	<ul style="list-style-type: none">-Alış fiyatına veya maliyetine kâr eklemek suretiyle yapılan vadeli satıştır.-Finans kurumunun sipariş üzerine, peşin mal alıp, kârını ekledikten

¹³⁷ Hüseyin Tunç, *Katılım Bankacılığı*, İstanbul: Nesil Yayınları, 2010, ss. 152-157. Bkz. : Gökben Ağaş, "İslami Finans Sistemi" *İstanbul: Sermaye Piyasasında Gündem*, 2008, S. 69. , ss. 18-35. ; Deniz Gökçe, "*Para ve Finans Ansiklopedisi*" Creative Yayınları ve Tanıtım Ltd. Şti. C. 2, ss. 869-874, 1248-1250.

SAĞLAMA)	<p>sonra taksitli olarak satmasıdır.</p> <ul style="list-style-type: none"> -ticarete konu olan mal gerçek mal olmalıdır. -Altın, gümüş veya para türleri Murabaha'ya konu olamaz. -Malın gerçek maliyeti ve satış kârı net olarak bilinmelidir. -Satışla ilgili Garar (bilinmezlik) riski bulunmamalıdır. -Fiyat ve ödeme tarihi, işlemin başlangıcında kesin olarak belirlenmelidir. -Fiyattaki kâr marjı; alıcı ve satıcının mutabık olduğu bir oran olmalıdır. (Orman, 2010: 125, Eskicioğlu, 1979)
SELEM (PARA PEŞİN MAL VERESİYE SATIŞ MODELİ) TARIM SEKTÖRÜ	<ul style="list-style-type: none"> -Ön anlaşma, kâr oranı, ödeme planı, malın teslimatı, geri ödemenin tamamlanması. -İhtiyaç, iktisadi maslahat ve istihsan yoluyla yapılan alış veriştir. -Malın; ölçü, tartı, adet, cinsinin, nevi nin, niteliğinin, kalitesinin, miktarının, teslim zamanının belirli olması gerekir. -Yalnız menkul mallar selem sözleşmesine konu olabilir. Gayri menkul mal olmaz. -Selem sözleşmesi bağlayıcıdır. Ücret peşin ve tümüyle ödenmelidir. -Nakit'e ihtiyacı olan firmanın yada çiftçinin peşin bedelle veresiye mal siparişidir. (Bayındır, 20078: 145, Aktepe, 2010: 84)
İSTİSNA (ZANAATKÂRA ÖZEL MAL SİPARİŞ SÖZLEŞMESİ) SANAYİ SEKTÖRÜ	<ul style="list-style-type: none"> -Belirli bir bedel karşılığında şahsın zanaatkâr erbabıyla gerçekleştirdikleri anlaşmadır. -Ev, fabrika kurulması, yol, köprü, kayık, gemi, kasa, karoser, kaporta, elbise, mobilya takımı, kapı, pencere gibi standart olmayan bir malın üretilmesidir. -Ücret peşin, taksitli ya da avans şeklinde ödenebilir. -Zanaata veya özel üretime esneklik getirilerek kalitenin korunmasıdır. -İki tarafında sorumluluklarının ileriki bir vadede gerçekleştirilecek sözleşmedir. (Döndüren, 2012: 320-321, Asutay, 2011: 53)
İCARE (FİNANSAL KİRALAMA) BEDELLE KİRALANIP YARARLANMA	<ul style="list-style-type: none"> -Bir varlıktan faydalanma hakkının belli bir bedel karşılığında satılmasıdır. -Malın mülkiyeti, kiraya veren mal sahibinde kalmaya devam eder. -Kasti olarak yapılan ihmallerde; kira malının zararı tazmin ettirilir. -Menkul veya Gayri Menkul bir maldan yararlanmak üzere yaovılan kira sözleşmesidir. -Bir kimsenin emeğinden yararlanmak üzere yapılan sözleşmedir. -Kira bedeli peşin, taksitli veya tek vadeli olabilir. -Kiralanan varlığın bakım masrafları kiraya verene aittir. -Sağlık, eğitim, güvenlik, taşıma ve organizasyon gibi sözleşmelerde kira akdine dayanır. (D.İ.B., İlmihal, C.2: 378, Aktepe, 2012: 45-46)
SUKUK (FAİZSİZ BONO, YATIRIM ARACI, MENKUL KIYMETLEŞTİRME KATILIM SERTİFİKASI)	<ul style="list-style-type: none"> -Varlığın menkul kıymetleştirilerek katılım sertifikaları aracılığıyla satılmasıdır. -Varlık sukuk sertifikasından, yapılan yatırımdan elde edilen gelir sukuk sahiplerine belli dönemlerde ödeme esasına dayanır. -Sukuk oransal mülkiyeti temsil eder. -Sukuk sahibi varlığın nakit akımından doğacak risk ve getiriye sahiptir. -Sukuk yatırımcıları bir malı, bir menfaati veya ortaklık payını satın alandır. -Sukuk ihracat edenler ise; bir malı, bir menfaati veya ortaklık payını satan taraftır. -Sukuk, Murabaha, Selem, İstisna, Müdarebe, Müşareke, Müzara, Müsakat ve Muğarese ortaklıklarına dayalı olabilir. -Devletlerin yada büyük şirketlerin, anonim finansman bulmak için başvurdukları yöntemdir. (Durmuş, 2012: 148, Tok, 2009: 14)
TEKAFÜL (KARŞILIKLI KEFİL OLMA,	<ul style="list-style-type: none"> -Temelde katılımcıların; belirli kayıplarını belirli varlıklar vasıtası ile giderdikleri karşılıklı yardımlaşma ve sorumluluk prensiplerine dayanır. -Tekafül de kural ve düzenlemeler, faizsiz finans prensiplerine göre

YARDIMLAŞMA, SORUMLULUK ÜSTLENME) SİGORTA	belirlenir. -Tekafül sözleşmesinde primlerin; nerede, nasıl kullanılacağı ve değerlendirileceği belirlenir. -Tekafülde kâr veya primler katılımcılara iade edilebilir. -Tekafül, toplumun korunmasını ve refahını amaçlar. -Tekafülde sigortacının sigorta fazlalıklarından pay alması söz konusu olamaz. -Tekafül, Devletin denetiminde bir sigorta şirkettir. (Döndüren, 2012: 678, Çürük, 2013: 74-75)
TEVERRÜK (NAKİT ELDE ETMEK İÇİN VADELİ ALINAN BİR MALİ BAŞKA BİR ŞAHSA PEŞİN OLARAK SATMA İŞLEMİDİR)	-Nakit bulmak için; vadeli alınan bir malı başka şahsa peşin olarak satmaktır. -Kısa vadede nakit temin etmek isteyen müşteriler için başvuru finansman modelidir. -Teverrük; uluslararası düzeyde faizsiz bankalar arasında da gerçekleştirilebilmektedir. -Teverrükde sözleşme konusu mal altın, gümüş veya döviz olmamalıdır. -Teverrük’de mal üçüncü tarafa satılmadan önce satıcının mülkiyetine geçmelidir. -Teverrük, bankalar arası işlem olursa, mülkiyetine alınan malı ikinci el piyasasına satabilir. (Bayındır, 2012: 156, Aktepe, 2012: 111-112, Doğan, 2011: 126)
KARZ-I HASEN (GÜZEL ÖDÜNÇ, ÇOK KISA VADELİ YARDIMLAŞMA)	-Faizsiz ve bir menfaat beklemeden verilen ödünce denir. -Malı veya menfaati alan sonra ödünç malı veya bedelini geri öder. -Karz-ı- Hasen mallar: -Nakitler: Altın- gümüş- piyasada kullanılan paralar -Mekilat: Kilo ile ölçülebilen mallar -Vezni: Tartı ile satılan mallar -Adediyat: Değeri fazla değişmeyen adetli mallar -Karz-ı Hasende ödünç alınan mal aynen geri iade edilir. -Karz-ı Hasen; kişiler, devlet, finans kurumları, vakıflar arasında da gerçekleştirilebilir. -Kısa vadeli (Birkaç günlük) ihtiyaçların karşılanabilmesi için başvuru modelidir. -Karşılıklı yardımlaşma, dayanışma duyguları ile yapılır. (Döndüren, 2012: 405-406, Eskicioğlu, 1998:118, Aktepe, 2011: 54, Asutay, 2011: 59)

Kaynak: Ayub, 2017: .212-384.

2.3. KATILIM BANKALARININ DİĞER İŞLEMLERİ

Katılım bankaları günümüz bankalarının yaptığı modern ve geleneksel bütün bankacılık işlemlerini faizsiz modellere dayanarak piyasaya sunmakta ve uygulamaktadır. Bu işlemler; referans, teminat , mektup verme, akreditif açılması, çek karnesi verilmesi, çek ve senetlerin tahsile alınması, ihracat akreditiflerinin ihbar ve teyit edilmesi, seyahat çeki verilmesi, döviz alım-satım işlemleri, yurt içi ve yurt dışı havale ve transfer işlemleri, kredi kartı ve POS hizmetleri, elektrik, su, telefon, doğalgaz faturası tahsilatları, şirketlerin hisse senetlerinin şirket adına dağıtılması, müşteriler adına hisse senedi alınması, uygulanabilirlik (fizibilite) etütleri yapması, sosyal güvenlik ve vergi ödemelerine aracılık etmesi bu işlemlerden bazılarıdır. Katılım bankalarının öncelikli olarak önem verdiği konu mevcut müşterilerinin işlerini kolaylaştırmak ve yeni müşterileri kuruma kazandırmaktır.¹³⁸

2.3.1. Kredi Kartları

“İtibar” anlamında bir kelime olan kredi bir kişiye kredi vermek, ona mali yönden itibar sağlamak anlamına gelmektedir.¹³⁹

Kredi kartı ise; pratik bir ödeme aracı olarak finans kurumunun “ kefalet”, “vekâlet” ve “kredi kartı sözleşmesi” ve yöntemleri ile takdir edilmiş limit ve periyotlarda kart sahibinin, POS sözleşmesi bulunan iş yerlerinden mal ve hizmet alımı imkânı sunan bir ödeme aracıdır.¹⁴⁰

POS’ da kredi kartı kullanımı sağlayan cihazlardır. Finans kurumunun “kefil olması”, kredi kartı borcunun ödenmesinin üstlenilmesidir. Finans kurumunun “vekil” olması ise; kart sahibi tarafından ödeme talimatı verilmesi üzerine yetkili kılınmış olan katılım bankalarının faizsizlik prensibi ”kefalet-vekalet” ile kredi kartı ödemesinin gerçekleştirilmesidir.

Tarihi süreçte trampa, çek ve paradan sonra güncel ödeme aracı haline gelen kredi kartları, kart sahibine sağladığı kolaylıkla beraber, iktisadi faaliyetlerin de kayıt

¹³⁸ Türkiye Katılım Bankaları Birliği, *Katılım Bankaları Nedir? Nasıl Çalışır?*, <http://www.tkbb.org.tr>, s.8. Bkz.: İsmail Özsoy, *Türkiye’de Katılım Bankacılığı*, İstanbul,:A. Finans Kültür Yay., 2009, ss. 33-39.

¹³⁹ Osman Oy, *Kredi Teminatları ve Kredi Suçları*, İstanbul:Beta Yayınları, 2003, s. 9.

¹⁴⁰ Serdar Yetim, *Kredi Kartları ve Tüketici Kredileri*, Ankara: 1997, s. 7. Bkz.: Mecelle, madde 636.

altına alınmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte kredi kartlarının yanlış ve hatalı kullanımını israfa yol açabilmektedir.¹⁴¹

2.3.2. Tüketici Kredileri

Tüketici ya da üretken olmayan kredi, iktisadi ve sosyal hayatın bir gerçeğini oluşturmaktadır. Bu metodla büyük ölçüde dayanıklı tüketim malları gibi zaruri ihtiyaçlar karşılanmaktadır. Katılım bankaları ise; azalan ortaklık (müşareke), vadeli satış, bireysel finansman desteği metodlarıyla dayanıklı tüketim maddeleri ve konutlar için murabaha modeli faizsiz yöntemlerle bireysel finansman desteği sağlamaktadır.¹⁴²

Tüketici kredileri, taksitli satışlar, kredi kartı uygulamaları, büyük ölçüde tüketim kredisi amaçlarına yöneliktir. İktisadi faaliyetlerde, üretim-tüketim arasında bağ oluşturmaktadırlar. Tüketici kredileri başta olmak üzere tüm krediler, başlangıçta tüketim eğilimini yükseltirken, geri ödemeler başladığında ise tüketimi zayıflatacak şekilde etki göstermektedir. Bu yönüyle de krize dair unsurlar taşımaktadır.¹⁴³

2.3.3. Ticari Krediler

Mübadelenin peşin olması asıldır. Alıcı her zaman peşin para veremediği için ticari kredilere, vadeli satışlara ihtiyaç duyulmaktadır. Dünya’da ve Türkiye’de artan rekabet sonucunda gündeme gelen müşteri odaklı, global anlamda faizsizlik prensibi üzerine faaliyet gösteren katılım bankaları da murabaha metodu, selem metodu, çek kullandırma gibi metodlarla iktisadi ve ticari faaliyetlerde ticari kredi hizmeti sağlamaktadırlar.¹⁴⁴

Söz konusu krediler; finans sektörünün gelişen hizmet yelpazesıyla hane halkının ticaretini finanse eden bir yapıya dönüşmüştür. Faizsizlik prensibi ve kâr motifi ile hareket eden katılım bankaları müşterileriyle ticari nitelikli iş yapmaya yönelmektedirler. Ancak, katılım bankalarının prensiplerinde iktisadi, ticari ve finansal

¹⁴¹ Hamdi Döndüren, *İslami Ölçülerle Ticaret Rehberi*, İstanbul: Rrkam Yayınları, 2008, ss.171-173. ; İshak Emin Aktepe, *Finansman ve Bankacılık*, İstanbul: Erkam Mat., 2012, ss. 108-109.

¹⁴² Cihangir Akın, *Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma*, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1986, ss. 179-181.

¹⁴³ Wallace, C. Peterson, *Gelir İstihdam ve Ekonomik Büyüme*, çev. Talat Güllap, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları 1994, s. 183.

¹⁴⁴ Servet Bayındır, *Faizsiz Bankacılık*, İstanbul: Rağbet Yay. 2005, ss. 234-235.

hizmet uygulamalarında ortada mutlaka reel olarak mal ve hizmet ticareti olması temel prensiplerdendir.¹⁴⁵

2.3.4. Gelire Endeksli Senetler

Belirli bir meblağı temsil eden ve yatırım aracı olarak kullanılan, dönemsel gelir getiren, ortaklık veya alacaklılık sağlayan, misli nitelikte, seri halde çıkarılan, şartları Sermaye Piyasası Kurulunca belirlenen kıymetli evrak olan hisse senedi; bir ticaret ve sanayi kuruluşunun ortaklığını belgeler.¹⁴⁶

Gelire endeksli senetler, getirileri, Kamu İktisadi Teşebbüslerinden (KİT) elde edilen hasılatı dayanan, kıymetli evrak niteliğini haiz, ortaklığa, faizsiz modele dayalı finansal araçlardır ki; iktisadi, ticari ve finansal hedefi, yurt içi tasarrufların arttırılmasıdır.¹⁴⁷

Hisse senetlerinin alım-satımlarının ilkesel olarak meşru olabilmesi için; ortak olunacak şirketin hisse senetleri; ait oldukları şirkete “ ortaklık” sonucu verdiklerinden alım-satımları ilkesel olarak meşrudur.¹⁴⁸

Meşru işlerle meşgul olan, üretim-yatırım yapan şirketlerin hisse senetleri alınabilir. Hisse senetlerine ortak olunabilir. Halka açık ortaklık kurallarına uygun, piyasa değeri en yüksek otuz şirketten endeks şirketleri oluşmaktadır. Faiz içermeyen ortaklığı ifade eden hisse senetleri ve gelir ortaklığı senetleri; (G.O.S.) şirket ana sözleşmesinde belirtilen Sermaye Piyasası Kurulu şartlarına göre işlemleri yürütülür.¹⁴⁹

2.3.5. Sigorta (Tekafül)

Güven, emniyet, garanti anlamlarına gelen sigorta; insanlar ve kurumlarda ortaya çıkabilecek risklerin yol açacağı zararları önlemek amacıyla “mudarabe,vekalet

¹⁴⁵ Sami Uslu, *İslamda Faiz Yasağı ve Çağdaş Finansman*, İstanbul: Zafer Yayınları, 2005, ss. 127-128.

¹⁴⁶ Abdülaziz Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, İstanbul: Sül. Vak. Yay., 2007, ss. 278-279; Bkz.: Servet Bayındır, a.g.e., ss. 228-229.

¹⁴⁷ Seervet Bayındır, “Modern Faizsiz Finansman Araçlarından Teverrük ve Ges’in Fikhî Tahlili” Fıkhi Açından Finans ve Altın İşlemleri Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, İstanbul: Ensar Yay. 2012, s. 172.

¹⁴⁸ İshak Emin Aktepe, *Sorularla Katılım Bankacılığı*, İstanbul: T.K.B. Birliği Yay., 2012, s. 147.

¹⁴⁹ Abdülaziz Bayındır, a.g.e., ss. 278-279.

ve vakıf” modeli ile bir araya gelerek belirli bir bedel karşılığında ortaya çıkan zararın tazmin edilmesinin taahhüt edilmesidir.¹⁵⁰

Sigorta bireye, topluma, devlete iktisadi ve sosyal güvenlik sağlamaya yönelik bir organizasyondur. Sosyal güvenlik, sosyal yardımlaşma ve sosyal dayanışma kurumudur. Sermaye piyasalarını fonlayan en önemli finansal araçlardan biridir. Sigorta (tekafül) mali aracılıkta faizsizlik prensibi ve ortaklık sistemi yöntemi ile sigorta primlerini sigorta işletmecileriyle ortaklıklara girmek suretiyle işletir ve değerlendirir.¹⁵¹

İktisadi ve sosyal hayatta “sigorta, banka ve borsa” üçlüsü birbiri ile çok yakın, iktisadi, ticari ve finansal hayata yardımcı kurumlardır. Bu dayanışmayla beraber ödeme esasına dayanan, sorumluluk taşıyan akdi bir sistemdir. Sigorta risklere maruz kalan kimseler arasındaki yardımlaşmanın sigorta işletmeciliği aracılığıyla teknik ve rasyonel bir şekilde organize edilerek zararın ise; sigortalılar arasında, sigortalılar topluluğuna dağıtılmasıdır.¹⁵²

Tehlikeler karşısında bireylerin ve toplumların güvenlik araması fitri bir ihtiyaç olup, ilk insandan günümüze kadar her insan bu ihtiyacı hissetmiştir. Ayrıca güvenlik ihtiyacı toplumların kültür ve inanç yapılarına göre farklı disiplinlerle organize edilerek giderilmektedir. Aileyi koruma, yaşlıyı koruma, maluliyet sahiplerini koruma ihtiyacı; karşılıklı dayanışma ve sigortayı zorunlu kılmıştır. Günümüzde ödenen sigorta primlerinin dayanışma ve kefilleşme (tekafül) Sermaye Piyasası Kurulu tarafından faizsiz fonlarda da değerlendirilmeye izin vermiştir. Sonuçta sigortanın sigortası (reasürans) sosyal adaletten¹⁵³ ve sosyal güvenlikten sorumlu devlete aittir. Devletin ilk dönemlerinden itibaren âkile primli sistem¹⁵⁴, zekât primsiz sistem¹⁵⁵ ve sosyal içerikli vakıflar bu görevleri üstlenmişlerdir.

Mudarabeye, vekalet ve vakfa dayalı tekâfül modelleri kâr-zararın sigorta şirketi ile sigortalılar arasında dağılım şekline göre değişmektedir. Karşılıklı sigortalar, sosyal sigortalar, ticari sigortalar tekafül sistemiyle meşru görülmüştür. Kâr

¹⁵⁰ A. Can Tuncay, *Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri*, İstanbul: Beta Yayınları, 2002, s. 5. Bkz.: Merih Kemal Omağ, *Ticaret Hukuku*, Eskişehir: Anadolu Ün. A.Ö.F. Yay., 1998, s. 69.

¹⁵¹ Servet Bayındır, a.g.e., s. 270.

¹⁵² Kender Rayegan, *Türkiye’de Hususi Sigorta Hukuku*, İstanbul: Filiz Yayınları, 1995, ss.1-2.

¹⁵³ Faruk Beşer, *İslamda Sosyal Güvenlik*, Ankara: D.İ.B. Yay. 1987, s. 69. Bkz. : Sait Dilik, *Sosyal Güvenlik*, Ankara: T.T.K. Basımevi, 1991, s. 6.

¹⁵⁴ Hamza Aktan, “Âkile”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 1989, C. 2, ss. 248-249.

¹⁵⁵ Bilmen, a.g.e., C. 4, s. 77.

payı, birikimli hayat sigortası ve bireysel emeklilik, tasarruf ve yatırım sistemleri, faizsizlik ve ortaklık modeliyle meşru görülmektedir.¹⁵⁶

Tekafül sisteminde (sigorta) mudarabe, vekalet ve vakıf modelleriyle katılımcıların yaptıkları katkıların (prim) belirli bir yüzdesi teberru olarak risk fonuna, birkısmı yatırım fonuna, birkısmıda gider fonuna aktarılmaktadır. Vakıf modelinde ise katılımcılar belirli bir katkı payı ödemekle vakıf fonuna katılımcı üye olmaktadırlar vekatılımcı tekafül (sigorta) şemsiyesi altına girmektedirler.

2.3.6. Kıymetli Madenlere Dayalı İşlemler (Altın Hesabı)

Altın ve gümüş kıymetli maden olarak önceleri değişim aracı, daha sonraları ise yatırım ve saklama aracı olarak iktisadi ve finansal hayatta önemli rol oynamıştır. Diğer taraftan dünya ekonomisinde ve finansal piyasalarda istikrarsızlık, piyasalardaki risk faktörünü artırmasıyla altın; yatırımcıların dikkatini daha çok çekmeye başlamıştır.

Altın ve gümüş alıp satmak meşrudur. Bu sebeple katılım bankalarının bu tür kıymetli madenlere dayalı ticarete girmeleri mümkündür. Müşteri hesabındaki altın üzerinde tasarruf hakkına sahiptir. Ayrıca banka hesapları malın mülkiyetini ispat için önemlidir. Bu sebeple devlet alış verişlerde banka hesaplarının kullanılmasını teşvik etmektedir. Bir kıymetli varlık olarak altının banka hesabına kaydedilmesi, o varlığı teslim alma anlamına gelir. Katılım bankaları, uluslararası bankalardan ya da altın satan yerel kurumlardan bir miktar altın satın alırlar. Bu altınları satıcı bankalarda ya da yerel kurumların kasalarında tutarlar. Müşterilerin talepleri oldukça, altınları müşterilere satarlar. Bu durumda kasada duran altın müşterilerin olur. Onlar altına yatırım yapmış olurlar. Satmak isterlerse satabilirler. Bu satın alınan altınlar kasalarda da mevcuttur. Katılım bankaları da; menkul kıymet borsası, altın borsası gibi çeşitli konularda faizsiz metodlarla faaliyetler göstermektedir. Ancak altın hesabında; sarf akdinde iki bedelin de peşin ödenmesini, araya vadenin girmemesi gibi prensiplerle işlem yapılmaktadır.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Muhammad Ayub, *İslamî Finansı Anlamak*, çev. Suna Akten Çürük, Raif Parlakkaya, İstanbul: İktisat Yayınları, 2017, ss. 442-457.

¹⁵⁷ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2012, ss. 658-659. Bkz.: Hamdi Döndüren, *İslam Ölçüleri ve Ticaret Rehberi*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2008, s. 284. ; İshak Emin Aktepe, *Sorularla Katılım Bankacılığı*, İstanbul: T.K.B. Birliği Yayınları, 2012, ss. 66-67. ; *Fıkhi Açıdan Finans ve Altın İşlemleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012, ss. 469-482.

Sonuç olarak kıymetli maden hesapları, altın hesabı, gümüş hesabı, yatırım yapmak isteyen tasarruf sahipleri için uygun bir finansal yöntemdir. Âtıl tasarrufların faizsiz katılım ortaklığıyla değerlendirilmesidir.

2.3.7. Vadeli Döviz İşlemleri (Forward)

Türev araçlar, iktisadi varlığın fiyat değişimine bağlı olarak “fiyatı” veya “değeri” belirlenen finansal araçlardır. Genelde türev finansal araçlar ise; forward, futures, opsiyon ve swap sözleşmeleriyle birlikte çok sayıda türev araç bulunmaktadır. Bu finansal araçların bir kısmı borsada bazıları da hem borsada hem de tezgahüstü piyasalarda işlem görmektedir. Türev araçlar finans sisteminde olduğu kadar ticari hayatın da vazgeçilmez araçları olarak fonksiyon icra etmektedirler. Finansal literatürde varlıklara ve fiyatlara bağlı risklerden korunmak için yapılan finansal işlemlere “hedding” korunma adı verilmektedir. Türev araçların finansal piyasalarda fiyat volaliteseni azaltma, risk yönetimini sağlama ve spot piyasaları istikrarlı hale getirmelerini sağlamak için hedding/koruma amaçlı kabz işlemi taşıması, nakdi uzlaşya değil fiziki teslimata dayalı olmalıdır. İşlem şartları “garar” ve “spekülasyon” içermemelidir değerlendirmeleri yapılmaktadır. İslam iktisadında ise türev araçlar, “faiz”, “garar”, “kabz edilmemiş malın satımı” noktalarından değerlendirilmektedir. Bu bakımdan türev finansal araçlardaki işlemlerde faize düşmemek için bedeller karşılıklı olarak peşin ödenmeli, cinsler bir olunca eşit mitalarla mübadele yapılmalı, karşılıklı kabz şartı yerine getirilmeli ve veresiye satış yapılmamalıdır.¹⁵⁸

Katılım bankalarında döviz ticareti de yapılır. Ancak döviz ticaretinin peşin yapılması zorunludur. Forward vadeli döviz piyasası ise; dövizin gelecekte belirli bir tarihte sabit bir fiyat üzerinden alınıp satılacağına dair sözleşmelerin yapıldığı piyasadır. Bankalarla müşteriler arasında kararlaştırılan bir fiyattan ileri bir tarihte teslim edilmek üzere bugünden yapılan bir döviz alım-satım işlemidir. Kıymetli madenlerde olduğu gibi, dövizde de alışveriş işlemlerinin peşin yapılması gerekir. Ancak vadeli döviz sözleşmesi, büyük döviz ödemelerinin planlanması, meblağların vadesinde hazır bulundurulması bakımından bir ön anlaşmayı gerektirir. Bu da bir

¹⁵⁸ Atila Yanpar, İslami Finans, İstanbul: Scala Yayıncılık, 2015, ss. 234-252,

satımdan çok “ vaad sözleşmesi” olabilir. Tarafları bağlayıcı olmamakla birlikte, bu konuda verdikleri sözde durmaları onları faize düşürmez.¹⁵⁹

Dövizler de para cinsinden olduğundan, vadeli satılamaz. Vadeli alım satım işlemi ise, bedellerden birinin peşin, diğerinin vadeli olmasıdır. Bu durumda da faizli işlem gerçekleştirilmiş olur. Katılım Bankasının müşterinin planına vaad sözleşmesiyle işlem yapılması durumunda, piyasada zarar ihtimali ortaya çıkabilir. Bu ihtimale karşı müşterilerden güvence bedeli alması, zarar gerçekleşmişse bu güvenceden tazmin etme hakkı doğabilmektedir. Zira zarar müşterinin planlanan vaad sözleşmesi sonucundan kaynaklanmaktadır.¹⁶⁰

2.3.8. Uluslararası Üretim ve Ticaret Desteği (Teverrük)

Uluslararası üretim ve ticaret desteği de denilen teverrük kavramı; “para bulmak, nakit elde etmek, nakit talep etmek” anlamlarına gelmekte olup terim olarak ise; nakit elde etmek için bir malı vadeli olarak satın alıp, teslim aldıktan sonra o malı satıcıdan başkasına peşin olarak satma işlemine denir.¹⁶¹

Katılım bankaları aslında ortaklık yoluyla topladıkları fonu yine ortaklık sistemiyle değerlendirip tasarruf sahiplerine ve yatırımcılara kâr sağlamak prensibiyle çalışırlar. Ancak zaman içerisinde katılım bankaları; ticari ve hukuki alt yapı yetersizliğinden ortaklık yapamaz olmuşlardır. Müşterilerinin mal taleplerine cevap vermeye uygun bir ticari yöntem olan murabaha yöntemine yönelmişlerdir. Müşterilerin ve firmaların nakit sıkıntıları aşamadığı takdirde, güncel ticari ihtiyaçların ortaya çıkardığı bir alım- satım yöntemi olan teverrûke başvurmuşlardır. Katılım bankaları, zaman zaman başvurduğu bu yöntemle kısa süreli likidite değerlendirme ve mevcut fon kullandırma modellerine uymayan müşteri taleplerini karşılayabilmektedir. Teverrük kısa vadede nakit temin etmek isteyen müşteriler için sunulan bir finansman modelidir.¹⁶²

Bir malın tcareti malı satın almak, malı kullanmak ya da malı satın parasını elde etmek amacıyla yapılır. İnsanların finansman açığı yaşamaları da doğaldır. Nakit

¹⁵⁹ Döndüren, İ.Ö.T.Rehberi, a.g.e. , 2008, ss. 275-279. ; Aktepe, a.g.e., ss.55-57. ; Yanpar, a.g.e., ss.234-252.

¹⁶⁰ Aktepe, a.g.e., ss. 54-55.

¹⁶¹ Servet Bayındır, *Fıkhi Açından Finans ve Altın İşlemleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012, ss. 155-156.

¹⁶² Ahmet Battal, *Modern Faizsiz Finansman Araçlarında GES ve Teverrükün Fıkhi Tahlili*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012, ss. 191-202.

sıkıntısı yaşayan müşterinin piyasadan taksitle aldığı bir malı yine piyasada peşin satmak yöntemiyle gidermesi de ortada gerçek bir mal alış-veriş olması dolayısıyla alım-satım ticareti meşru görülmektedir. Bu yöntem murabaha uygulamasının bir çeşidi olan teverrük yöntemidir. Teverrük geçici sıkıntıya düşmüş olan müşterilere destek olmak maksadıyla oluşturulan bir finansman modelidir.¹⁶³

Bu şekilde katılım bankası çok kısa süreli fon kullandırma yöntemi ile hemen değerlendiremeyeceği fonlar için başvuru bir modeldir. Sermaye ihtiyacı duyulması durumunda, malın satıcının yanında, onun mülkiyetinde bulunmasını da gerektirmektedir. Kısa süreli nakit yönetimi için; bireysel teverrük, organize teverrük ve ters teverrük şeklinde de isimlendirilir. Bireysel teverrükte işlem, gerçek mal üzerinden yapılır. Organize teverrükte ise, genelde kaydi olarak türev nitelikli mallar, kağıtlarla gerçekleşir. Organize teverrük özellikle ticari mal piyasasında yine özellikle de Londra Metal Borsasında (L.M.E.) yapılmaktadır.¹⁶⁴

Katılım bankalarının mevcut ödeme planına göre müşterilerin talebi üzerine kolaylık sağlamak amacıyla teverrük ürünü kullandırarak müşteri önceden belirlenen vadelerde ödemeleri yapabilmektedir. Müşteri murabaha ile birlikte teverrük de yapabilmekte ancak bu işlemin getirdiği maliyetlere de katlanmaktadır.

2.3.9. Sendikasyon Kredilerinin Mevduat ve Katılım Bankalarının kullanılmaları

Sendikasyon; “Bir ticari sorumluluğu yüklenen ve yürüten bireyler veya şirketler topluluğu” anlamında kullanılmaktadır. Sendikasyon Kredisi; iki veya daha fazla kredi veren kuruluşun bir araya gelmesi ile benzer hüküm ve koşullarla ortak dökümantasyon ve ortak bir ajan kullanarak fon talep edene sağlanan kredidir.¹⁶⁵

Genel tanımdan da anlaşılacağı üzere sendikasyon kredisinde birden fazla kredi veren kurum vardır. Sendikasyon kredileri, diğer uluslararası borçlanma

¹⁶³ Murat Türker, “Faizsiz Bankacılık Fonlarının Ülkemiz Ekonomisine Kazandırılması Teverrük ya da Uluslararası Murabaha”, *İstanbul, Active Bankacılık ve Finans Dergisi*, No:35, 2004, ss.1-8. Bkz. : İshak Emin Aktepe, “İne ve Teverrük Satışları Hakkında Bir Değerlendirme”, *İstanbul: Türkiye Finans Katılım Bankası*, 2009.

¹⁶⁴ Hüseyin Tunç, *Katılım Bankacılığı Felsefesi ve Teorisi*, İstanbul: Nesil Yayınları, 2010, ss. 159-160.

¹⁶⁵ İlker Parasız, *Banka ve Finansal Piyasalar*, 5.b, Bursa: Ezgi Kitapevi, 1994, s.677-678;

yöntemlerine göre çok farklı özellikler taşımaktadır. Sendikasyon kredisinin maliyetini faiz oranı ile diğer etkiler belirlemektedir.

Sendikasyon, kurumsal bir kredi için düzenlenmişse şu bilgileri kapsar:

Kurumun tarihçesi, ortaklık yapısı, iştirakleri ve faaliyetleri, söz konusu krediyi veren kurumun karlılığı, bilanço eğilimleri ve kurumsal yapısı. Kredinin işleyişi ise; kredi anlaşmasının imzalanmasından sonra ajan bankanın görevi başlar. Artık taraflar arasındaki iletişimi kurma görevi krediyi düzenleyen bankadan ajan bankaya geçmiştir. Ajan bankada kredi vadesi boyunca kredinin işleyişini düzenler, ödemelerin toplanmasını sağlar, ödemelerin borçluya ve kredilerde yapılanmasını düzenler. komisyon ve ücretlerin hesalanması, toplanması ve dağıtımını yapar. Anlaşmanın gerektirdiği bilgilerin sirkülasyonunu sağlar. Değişiklikleri de hem borçlu hemde kreditorlere bildirir.¹⁶⁶

Sendikasyon kredilerinin sektörelere göre dağılımı ise; otomotiv, iletişim enerji, finansal hizmetler, ulaşım, sağlık, imalat teknolojisi ve turizm vs..

Bankalar açısından avantajları da vardır. Bunlar bankanın müşterisi için sendikasyon kredisi düzenleyerek komisyon kazancı elde eder. Banka hem müşterisine krediyi sağlamış olur hem de kredi riskini diğer kredi verenlerle paylaşır. Banka müşterisi kâr ettikçe bankayla daha çok çalışır. müşteri – banka ilişkileri güçlenir.¹⁶⁷

Fon talep edenler açısından da sendikasyon kredilerinin avantajları şöyle sıralanabilir. Fon talep edenler büyük miktarlardaki krediyi tek bir bankadan sağlama avantajına kavuşur. Bu durumda fon talep edenlerin yönetimine kolaylık sağlar. Büyük miktardaki kredilerin çok kısa sürede elde edilmesine zemin hazırlar. Böylece fon talep edenlerin faaliyetlerinin yarım kalma endişesi ortadan kalkar. Bunlarla birlikte fon talep edenler geniş bankalar topluluğuna ulaşma imkanı elde ederler.¹⁶⁸

Sendikasyon kredileri; büyüme, yatırım, cari açık, dış borç, dolarizasyon, döviz piyasası açığı gibi ekonominin temelini oluşturan makro ekonomik hedefler için kullanılmaktadır. Sendikasyon kredilerinin dünyadaki ortalama vadesi 5-8 yıl arasında iken Türkiyede 2.1 yıl ile sınırlıdır. Ayrıca sendikasyon kredilerinin tümü döviz cinsinden olması döviz pozisyonu açığı ile ilgili kaygıları gündeme getirebilmektedir.

¹⁶⁶ Sudi Apak, *Uluslararası Bankacılık-Finansal Piyasalar*, İstanbul: Bilim Tek. Kit. 1993 s.81

¹⁶⁷ Roy C. Smith, Ingo Walter, *Global Banking*, New York: Oxford University, 1997, s. 23.

¹⁶⁸ Umut Çetintaş, *Alternatif Fonlama Kaynağı Olarak Sendikasyon Kredileri ve Türk Bankacılık Sistemine Yönelik Bir Uygulama*,(Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü.

Sendikasyon kredilerinde ihracatçının daha rekabetçi olmasına, yatırımlar yoluyla büyüme ve kalkınmaya zemin hazırlayabileceği de dile getirilmektedir. Katılım bankalarının yurtdışından aldıkları sendikasyon kredisi “teverruk satışı” yöntemine dayanır. Nakit bulmak amacıyla bir şahıstan vadeli olarak alınan bir malı bir başka şahsa peşin satmaya “teverruk satışı” denir. Katılım bankalarının sendikasyon işlemi, fon kullanırken başvurdukları murabaha (peşin alıp vadeli satmak) yönteminin söz konusu işlemde kendileri için bir fon kullanma işlemine dönmesinden ibarettir. Katılım bankalarının sendikasyon kredisi temininde Londra Borsasından “Platin” olarak uluslararası piyasadan bir malı vadeli olarak alıp peşin satarak “mal ticareti” yaparlar.¹⁶⁹

Katılım bankalarının sendikasyon kredisi konusunda mevduat bankalarından farkı; kredi kullandırma sürecinde yaşanır. Murabaha sendikasyon işleminde kredi kullanan banka adına hareket eden yatırım vekili tarafından uluslararası emtia piyasalarından (Londra Borsası, Platin) işlemi yapılarak kredi kullanılır.

Tablo 10. 2005-2017 Yıllarında Mevduat Bankacılığı ve Katılım Bankacılığının Toplam Sendikasyon Kredileri

YIL	Mevduat Bankaları Sendikasyon Kredileri (Milyon \$)	Katılım Bankaları Sendikasyon Kredileri (Milyon \$)	Bankacılık Sektörü Sendikasyon Kredileri (Milyon \$)
2010	8.958,38	247,55	9.205,93
2011	15.687,92	552,57	16.240,49
2012	14.011,17	680,20	14.691,37
2013	15.585,91	958,62	16.544,53
2014	16.753,07	1518,37	18.271,44
2015	17.163,32	1183,07	18.346,39
2016	16.131,61	1191,28	17.322,89
2017	15.823,60	712,45	16.536,05

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından hazırlanan İnteraktif Aylık Bülten, ([http:// ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/tr/Gosterim/Gelismis](http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/tr/Gosterim/Gelismis), (17.10.2017)).

Tabloya bakıldığında mevduat bankaları sendikasyon kredilerinde 2010, 2012 ve 2017 yıllarında düşük seyreden kredi işlemlerinin diğer yıllarda yükselme trendi gösterdiği görülmektedir. Katılım bankaları sendikasyon kredilerinde 2010, 2012 ve

¹⁶⁹ Hüseyin Tunç, *Katılım Bankacılığının Felsefesi, Teori ve Türkiye Uyg.* İstanbul: Nesil Yay, 2010, s.166-167.

2017 yıllarında ki işlemlerde düşük seyreden uygulama diğer yıllarda artış kaydettiği görülmektedir. Bu çerçevede bankacılık sektörü sendikasyon kredi işlemlerinde yıllara göre farklılıklar görülebilmektedir.

2.3.10. Emtia Borsaları

Borsa; işlem görmesi kabul edilen menkul kıymetleri ticaretinin yapılabilirdiği piyasa olarak tanımlanır. Piyasa için üretilen ticarete konu olan emtia, benzerinden çok olan, nitelik olarak çeşitlendirilemeyen ticari mallara verilen genel isimdir.¹⁷⁰

Emtialar, buğday, mısır, pamuk gibi tarımsal ürünler, altın, bakır, gümüş gibi değerli madenler, hayvansal ürünler, enerji ürünleri, petrol ve türevleri, kimyasal ürünler en çok bilinen ve işlem gören emtialardır. Borsa ise, ölçü veya ağırlıklarına göre belirlenebilen malların devletin kurduğu ve denetlediği özel hukuk kuralları içinde tarafların karşı karşıya gelip alım-satım yaptıkları, kurum olarak devamlılığı bulunan ticarete mahsus bir pazar yeri olarak tanımlanmıştır.¹⁷¹

Borsalar önce emtia borsaları olarak ortaya çıkmışlardır. Günümüzde emtia borsaları sigorta, nakliye, depolama, ambalajlama ve kredileme hizmetleri de görmektedirler.¹⁷²

Emtialar tarih boyunca insanoğlu tarafından kullanılmış ve ticaretin de ana konusu olagelmıştır. Misli (standart) olan malların numune üzerinden alış-verişi alıcı için görme muhayyerliği hakkı ile yapılabilmektedir. Ancak numune üzerinden aynı cins numunelerin takası eşit miktarda ve peşin yapılması gerekir. Değişik cins numunelerin takasının da peşin yapılması gerekir. Yalnız emtia fiyatlarının alınıp satıldığı piyasalarda fakat fiziken teslimatın yapılmadığı borsalarda işlemlere izin verilmemektedir. Emtia borsalarında teslim makbuzlarıyla fiziken teslimatın olduğu, emtia alma niyetiyle vadeli işlem yapılması ise meşru görülmüştür. Ancak fiziki teslimatın olduğu borsalarda da bedellerinin vadeli olduğu spekülasyon işlemleri de dikkatli değerlendirilmesi gerekmektedir.¹⁷³

Türkiye’de T.O.B Birliğine bağlı 133 tane emtia borsası faaliyetleri sürdürülmektedir.

¹⁷⁰ Ali Kaya, *Güncel Fıkhi Konular*, Bursa: Emin Yayınları, 2013, s. 208-224. ; Ticaret Kanunu Md.746. .

¹⁷¹ Ahmet Küey, *Borsa Ansiklopedisi*, İzmir: Ticaret Borsası Yay. 1987,s.25.

¹⁷² Küey, a.g.e., s. 178.

¹⁷³ İshak Emin Aktepe, *Sorularla Katılım Bankacılığı*, İstanbul: T.K.B.Birliği Yay., 2012, s. 149. ; Hamdi Döndüren, *İslami Ölçülerle Ticaret Rehberi*, İstanbul; Erkam Yayınları, 2008, ss.284-285.

3. ANKETLER ÇERÇEVESİNDE KATILIM BANKALARI

Sınırlı rasyonalite bağlamında finansal aracılık yapan Katılım Bankalarının niçin tercih edildiğinin anlaşılması ve müşteri portföyünü tesbit edebilmek amacıyla fon kullananlar ve fon kullandıranlar arasında veri toplama anket yönteminin kullanıldığı bir araştırma yapılmıştır.

Sosyal bilimlerde en yaygın kullanılan veri toplama yöntemleri anket ve gözlemdir. Bireylerin görüşlerini doğrudan aktarmaları, cevapları belirli standartlar dahilinde kalıba sokarak analizi kolaylaştırması gibi sebeplerle anket yöntemi tercih edilmektedir. Her ne kadar konuya ilişkin literatürde ilgili bölümlerde incelenmiş teorik görüşler çalışmada aktarılmışsa da ampirik bir çalışma ile ilgili sorulara yanıtlar pratik bir yaklaşımla ele alma ihtiyacı duyulması üzerine anket yöntemine başvurulmuştur. Anket soruları oluşturulurken katılımcıların gerçek düşüncelerini özgürce ifade edebilmeleri için uygun şartlar oluşturulmuştur. Bununla birlikte soruların anlaşılabilirliği ve sadeliği açısından da anketin sınırlı tutulması tercih edilmiştir. Katılımcıların anket sorularını cevaplarken zorlanmayacağı ve sıkılmayacağı bir form oluşturulmaya çalışılarak sorular mümkün olduğu kadar kısa tutulmuştur. Ancak olası tüm durumlar da seçeneklerde belirtilmiştir.

Anket-form' da ilk dört soru cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve meslek düzeyini belirleyen sorulardır. Diğer onaltı soru ise çalışmanın amacına yönelik sorulardan oluşmaktadır.

Anket çalışmasında beşyüz katılımcıya yirmi soru uygulanarak elde edilen verilerin tasnifi yapılarak 1' den 500' e kadar numaralandırılarak Microsoft Excel programında toplanarak değerlendirmeye geçilmiş, sonuçlar tablo ve grafiklerle desteklenmiştir.

Anket soruları, Microsoft Excel programı tablosu, eğitim durumu ve meslek ile ilgili tablolar ve tercihlere “ekler” bölümünde yer verilmiştir.

Ankete katılan katılımcıların cinsiyet dağılımı verileri Tablo 11’ de ortaya konmuştur.

Tablo 11. Ankete Katılan Bireylerin Cinsiyet Bilgileri

Soru 1 : Cinsiyetiniz?		
Seçenekler	N	%
1 Erkek	323	%64
2 Kadın	177	%36
Toplam	500	%100

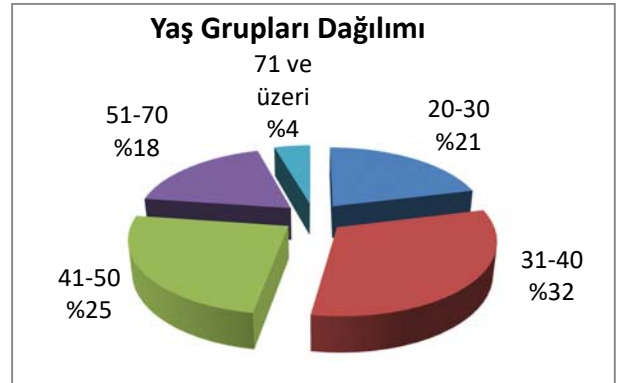

Tablo 11 incelendiğinde toplam katılımcıların % 64’ ünün erkek, %36’sının ise kadın olduğu görülmektedir.

Ankete katılan katılımcıların yaş dağılımı verileri Tablo 12’ de gösterilmiştir.

Tablo 12. Katılımcıların yaş dağılımı

Soru 2: Yaşınız		
Seçenekler	N	%
1 20-30	105	%21
2 31-40	156	%32
3 41-50	122	%25
4 51-70	91	%18
5 71 ve üzeri	22	%4
Toplam	496	%100

Tablo 12’ ye bakıldığında katılımcıların yaş durumunun en fazla % 32 oranla 31-40 yaş grubunda olduğu görülmektedir. Diğer yaş grupları ise % 25 oranla 41-50 yaş grubu, % 21 oranla 20-30 yaş grubu, %18 oranla 51-70 yaş grubu, % 4 oranla ise 71 ve üzeri olduğu görülmüştür.

Ankete katılan katılımcıların eğitim durumu verileri Tablo 13’ te açıklanmıştır.

Tablo 13. Katılımcıların Eğitim Düzeyi

Soru 3: Eğitim durumunuz?		
Seçenekler	N	%
1 İlkokul	39	%8
2 Ortaokul	57	%11
3 Lise	79	%16
4 Meslek lisesi	48	%10
5 Ön lisans	48	%10
6 Lisans	190	%38
7 Yüksek lisans	35	%7
8 Doktora	4	%1
Toplam	500	%100

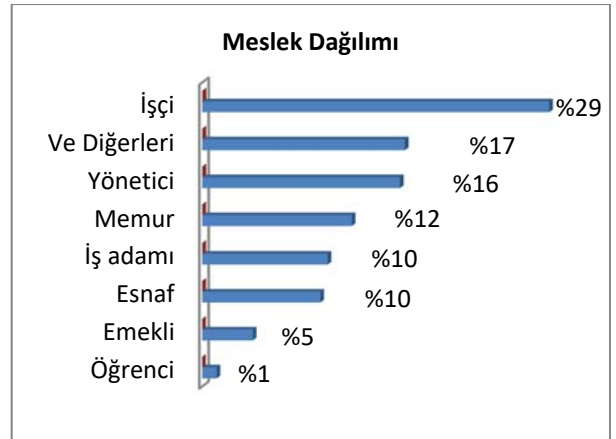

Tablo 13 ele alındığında katılımcıların eğitim durumuna göre en fazla katılımcının % 38 oranla lisans eğitim düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Diğer eğitim düzeyleri ise % 16 oranla lise eğitim düzeyi, % 11 oranla ortaokul eğitim düzeyinde, % 10 oranla ön lisans ve meslek lisesi eğitim düzeyi, % 8 oranla ilkokul eğitim düzeyi, % 7 oranla yüksek lisans eğitim düzeyi ve % 1 oranla ise doktora eğitim düzeyi olarak sıralanmıştır.

Ankete katılan katılımcıların meslek dağılımı verileri Tablo 14’te açıklanmıştır.

Tablo 14. Katılımcıların Meslek Dağılımı

Soru 4: Mesleğiniz?		
Seçenekler	N	%
1 İşçi	144	%29
2 Memur	62	%12
3 Esnaf	49	%10
4 Öğrenci	6	%1
5 İş adamı	52	%10
6 Yönetici	82	%16
7 Emekli	21	%5
8 Ve Diğerleri	84	%17
Toplam	500	%100

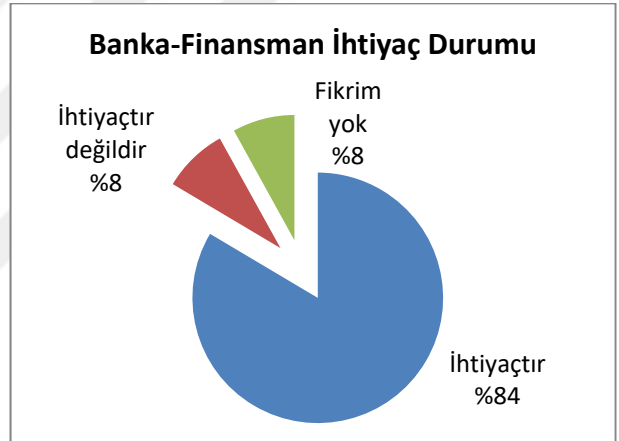

Tablo 14 incelendiğinde katılımcıların sahip oldukları meslek gruplarına göre sırasıyla % 29'unu işçiler, % 17'sini diğer meslekler, % 16'sını yöneticiler, % 12'sini memurlar, % 10'ar oranla işadamları ve esnaf, % 5'ini emekliler ve % 1'ini öğrenciler oluşturmuştur.

Ankete katılan katılımcıların banka finansman ihtiyacı durumu Tablo 15'te açıklanmıştır.

Tablo 15. Ankete Katılan Katılımcıların Banka Finansman İhtiyacı mıdır Değerlendirmeleri

Soru 5: Banka-Finansman ihtiyacı mıdır?		
Seçenekler	N	%
1 İhtiyacıdır	416	%84
2 İhtiyacıdır değildir	42	%8
3 Fikrim yok	40	%8
Toplam	498	%100

Tablo 15 değerlendirildiğinde katılımcıların % 84 gibi büyük bir bölümü banka finansmanının ihtiyacı olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Banka finansmanının ihtiyacı olmadığını belirtenlerin oranı ise % 8 düzeyinde kalmıştır. Sorulan soruya fikir belirtmeyen katılımcıların oranı ise % 8 olarak belirtilmiştir.

Ekler bölümündeki Tablo 1.1. incelendiğinde lisans eğitimi düzeyindeki katılımcılar % 92, yüksek lisans eğitimi düzeyindeki katılımcılar % 89, meslek lisesi eğitim düzeyindeki katılımcılar % 85, ön lisans eğitim düzeyindeki katılımcılar % 83 oranında banka ve finansmanın ihtiyacı olduğunu belirtirken ilköğretim mezunu katılımcılarda bu oran % 61 olmuştur.

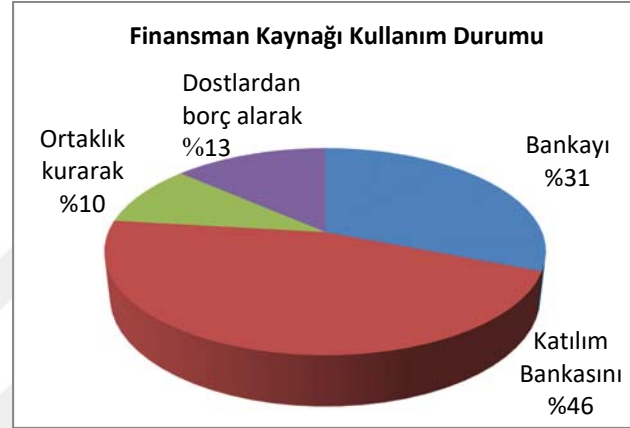
Ekler bölümündeki Tablo 1.2.'ye bakıldığında öğrenci grubundaki katılımcıların tamamı, emeklilerin % 91'i, yöneticilerin % 89'u, iş adamlarının % 88'i

banka ve finansmanın ihtiyaç olduğunu savunurken işçilerde bu oran % 47 düzeyinde olmuştur.

Ankete katılan katılımcıların banka finansman kaynağı kullanım durumu Tablo 16'da açıklanmıştır.

Tablo 16. Katılımcıların Finansman Kaynağı Kullanımları

Soru 6: İhtiyacınız olması durumunda hangi finansman kaynağını kullanıyorsunuz?		
Seçenekler	N	%
1 Bankayı	154	%30
2 Katılım Bankasını	228	%43
3 Ortaklık kurarak	48	%11
4 Dostlardan borç alarak	67	%16
Toplam	497	%100

Tablo 16 incelendiğinde katılımcıların % 43 oranında finansman kaynağı olarak katılım bankasını kullandığı yönünde görüş bildirmiştir. Finansman ihtiyacını diğer bankalardan karşıladığını belirtenlerin oranı ise % 30 düzeyindedir. Sorulan soruya dostlardan borç alarak cevabını veren katılımcıların oranı % 16, ortaklık kurarak cevabını veren katılımcıların oranı ise % 11 olmuştur.

Ekler bölümündeki Tablo 2.1. incelendiğinde ihtiyaç olması durumunda finansman kaynağı olarak en fazla katılım bankalarını tercih ettiğini söyleyenler % 62 oranla lise düzeyindeki katılımcılar olmuştur. Bunları % 56 oranla ortaokul ve ön lisans mezunları izlemiştir. Katılım bankalarını en az tercih edenler ise % 33 oranla ilköğretim mezunları olmuştur.

Ekler bölümündeki Tablo 2.2. ele alındığında ihtiyaç olması durumunda finansman kaynağı olarak katılım bankalarını tercih ettiğini söyleyenlerin oranı % 85 düzeyinde emekli grubundaki katılımcılar olmuştur. Emekli grubundaki katılımcıların % 67 oranla esnaflar, % 56 oranla iş adamları ve % 45 oranla yöneticiler takip etmiştir. Katılım bankalarını en az tercih edenleri ise % 32 oranla memur katılımcılar oluşturmuştur.

Ankete katılan katılımcıların katılım bankalarını tercih durumu Tablo 17’de gösterilmiştir.

Tablo 17. Katılımcıların Katılım Bankalarını Tercih Nedenleri

Soru 7: Katılım bankalarını neden tercih ediyorsunuz?			
Seçenekler		N	%
1	Faiz yasağından	153	%37
2	Dini sebeplerden	177	%42
3	Kâr amacı gibi iktisadi sebeplerden	51	%12
4	Güvenlik sebebiyle	31	%8
Toplam		412	%100

Seçenek	% Değeri
Dini sebeplerden	%42
Faiz yasağından	%37
Kar amacı gibi...	%12
Güvenlik sebebiyle	%8

Tablo 17 değerlendirildiğinde katılımcıların % 42’lik bölümü dini sebeplerden dolayı katılım bankalarını tercih ettiği yönünde görüş bildirmiştir. Katılım bankalarını tercih etme nedeni olarak faiz ödememek için cevabını verenlerin oranı ise % 37 düzeyindedir. Faiz yasağı ve dini sebepler yanıtını verenler bir araya getirildiğinde (42+37) % 79’luk bir oranla katılım bankalarının tercih edildiği görülmektedir. Tabloya sınırlı rasyonalite bağlamında bakıldığında katılımcıların tercihlerinde akılla birlikte duygu, davranış ve inancın da etkili olduğu görülmektedir. Bu sonuç da katılım bankaları ile sınırlı rasyonalitenin bağlantısını ortaya koymaktadır. Kâr amacı gibi iktisadi sebeplerden dolayı katılım bankalarını tercih ettiğini belirtenlerin oranı ise % 12 düzeyinde kalmıştır. Sorulan soruya güvenlik nedeniyle cevabını veren katılımcıların oranı ise % 8 olarak belirtilmiştir.

Ekler bölümündeki Tablo 3.1. ele alındığında eğitim durumuna göre katılım bankalarının en fazla tercih sebepleri arasında lise ve yüksek lisans mezunlarının % 56 oranında dini sebeplerden yanıtını verdiği görülmüştür. Aynı soruya faiz yasağından dolayı katılım bankalarını tercih ettiğini söyleyenlerin oranı % 59 düzeyinde meslek lisesi mezunları ve % 52 düzeyinde ilkokul mezunları olmuştur.

Ekler bölümündeki Tablo 3.2. incelendiğinde meslek durumuna göre katılım bankalarının tercih sebepleri arasında dini sebepleri söyleyenlerin oranı % 75 düzeyinde öğrenci grubundaki katılımcılar olmuştur. Bunları % 67 oranla emekli grubundaki katılımcılar izlemiştir. Katılım bankalarını dini sebeplerden dolayı tercih

ettiği yönünde görüş bildirenlerin en düşük oranını ise % 24 düzeyinde iş adamları oluşturmuştur. Tablo ve grafik incelendiğinde kâr amacı gibi iktisadi sebeplerden dolayı katılım bankalarını tercih edenlerin % 19 oranla en fazla memur ve diğerleri grubundaki katılımcılardan oluştuğu görülmüştür. Bunu % 15 oranla esnaflar, % 14 oranla iş adamları izlemiştir. En fazla güvenlik sebebiyle katılım bankalarını tercih ettiğini söyleyenler ise % 13 oranla memur grubundaki katılımcılar olmuştur.

Ankete katılan katılımcıların katılım bankaları ile işlem yapma durumu Tablo 18’de açıklanmıştır.

Tablo 18. Ankete Katılanların Katılım Bankaları ile İşlem Yapma Durumu

Soru 8: Bankacılık işlemlerinizin ne kadarını katılım bankaları ile yapıyorsunuz?			
Seçenekler		N	%
1	Tamamını	140	%28
2	Çoğunu	91	%19
3	Arasına	135	%27
4	Hiç kullanmıyorum	130	%26
Toplam		496	%100

The pie chart illustrates the distribution of responses for the question 'Katılım Bankaları ile İşlem Durumu'. The data is as follows:

Seçenek	N	%
Tamamını	140	%28
Arasına	135	%27
Çoğunu	91	%19
Hiç kullanmıyorum	130	%26

Tablo 18 incelendiğinde katılımcıların % 28’i bankacılık işlemlerinin tamamını katılım bankası ile yaptığı yönünde görüş bildirmiştir. Bankacılık işlemlerini arasıra katılım bankaları ile yaptığını belirtenlerin oranı ise % 27 düzeyindedir. Sorulan soruya katılım bankalarını hiç kullanmıyorum cevabını veren katılımcıların oranı ise % 26 olmuştur.

Ekler bölümündeki Tablo 4.1.’ e eğitim durumuna göre bakıldığında bankacılık işlemlerinin tamamını katılım bankası ile yaptığı yönünde görüş bildirenler % 53 oranla en fazla lise düzeyindeki katılımcılar olmuştur. Bunları % 41 oranla ortaokul mezunları takip etmiştir. Katılım bankalarını hiç kullanmıyorum cevabını veren katılımcılar ise % 46 oranla en fazla yüksek lisans mezunları olmuştur.

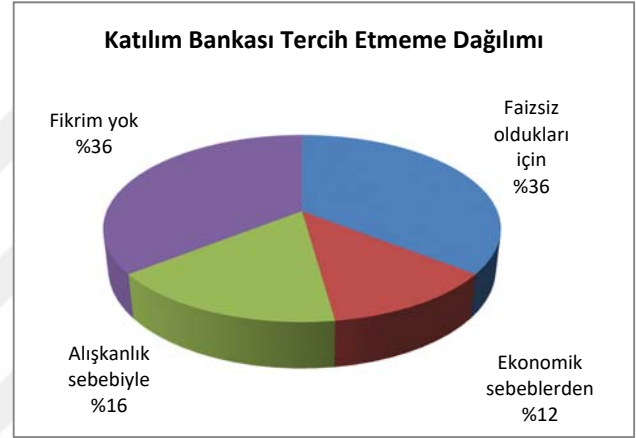
Ekler bölümündeki Tablo 4.2. ele alındığında meslek durumuna göre bankacılık işlemlerinin tamamında katılım bankalarını tercih ettiğini söyleyenlerin oranı % 81 düzeyinde emekli grubundaki katılımcılar olmuştur. Emekli grubundaki katılımcıların % 53 oranla esnaflar, % 33 oranla öğrenciler ve % 28 oranla işçiler takip

etmiştir. Bankacılık işlemlerinde katılım bankalarını hiç tercih etmeyenler ise % 43 oranla diğer meslek gruplarındaki katılımcılar oluşturmuştur.

Ankete katılan katılımcıların katılım bankalarını tercih etmeme durumu Tablo 19’da gösterilmiştir..

Tablo 19. Ankete Katılan Bireylerin Katılım Bankalarını Tercih Etmeme Gerekçeleri

Soru 9: Neden katılım bankalarını tercih etmiyorsunuz?		
Seçenekler	N	%
1 Faizsiz oldukları için	161	%36
2 Ekonomik sebeplerden	55	%12
3 Alışkanlık sebebiyle	75	%17
4 Fikrim yok	161	%36
Toplam	452	%100

Tablo 19 ele alındığında katılımcıların % 36’lık bölümü faizsiz oldukları için katılım bankalarını tercih etmediği yönünde gerekçe bildirmiştir. Katılım bankalarını tercih etmeme gerekçesi olarak fikrim yok cevabını verenlerin oranı da % 36 düzeyinde olmuştur. Alışkanlık sebebiyle katılım bankalarını tercih etmediğini belirtenlerin oranı % 17 düzeyindeyken sorulan soruya ekonomik sebeplerden gerekçesi gösteren katılımcıların oranı % 12 olarak belirtilmiştir.

Ekler bölümündeki Tablo 5.1. incelendiğinde eğitim durumuna göre katılım bankalarının tercih edilmeme gerekçeleri arasında faizsiz oldukları için yanıtını en fazla verenlerin % 62 oranla lise mezunları olduğu görülmüştür. Aynı soruya ekonomik sebeplerden dolayı katılım bankalarını tercih etmediği gerekçesi gösterenlerin oranı % 33 düzeyinde en fazla ilkökul mezunları grubunda olmuştur. Fikrim yok yanıtını verenler arasında ise en fazla oran % 54 düzeyinde meslek lisesi mezunları olmuştur.

Ekler bölümündeki Tablo 5.2. değerlendirildiğinde meslek durumuna göre katılım bankalarının tercih edilmeme gerekçeleri arasında faizsiz oldukları için

cevabını verenlerin oranı % 75 düzeyinde en fazla emekli grubundaki katılımcılarda olmuştur. Bunları % 67 oranla öğrenci grubundaki katılımcılar izlemiştir. Katılım bankalarını alışkanlı sebebiyle tercih etmediği yönünde görüş bildirenlerin en yüksek oranını % 37 düzeyinde diğer iş grubundaki katılımcılar oluşturmuştur. Tablo ve grafik incelendiğinde fikrim yok yanıtını verenlerin % 51 oranla en fazla yönetici grubundaki katılımcılardan oluştuğu görülmüştür. Bunu % 50 oranla iş adamları, % 39 oranla memurlar izlemiştir.

Ankete katılan katılımcıların katılım bankalarını eleştirme durumu Tablo 20’de gösterilmiştir..

Tablo 20. Ankete Katılan Bireylerin Katılım Bankalarını Eleştirme Konuları

Soru 10: Katılım bankalarını hangi konularda eleştiriyorsunuz?		
Seçenekler	N	%
1 Faizle ilgili konulardan	186	%47
2 Ortaklıkla ilgili konulardan	31	%9
3 Ticaretle ilgili konulardan	40	%11
4 Borsa ile ilgili konulardan	49	%12
5 Alışverişle ilgili konulardan	90	%21
Toplam	396	%100

Katılım Bankalarının Eleştirilmesi Dağılımı

Konular	Oran (%)
Faizle ilgili konulardan	%47
Alışverişle ilgili konulardan	%21
Borsa ile ilgili konulardan	%12
Ticaretle ilgili konulardan	%11
Ortaklıkla ilgili konulardan	%9

Tablo 20 incelendiğinde katılımcıların % 47 oranında katılım bankalarını faizle ilgili konulardan dolayı eleştirdikleri yönünde görüş bildirmiştir. Katılım bankalarını alışverişle ilgili konulardan dolayı eleştirdiklerini belirtenlerin oranı ise % 21 düzeyindedir. Sorulan soruya borsa ile ilgili konulardan cevabını veren katılımcıların oranı % 12, ticaretle ilgili konulardan cevabını veren katılımcıların oranı ise % 11 olmuştur.

Ekler bölümündeki Tablo 6.1. incelendiğinde eğitim durumuna göre katılım bankalarını faizle ilgili konulardan dolayı eleştirdiklerini söyleyenler % 67 oranla ortaokul mezunu katılımcılar olmuştur. Bunları % 66 oranla lise ve % 62 oranla

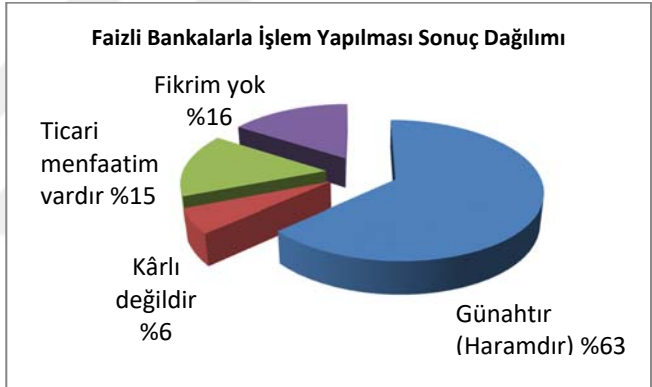
ilkokul mezunları izlemiştir. Katılım bankalarını alışverişle ilgili konulardan dolayı eleştirdiklerini söyleyenler ise % 75 oranla doktora mezunları olmuştur.

Ekler bölümündeki Tablo 6.2. ele alındığında meslek durumuna göre katılım bankalarını faizle ilgili konulardan dolayı eleştirdiklerini söyleyenlerin oranı % 95 düzeyinde emekli grubundaki katılımcılar olmuştur. Emekli grubundaki katılımcıları % 55 oranla işçiler, % 54 oranla diğer iş grubundaki katılımcılar takip etmiştir.

Ankete katılan katılımcıların faizli bankalarla işlem yapma durumu Tablo 21’de açıklanmıştır.

Tablo 21. Ankete Katılanların Faizli Bankalarla İşlem Yapma Durumu

Soru 11: Faizli bankalarla işlem yapmak size göre nedir?			
Seçenekler		N	%
1	Günahtır (Haramdır)	311	%63
2	Kârlı değildir	28	%6
3	Ticari menfaatim vardır	74	%15
4	Fikrim yok	78	%16
Toplam		491	%100

Tablo 21 ele alındığında katılımcıların % 63’lük bölümü faizli bankalarla işlem yapmanın günah olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Ankete katılan katılımcıların faizli bankalarla işlem yapma sorusu ile ilgili % 16’lık bölümü fikrim yok, % 15’lik bölümü ticari menfaati olduğunu ve % 6’lık bölümü ise karlı olmadığı yönünde görüş bildirmiştir.

Ekler bölümündeki Tablo 7.1. incelendiğinde eğitim durumuna göre faizli bankalarla işlem yapma sorusu ile ilgili ilkökul, ortaokul, lise ve meslek lisesi mezunları % 73-75 aralığında faizli bankalarla yapılan işlemlerin günah (haram) olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Doktora düzeyinde eğitim görenlerde bu oran % 25 gibi düşük seyrededir.

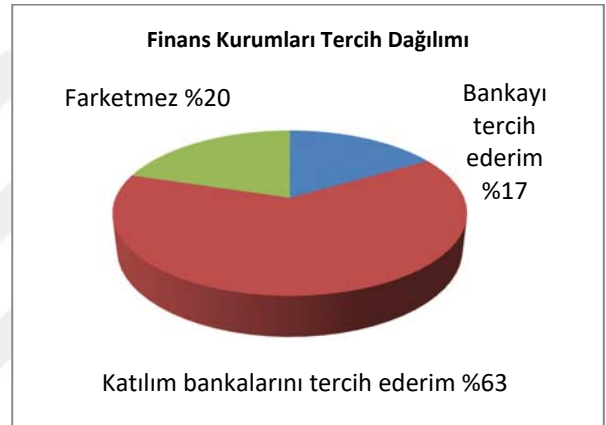
Ekler bölümündeki Tablo 7.2. değerlendirildiğinde meslek durumuna göre faizli bankalarla işlem yapma konusunda günah (haram) cevabını verenlerin oranı %

95 düzeyinde en fazla emekli grubundaki katılımcılarda olmuştur. Bunları % 75 oranla yöneticiler ve % 67 oranla öğrenci grubundaki katılımcılar izlemiştir. Memurlarda bu oran % 40 gibi düşük seviyede kalmıştır. Aynı soruya fikri olmadığı yönünde görüş bildirenlerin en yüksek oranını ise % 27 düzeyinde memur grubundaki katılımcılar oluşturmuştur.

Ankete katılan katılımcıların finans kurumlarını tercih dağılımı Tablo 22’de gösterilmiştir.

Tablo 22. Ankete Katılanların Finans Kurumlarını Tercih Dağılımı

Soru 12: Finans kurumları aynı getiriye sağladıklarında hangisini tercih edersiniz?			
Seçenekler		N	%
1	Bankayı tercih ederim	82	%17
2	Katılım bankalarını tercih ederim	312	%63
3	Farketmez	100	%20
Toplam		494	%100

Tablo 22 incelendiğinde finans kurumlarının aynı getiriye sağladıklarında hangisini tercih edersiniz sorusuna katılımcılar % 63 oranında katılım bankalarını tercih ettikleri yönünde görüş bildirmiştir. Sorulan soruya farketmez cevabını veren katılımcıların oranı % 20, bankayı tercih ederim cevabını veren katılımcıların oranı ise % 17 düzeyindedir.

Ekler bölümündeki Tablo 8.1. incelendiğinde eğitim durumlarına göre % 70-75 aralığında ilkökul, ortaokul, lise, meslek lisesi ve ön lisans mezunlarının finans kurumları aynı getiriye sağladıklarında katılım bankalarını tercih edeceklerini beyan ettiği görülmektedir. Doktora düzeyinde eğitilmiş katılımcıların ise hiçbirisi finans kurumları aynı getiriye sağladıklarında katılım bankalarını tercih edecekleri yönünde görüş bildirmemişlerdir. Sorulan soruya doktora mezunlarının yarısı bankayı tercih ederim, diğer yarısı ise farketmez yanıtını vermiştir.

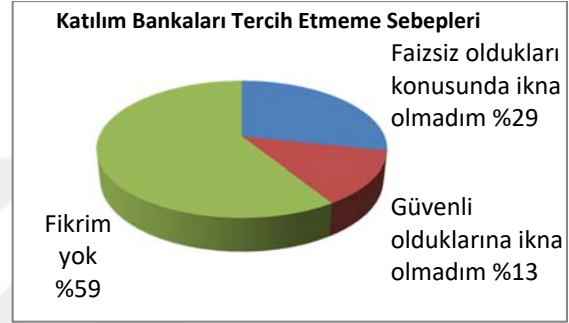
Ekler bölümündeki Tablo 8.2. ele alındığında meslek durumuna göre emekliler % 90 oranında, iş adamları % 85 oranında, yöneticiler ise % 73 oranında finans kurumları aynı getiriye sağladığında katılım bankalarını tercih edecekleri yönünde

görüş bildirmiştir. Aynı soruya bankayı tercih edeceğini söyleyenlerin oranı % 25 düzeyinde en fazla diğer meslek grubundaki katılımcılarda olmuştur. Sorulan soruya farketmez yanıtı ise % 33 oranla en fazla öğrenci grubundaki katılımcılardan gelmiştir.

Ankete katılan katılımcıların katılım bankalarını tercih etmeme durumu Tablo 23'te açıklanmıştır.

Tablo 23. Ankete Katılanların Katılım Bankası Görüşleri

Soru 13: Katılım bankalarını tercih etmemenizin sebebi sizce nedir?			
Seçenekler		N	%
1	Faizsiz oldukları konusunda ikna olmadım	127	%29
2	Güvenli olduklarına ikna olmadım	57	%13
3	Fikrim yok	264	%59
Toplam		448	%100

Tablo 23 değerlendirildiğinde katılımcıların % 59'u katılım bankalarını tercih etmeme sebebi olarak fikri olmadığı görüşünü belirtmişlerdir. Faizsiz olduğu konusunda ikna olmadığı için katılım bankalarını tercih etmediği yönünde görüş bildirenlerin oranı ise % 29 düzeyindedir. Katılımcıların % 13'ü ise güvenli olduklarına ikna olmadığı için katılım bankalarını tercih etmediği görüşünü beyan etmiştir.

Ekler bölümündeki Tablo 9.1. ele alındığında katılım bankalarını tercih etmeme sebebi olarak fikrim yok yanıtını veren katılımcılar eğitim durumuna göre sıralandığında meslek lisesi mezunlarının % 76, doktora mezunlarının % 75 ve lise mezunlarının ise % 67 oranına sahip olduğu görülmüştür. Aynı soruya faizsiz olduğu konusunda ikna olmadığı için katılım bankalarını tercih etmediği yönünde görüş bildirenlerin % 35 oranında lisans, % 32 oranında yüksek lisans mezunu olduğu görülmüştür.

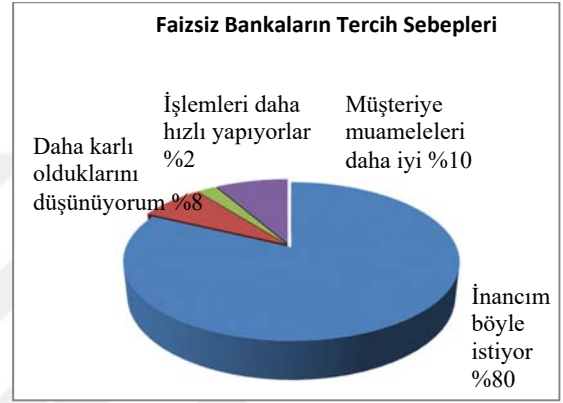
Ekler bölümündeki Tablo 9.2. incelendiğinde katılım bankalarını tercih etmeme sebebi olarak fikrim yok yanıtını veren katılımcılar meslek durumuna göre sıralandığında iş adamlarının % 83 düzeyinde, emeklilerin % 75 düzeyinde, yöneticilerin % 68 düzeyinde, öğrencilerin ise % 60 düzeyinde olduğu görülmüştür. Sorulan soruya faizsiz olduğu konusunda ikna olmadığı için katılım bankalarını tercih

etmediği yönünde görüş bildirenlerin ise % 42 oranla memur gruplarındaki katılımcılardan, % 36 oranla ise diğer meslek grubundaki katılımcılardan oluştuğu görülmüştür.

Ankete katılan katılımcıların faizsiz bankaları tercih sebepleri Tablo 24'te incelenmiştir.

Tablo 24. Ankete Katılan Bireylerin Faizsiz Banka Değerlendirmeleri

Soru 14: Faizsiz bankaları tercih ediyorum, çünkü:		
Seçenekler	N	%
1 İnancım böyle istiyor	334	%80
2 Daha kârlı olduklarını düşünüyorum	30	%8
3 İşlemleri daha hızlı yapıyorlar	9	%2
4 Müşteriye muameleleri daha iyi	34	%10
Toplam	407	%100

Tablo 24 incelendiğinde faizsiz bankaları tercih sebepleri sorulan katılımcıların % 80'lik bölümü inancım böyle istiyor değerlendirmesi yapmıştır. Sorulan soruya müşteriye muameleleri daha iyi değerlendirmesinde bulunan katılımcıların oranı % 10, daha karlı olduklarını düşünüyorum cevabını veren katılımcıların oranı ise % 8 düzeyindedir. Aynı soruya işlemleri daha hızlı yapıyorlar değerlendirenlerin oranı ise sadece % 2 düzeyinde kalmıştır.

Ekler bölümündeki Tablo 10.1. incelendiğinde eğitim durumlarına göre tüm eğitim düzeyindeki katılımcıların % 75-85 düzeyinde faizsiz bankaları tercih etme sebeplerinin en başında inanç faktörü değerlendirildiği görülmektedir. Aynı soruya daha karlı olduklarını düşünüyorum değerlendirmesi yapan katılımcıların eğitim düzeyleri incelendiğinde ise % 25 oranında doktora mezunlarının olduğu görülmüştür. Sorulan soruya en fazla müşteriye muameleleri daha iyi yanıtını verenler % 18 oranla yüksek lisans mezunu katılımcılar olmuştur.

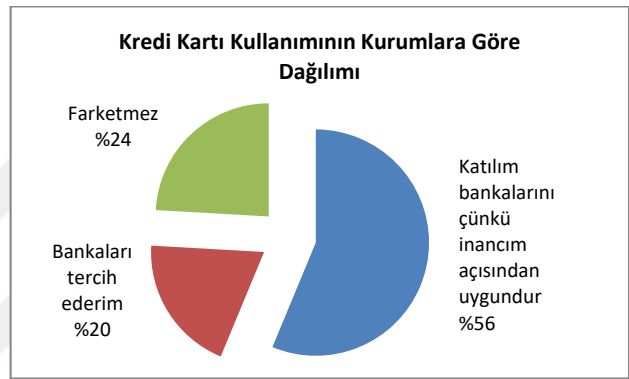
Ekler bölümündeki Tablo 10.2. ele alındığında meslek durumuna göre öğrencilerin tamamı, iş adamı ve emeklilerin % 90'ı, esnafın % 86'sı, yöneticilerin % 85'i işçilerin % 78'i ve memurların % 71'i faizsiz bankaları tercih etme sebeplerinin en başında inanç faktörünün geldiği yönünde değerlendirmede bulunmuşlardır. Aynı

soruya müşteriye muameleleri daha iyi yanıtını verenler % 17 düzeyinde en fazla memur grubundaki katılımcılardan oluşmuştur. Sorulan soruya daha karlı olduklarını düşünüyorlar cevabını veren katılımcıların ise % 10 oranla en fazla emekli grubunda oldukları görülmüştür.

Ankete katılan katılımcıların kurumlara göre kredi kartı kullanım durumu Tablo 25’te gösterilmiştir.

Tablo 25. Ankete Katılanların Kurumlara Göre Kredi Kartı Kullanımları

Soru 15: Bir kredi kartına ihtiyacınız olsaydı, hangi kurumun kredi kartını kullanırdınız?			
Seçenekler		N	%
1	Katılım bankalarını çünkü inancım açısından uygundur	278	%56
2	Bankaları tercih ederim	97	%20
3	Fark etmez	119	%24
Toplam		494	%100

Tablo 25 incelendiğinde bir kredi kartına ihtiyacınız olsaydı, hangi kurumun kredi kartını kullanırdınız sorusuna katılımcıların % 56’lık bölümü inançları nedeniyle katılım bankalarını tercih ettikleri yönünde görüş bildirmiştir. Sorulan soruya farketmez cevabını veren katılımcıların oranı % 24, bankaları tercih ederim cevabını veren katılımcıların oranı ise % 20 düzeyindedir.

Ekler bölümündeki Tablo 11.1. incelendiğinde bir kredi kartına ihtiyacınız olsaydı, hangi kurumun kredi kartını kullanırdınız sorusuna eğitim durumlarına göre % 70-73 aralığında lise, meslek lisesi ve ön lisans mezunları inançları nedeniyle katılım bankalarını tercih ettiklerini beyan ettiği görülmektedir. Bu oran ilkökul düzeyinde % 65, ortaokul düzeyinde ise % 63’te kalmıştır. Sorulan soruya doktora mezunlarının ancak % 25’i inancım gereği katılım bankalarını tercih ederim yanıtını vermiştir.

Ekler bölümündeki Tablo 11.2. ele alındığında meslek durumuna göre emekliler % 90 oranında, iş adamları % 87 oranında, öğrenciler ise % 83 oranında bir kredi kartına ihtiyacınız olsaydı, hangi kurumun kredi kartını kullanırdınız sorusuna inancım gereği katılım bankalarını tercih ederim şeklinde görüş bildirmiştir. Aynı

soruya farketmez yanıtını verenlerin oranı % 34 düzeyinde en fazla memur grubundaki katılımcılarda olmuştur.

Ankete katılan katılımcıların parayı değerlendirme durumu Tablo 26'da açıklanmıştır.

Tablo 26. Katılımcıların Parayı Değerlendirme Görüşleri

Soru 16: Paranızı değerlendirmek isterseniz nereye yatırırsınız?		
Seçenekler	N	%
1 Katılım bankasına	221	%40
2 Bankaya	59	%12
3 Borsaya	59	%14
4 Gayrimenkule	156	%34
Toplam	495	%100

The pie chart illustrates the distribution of responses for the question 'Paranızı değerlendirme isterseniz nereye yatırırsınız?'. The data is as follows:

Seçenekler	N	%
Katılım bankasına	221	%40
Bankaya	59	%12
Borsaya	59	%14
Gayrimenkule	156	%34

Tablo 26 ele alındığında katılımcıların % 40'lık bölümü parasını değerlendirmek için katılım bankasını tercih edeceği yönünde görüş bildirmiştir. Ankete katılan katılımcıların % 34'lük bölümü parasını gayrimenkule yatıracığını, % 14'lük parasını borsaya yatıracığını ve % 12'lik bölümü ise parasını bankaya yatıracığını bildirmiştir.

Ekler bölümündeki Tablo 12.1. incelendiğinde eğitim durumuna göre parasını değerlendirmek için katılım bankasını tercih edeceği yönünde görüş bildirenlerin % 63'ü lise, % 60'ı ortaokul ve % 46'sı ilkokul mezunu katılımcılardır. Paranızı değerlendirme isterseniz nereye yatırırsınız? sorusuna gayrimenkul cevabını verenler içinde en fazla % 50 oranla doktora mezunlarının olduğu görülmektedir. Aynı soruya bankaya yatırım yanıtını verenlerin ise en fazla % 27 oranla ilkokul mezunu katılımcılar olduğu görülmüştür. Soruyla ilgili olarak borsa tercihinin bildirenler ise en fazla % 35 oranla meslek lisesi mezunlarından oluşmuştur.

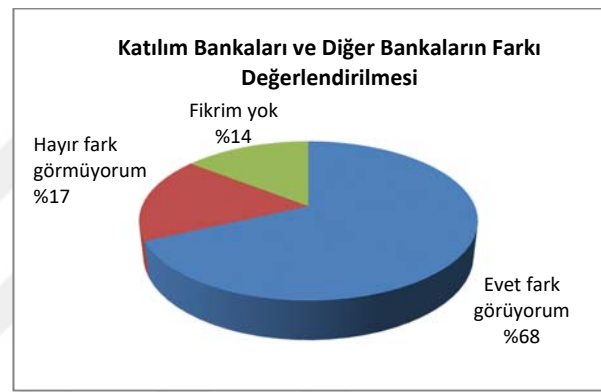
Ekler bölümündeki Tablo 12.2. değerlendirildiğinde meslek durumuna göre emeklilerin % 81'i, öğrencilerin % 67'si paranızı değerlendirme isterseniz nereye yatırırsınız? sorusuna katılım bankalarını tercih ederim yanıtını vermiştir. Bunları % 58 oranla esnaf ve % 48 oranla iş adamı grubundaki katılımcılar izlemiştir. Memurların ise % 34'lük bölümü gayrimenkulü tercih ettikleri bildirmiştir. Aynı

soruya parasını borsaya yatıracığı yönünde görüş bildirenlerin en yüksek oranını ise % 38 düzeyinde iş adamı grubundaki katılımcılar oluşturmuştur.

Ankete katılan katılımcıların katılım bankalarını ve diğer bankaları karşılaştırılma durumu Tablo 27’de gösterilmiştir.

Tablo 27. Ankete Katılan Bireylerin Katılım Bankalarını Diğer Bankalarla Karşılaştırılması

Soru 17: Katılım bankaları ile diğer bankalar arasında bir fark görüyorsunuz?			
Seçenekler		N	%
1	Evet fark görüyorum	339	%68
2	Hayır fark görmüyorum	87	%17
3	Fikrim yok	72	%14
Toplam		498	%100

Tablo 27 değerlendirildiğinde katılımcıların % 68’i katılım bankaları ile diğer bankalar arasında fark görüyorum yanıtını vermiştir. Katılım bankaları ile diğer bankalar arasında fark olmadığı yönünde görüş bildirenlerin oranı ise % 17 düzeyindedir. Katılımcıların % 14’ü ise fikrim olmadığını beyan etmiştir.

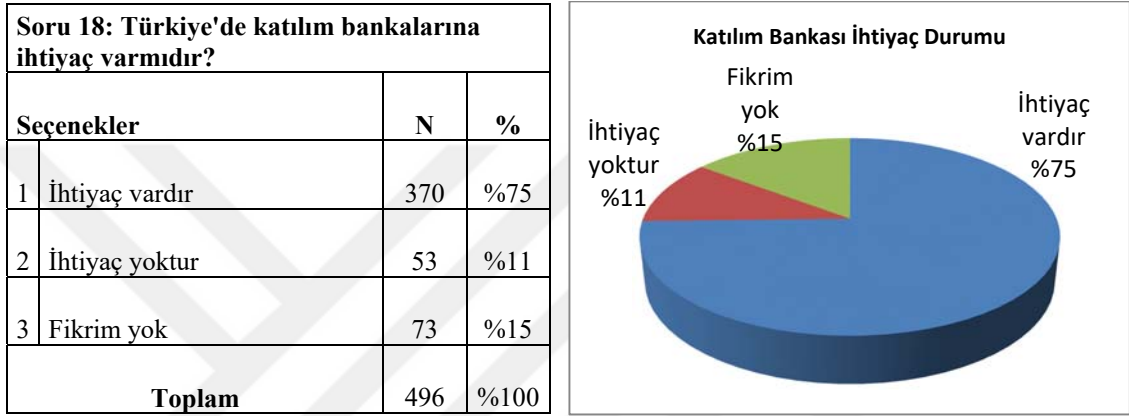
Ekler bölümündeki Tablo 13.1. ele alındığında katılım bankaları ile diğer bankalar arasında bir fark görüyorum yanıtını veren katılımcılar eğitim durumuna göre sıralandığında meslek lisesi mezunlarının % 79, lise mezunlarının % 76 ve ön lisans mezunlarının ise % 73 oranına sahip olduğu görülmüştür. Aynı soruya katılım bankaları ile diğer bankalar arasında bir fark görmediği yönünde görüş bildirenlerin % 26 oranında yüksek lisans, % 25 oranında doktora ve % 24 oranında lisans mezunu olduğu görülmüştür.

Ekler bölümündeki Tablo 13.2. incelendiğinde katılım bankaları ile diğer bankalar arasında bir fark görüyorum yanıtını veren katılımcılar meslek durumuna göre sıralandığında öğrenci grubundaki katılımcıların tamamı % 100, iş adamlarının % 92, emeklilerin % 86, yöneticilerin % 82 ve esnaf grubunun % 69 düzeyinde olduğu görülmüştür. Aynı soruya katılım bankaları ile diğer bankalar arasında bir fark

görmediği yönünde görüş bildirenlerin % 28 oran ile en fazla memur katılımcılar oluşturmuştur.

Ankete katılan katılımcıların katılım bankası ihtiyaç durumu yanıtları Tablo 28’de ele alınmıştır.

Tablo 28. Ankete Katılan Kişilerin Katılım Bankası İhtiyaç Durumu Yanıtlarının Dağılımı

Tablo 28 incelendiğinde Türkiye’de katılım bankalarına ihtiyaç var mıdır? sorusuna katılımcıların % 75’i ihtiyaç olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Aynı soruya ihtiyaç yoktur cevabını verenlerin oranı ise % 11 düzeyindedir. Katılımcıların % 15’i ise fikrim yoktur görüşünü beyan etmiştir.

Ekler bölümündeki Tablo 14.1. değerlendirildiğinde Türkiye’de katılım bankalarına ihtiyaç var mıdır? sorusuna ihtiyaç olduğu yönünde görüş bildiren katılımcılar eğitim durumuna göre sıralandığında meslek lisesi düzeyinde % 83, lise düzeyinde % 78 ve ilkokul düzeyinde ise % 76 oranına sahip olduğu görülmüştür. Söz konusu soruya ihtiyaç yoktur yönünde görüş bildirenlerin % 14 oranında yüksek lisans, % 13 oranında ortaokul eğitim düzeyinde olduğu görülmüştür.

Ekler bölümündeki Tablo 14.2.’ye bakıldığında meslek durumlarına göre Türkiye’de katılım bankalarına ihtiyaç var mıdır? sorusuna öğrenci düzeyindeki katılımcıların tamamı % 100, emeklilerin % 95, iş adamlarının % 94 ve yöneticilerin % 82’si ihtiyaç olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Aynı soruya ihtiyaç yoktur cevabını verenler % 25 oran ile en fazla memur katılımcılar oluşturmuştur.

Ankete katılan katılımcıların katılım bankası hizmet çeşitliliğini değerlendirme durumu Tablo 29’da incelenmiştir.

Tablo 29. Ankete Katılan Katılımcıların Katılım Bankası Hizmet Çeşitliliğini Değerlendirmesi

Soru 19: Katılım bankalarının mevcut hizmetlerini çeşitlilik açısından nasıl buluyorsunuz?		
Seçenekler	N	%
1 Yeterli buluyorum	242	%49
2 Yetersiz buluyorum	137	%27
3 Fikrim yok	118	%24
Toplam	497	%100

Tablo 29 incelendiğinde Katılım bankalarının mevcut hizmetlerini çeşitlilik açısından nasıl buluyorsunuz? sorusuna katılımcılar % 49 oranında yeterli buldukları yönünde görüş bildirmiştir. Sorulan soruya yetersiz buluyorum cevabını veren katılımcıların oranı % 27, fikrim yok cevabını veren katılımcıların oranı ise % 24 düzeyindedir.

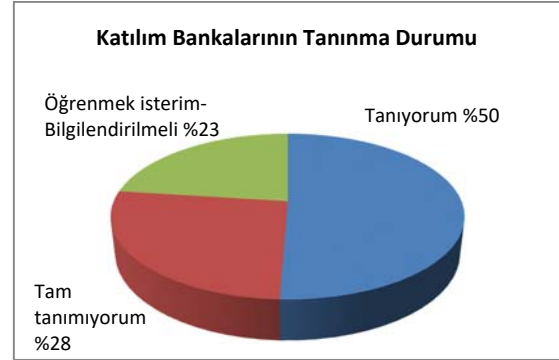
Ekler bölümündeki Tablo 15.1. incelendiğinde eğitim durumlarına göre meslek lisesi mezunları % 71, lise mezunları % 65, ortaokul mezunları % 58 oranında katılım bankalarının mevcut hizmetlerini çeşitlilik açısından yeterli buldukları yönünde görüş bildirmişlerdir. Doktora düzeyinde eğitilmiş katılımcıların ise % 50'si yeterli bulduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Sorulan soruya yetersiz buluyorum yanıtını verenler % 43 oranla en fazla yüksek lisans düzeyindeki katılımcılardan oluşmuştur.

Ekler bölümündeki Tablo 15.2. ele alındığında meslek durumuna göre işadamları % 87 oranında, emekliler % 81 oranında, öğrenciler ise % 67 oranında katılım bankalarının mevcut hizmetlerini çeşitlilik açısından yeterli buldukları yönünde görüş bildirmiştir. Aynı soruya yetersiz buluyorum cevabını verenlerin oranı % 46 düzeyinde en fazla memur grubundaki katılımcılardan oluşmuştur. Sorulan soruya farketmez yanıtı ise % 37 oranla en fazla diğer meslek grubundaki katılımcılardan gelmiştir.

Ankete katılan katılımcıların katılım bankalarını tanıma durumu Tablo 30'da ele alınmıştır.

Tablo 30. Ankete Katılan Bireylerin Katılım Bankalarını Tanıma Durumu

Soru 20: Katılım bankalarınızı tanıyor musunuz?		
Seçenekler	N	%
1 Tanıyorum	249	%50
2 Tam tanımıyorum	130	%28
3 Öğrenmek isterim - Bilgilendirilmeli	113	%23
Toplam	492	%100

Tablo 30 değerlendirildiğinde katılımcıların % 50' si, Katılım bankalarınızı tanıyor musunuz? sorusuna tanıyorum yanıtını vermiştir. Katılım bankalarınızı tam tanımadığı yönünde görüş bildirenlerin oranı ise % 28 düzeyindedir. Katılımcıların % 23'ü ise öğrenmek istediği yönünde görüş beyan etmiştir.

Ekler bölümündeki Tablo 16.1. ele alındığında katılım bankalarını tanıma ile ilgili sorulan soruya tanıdığı yönünde yanıt veren katılımcılar eğitim durumuna göre sıralandığında lisans mezunlarının % 59, yüksek lisans mezunlarının % 57 ve meslek lisesi mezunlarının ise % 53 oranına sahip olduğu görülmüştür. Aynı soruya katılım bankalarını tam tanımadığı yönünde görüş bildirenlerin % 50 oranında doktora, % 31 oranında yüksek lisans ve ilkokul mezunu, % 29 oranında ise lisans ve ortaokul düzeyinde olduğu görülmüştür.

Ekler bölümündeki Tablo 16.2. incelendiğinde katılım bankalarını tanıma ile ilgili sorulan soruya tanıdığı yönünde yanıt veren katılımcılar meslek durumuna göre sıralandığında iş adamlarının % 65 düzeyinde, memurların % 61 düzeyinde, yöneticilerin ise % 60 düzeyinde olduğu görülmüştür. Sorulan soruya katılım bankalarını tam tanımadığı yönünde görüş bildirenlerin ise % 38 oranla diğer meslek gruplarındaki katılımcılardan, % 35 oranla ise işçi meslek grubundaki katılımcılardan oluştuğu görülmüştür. Aynı soruya katılım bankalarını öğrenmek, tanımak istediği yönünde görüş bildirenlerin en yüksek oranını ise % 62 düzeyinde emekli grubundaki katılımcılar oluştururken, öğrencilerin ise bu grubu % 50'lik bir oran ile takip ettiği görülmüştür.

4. KATILIM BANKALARINI DÜZENLEYEN DENETLETEN KURULUŞLAR

Katılım bankalarının uluslararası çapta varlık hacmini artırması, destekleyici bazı kurumların ortaya çıkması, faizsiz finans kurumlarının tanınırlığının artmasını gündeme getirmiştir. Bu kurumların işleyişi hakkında uluslararası düzeyde bilgi verecek kurumların düzenlenmesi faizsiz kurumların sektörel sorunlarına çözüm bulacak ar-ge faaliyetlerinin yürütülmesi sözü edilen faaliyetlerdendir. Faizsiz kurumların fetva danışma heyetlerinin yerel ve uluslararası düzeyde birlik sağlayıcı, denetleyici mekanizmaların geliştirilmesi gibi uluslararası düzeyde standartlar ve denetim mekanizmaları geliştirmek hayati önem arz etmektedir. Faizsiz sistemin sağlamlığını ve güvenilirliğini sağlayıcı bazı kurumlarının ortaya çıkması ile katılım bankalarının uluslararası düzeyde mali, ticari ve sınai ve teknik işbirliği alanlarının planlarının yürürlüğe konulması da hedeflenen faaliyetlerdendir. Üye ülkelerden sözü edilen kurumlara, mekanizmalara katkı sağlanması, büyük ölçüde hizmetlerin ortak çalışma ve projelerle uluslararası kuruluşların küresel çapta hizmet sunması da hedeflenmektedir.

Türkiye’de finansal piyasaları düzenleyen ve denetleyen kurumlar piyasa faaliyetlerinin düzenlenmesi, finansal piyasaların bu düzenlemelere uygunluklarının veya oluşabilecek aksaklıkların denetimi ve takibi için oluşturulmuştur. Bankacılık düzenleme ve denetleme kurumu, sermaye piyasası kurumu, rekabet kurumu T.C. Merkez Bankası, vs. gibi...

Rekabet kurumu, piyasalarda rekabetin sağlanması, korunması yolu ile iktisadi etkinliği en üst düzeye çıkarmayı hedefler.

Bankacılık düzenleme ve denetleme kurumu (B.D.D.K) mevduat sahiplerinin hak ve çıkarlarını korumayı finans piyasalarındaki güven ve istikrarı garanti altına almayı, mali sektörün gelişmesine yardımcı olmayı ve kredi sisteminin verimli bir şekilde çalışmasını hedeflerler.

Sermaye piyasası kurulu (S.P.K.), yatırımların menkul kıymetlere çevrilmesi yoluyla halkın iktisadi kalkınmaya etkin ve yaygın şekilde katılmasını sağlamayı, sermaye piyasasında güven, açıklık, kararlılık ilkelerinin hakim olmasını temin ederek, yatırımcıların hak ve menfaatlerini korumayı hedefler.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (Ö.İ.B.) diğer düzenleme ve denetleme kurumlarıyla aynı özelliklere sahip olmamakla birlikte, özelleştirme işlemlerinin

yürütülmesinden sorumlu olması itibariyle oldukça önemli bir otorite konumundadır. Özelleştirme İdaresi, ülkede yapılacak özelleştirme faaliyetlerine ilişkin finansal piyasalarda Kamu İhale Kurumu da önemli fonksiyonlara sahiptir.

Kamu İhale Kurumu (K.İ.K) kamu hukukuna tabi olan veya kamunun denetimi altında bulunan ya da kamu kaynağı kullanan kamu kurum ve kuruluşlarının yapacakları ihalelerde uygulanacak esas ve usulleri belirler. Kanunda belirtilen idarelerin kullanımındaki her türlü kaynaktan karşılanan mal ve hizmet alımları ile yapım işlemlerinin ihalesini, kanun hükümlerine göre yönetir.

Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (K.G.K.) da yüksek kalite de ve güvenilir bir finansal raporlama ve bağımsız denetim raporu oluşturmak amacıyla, finansal raporların uluslararası standartlarla uyumlu olarak düzenlenmesini ve denetlenmesini sağlayarak, standartlar koymak ve etkin bir kamu gözetimi gerçekleştirmek üzere kurulmuştur.

Finansal sistemde finansal piyasaları düzenleyen ve denetleyen kurumlar olarak; Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Hazine Müsteşarlığı, Sermaye Piyasası Kurulu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Türkiye Katılım Bankaları Birliği Kurumu, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu Kurumu, Türkiye Bankalar Birliği Kurumu, Türkiye Katılım Bankaları Birliği Kurumu. Diğer kurumlar ise: Borsa, İstanbul Menkul Kıymetler Birliği (İ.M.K.B), Bağımsız Denetleme Şirketleri, Derecelendirme Şirketleri sayılabilir. Yasal düzenlemelerle finansal sistemin, sağlıklı çalışmasını; kurallar, denetim ve yaptırımlar gibi üç temel belirleyicisi bulunmaktadır. Sistemin işleyişini düzenlemek, denetlemek, kurallara ve standartlara uygunluğunu araştırmak, finansal sistemin hukuki çerçevesini belirlemekte, düzenleme ve denetleme kurumları aracılığıyla piyasaları denetim altında tutmaktır.¹⁷⁴

Ayrıca yukarıda belirtilen kurumlarla birlikte İslam Kalkınma Örgütüne üye ülkeler arasında katılım bankalarının düzenleyen ve denetleyen kuruluşlarından bazıları şunlardır:¹⁷⁵

-İslam Devletleri İstatistikî Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (Ankara)

-İslam Teknik, Mesleki Eğitim ve Araştırma Merkezi (Bangladeş)

¹⁷⁴ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, <http://www.tcmb.gov.tr>, (25.04.2016).

¹⁷⁵ Osman Zaim, Organization of Islamic Conference (OIC) Islamic Bank and Strategies of Economic Cooperation (Ed. M.Ali) Published for IAIB by New Century Publishers, London, 1982.

- İslam Ticaret, Sanayi Odaları ve Borsaları Birliği (Pakistan)
 - İlim Teknoloji ve Kalkınma Vakfı (Suudi Arabistan, Cidde)
 - Müslüman Gemi Sahipleri Birliği (Suudi Arabistan, Cidde)
 - İslami Ticaret Geliştirme Merkezi (Fas)
 - Milletlerarası İslam Bankalar Birliği (Suudi Arabistan, Cidde)
 - İslami Özel Sektörün Geliştirilmesi Kurumu (ICD) (Suudi Arabistan, Cidde.)
 - İslami Finans Haberleri Şirketi.
 - İslam Kurumlarının Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (AAOIF, Bahreyn, 1991.
 - İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB, Malezya 2002.)
 - Uluslararası İslami Likidite Yönetimi Şirketi (IILM)
 - Uluslararası İslami Fıkıh Akademisi (IIFA) (Suudi Arabistan, Cidde)
 - Milletlerarası İslam Bankacılığı ve Ekonomisi Enstitüleri (IIIBE) (Kahire ve -
Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti)
- Söz konusu kuruluşlardan altı tanesi aşağıdaki başlıklarda açıklanacaktır.

4.1. İSLAMİ YATIRIM VE İHRACAT KREDİ ŞİRKETİ (ICIEC)

İslam Kalkınma Bankası grubu üyeleri olan bu kuruluş Şubat 1992’de Libya’da toplanan İslami Kalkınma Yönetim Kurulu’nun onayladığı anlaşma ile kurulmuştur. 01.08.1994 tarihinde tam tüzel kişiliğe sahip olmuştur. Bu kuruluşun amacı, İslam Kalkınma Bankası aracılığıyla üyesi olan islam ülkelerine yatırım ve ihracat sigortaları sağlamaktır.¹⁷⁶

İslami Yatırım ve Kredi Şirketi Kuruluşu’nun Türkiye’nin de aralarında bulunduğu kırk üyesi vardır.

Afrika kıtasında 25, Amerika kıtasında 5, Asya kıtasında 27, Avrupa kıtasında 24, Avustralya kıtasında 2 olmak üzere toplam 83 ülke faaliyet alanı kapsamındadır.

Yatırım ihracat kredi sigortası (ICIEC) oluşturulması İslam Kalkınma Teşkilatı üye ülkeleri arasındaki iktisadi ve finansal ilişkileri güçlendirmeyi hedef almaktadır.

Ticari faaliyetlerdeki risklere karşı, özellikle yatırım ve ihracatta oluşabilecek risklere karşı sigorta hizmeti sağlamak, üye ülkelerin faaliyetlerini güçlendirmek, riskleri hafifletmek amacını gütmektedir.

¹⁷⁶ The Islamic Corporation for the Insurance of Investment and Export Credit, <http://www.iciec.com/irj/portal/anonymus?NavigationTarget=navurl://> (15.03.2016).

4.2. İSLAMİ BANKALAR VE FİNANS KURUMLARI GENEL BİRLİĞİ (GCIBFI)

İslami Bankalar ve Finans Kurumları Genel Birliği'nin amacı seminer, forum, konferanslar düzenleyip gerekli bilgileri toplayıp bu bilgiler ışığında üye ülkelerdeki sanayii destekleyip koruma amaçlı faaliyetlerdendir.¹⁷⁷

Türkiye'nin de aralarında bulunduğu yirmi beş üyesi vardır. Başlıca faaliyet amaçları arasında:

- Faizsiz kurumları tanıtmak,
- Bilgi birliğini, gelişimini, dayanışma ve yardımlaşmasını sağlamak,
- Asimetrik bilgi kirliliğini önlemek,
- Üye ülkeler arasındaki işbirliğini pekiştirmek,
- Küresel İslami Finansal Sektörlerinde genel birliği sağlamak bulunmaktadır.

İslami Bankalar ve Finans Kurumları Genel Birliği, üyeleri arasındaki teşvik ve dayanışmayla da mali ve iktisadi politikaları aşağıda sıralanan uygulamalarla desteklemektedir.

İktisadi ve Mali Politikalar:

Kurumlardaki politik ve stratejik hedeflerin düzenlenmesi,

Sektördeki araştırma ve yayınlarla üye ülkelerdeki iktisadi ve endüstriyel faaliyetlerin desteklenmesi,

Üye ülkelerle bilgi paylaşımıyla sektörel faaliyetler hakkında bilinçlenmenin sağlanması

En önemlisi de sektörde mesleki gelişimi teşvik ederek, uzmanlaşmanın yaygınlaştırılmasıdır.

Tabii olarak tüm bu hizmetler İslam İşbirliği Teşkilatı ile koordineli olarak yürütülmektedir. Uluslararası piyasalardaki otuzun üzerindeki profesyonel firma ve derneklerle yaklaşık yüz yirmi üyesiyle hizmet sunmaktadır.¹⁷⁸

¹⁷⁷ Islamic Corporation for the Development of the Private Sector , <http://www.icd-idb.com./irj/portal/anonymus/NavigationTarget=navrul://> (16.03.2016).

¹⁷⁸ The General Council for Islamic Banks and Institution, <http://www.cibafi.org> (16.03.2016).

4.3. İSLAMİ ÇALIŞMA VE ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ (IRTI)

1981 yılında Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde kurulan IRTI İslami Çalışma Araştırmalar ve Eğitim Merkezi İslami Kalkınma Bankası bünyesinde faaliyetine devam etmektedir.

Temel çalışma alanları şöyle sıralanabilir:

İnsani sermayeyi geliştirme, kapasite geliştirme, teknik yardım, bilgi ve bilgi hizmetleri, öğrenme ve sertifika programları, promosyon ve cesaret motivasyonu, iş geliştirme.

IRTI kuruluş olarak üye ülkelerin iktisadi kalkınmasına yardımcı olmak amacıyla dinamik ve kapsamlı bir İslami finans sektörünün geliştirilmesine öncülük etmeyi kendisine misyon edinen İslam Kalkınma Bankasının bir iştiraki kuruluşudur. İslami finans sistemini bilen ve uygulayan insan kaynaklarının geliştirilmesini amaçlamaktadır. Yeni İslami finans metodlarının geliştirilmesi hedeflenmektedir. Mevcut yöntemlerin ve modellerin uygulanmasında da ortaya çıkan sorunların giderilmesine katkı sağlayacak danışmanlık hizmetleri sunulmaktadır.

Diğer taraftan IRTI yüksek akademik standartlarda çalışmaların yer aldığı İslami Ekonomik Araştırmalar (Islamic Economic Studies) dergisini yayınlamaktadır.¹⁷⁹

Bununla birlikte üye ülkeler arasında yoksulluğun azaltılması için zekât, vakıf ve mikro finans çalışmaları da yapmaktadır. Bu çerçevede üye ülkeler arasında orta ölçekli özel sektörün gelişimini sağlayarak proje ve sonuç odaklı mikro finansı teşvik etmek de hedefleri arasındadır.

4.4 ULUSLARARASI İSLAMİ DERECELENDİRME KURULUŞU (IIRA)

2002 yılında Bahreyn'de faaliyetlerine başlayan İslami Derecelendirme Kurumu faizsiz finans sektöründe çoğunlukla İslam ülkelerinin içinde bulunduğu bankacılık ve sermaye piyasalarında bağımsız olarak derecelendirme yapan tek kurumdur.¹⁸⁰

¹⁷⁹ The Islamic Research and Training Institute, <http://www.irti.org.&irj/portal/> (17.03.2016).

¹⁸⁰ The Islamic International Rating Agency, <http://www.iirating.com> (18.03.2016).

Faizsiz finans sisteminde finansal varlıkların ve finansal araçların risk durumlarını değerlendirerek bölgesel ve uluslararası faizsiz finans piyasalarının gelişmesine yardımcı olur.

IIRA'nın sunduğu bu uzmanlık ve analitik faaliyet gerektiren bu bölgesel ve uluslararası derecelendirmenin değerlendirmesi kurumsal yatırımcılar tarafından istihdam karar sürecinin ayrılmaz bir parçası durumundadır.

İslami Kalkınma Bankası onaylı (IIRA) Uluslararası İslami Derecelendirme Kuruluşu, yaptığı faaliyet ve değerlendirmede standart bilgileri destekleyerek finans piyasasında şeffaflığı sağlar. Bu metodoloji ile yatırımcıları eğiterek yatırım karar süreçlerini olumlu etkiler.

Uluslararası İslami Derecelendirme Kuruluşu, Kalkınma Kuruluşları, gelişmiş bankalar, diğer mali kurumlar ve derecelendirme kuruluşları tarafından da desteklenmektedir. Yaptığı derecelendirmeler çeşitli düzenleme mercileri vasıtasıyla tanınmasını da sağlamaktadır. Uluslararası İslami Derecelendirme Kuruluşu bağımsızlığını korumak için bir yönetim kurulu ve tamamen bağımsız bir derecelendirme komitesine sahiptir.

Derecelendirme kuruluşunun nihai hedeflerinden birisi de kalite anlayışını geliştirmek, üye ülkelerdeki sermaye piyasalarını geliştirmek, iktisadi ve finansal faaliyetlerde yatırımcılara bir nevi rehberlik etmektir.

4.5. İSLAMİ KALKINMA BANKASI (IDB)

İslami Kalkınma Bankası İslami prensiplere uygun olarak üye ülkelere ve Müslüman devletlerin iktisadi kalkınmalarına ve sosyal gelişimlerine katkı sağlamak amacıyla 1975 yılında Cidde/Suudi Arabistan'da kurulmuştur.¹⁸¹

Türkiye, 56 üye ülke arasında %6,45'lik payıyla en büyük dokuzuncu ortak konumundadır. İslami Kalkınma Bankası üyesi olan ülkelerin iktisadi kalkınmalarını, sosyal gelişmelerini teşvik etmektedir.

Yine (IDB) banka; üye ülkelerdeki verimli projelere sermaye katkısı sağlamayı, proje finansmanı için kredi sağlamayı, ticaretin ve teknik yardımlaşmanın geliştirilmesine gerekli desteği sunması amaçlanmaktadır.

¹⁸¹ Islamic Development Bank, <http://www.isdb.org>, (19.03.2016) Bkz.: T. Ergün Polat, *Kamu Yönetimine Giriş*, Ankara: TODAİE Yay., 1978, s. 177.

Kalkınma konusu; dünyada istisnasız tüm ülkelerin titizlikle üzerinde durduğu çok önemli bir konudur. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler içinse kalkınma hayati öneme sahiptir.

İslami Kalkınma Bankası, üye ülkelerdeki iktisadi, mali ve bankacılık faaliyetlerinin, İslami kurallara uygun şekilde yönetilmesini, bu doğrultuda banka projelerine eğitim hizmeti sunmayı hedeflemiştir.

Yine banka, kişi başına düşen gelirin yükselme eğiliminin devamlı olmasını, kişi başı üretimin artmasını, tabii kaynakların optimal kullanımını, bu konudaki insan davranışlarının yönlendirilmesi hizmetini de yaptığı araştırmalarla desteklemektedir.¹⁸²

Kalkınma bankasının amacı olan kalkınmayı gerçekleştirmek gayesiyle kalkınma projelerine orta ve uzun vadeli fon ve hizmet sunarlar. Bankanın hesap birimi İslam Dinarı'dır. Para fonu özel çekim hakkı (SDR) eşittir.

4.6. ULUSLARARASI İSLAMİ FİNANS PİYASASI (IIFM)

Uluslararası İslami Finans Piyasası (IIFM), finansal hizmetler sektöründeki, sermaye ve para piyasası; kurumsal finansman, ticaret finansmanı, sanayi finansmanı ile ilgili küresel düzeyde İslami finans ürünlerinde standardizasyon sağlamak amacıyla 2002 yılında Malezya'da kurulmuştur.¹⁸³

IIFM sektörün ihtiyaç duyduğu ürün ve dokümanların standardizasyonunu sağlamak gayesi ile finansal kurumlar, konuyla ilgili hukuk firmaları, borsalar, sektör birlikleri, alt yapı hizmetleri kurumları ve bu sektörlerle ilgili tüm kurumlarla küresel bir platform oluşturarak sektör ürün standardizasyonu sağlamaktır.

Uluslararası İslami Finans Piyasası (IIFM) küresel düzeyde en iyi uygulamaları geliştirmek, şeffaf ve standart bir İslami finans sektörü oluşturmak için pazar araştırmaları, endüstriyel seminerler ve atölye çalışmaları düzenleyerek sektörün gelişmesine katkıda bulunur.

Uluslararası İslami Finans Piyasası (IIFM), alanıyla ilgili yedi ürün ve standart belgesi yayınlamıştır:

Kalkınmayla ilgili sermaye ve para piyasası, kurumsal finansman, ticaret ve maliye alanındaki sanayi ürünleri belge standardizasyonları.

¹⁸² Muhammad Abdul Mannan, İslam Ekonomi Teori ve Pratik, İstanbul: Fikir Yayınları, 1980, s. 460

¹⁸³ International Islamic Financial Market, <http://www.iifm.net/default> (20.03.2016).

Projeye özel küresel çalışma grupları, ortak platformlar, piyasa katılımcıları ile evrensel platformu sağlama.

Danışma toplantıları standardizasyonu, uzman bilimadamları rehberliği sunumu.

Sukuk metoduyla ilgili araştırma ve raporları hazırlama.

Alanıyla ilgili bilim adamları, uzman bilim adamlarıyla risk yönetimi operasyonel prosedürlerin global standardizasyon ve dokümantasyonu destekleyici kurallar bütünlüğünü hazırlama.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İktisadi faaliyette en önemli aktör insandır. İnsan karar veren, alternatifler arasında tercih yapan, teşebbüste bulunan, üreten-tüketen, ticaretini de yapandır. Birey bu faaliyetlerini akılla gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda akılcılık da denen rasyonalite; iktisadi hayatın temel varsayımlarındandır.

Sınırlı rasyonalite ise; iktisadi faaliyetlerdeki tercihlerde; aklın yanında duygu, düşünce, irade, davranış ve inançların da rol oynadığı kabul edilen varsayımlardandır.

Rasyonalite ile sınırlı rasyonalitenin ortak noktası akıldır. Farklılıkları ise; sınırlı rasyonalitede aklın yanında duygu, düşünce, irade, davranış ve inançların da var olduğu kabul edilmektedir.

Dünyadaki, tüm hayatta olduğu gibi iktisadi faaliyetlerin de devamlı bir değişim ve gelişim içerisinde olduğu bir gerçektir. Bu sebeple iktisadi varsayımlar da bu değişimin ve gelişimin içerisinde dirler. Bu konuda çok sayıda etkinliğini yitiren teori ve görüşler de tarih sayfalarında yerini almıştır.

Tüm bu görüşler ışığında yapılan tespitlerde rasyonellik; reel ekonomide üretim ve ticarete doğru bir varsayım olark kabul edilir. Ancak Keynes'in yıllar önce uyardığı gibi finansal piyasaların ileri aşamalarında, bu sektörlere rasyonel ekonomik insanlar değil, "animal spirits" ruhlu rasyonel olmayan spekülâtör kişilerin yön verdiği görüşleri de dile getirilmektedir.

İnsan hayatındaki davranışlarda ve finansal faaliyetlerde insan ve akli muhatap alınmıştır. Normlar ise; akli, çelişki ve şüphelerden kurtarmak, istenilen davranışa ve kesin bilgiye ulaştırmak, yanlışa düşmesini engellemek ve akla rehberlik etmek gayesiyle gönderilmiştir. Bireye de sorumluluk gereği tercih hakkı tanınmıştır. Tercih özgürlüğünün; bu çerçevede temel bir hak olduğunu düşünmek gerekir.

Bununla birlikte iktisadi faaliyetlerdeki tercih ve karar mekanizması mikro ve makro süreçler için ayrı ayrı işletildiği, piyasaya giriş ve çıkışların serbest olduğu ancak bireyin piyasa bilgilerinin sınırlı, aklın da sınırlı olduğu gerçeğiyle iktisadi faaliyetlerde sınırlı rasyonalite ile tercihler yaptığı değerlendirilmektedir.

İnsanlığın iktisadi kronolojisine bakıldığında da, tarım ve sanayi sektörünün gelişimi, iktisadi faaliyetlerin de değişim ve gelişimini çeşitlendirmiştir.

Teknolojik destekle de hızla değişen ve gelişen finansal faaliyetlerin uzun bir tarihi serüvene sahip olduğu izlenmektedir. Bu konuda Mezopotamya’da ilahi metinlerden esinlenerek hazırlandığı düşünölen Hammurrabi kanunlarında finansla ilgili tarihi serüvenden iki damarın geldiği görölmüşür.

Bunlardan birisi; faiz metodu ile faaliyetlerini sürdüren kredi sistemi ki; günümüzde bu faaliyetleri modern bankalar yürütmektedir.

Finansla ilgili diğer damar ise; kanunda “Doğal afetler sebebiyle ürün alınamayan yıllarda faiz talep edilemeyeceği” hüküm çerçevesinde ortaklık metoduyla faaliyetini sürdüren faizsiz finans yöntemi ki; günümüzde bu faaliyetleri faizsiz finans kurumları da denilen katılım bankaları sürdürmektedir.

Söz konusu kanunlardan anlaşıldığına göre; insanlar tâ o zamanlarda faizsiz düşünceye sahip olmaları sonucundaki ortaklık sistemi; daha sonraları, Yahudi, Roma ve İslam hukukunda da sürdürölerek ve uygulanarak günümüze kadar ulaştığı da sonuçlar arasındadır. Faizsizlik düşüncesi Yahudi ve Roma ile beraber Arabistan bölgesinde de mudarebe (kâr-zarar) modeli ile devam etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)’ inde onayladığı, kendisinin ve sahâbîlerin uyguladığı mudarebe modeli ise; miladi 8.y.y.’ da Hanefî fakihlerin düşüncesi ile alt yapısının hazırlandığı mudarebe ortaklığının üç asır sonra miladi 10 y.y.’ dan itibaren Venedikli tüccarlar vasıtasıyla “Commenda” adıyla Avrupa’ ya geçtiği de izlenmektedir. Söz konusu ortaklık önce İtalyanlar daha sonrada İspanyollar tarafından uygulandığı, hatta İtalyanların bu uygulama ve düşünceden hareketle modern bankayı kurmayı başardıkları tarihi kaynaklarda yerini aldığı da değerlendirilmiştir. Avrupa’da İtalya, Almanya ve Hollanda da uygulanan “Commenda” ortaklık modeli; 19. ve 20. yüzyılda Amerikada da”Venture-Capital” modeliyle faizsiz riske ve kazanmaya dayalı emek- sermaye sistemli “mudarabe” uygulamaları devam etmektedir.

Yeryüzünde, iktisadın tek olmasına karşın, farklılıkların daha çok iktisadın talep cephesi ile ilgili olduğu, kaynakların farklı uygulamalarından ileri geldiği de dikkate değerdir.

İslam İktisadı, “Emek ve Sermayenin” birlikte üretim ve yatırımı gerçekleştirmesini, kâr-zarar riskinin paylaşılmasını, iktisadi dayanışma ve yardımlaşma (zekat) nın sağlanmasını , nimetlerin - külfetlerin topluma dengeli yayılmasını, risk paylaşımına dayalı “ortaklık” modelleri normlarıyla iktisadi

faaliyetlerini itidal, orta yol, denge, tabii düzen çerçevesinde, fert – toplum - devlet dengesini hedeflediği değerlendirilmektedir.

Faizsiz finans işlemlerinde de ilke olarak herhangi bir zarar ve mağduriyeti öngörmeyen iktisadi ve ticari hayata müdahale edilmemektedir. Ancak haksız uygulamalara karşı bazı sınırlar ve yasaklar getirilmiştir. Faizsiz finasta "Eşyada asıl olan ibahadır" normu geçerlidir. Asıl olan serbestlik; yasaklar ise istisnadır.

Dünyada son 400 yılda toplam hasıla katlanarak artmasına rağmen, bilimde, teknolojiye, iktisatta sağlanan gelişmeler; dünya çapında paylaşımında iktisadi adaleti sağlayamadığı izlenmektedir. Geline nokta dünyayı da sarsan krizler ve sosyal huzursuzluklara zemin hazırlamaya devam etmektedir.

Günümüzde uygulanan şekliyle yasal kanunların yetersizliği ve vâde kısıtlılığı dolayısıyla mevcut katılım bankalarının fon kullandırma yöntemlerinde sadece murabaha (maliyet+kâr) modeliyle peşin alıp vadeli satan enstrümanla hareket edebildikleri görülmektedir. Murabaha modelinde "sipariş" veya "vekalet" yöntemiyle yazılı olarak uygulamada "kabz" teslim-tesellümde çıkmaza girilmemek gerekmektedir. Yorumlamalar katı olmamalı. Günümüzde çalıştığımız kurumlar maaşımızı elimize vermiyor, banka hesabına yatırıyor. Hakiki teslim var, hükmi teslim var. İnternetle banka hesaplarından para transferi yapılabilmektedir.

Ayrıca mudarebe ve müşareke yöntemiyle yatırımı uygulayabilmek için katılım bankalarının önce "danışma" birliğini sağlayarak merkez olarak bağlanabilecekleri "Mega Bank" kurulması hedeflenmektedir. Bu bağlamda sektörü düzenleyen ve denetleyen kanunların hazırlanması, Diyanetin de içinde bulunduğu "ortak danışma kurulları" ve "mâli işler yüksek şûrâ" nın kurulması da hedefler arasındadır. Üniversitelerin uygulayacağı programlarla İslam İktisadı ve Katılım Bankacılığı eğitimlerinin verilerek, faizsiz finans kurumlarının personelinin yetiştirilmesi, ortak akılla güvene dayalı hukuki ve iktisadi alt yapının sağlanmasıyla dünya faizsiz finans pastasından yeterli payı alabileceği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte fonda vade kısıtlılığı problemi çözülerek, faizsiz kurumların asıl fonksiyonları olan mudarebe ve müşareke yöntemiyle yatırım ayağını uygulayabilecekleri de öngörülmektedir. Bu bağlamda Ziraat Katılımın savunma sanayisine, Vakıf Katılımın da "Selem" modeli ile tarım sektörüne katkı sağladıkları müşahade edilmektedir.

Katılım bankalarının birebir reel ekonomik faaliyetler içerisinde olduğu, 2008’deki dünya krizinde tüm dünyanın odak noktası haline geldiği de dünya litarütüründe yerini almıştır.

Son 10 yıl içerisinde yaşanan küresel finansal krizler neticesinde konvansiyonel bankacılığın sorgulanmaya başlanması ülkelerin faizsiz bankacılık modelinin gelişmesini hızlandırmasını da beraberinde getirmiştir. A.B.D., Avrupa, Avusturalya gibi ülkeler (dual system) adı verilen hem faizli hem de faizsiz bankacılığa imkan sağlayan yeni bir banka türü finansal alanda faaliyet göstermek üzere kendi bünyelerinde özel birimler oluşturmuşlardır.

Faizsiz finansda varlığa dayalı (assed-backed) entrümanların geliştirilmesi krizlere karşı daha rağbet görebilmektedir. Günümüzde sukuk piyasası, Londra Menkul Kıymetler Borsası (London Stock Exchange), Lüksemburg, Fransa bu hususta çok gayretliler. Ülkemizde de Murat Çizakça’nın ifade ettiği gibi Osmanlı’da uygulanan tarihten bir enstrüman olarak “Esham” devletin iç borçlanması modeli inovasyonlar geliştirilmesi gerekmektedir. Fonlama kaynaklarının çeşitlendirilmesi yol haritası olmalıdır. Oluşabilecek komplikasyonlara karşı risk dağıtılabilmelidir.

Dünyada 50 yıldır Türkiye’de ise 30 yıldır faaliyet gösteren faizsiz finans kurumlarının amacı ekonomiye katılmayan mali değerleri yastık altından çıkararak, faizsiz finansman esas çerçevesinde reel ekonomiye kazandırma, İslam ülkeleri ile iş birliğini geliştirerek petrol zengini olan ülkelerin kaynaklarını Türkiye’ye reel ekonomiye ve yatırıma aktarmayı sağlamaktır. Ayrıca nakdi finansman kullandıramayan faizsiz finansman kurumları, sanayi ve tüccarın ihtiyaç duyduğu makina, teçhizat ve emtiayı murabaha modeli ile fatura bazında alıp- satmak suretiyle kayıtlı ekonominin gelişmesine katkı sağlamaya çalışmaktadır.

Kur’an’da 14 yılda dört aşamada her çeşidi yasaklanan faizin; Hz. Peygamber (s.a.v.)’ in Medine’deki ilk dört yılında pazara tamamen hakimiyet sağlanarak, altıncı yılda da faizin her çeşidini yasaklanmıştır. Hatta Necran bölgesi gayri müslimlerinin de bu yasağa uyma zorunluluğu getirilmiştir. Nihayet faizi yasaklamanın ve faizli işlemlerin son olarak Veda Hutbesi ile tüm insanlığa duyurulduğu da tarih sayfalarında yerini almıştır.

Yapılan çalışmada; yapılacak bir planlama ile yoksulların mesken ihtiyacının zekat kurumu ile çözümlenebileceği, ancak; zekatın tüm bu iktisadi fonksiyonlarını yerine getirebilmesi için de “ Zekat ve Hayır Kurumu Genel Müdürlüğü” adıyla

Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlanmasını, hesap verilebilirlik ve denetlenebilirlik çerçevesinde kayıtlı metotla zekatin iktisadi fonksiyonlarını yerine getirebileceği de tespit olarak dikkatlere sunulmuştur. Çünkü Kur'an'da faiz ayetlerinin yanında zekat; çıkış yolu olarak yer alır.

Zekat uygulamaları Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz. Ebû Bekir (r.a), Hz. Ömer (r.a) devrindeki devlet eliyle toplandığı dikkate değerdir.

Kur'an' da et- Tевbe 9/60'da zekat harcamalarının uygulanacağı sekiz yer sıralanmaktadır. Bunlar; fakirler, düşkünler, zekat memurları, kalpleri İslam'a ısındırılacak olanlar, hürriyetine kavuşturulmak istenenler, borçlular, Allah yolunda gayret gösterenler, yolda kalmış yolculardır. İlk dört sınıf için paylaşımında tahsisi ve mülkiyeti ifade eden "lam" harfi ile gelmiştir.

Ayette bu sekiz sınıftan ilk ikisi fakirler ve düşkünlere. Yüz rakamını sekize bölersek ($100:8=12,5$) çıkar. Bu durumda devlet, ($12,5+12,5$) % 25'lik zekattan ayrılan payı; fakirler ve düşkünlere paylaştırdıktan sonra geri alınmaz. Onlar istediği gibi tasarruf yapabilirler.

Âmiller ve Müellefet-i Gulup ile birlikte söz konusu ayette geriye kalan grub için, devletin genel takdirini ifade eden "Fi" harfi ile gelen Devletin takdirini ve genel politikasını ifade eden bu % 75'lik pay ile "Zekat Vakfı Kurumu" kurularak değerlendirilebilir. Zekatin iktisadi fonksiyonlarını yerine getirilmesi açısından kurulabilecek "Zekat Vakfı Kurumu" çok faydalı ve verimli bir iktisadi kurum haline gelebilir. Zekat gelirleri bu yöntemle resmiyet kazanarak kayıt altına alınabilir. Böylece hesap verilebilirlik ortaya çıkmış olur. Çalışmada bu bilgi dikkate değer olarak sunulmuştur.

Ayrıca finansal rekabette "mâliyet" faktörü de önem arz etmektedir. Bireylerin sermayeleri ve tasarrufları da nihayetinde sınırlıdır. Türkiye'de genel olarak tasarrufların GSMH' ya oranı % 10-14 civarında seyretmektedir. Bilinenin aksine, normlarda tasarrufun teşvik edildiği (Mü'minun 23/4), bu amaçla asli ve zaruri ihtiyaçların "nisap miktarı" ile planlandığı, ziraat ortaklığından elde edilen gelirin bir bölümünün aile fertlerinin yıllık ihtiyacı için tahsis edildiği görülmektedir. Hz. Yusuf Peygamber'in de (el-Yûsuf, 12/55) kriz dönemlerindeki iktisadi uygulamalarında sıkıntılı yıllar için halkı tasarruf yapmaya teşvik ettiği kayıtlıdır. Bununla birlikte mikro düzeyde girişim özgürlüğüne yer verilip, serbest rekabet piyasasının esas alındığı görülmektedir. Makro düzeyde ise devletin sorumluluğu ve

yükümlülüğü vardır. Devlet yasalara dayanarak teşvik ve faizsiz kredi mekanizmalarıyla yönlendirici görevlerde bulunur.

Tasarruf yapabilen halkın bununla mesken, binek olarak hayat standardını yükseltebileceğini “Evini yapabileceği, evlenebileceği, binek alabileceği” (Ebû Dâvud “İmare”, 10, Ahmed b. Hanbel, “Müsned”, C.IV, 229, 299,) kayıtlıdır. Ancak bu amaçlarla tasarrufların israf yasağıyla desteklendiği, kâr motivizasyonun yatırımları teşvik unsuru olarak kullanıldığı, sermayenin âtil kalmaması ve belirli ellerde toplanmasını önlemek için, gelir arttırıcı etkisiyle zekat kurumunun, iktisadi fonksiyonlarının devreye konulduğu da dikkatlere sunulmuştur.

Dünya’daki 220 ülkeye genel olarak bakıldığında, iktisadi hayat standartları iyileştiren prensibin; gelişme ve verimlilik olduğu açıktır. Almanya’daki bir işçinin verimliliği, Türkiye’deki bir işçinin verimliliğinin 6.5 katı olması, düşünülmesi ve araştırılması gereken bir iktisadi durum olarak ortadadır. Ayrıca 56 İslam ülkesinin ihracatı ancak bir Almanya’nın ihracatı kadar olabiliyorsa burada da düşünülmesi ve hatta araştırılması gereken iktisadi bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bu tablo iktisadi gelişmişlik ve geri kalmışlığın, iktisadi hataların ve tarihi uygulamaların ürünü olduğunu göz önüne serdiği de dikkate değerdir.

Anket çalışmamızın ana amacı sınırlı rasyonalite ile katılım bankalarının bağı kurmaktır. Bireyler katılım bankalarını neden tercih ediyorlar?, müşteri portföyü nedir?, tercihlerde etkin olan hangi davranışlardır? vs. gibi sorulara anket katılımcıları ile cevap aramaktır. Bu bağlamda öne çıkan veriler aşağıda belirtilmiştir.

Anket Tablo 15’ te “banka – finansman ihtiyaç mıdır” sorusuna, katılımcıların % 84 gibi büyük bir bölümü banka – finansman ihtiyaç olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir.

Anket Tablo 16’ da “ihtiyaç olması durumunda hangi finansman kaynağını kullanıyorsunuz” sorusuna, katılımcıların % 43’ü finansman kaynağı olarak katılım bankalarını tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Anket Tablo 17’ de ise “neden katılım bankalarını tercih ediyorsunuz” sorusuna, katılımcıların % 42’si dini sebepler, % 37 si ise faiz yasağı sebebiyle (% 42+% 37=% 79) diyerek toplamda % 79’ luk oranla katılım bankalarını tercih ettiklerini beyan etmişlerdir.

Anket Tablo 21' de "faizli bankalarla işlem yapmak" sorusuna, konvansiyonel bankalarla işlem yapanlar dâhil katılımcıların % 63' ü faizli işlemin yasak olduğu görüşünü paylaşmışlardır.

Anket Tablo 22' de "aynı getiriye sağlasalar dahi" katılımcıların % 63' ü faizsiz finansı tercih edecekleri görüşünü belirtmişlerdir.

Anket Tablo 24' te katılımcıların % 80'i "faizsiz finansı tercih sebeplerinin" başında büyük oranda inanç faktörünün etkili olduğu görüşünü ifade etmişlerdir.

Anket Tablo 25' te ise "kredi kartı ihtiyacı durumunda" katılımcıların % 56 sı inançları gereği katılım bankalarını tercih ettiklerini dile getirmişlerdir.

Anket Tablo 26' da "paranızı nasıl değerlendirirsiniz" sorusuna, katılımcıların % 40' ı katılım bankalarını tercih ettiklerini bildirmişlerdir.

Anket Tablo 27' de "katılım bankaları ile geleneksel bankalar arasında fark görüyor musunuz" sorusuna, katılımcıların % 68 i fark olduğu yönünde görüş beyan etmişlerdir.

Anket Tablo 28' de ise "Türkiye'de katılım bankasına ihtiyaç var mıdır" sorusuna, katılımcıların % 75' i katılım bankalarına ihtiyaç olduğu görüşünü belirtmişlerdir.

Ekler bölümündeki anket tablolarından da görüleceği üzere "eğitim durumu" ve "meslek grubuna" göre benzer değerlendirmeler yapılmıştır.

Netice olarak belirtilmelidir ki; anket ve tablolara genel olarak bakıldığında, katılımcı bireylerin tercihlerinde iktisadi aklın yanında duygu, davranış ve inançların da etkili olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar sınırlı rasyonalite ile katılım bankalarının bağlatısını da ortaya çıkarmaktadır. Bulgular anket ve tablolarda da desteklenmiştir.

Yine görüldüğü gibi sınırlı rasyonalitenin ortaya koyduğu hususların, finansal faaliyette bulunan katılım bankalarının tercih edilmesinde de faiz ve işlem kolaylığından maksimum olarak yararlanmayı bırakmasının yanı sıra söz konusu bankalara yönelmeyi öne çıkaran hususular arasında bu kurumlarla ilişki kuranların inanç ve duygu dünyalarının payı büyük olduğu anlaşılmaktadır.

EKLER

KATILIM BANKALARININ TERCİH EDİLME NEDENLERİNE YÖNELİK ANKET ÇALIŞMASI

İçindekiler

<u>ANKET-FORUM</u>	208
<u>ANKET ÇALIŞMALARININ AMACI, YÖNTEMİ, VERİLERİN TOPLANMASI VE KAPSAMI</u>	212
<u>ANKET TABLOLARI</u>	212
<u>EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GRUPLARINA GÖRE ANKET SORULARININ TABLO VE GRAFİKLERLE DEĞERLENDİRİLMESİ</u>	212
TABLO 1 : EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GURUBUNA GÖRE <u>BANKA FİNANSMAN İHTİYAÇ MIDIR? DEĞERLENDİRMELERİ</u>	212
TABLO 2 : EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GURUBUNA GÖRE <u>FİNANSMAN KAYNAĞI KULLANIM AÇIKLAMALARI</u>	213
TABLO 3 : EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GURUBUNA GÖRE <u>KATILIM BANKALARININ TERCİH EDİLME NEDENLERİ</u>	214
TABLO 4 : EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GURUBUNA GÖRE <u>KATILIM BANKALARI İLE İŞLEM YAPILMA GÖRÜŞLERİ</u>	215
TABLO 5 : EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GURUBUNA GÖRE <u>KATILIM BANKALARINI TERCİH ETMEME GEREKÇELERİ</u>	216
TABLO 6 : EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GURUBUNA GÖRE <u>KATILIM BANKALARININ ELEŞTİRİLME DURUMU</u>	217
TABLO 7 : EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GURUBUNA GÖRE <u>FAİZLİ BANKALARLA İŞLEM YAPMA BİLGİLERİ</u>	218
TABLO 8 : EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GURUBUNA GÖRE <u>AYNI GETİRİ İLE FİNANS KURUMLARININ TERCİH DURUMU</u>	219
TABLO 9 : EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GURUBUNA GÖRE <u>KATILIM BANKASI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ</u>	220
TABLO 10 : EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GURUBUNA GÖRE <u>FAİZSİZ BANKA DEĞERLENDİRMELERİ</u>	221
TABLO 11 : EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GURUBUNA GÖRE <u>KREDİ KARTI İHTİYACINDA FİNANS KURUMLARINI TERCİH GÖRÜŞLERİ</u>	222
TABLO 12 : EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GURUBUNA GÖRE <u>PARAYI DEĞERLENDİRMEDE TERCİH ALTERNATİFLERİ</u>	223
TABLO 13 : EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GURUBUNA GÖRE <u>FİNANS KURUMLARI ARASINDAKİ FARK KARŞILAŞTIRMALARI</u>	224
TABLO 14 : EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GURUBUNA GÖRE <u>TÜRKİYEDE KATILIM BANKALARINA İHTİYAÇ DURUMU TANIMLAMALARI</u>	225

TABLO 15 : <u>EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GURUBUNA GÖRE KATILIM BANKALARI HİZMETLERİNİN ÇEŞİTLİLİK GÖRÜŞLERİ</u>	226
TABLO 16 : <u>EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GURUBUNA GÖRE KATILIM BANKALARINI TANIMA AÇIKLAMALARI</u>	227

ANKET-FORUM

Sınırlı rasyonalite bağlamında finansal aracılık yapan Katılım Bankalarının niçin tercih edildiğinin anlaşılması ve müşteri portföyünü tesbit edebilmek amacıyla fon kullananlar ve fon kullandıranlar arasında mini bir anket çalışması yapmak istiyoruz.

Finansman zaruri midir? Finansman ihtiyaç mıdır? Finansal aracıya (Banka) ihtiyaç var mıdır? Faizsiz bankaya niçin ihtiyaç vardır? Faizsiz bankacılık hangi boşluğu doldurmaktadır? Katılım Bankalarına hangi noktalardan itiraz ediliyor? Katılım bankalarının altarnatifi var mıdır? Katılım bankalarının sınırlı rasyonalite ile bağlantısı nedir? Katılım bankaları niçin tercih ediliyor? Katılım bankalarının müşteri potföyü nasıldır? Paraya ihtiyaç duyulduğunda hangi bankaya başvurulur? Parayı nasıl değerlendirebiliriz? Kredi kartı kullanma ihtiyacı hasıl olursa hangi kurumu tercih ederiz? v.s. gibi sorulara cevap aramak amacıyla yapacağımız mini anket formu 20 sorudan oluşmaktadır.

Ancak soruların anlaşılabilmesi ve sadeliği açısından anketi sınırlı tutmayı tercih ettik. Anket cevap şıklarından yalnızca bir tanesi geçerlidir. Ankete katıldığınız ve bu çalışmaya katkılarınızdan dolayı şimdiden teşekkür ederiz.

CİNSİYETİNİZ?

- (1) ERKEK
- (2) KADIN

YAŞINIZ?

- (1) 20-30
- (2) 31- 40
- (3) 41- 50
- (4) 51- 70
- (5) 71 ve üzeri.

EĞİTİM DURUMUNUZ?

- (1) İLKOKUL
- (2) ORTAOKUL
- (3) LİSE
- (4) MESLEK LİSESİ
- (5) ÖN LİSANS
- (6) LİSANS
- (7) YÜKSEK LİSANS
- (8) DOKTORA

MESLEĞİNİZ?

- (1) İŞÇİ
- (2) MEMUR
- (3) ESNAF
- (4) ÖĞRENCİ
- (5) İŞ ADAMI
- (6) YÖNETİCİ
- (7) EMEKLİ
- (8) VE DİĞERLERİ

BANKA – FİNANSMAN İHTİYAC MIDIR?

- (1) İHTİYACTIR
- (2) İHTİYAC DEĞİLDİR
- (3) FİKRİM YOK

İHTİYACINIZ OLMASI DURUMUNDA HANGİ FİNANSMAN KAYNAĞINI KULLANIYORSUNUZ?

- (1) BANKAYI
- (2) KATILIM BANKASINI
- (3) ORTAKLIK KURARAK
- (4) DOSTLARDAN BORÇ ALARAK

KATILIM BANKALARINI NEDEN TERCİH EDİYORSUNUZ?

- (1) FAİZ ÖDEMEMEK İÇİN
- (2) DİNİ SEBEPLERDEN
- (3) KÂR AMACI GİBİ İKTİSADİ SEBEPLERDEN
- (4) GÜVENLİK SEBEBİYLE

BANKACILIK İŞLEMLERİNİZİN NE KADARINI KATILIM BANKALARI İLE YAPIYORSUNUZ?

- (1) TAMAMINI
- (2) ÇOĞUNU
- (3) ARA SIRA
- (4) HİÇ KULLANMIYORUM

KATILIM BANKALARINI TERCİH ETMEME GEREKÇENİZ NEDİR?

- (1) FAİZSİZ OLDUKLARI İÇİN
- (2) EKONOMİK SEBEPLERDEN
- (3) ALIŞKANLIK SEBEBİYLE
- (4) FİKRİM YOK

KATILIM BANKALARINI HANGİ HANGİ KONULARDA ELEŞTİRİYORSUNUZ?

- (1) FAİZLE İLGİLİ KONULARDAN
- (2) ORTAKLIKLA İLGİLİ KONULARDAN
- (3) TİCARETLE İLGİLİ KONULARDAN
- (4) BORSA İLE İLGİLİ KONULARDAN
- (5) ALIŞVERİŞLE İLGİLİ KONULARDAN

FAİZLİ BANKALARLA İŞLEM YAPMAK SİZE GÖRE NEDİR?

- (1) GÜNAHTIR (HARAMDIR)
- (2) KARLI DEĞİLDİR
- (3) TİCARİ MENFAATİM VARDIR
- (4) FİKRİM YOK

FİNANS KURUMLARI AYNI GETİRİYİ SAĞLADIKLARINDA HANGİSİNİ TERCİH EDERSİNİZ?

- (1) BANKALARI TERCİH EDERİM
- (2) KATILIM BANKALARINI TERCİH EDERİM
- (3) FARKETMEZ

KATILIM BANKALARI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİNİZ SİZCE NEDİR?

- (1) FAİZSİZ OLDUKLARI KONUSUNDA İKNA OLMADIM
- (2) GÜVENLİ OLDUKLARINA İKNA OLMADIM
- (3) FİKRİM YOK

FAİZSİZ BANKALARI NASIL DEĞERLENDİRİYORSUNUZ?

- (1) İNANCIM BÖYLE İSTİYOR
- (2) DAHA KARLI OLDUKLARINI DÜŞÜNÜYORUM
- (3) İŞLEMLERİ DAHA HIZLI YAPIYORLAR
- (4) MÜŞTERİYE MUAMELERİ DAHA İYİ

BİR KREDİ KARTINA İHTİYACINIZ OLSAYDI HANGİ KURUMUN KREDİ KARTINI KULLANIRDINIZ?

- (1) KATILIM BANKALARINI ÇÜNKİ İNANCIM AÇISINDAN UYGUNDUR
- (2) BANKALARI TERCİH EDERİM
- (3) FARKETMEZ

PARANIZI DEĞERLENDİRMEK İSTERSENİZ NEREYE YATIRIRSINIZ?

- (1) KATILIM BANKASINA
- (2) BANKAYA
- (3) BORSAYA
- (4) GAYRİ MENKULE

KATILIM BANKALARIYLA DİĞER BANKALAR ARASINDA BİR FARK GÖRÜYOR MUSUNUZ?

- (1) EVET FARK GÖRÜYORUM
- (2) HAYIR FARK GÖRMÜYORUM
- (3) FİKRİM YOK

TÜRKİYEDE KATILIM BANKALARINA İHTİYAÇ VAR MIDIR?

- (1) İHTİYAÇ VARDIR
- (2) İHTİYAÇ YOKTUR
- (3) FİKRİM YOK

KATILIM BANKALARININ MEVCUT HİZMETLERİNİ ÇEŞİTLİLİK AÇISINDAN NASIL BULUYORSUNUZ?

- (1) YETERLİ BULUYORUM
- (2) YETERSİZ BULUYORUM
- (3) FİKRİM YOK

KATILIM BANKALARINI TANIYOR MUSUNUZ ?

- (1) TANIYORUM
- (2) TAM TANIMIYORUM
- (3) ÖĞRENMEK İSTERİM - BİLGİLENDİRİLMELİ

ANKET ÇALIŞMALARININ AMACI, YÖNTEMİ, VERİLERİN TOPLANMASI VE KAPSAMI

AMAÇ:

Sınırlı rasyonalite bağlamında finansal aracılık yapan katılım bankalarının niçin tercih edildiğinin anlaşılması, müşteri portföyünün tespit edilebilmesi, sınırlı rasyonalite ile katılım bankalarının bağının kurulması amacıyla fon kullananlar ile fon kullandıranlar arasında anket çalışması yapılması.

KAPSAM:

Bu anket çalışmasında 500 katılımcıya 20 soruluk bir soru formu uygulanmıştır. Elde edilen verilerin tasnifi yapılarak 1 den 500 e kadar numaralandırılarak orijinal haline sadık kalınmıştır. Gruplarla görüşmeler Bursa’da yapılmış olup, dört gruptan oluşan katılımcıların dağılımı aşağıda görüldüğü gibidir.

YÖNTEM:

Anket çalışmasında nicel (ölçülebilen), nitel (nasıl olduğu) tekniği kullanılarak veriler Microsoft Excel programında değerlendirilmiştir. Sonuçlar tablo ve grafiklerle desteklenmiştir.

ANKET GRUPLARI	FİNANS KURUMU – BESOB (ESNAF) – BTSO (İŞADAMI)	Örnek Hacmi (n)
1.GRUP (Geleneksel bankalar)	Ziraat Bankası	50
	Vakıf Bankası	50
	Halkbank	50
2.GRUP (Katılım bankaları)	Türkiye Finans	50
	Kuveyt Türk	50
	Albaraka Türk	50
3.GRUP BESOB (Esnaf)	BESOB Esnaf Sanatkârlar Odası Birliği (Küçük Sanayi)	100
4.GRUP BTSO (İşadamı - yönetici)	BTSO-OSB (Yönetici, İşadamı vb.)	100
	TOPLAM	500

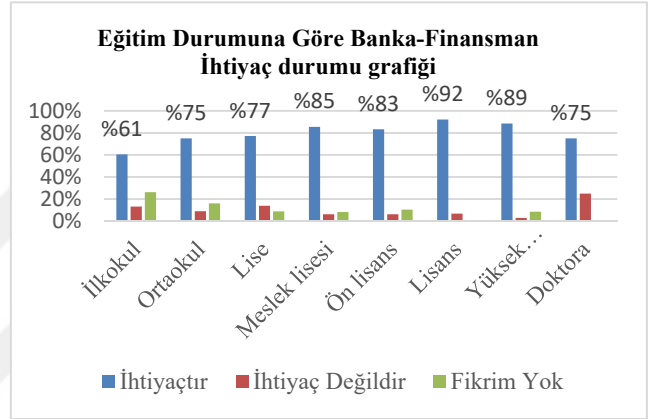
ANKET TABLOLARI

EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GRUPLARINA GÖRE ANKET SORULARININ TABLO VE GRAFİKLERLE DEĞERLENDİRİLMESİ

TABLO 1: EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GURUBUNA GÖRE BANKA FİNANSMAN İHTİYAÇ DURUMU

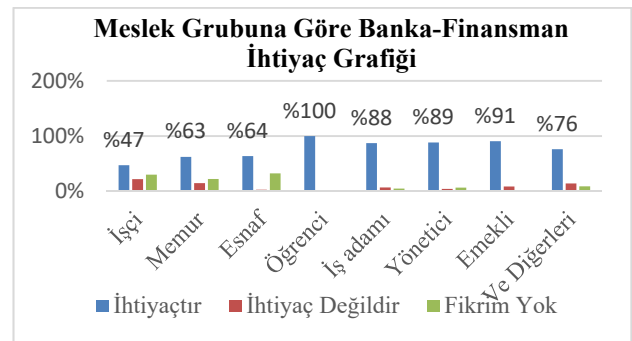
Tablo 1.1. Eğitim durumuna göre banka finansman ihtiyacı tablosu

Eğitim Durumu	Banka-Finansman ihtiyacı mıdır?		
	İhtiyaçtır	İhtiyaç Değildir	Fikrim Yok
İlkokul	%61	%13	%26
Ortaokul	%75	%9	%16
Lise	%77	%14	%9
Meslek lisesi	%85	%6	%8
Ön lisans	%83	%6	%10
Lisans	%92	%7	%1
Yüksek lisans	%89	%3	%9
Doktora	%75	%25	%0
Genel Toplam	%84	%8	%8

Tablo 1.2. Meslek grubuna göre banka-finansman ihtiyacı tablosu

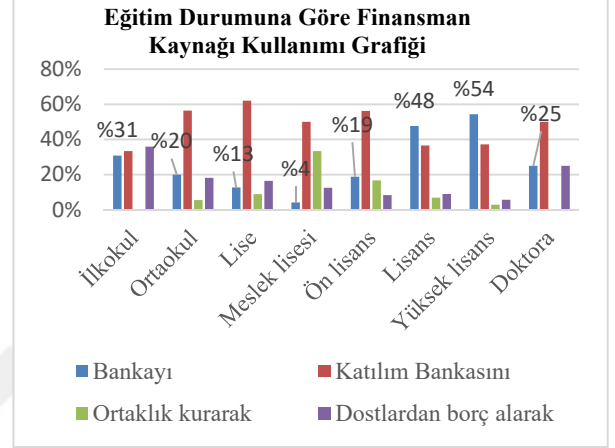
Meslek Durumu	Banka-Finansman ihtiyacı mıdır?		
	İhtiyaçtır	İhtiyaç Değildir	Fikrim Yok
İşçi	%47	%22	%30
Memur	%63	%15	%23
Esnaf	%64	%3	%33
Öğrenci	%100	%0	%0
İş adamı	%88	%7	%5
Yönetici	%89	%5	%7
Emekli	%91	%9	%0
Ve Diğerleri	%76	%14	%9
Genel Toplam	%67	%14	%19

TABLO 2: EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GURUBUNA GÖRE FİNANSMAN KAYNAĞI KULLANIM DURUMU

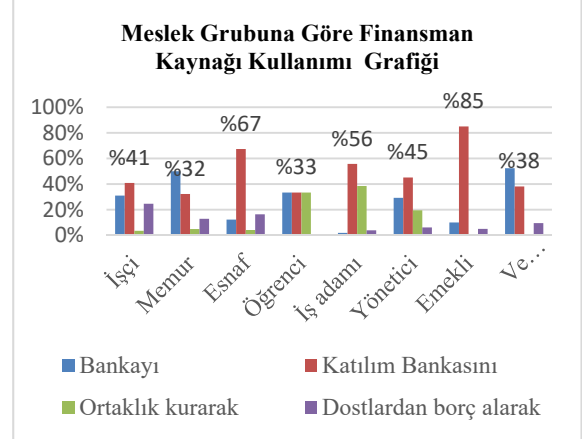
Tablo 2.1. Eğitim durumuna göre finansman kaynağı kullanım tablosu

Meslek Durumu	İhtiyacınız olması durumunda hangi finansman kaynağını kullanıyorsunuz?			
	Bankayı	Katılım Bankasını	Ortaklık kurarak	Dostlardan borç alarak
Memur	%50	%32	%5	%13
Esnaf	%12	%67	%4	%16
Öğrenci	%33	%33	%33	%0
İş adamı	%2	%56	%38	%4
Yönetici	%29	%45	%20	%6
Emekli	%10	%85	%0	%5
VeDiğerleri	%52	%38	%0	%10
Genel Toplam	%31	%46	%10	%13

Tablo 2.2 Meslek grubuna göre finansman kaynağı kullanım tablosu

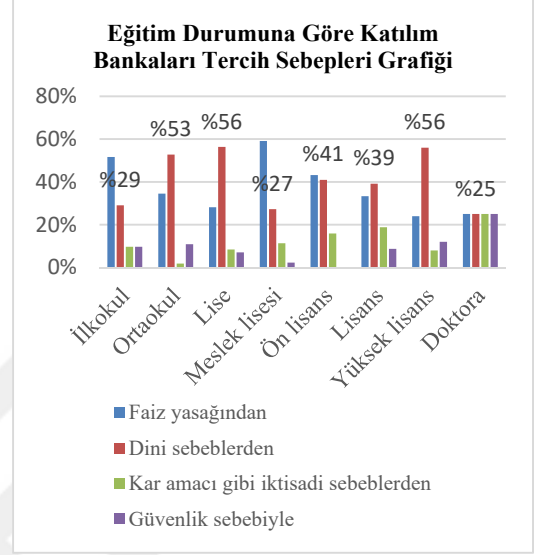
Eğitim Durumu	İhtiyacınız olması durumunda hangi finansman kaynağını kullanıyorsunuz?			
	Bankayı	Katılım Bankasını	Ortaklık kurarak	Dostlardan borç alarak
İlkokul	%31	%33	%0	%36
Ortaokul	%20	%56	%5	%18
Lise	%13	%62	%9	%16
Meslek lisesi	%4	%50	%33	%13
Ön lisans	%19	%56	%17	%8
Lisans	%48	%37	%7	%9
Yüksek lisans	%54	%37	%3	%6
Doktora	%25	%50	%0	%25
Genel Toplam	%31	%46	%10	%13

TABLO 3 : EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GURUBUNA GÖRE KATILIM BANKALARININ TERCİH NEDENLERİ

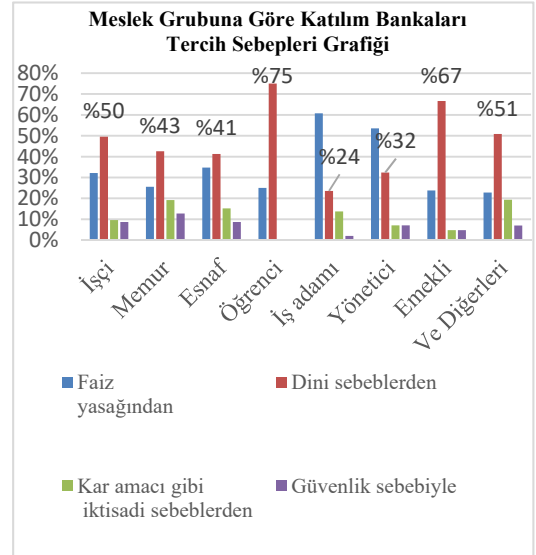
Tablo 3.1 Eğitim durumuna göre katılım bankalarını tercih tablosu

Meslek Durumu	Katılım bankalarını neden tercih ediyorsunuz?			
	Faiz yasağından	Dini sebeplerden	Kar amacı gibi iktisadi sebeplerden	Güvenlik sebebiyle
İşçi	%32	%50	%10	%9
Memur	%26	%43	%19	%13
Esnaf	%35	%41	%15	%9
Öğrenci	%25	%75	%0	%0
İş adamı	%61	%24	%14	%2
Yönetici	%54	%32	%7	%7
Emekli	%24	%67	%5	%5
Ve Diğerleri	%23	%51	%19	%7
GenelToplam	%37	%43	%12	%8

Tablo 3.2 Meslek grubuna göre katılım bankalarını tercih tablosu

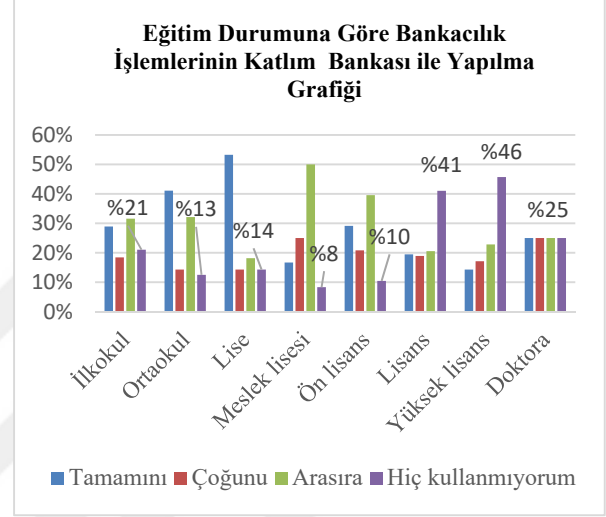
Eğitim Durumu	Katılım bankalarını neden tercih ediyorsunuz?			
	Faiz yasağından	Dini sebeplerden	Kar amacı gibi iktisadi sebeplerden	Güvenlik sebebiyle
İlkokul	%52	%29	%10	%10
Ortaokul	%35	%53	%2	%11
Lise	%28	%56	%8	%7
Meslek lisesi	%59	%27	%11	%2
Ön lisans	%43	%41	%16	%0
Lisans	%33	%39	%19	%9
Yüksek lisans	%24	%56	%8	%12
Doktora	%25	%25	%25	%25
GenelToplam	%37	%43	%12	%8

TABLO 4 : EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GURUBUNA GÖRE KATILIM BANKALARI İLE İŞLEM YAPILMA DURUMU

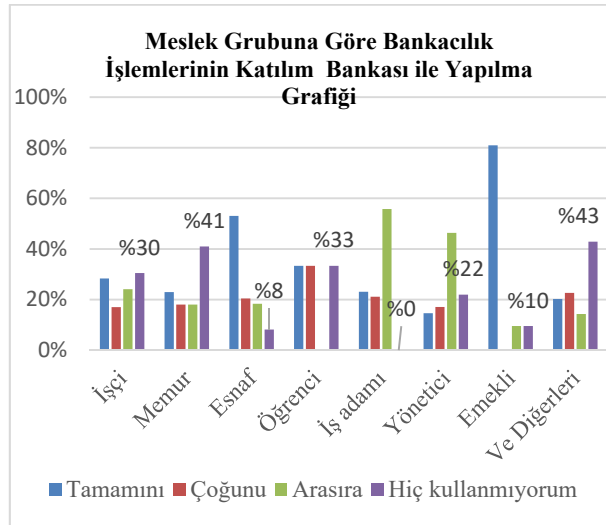
Tablo 4.1 Eğitim durumuna göre katılım bankaları ile işlem yapılma tablosu

Bankacılık işlemlerinizin ne kadarını katılım bankaları ile yapıyorsunuz?				
Eğitim Durumu	Tamamını	Çoğunu	Arasıra	Hiç kullanmıyorum
İlkokul	%29	%18	%32	%21
Ortaokul	%41	%14	%32	%13
Lise	%53	%14	%18	%14
Meslek lisesi	%17	%25	%50	%8
Ön lisans	%29	%21	%40	%10
Lisans	%19	%19	%21	%41
Yüksek lisans	%14	%17	%23	%46
Doktora	%25	%25	%25	%25
Genel Toplam	%28	%18	%27	%26

Tablo 4.2 Meslek grubuna göre katılım bankaları ile işlem yapılma tablosu

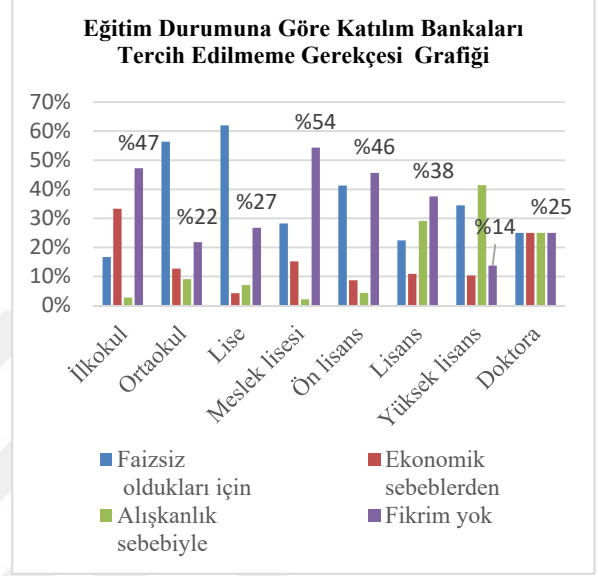
Bankacılık işlemlerinizin ne kadarını katılım bankaları ile yapıyorsunuz?				
Meslek Durumu	Tamamını	Çoğunu	Arasıra	Hiç kullanmıyorum
İşçi	%28	%17	%24	%30
Memur	%23	%18	%18	%41
Esnaf	%53	%20	%18	%8
Öğrenci	%33	%33	%0	%33
İş adamı	%23	%21	%56	%0
Yönetici	%15	%17	%46	%22
Emekli Ve Diğerleri	%81	%0	%10	%10
Genel Toplam	%28	%18	%27	%26

TABLO 5 : EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GURUBUNA GÖRE KATILIM BANKALARINI TERCİH ETMEME GEREKÇELERİ

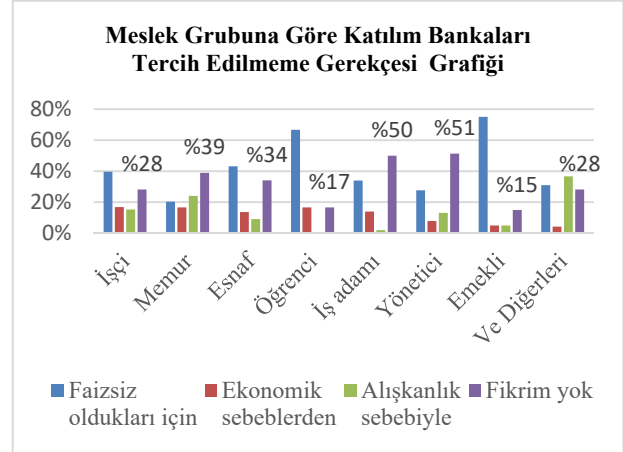
Tablo 5.1 Eğitim durumuna göre katılım bankalarını tercih etmeme gerekçeleri tablosu

Eğitim Durumu	Katılım bankalarını tercih etmeme gerekçeniz?			
	Faizsiz oldukları için	Ekonomik sebeplerden	Alışkanlık sebebiyle	Fikrim yok
İlkokul	%17	%33	%3	%47
Ortaokul	%56	%13	%9	%22
Lise	%62	%4	%7	%27
Meslek lisesi	%28	%15	%2	%54
Ön lisans	%41	%9	%4	%46
Lisans	%22	%11	%29	%38
Yüksek lisans	%34	%10	%41	%14
Doktora	%25	%25	%25	%25
Genel Toplam	%36	%12	%17	%36

Tablo 5.2. Meslek grubuna göre katılım bankalarını tercih etmeme gerekçeleri tablosu

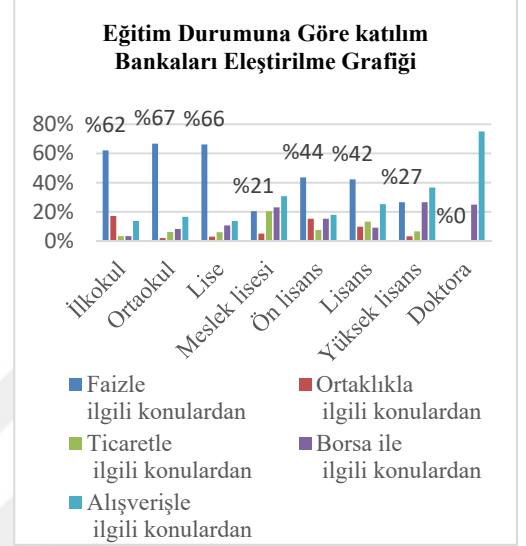
Meslek Durumu	Katılım bankalarını tercih etmeme gerekçeniz?			
	Faizsiz oldukları için	Ekonomik sebeplerden	Alışkanlık sebebiyle	Fikrim yok
İşçi	%40	%17	%15	%28
Memur	%20	%17	%24	%39
Esnaf	%43	%14	%9	%34
Öğrenci	%67	%17	%0	%17
İş adamı	%34	%14	%2	%50
Yönetici	%28	%8	%13	%51
Emekli	%75	%5	%5	%15
Ve Diğerleri	%31	%4	%37	%28
Genel Toplam	%36	%12	%17	%36

TABLO 6: EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GURUBUNA GÖRE KATILIM BANKALARININ ELEŞTİRİLME DURUMU

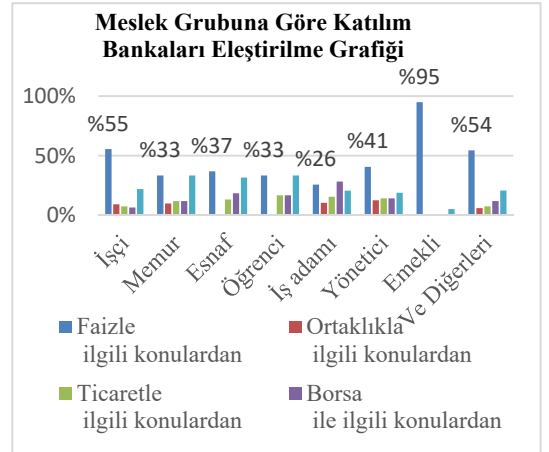
Tablo 6.1. Eğitim durumuna göre katılım bankalarının eleştirilme tablosu

Eğitim Durumu	Katılım bankalarını hangi konularda eleştiriyorsunuz?				
	Faizle ilgili konulardan	Ortaklıkla ilgili konulardan	Ticaretle ilgili konulardan	Borsa ile ilgili konulardan	Alışverişle ilgili konulardan
İlkokul	%62	%17	%3	%3	%14
Ortaokul	%67	%2	%6	%8	%17
Lise	%66	%3	%6	%11	%14
Meslek lisesi	%21	%5	%21	%23	%31
Ön lisans	%44	%15	%8	%15	%18
Lisans	%42	%10	%13	%9	%25
Yüksek lisans	%27	%3	%7	%27	%37
Doktora	%0	%0	%0	%25	%75
Genel Toplam	%47	%8	%10	%12	%23

Tablo 6.2. Meslek grubuna göre katılım bankalarını eleştirilme tablosu

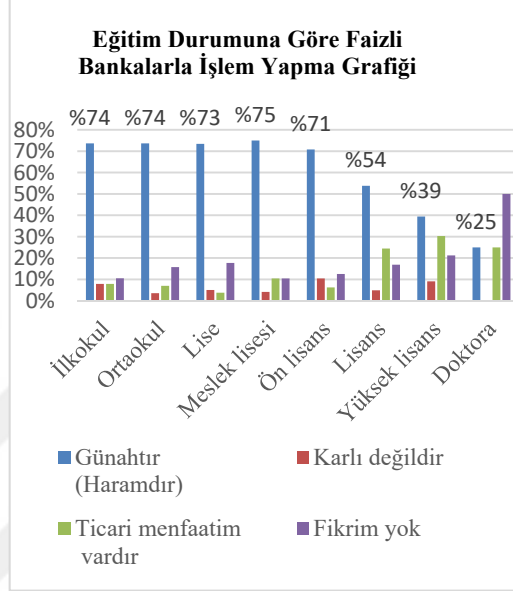
Meslek Durumu	Katılım bankalarını hangi konularda eleştiriyorsunuz?				
	Faizle ilgili konulardan	Ortaklıkla ilgili konulardan	Ticaretle ilgili konulardan	Borsa ile ilgili konulardan	Alışverişle ilgili konulardan
İşçi	%55	%9	%7	%6	%22
Memur	%33	%10	%12	%12	%33
Esnaf	%37	%0	%13	%18	%32
Öğrenci	%33	%0	%17	%17	%33
İş adamı	%26	%10	%15	%28	%21
Yönetici	%41	%13	%14	%14	%19
Emekli	%95	%0	%0	%0	%5
Ve Diğerleri	%54	%6	%7	%12	%21
Genel Toplam	%47	%8	%10	%12	%23

TABLO 7 : EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GURUBUNA GÖRE FAİZLİ BANKALARLA İŞLEM YAPMA DURUMU

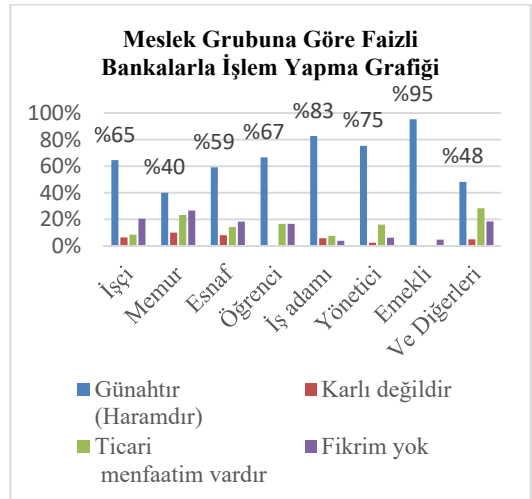
Tablo 7.1. Eğitim durumuna göre faizli bankalarla işlem yapma tablosu

Eğitim Durumu	Faizli bankalarla işlem yapmak size göre nedir?			
	Günahtır (Haramdır)	Karlı değildir	Ticari menfaati m vardır	Fikrim yok
İlkokul	%74	%8	%8	%11
Ortaokul	%74	%4	%7	%16
Lise	%73	%5	%4	%18
Meslek lisesi	%75	%4	%10	%10
Ön lisans	%71	%10	%6	%13
Lisans	%54	%5	%24	%17
Yüksek lisans	%39	%9	%30	%21
Doktora	%25	%0	%25	%50
Genel Toplam	%63	%6	%15	%16

Tablo 7.2. Meslek grubuna göre faizli bankalarla işlem yapma tablosu

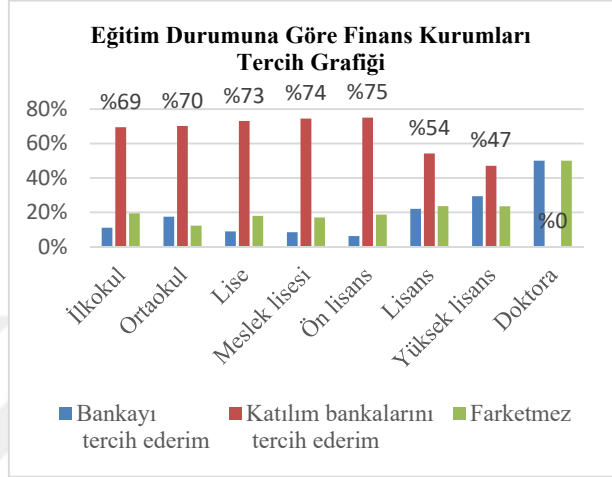
Meslek Durumu	Faizli bankalarla işlem yapmak size göre nedir?			
	Günahtır (Haramdır)	Karlı değildir	Ticari menfaatim vardır	Fikrim yok
İşçi	%65	%6	%9	%21
Memur	%40	%10	%23	%27
Esnaf	%59	%8	%14	%18
Öğrenci	%67	%0	%17	%17
İş adamı	%83	%6	%8	%4
Yönetici	%75	%2	%16	%6
Emekli	%95	%0	%0	%5
Ve Diğerleri	%48	%5	%28	%19
Genel Toplam	%63	%6	%15	%16

TABLO 8 : EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GRUBUNA GÖRE AYNI GETİRİ İLE FİNANS KURUMLARININ TERCİH DURUMU

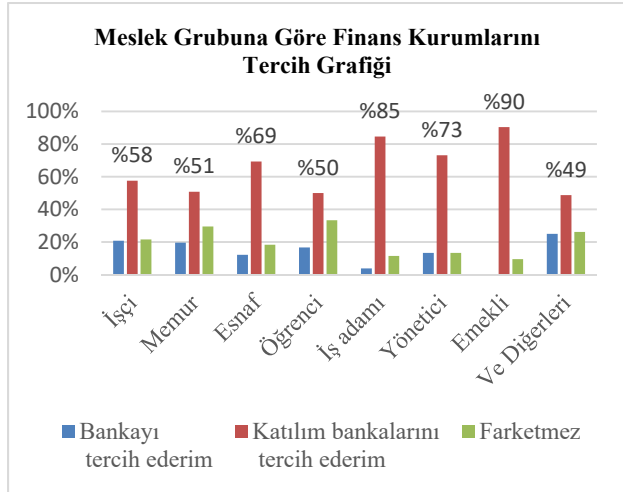
Tablo 8.1. Eğitim durumuna göre aynı getiri ile finans kurumlarını tercih tablosu

Eğitim Durumu	Finans kurumları aynı getiriyi sağladıklarında hangisini tercih edersiniz?		
	Bankayı tercih ederim	Katılım bankalarını tercih ederim	Farketmez
İlkokul	%11	%69	%19
Ortaokul	%18	%70	%12
Lise	%9	%73	%18
Meslek lisesi	%9	%74	%17
Ön lisans	%6	%75	%19
Lisans	%22	%54	%24
Yüksek lisans	%29	%47	%24
Doktora	%50	%0	%50
Genel Toplam	%17	%63	%20

Tablo 8.2. Meslek grubuna göre aynı getiri ile finans kurumlarını tercih tablosu

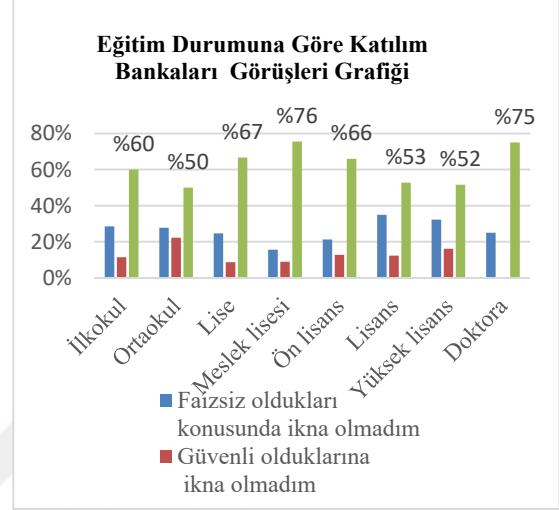
Meslek Durumu	Finans kurumları aynı getiriyi sağladıklarında hangisini tercih edersiniz?		
	Bankayı tercih ederim	Katılım bankalarını tercih ederim	Farketmez
İşçi	%21	%58	%22
Memur	%20	%51	%30
Esnaf	%12	%69	%18
Öğrenci	%17	%50	%33
İş adamı	%4	%85	%12
Yönetici	%13	%73	%13
Emekli	%0	%90	%10
Ve Diğerleri	%25	%49	%26
Genel Toplam	%17	%63	%20

TABLO 9 : EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GRUBUNA GÖRE KATILIM BANKALARI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

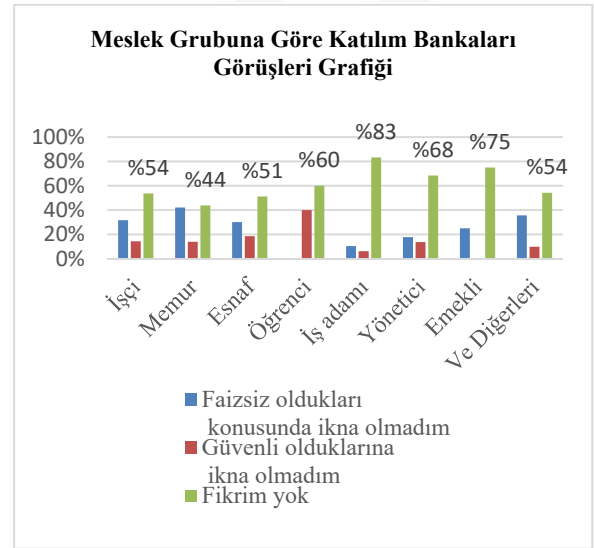
Tablo 9.1. Eğitim durumuna göre katılım bankaları görüşleri tablosu

Katılım bankaları hakkındaki görüşleriniz sizce nedir?			
Eğitim Durumu	Faizsiz oldukları konusunda ikna olmadım	Güvenli olduklarına ikna olmadım	Fikrim yok
İlkokul	%29	%11	%60
Ortaokul	%28	%22	%50
Lise	%25	%9	%67
Meslek lisesi	%16	%9	%76
Ön lisans	%21	%13	%66
Lisans	%35	%12	%53
Yüksek lisans	%32	%16	%52
Doktora	%25	%0	%75
Genel Toplam	%28	%13	%59

Tablo 9.2. Meslek grubuna göre katılım bankaları görüşleri tablosu

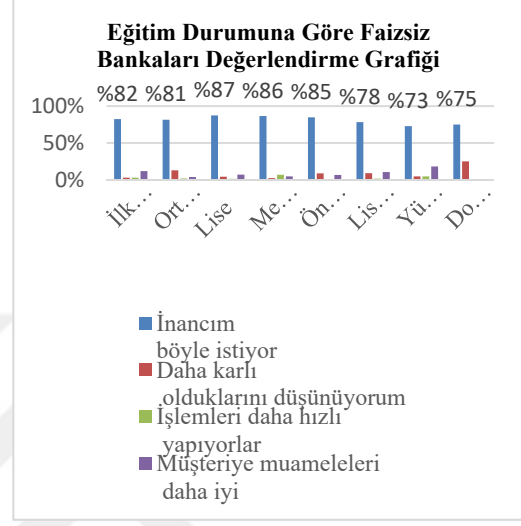
Katılım bankaları hakkındaki görüşleriniz sizce nedir?			
Meslek Durumu	Faizsiz oldukları konusunda ikna olmadım	Güvenli olduklarına ikna olmadım	Fikrim yok
İşçi	%32	%14	%54
Memur	%42	%14	%44
Esnaf	%30	%19	%51
Öğrenci	%0	%40	%60
İş adamı	%10	%6	%83
Yönetici	%18	%14	%68
Emekli	%25	%0	%75
Ve Diğerleri	%36	%10	%54
Genel Toplam	%28	%13	%59

TABLO 10 : EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GURUBUNA GÖRE FAİZSİZ BANKA DEĞERLENDİRMELERİ

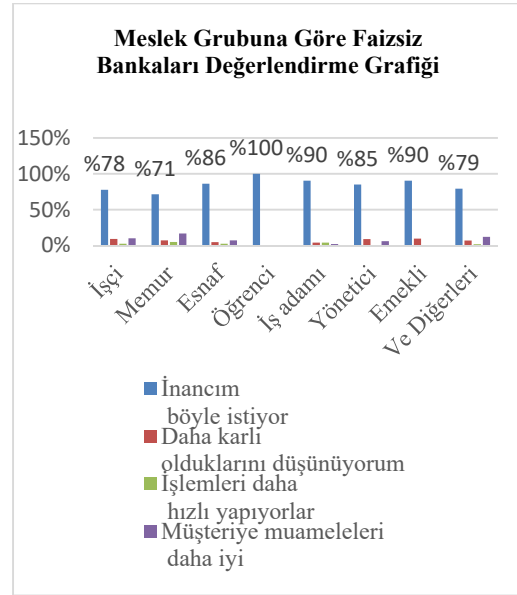
Tablo 10.1. Eğitim durumuna göre faizsiz bankaları değerlendirme tablosu

Eğitim Durumu	Faizsiz bankaları nasıl değerlendiriyorsunuz?			
	İnancım böyle istiyor	Daha karlı olduklarını düşünüyorum	İşlemleri daha hızlı yapıyorlar	Müşteriye muameleleri daha iyi
İlkokul	%82	%3	%3	%12
Ortaokul	%81	%13	%2	%4
Lise	%87	%4	%1	%7
Meslek lisesi	%86	%2	%7	%5
Ön lisans	%85	%9	%0	%7
Lisans	%78	%9	%2	%11
Yüksek lisans	%73	%5	%5	%18
Doktora	%75	%25	%0	%0
Genel Toplam	%82	%7	%2	%8

Tablo 10.2. Meslek grubuna göre faizsiz bankaları değerlendirme tablosu

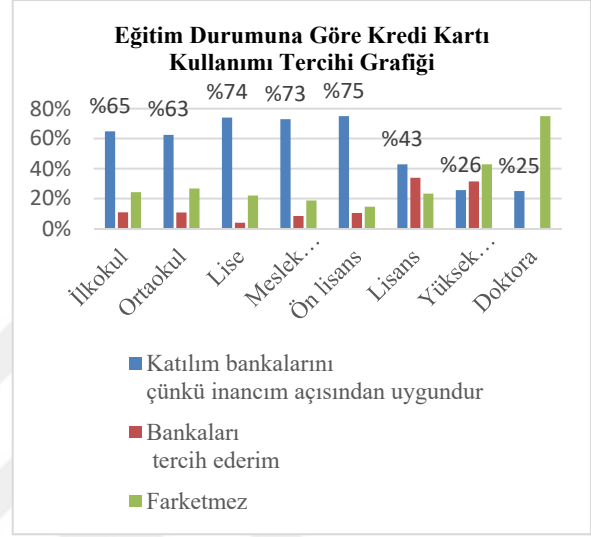
Meslek Durumu	Faizsiz bankaları nasıl değerlendiriyorsunuz?			
	İnancım böyle istiyor	Daha karlı olduklarını düşünüyorum	İşlemleri daha hızlı yapıyorlar	Müşteriye muameleleri daha iyi
İşçi	%78	%9	%2	%10
Memur	%71	%7	%5	%17
Esnaf	%86	%5	%2	%7
Öğrenci	%100	%0	%0	%0
İş adamı	%90	%4	%4	%2
Yönetici	%85	%9	%0	%6
Emekli	%90	%10	%0	%0
Ve Diğerleri	%79	%7	%2	%12
Genel Toplam	%82	%7	%2	%8

TABLO 11 : EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GURUBUNA GÖRE KREDİ KARTI İHTİYACINDA FİNANS KURUMLARINI TERCİH DURUMU

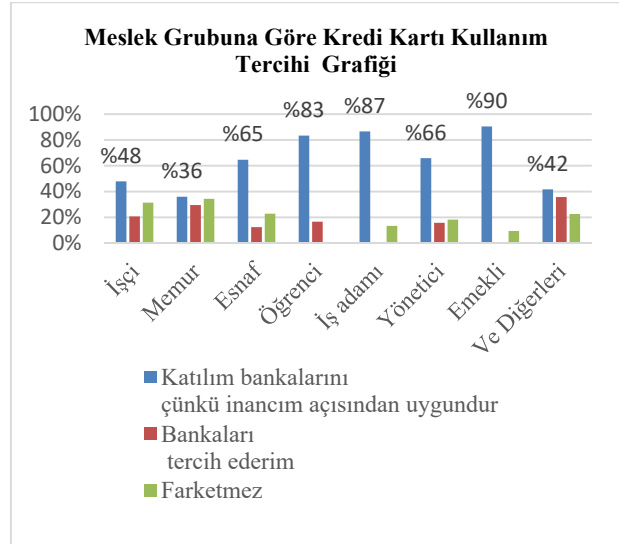
Tablo 11.1. Eğitim durumuna göre kredi kartı ihtiyacında finans kurumu tercih tablosu

Eğitim Durumu	Bir kredi kartına ihtiyacınız olsaydı, hangi kurumun kredi kartını kullanırdınız?		
	Katılım bankalarını çünkü inancım açısından uygundur	Bankaları tercih ederim	Farketmez
İlkokul	%65	%11	%24
Ortaokul	%63	%11	%27
Lise	%74	%4	%22
Meslek lisesi	%73	%8	%19
Ön lisans	%75	%10	%15
Lisans	%43	%34	%23
Yüksek lisans	%26	%31	%43
Doktora	%25	%0	%75
Genel Toplam	%56	%20	%24

Tablo 11.2. Meslek grubuna göre kredi kartı ihtiyacında finans kurumu tercih tablosu

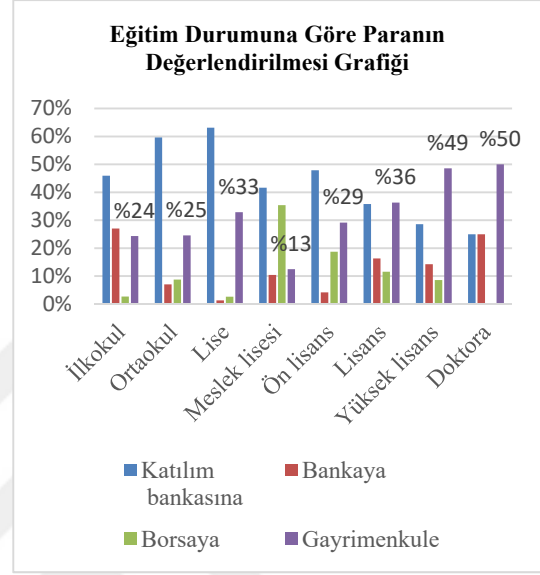
Meslek Durumu	Bir kredi kartına ihtiyacınız olsaydı, hangi kurumun kredi kartını kullanırdınız?		
	Katılım bankalarını çünkü inancım açısından uygundur	Bankaları tercih ederim	Farketmez
İşçi	%48	%21	%31
Memur	%36	%30	%34
Esnaf	%65	%13	%23
Öğrenci	%83	%17	%0
İş adamı	%87	%0	%13
Yönetici	%66	%16	%18
Emekli	%90	%0	%10
Ve Diğerleri	%42	%36	%23
Genel Toplam	%56	%20	%24

TABLO 12 : EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GURUBUNA GÖRE PARAYI DEĞERLENDİRMEDE TERCİH DURUMU

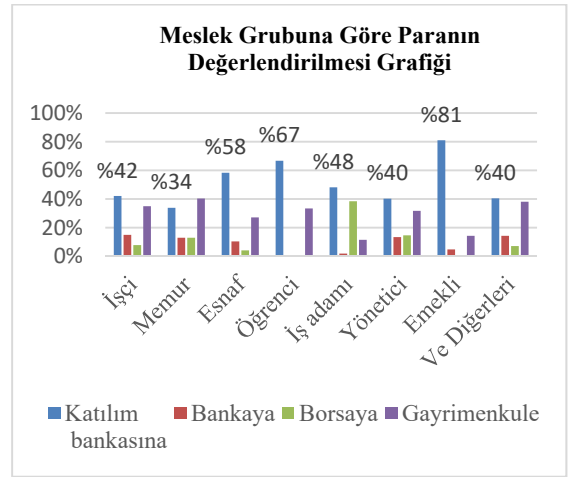
Tablo 12.1. Eğitim durumuna göre parayı değerlendirmede tercih tablosu

Eğitim Durumu	Paranızı değerlendirmek isterseniz nereye yatırırsınız?			
	Katılım bankasına	Bankaya	Borsaya	Gayrimenkule
İlkokul	%46	%27	%3	%24
Ortaokul	%60	%7	%9	%25
Lise	%63	%1	%3	%33
Meslek lisesi	%42	%10	%35	%13
Ön lisans	%48	%4	%19	%29
Lisans	%36	%16	%12	%36
Yüksek lisans	%29	%14	%9	%49
Doktora	%25	%25	%0	%50
Genel Toplam	%45	%12	%12	%32

Tablo 12.2. Meslek grubuna göre parayı değerlendirme tablosu

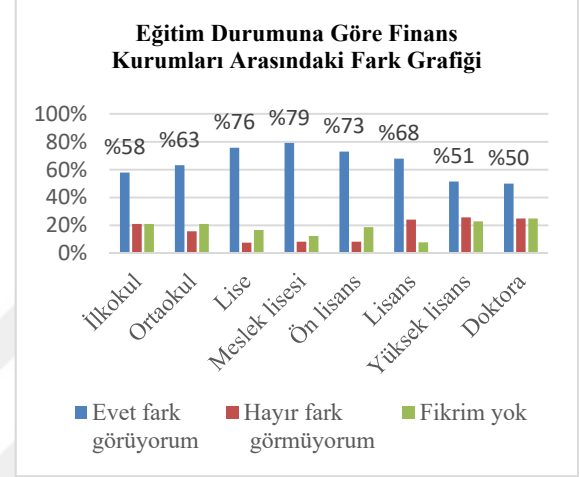
Meslek Durumu	Paranızı değerlendirmek isterseniz nereye yatırırsınız?			
	Katılım bankasına	Bankaya	Borsaya	Gayrimenkule
İşçi	%42	%15	%8	%35
Memur	%34	%13	%13	%40
Esnaf	%58	%10	%4	%27
Öğrenci	%67	%0	%0	%33
İş adamı	%48	%2	%38	%12
Yönetici	%40	%13	%15	%32
Emekli	%81	%5	%0	%14
Ve Diğerleri	%40	%14	%7	%38
Genel Toplam	%45	%12	%12	%32

TABLO 13 : EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GRUBUNA GÖRE FİNANS KURUMLARI ARASINDAKİ FARK DURUMU

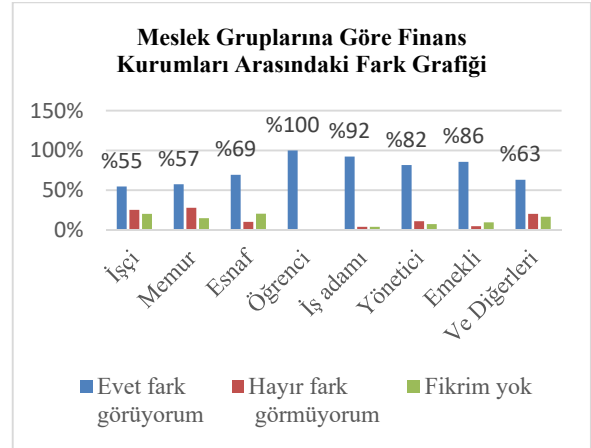
Tablo 13.1. Eğitim durumuna göre finans kurumları arasındaki fark durumu tablosu

Eğitim Durumu	Katılım bankaları ile diğer bankalar arasında bir fark görüyorsunuz?		
	Evet fark görüyorum	Hayır fark görmüyorum	Fikrim yok
İlkokul	%58	%21	%21
Ortaokul	%63	%16	%21
Lise	%76	%8	%17
Meslek lisesi	%79	%8	%13
Ön lisans	%73	%8	%19
Lisans	%68	%24	%8
Yüksek lisans	%51	%26	%23
Doktora	%50	%25	%25
Genel Toplam	%68	%17	%14

Tablo 13.2. Meslek grubuna göre finans kurumları arasındaki fark durumu tablosu

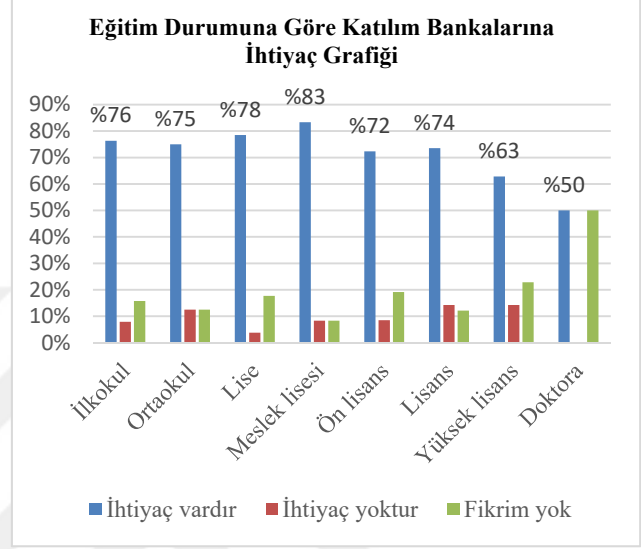
Meslek Durumu	Katılım bankaları ile diğer bankalar arasında bir fark görüyorsunuz?		
	Evet fark görüyorum	Hayır fark görmüyorum	Fikrim yok
İşçi	%55	%25	%20
Memur	%57	%28	%15
Esnaf	%69	%10	%20
Öğrenci	%100	%0	%0
İş adamı	%92	%4	%4
Yönetici	%82	%11	%7
Emekli	%86	%5	%10
Ve Diğerleri	%63	%20	%17
Genel Toplam	%68	%17	%14

TABLO 14 : EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GRUBUNA GÖRE TÜRKİYEDE KATILIM BANKALARINA İHTİYAÇ DURUMU

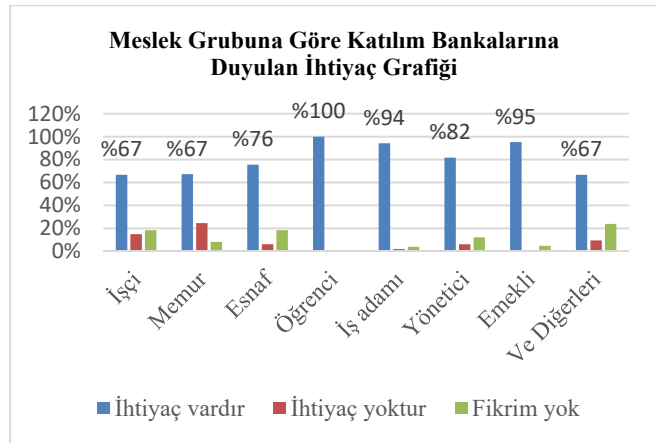
Tablo 14.1. Eğitim durumuna göre Türkiye’de katılım bankalarına ihtiyaç tablosu

Eğitim Durumu	Türkiye’de katılım bankalarına ihtiyaç var mıdır?		
	İhtiyaç vardır	İhtiyaç yoktur	Fikrim yok
İlkokul	%76	%8	%16
Ortaokul	%75	%13	%13
Lise	%78	%4	%18
Meslek lisesi	%83	%8	%8
Ön lisans	%72	%9	%19
Lisans	%74	%14	%12
Yüksek lisans	%63	%14	%23
Doktora	%50	%0	%50
Genel Toplam	%75	%11	%15

Tablo 14.2. Meslek grubuna göre Türkiye’de katılım bankalarına ihtiyaç tablosu

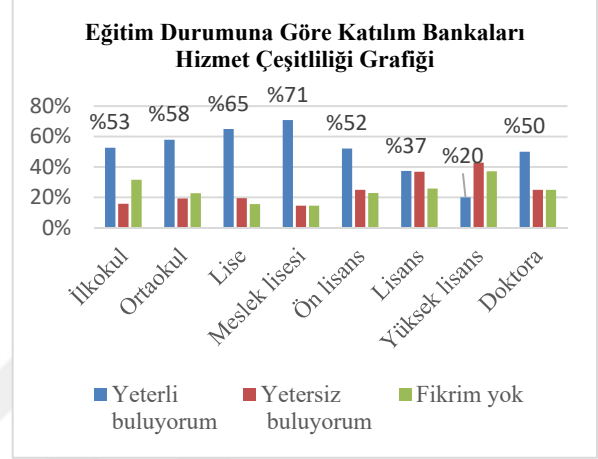
Meslek Durumu	Türkiye’de katılım bankalarına ihtiyaç var mıdır?		
	İhtiyaç vardır	İhtiyaç yoktur	Fikrim yok
İşçi	%67	%15	%18
Memur	%67	%25	%8
Esnaf	%76	%6	%18
Öğrenci	%100	%0	%0
İş adamı	%94	%2	%4
Yönetici	%82	%6	%12
Emekli	%95	%0	%5
Ve Diğerleri	%67	%10	%24
Genel Toplam	%75	%11	%15

TABLO 15 : EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GURUBUNA GÖRE KATILIM BANKALARI HİZMETLERİNİN ÇEŞİTLİLİK DURUMU

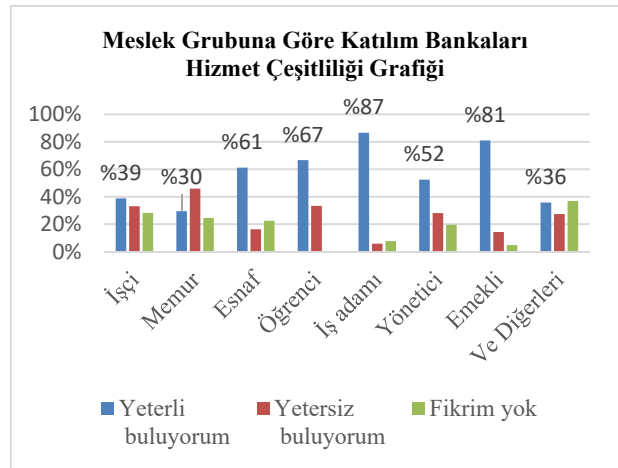
Tablo 15.1. Eğitim durumuna göre katılım bankaları hizmetlerinin çeşitlilik tablosu

Eğitim Durumu	Katılım bankalarının mevcut hizmetlerini çeşitlilik açısından nasıl buluyorsunuz?		
	Yeterli buluyorum	Yetersiz buluyorum	Fikrim yok
İlkokul	%53	%16	%32
Ortaokul	%58	%19	%23
Lise	%65	%19	%16
Meslek lisesi	%71	%15	%15
Ön lisans	%52	%25	%23
Lisans	%37	%37	%26
Yüksek lisans	%20	%43	%37
Doktora	%50	%25	%25
Genel Toplam	%49	%28	%24

Tablo 15.2. Meslek gurubuna göre katılım bankaları hizmetlerinin çeşitlilik tablosu:

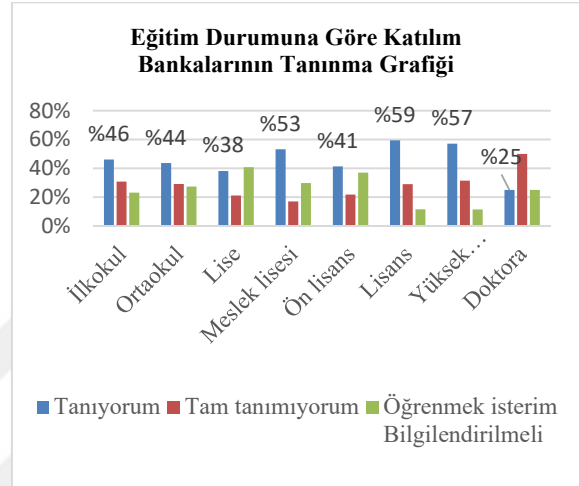
Meslek Durumu	Katılım bankalarının mevcut hizmetlerini çeşitlilik açısından nasıl buluyorsunuz?		
	Yeterli buluyorum	Yetersiz buluyorum	Fikrim yok
İşçi	%39	%33	%28
Memur	%30	%46	%25
Esnaf	%61	%16	%22
Öğrenci	%67	%33	%0
İş adamı	%87	%6	%8
Yönetici	%52	%28	%20
Emekli	%81	%14	%5
Ve Diğerleri	%36	%27	%37
Genel Toplam	%49	%28	%24

TABLO 16 : EĞİTİM DURUMU VE MESLEK GURUBUNA GÖRE KATILIM BANKALARINI TANIMA DURUMU

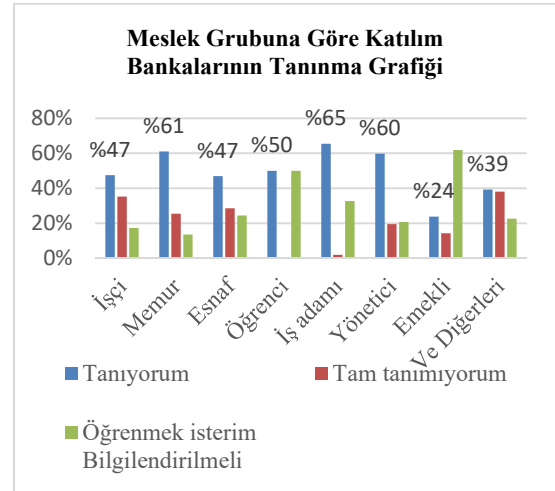
Tablo 16.1. Eğitim durumuna göre katılım bankalarını tanıma tablosu

Eğitim Durumu	Katılım bankalarını tanıyorsunuzuz?		
	Tanıyorum	Tam tanımiyorum	Öğrenmek isterim Bilgilendirilmeli
İlkokul	%46	%31	%23
Ortaokul	%44	%29	%27
Lise	%38	%21	%41
Meslek lisesi	%53	%17	%30
Ön lisans	%41	%22	%37
Lisans	%59	%29	%12
Yüksek lisans	%57	%31	%11
Doktora	%25	%50	%25
Genel Toplam	%51	%26	%23

Tablo 16.2. Meslek grubuna göre katılım bankalarını tanıma tablosu

Meslek Durumu	Katılım bankalarını tanıyorsunuzuz?		
	Tanıyorum	Tam tanımiyorum	Öğrenmek isterim Bilgilendirilmeli
İşçi	%47	%35	%17
Memur	%61	%25	%14
Esnaf	%47	%29	%24
Öğrenci	%50	%0	%50
İş adamı	%65	%2	%33
Yönetici	%60	%20	%21
Emekli	%24	%14	%62
Ve Diğerleri	%39	%38	%23
Genel Toplam	%51	%26	%23

KAYNAKLAR

- ACAR Ali, “Faiz ve Toplum İlişkisi”, Konya: İHAD, 2010, s.190.
- ACAR Gökmen Tarık, *İktisadî Değişirmek*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- ADIAN Sam, *İslam İktisat Teorisi ve Refah Toplumuna Geçiş*, Hong Kong: e-kitap 2014.
- AFŞAR Aslı, “Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki”, Bursa: *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, S. 36, 2007, s.189.
- AFZALUR Rahman, *Siret Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul: İnkılap Yayınları, 1996, s. 496.
- AĞTAŞ Gökben, “İslami Finans Sistemi”, İstanbul: *Sermaye Piyasasında Gündem*, 2008, S. 69.
- AKDAĞ Mustafa, *Türkiyenin İçtimâi ve İktisadi Tarihi*, C.2., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1974.
- AKDİŞ Muhammed, *Global Finans Sistemi Finansal Krizler ve Türkiye*, İstanbul: Beta Yay, 2000.
- AKGÜNDÜZ Ahmet, Said, ÖZTÜRK, *Bilinmeyen Osmanlı*, İstanbul: OSAV., 1999.
- AKIN Cihangir, *Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma*, İstanbul, Kayıhan Yayınları, 1986.
- AKÖZ Hidayet, *Kur'an'da Allah-Kul ilişkisi*, Bursa: Seriyte Yayınları, 2000.
- AKPEN Mehmet Ali, “Katılım Bankacılığının Geleceği Güven Veriyor.”, İstanbul: *Bereket Dergisi, Albarakatürk Yay.*, 2015, S.41, ss. 6-11. ;
- AKSEKİ Ahmet Hamdi, *İslam*, Ankara: Sebil Yayınevi, 1932.
- AKTAN Hamza, “Âkile”, *DİA*, C. 2, İstanbul: İSAM, 1989, s. 248.
- AKTAN Hamza, “İslam Açısından Enflasyon ve Çözüm Yolları”, İstanbul: *Ensar Neşriyat*, 1983, s.136.
- AKTEPE İshak Emin, “İne ve Teverruk Satışları Hakkında Bir Değerlendirme”, İstanbul: *Türkiye Finans Katılım Bankası*, 2009.
- AKTEPE İshak Emin, *Faiz ve Finansman Hadisleri*, İstanbul: Yedirenk Yay., 2010.
- AKTEPE İshak Emin, *İslam Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık*, İstanbul: Erkam Matbaası, 2012.
- AKTEPE İshak Emin, *Sorularla Katılım Bankacılığı*, İstanbul, TKBB, 2012.
- AKYILDIZ Hüseyin, “Tartışılan Boyutlarıyla Homo Ecnomicus”, C. 13. Isparta: *S.D.Ü. İ.İ.B.F.*, 2008.
- AKYILDIZ Hüseyin, “Liberal ve Marksist Kişilik Kuramlarının Türevi Olarak Toplum, İktisat ve Siyaset Teorileri”, *Antalya: Akdeniz Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, S, 11, 2006, ss. 8-12.
- AKYÜZ Osman, *Türk Finansal Sisteminde Katılım Bankaları*, Ankara: TKBB, 2008.
- AKYÜZ Osman, Faizsiz Finans Kurumlarına Neden İhtiyaç var? Ankara: *Bereket, Albaraka yayınları*, S.2, 1998, s.3.
- ALADA Dinç, *İktisat Felsefesi ve Belirsizlik*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2000.
- ALTAN Mikail, *Modern Bankacılık Fonksiyonları Açısından Özel Finans kurumlarının Değerlendirilmesi*, (Doktora Tezi), Konya: S.Ü., S.B.E, 1998.
- ALTANER Serkan, *Türkiyede Özel Finans Kurumlarının Bankacılık Sektöründeki Yeri*,

- (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: M.Ü., S.B.E., 2002, s.45.
- ALTUNTAŞ Halil, “Akıl ve Normlar”, Ankara: *Diyanet Aylık Dergi*, S.296. Ağustos 2015, ss. 44-45.
- ALTUNTAŞ Halil, Muzaffer Şahin, Kur’an-ı Kerim Meâli, 19.b., Ankara: DİB, 2010.
- ALÛSÎ İslam, “Şirketler” *DİA*, C.30., İstanbul: İSAM, 2000.
- APAK Adem, *Ana Hatları ile Hz.Muhammed’in Evrensel Mesajları*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- APAK Adem, *İslam’ın Örnek Şahsiyetleri Ashab’ı Kiram*, İstanbul: Ensar Neş.,2000.
- APAK Adem, *Ana Hatları ile İslam Tarihi*, C.1-5., İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- APAK Sudi, *Uluslararası Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, İstanbul: Bilim Teknik Kitabevi, 1993.
- APAYDIN H. Yunus, “Karz-ı Hasen”, *DİA*, İstanbul: İSAM , C.24, 2001, s.520-525.
- ARİSTO, *Politika*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2014.
- ARİF Muhammad, “Towards Establishing the microfoundations of Islamic Economics; The basis of the Basics” in a Ghazali and S. Ömer (eds) *Readings in the concept and Methodology of Islamic Economics* Selongar Danal Ehsan Pelandik Publications, ss. 92-94.
- ARIKAN Semra, *Girişimcilik: Temel Kavramlar ve Bazı Güncel Konular*, 2. b., Ankara: Siyasal Kitabevi, 2014.
- ARMAĞAN Mustafa, *İslam ve Bilim Tartışmaları*, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2007.
- ARMAĞAN Servet, *Ana Hatlarıyla İslam Ekonomisi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 1991.
- ARNOLD Thomas Walker, “The preaching of Islam, Lahor Ashraf Publication”, 1979, s. 409.
- ASLAN Ümmühan, *Bankalarda Finansal Araçların Muhasebeleştirilmesi ve Raporlanması*, Eskişehir: Nisan Kitap Evi, 2010.
- ASUTAY Hasip, *Alım, Satım ve Faiz*, 7. b., İstanbul: Hacegan Yay., 2011.
- AŞKIN Necat, “Nöroekonomik Analizler ”, *Ankara: Bilgi Ekonomisi ve Yönetim Dergisi*, (2006), C. I-II, Özel Sayı, s. 21.
- ATAMTÜRK Burak, “*Toplumlar ve Dönüşüm*”, İstanbul: *Fakülte Dergisi*, S. 2., 2008,
- ATAR Fahrettin, “İslamda Şirketler Hukuku Üzerine Kısa Bir Etüt”, C. 15, Ankara: *Diyanet Dergisi*, 1976, S. 5-6,
- ATAY Hüseyin, “Kur’an’da Bilgi Teorisi” C. 16, Ankara: *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1995, ss. 155-176.
- ATILGAN Ahmet, *İslamın Ekonomik Politikaları*, İstanbul: Nesil Yayınları, 1996.
- AUGIER Mie, KREINER Kristian, “Rationality imagination and intelligence: some Boundaries in Human Decision-Making” *Industrial and Corporate Change*, 2000, ss. 660-665.
- AYDIN Ayhan, *Düşünce Tarihi ve İnsan Doğası*, İstanbul: Gendaş Yayınları, 2004.
- AYDIN Nurhan, *Finansal Yönetim*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay., 2004.
- AYENGİN Tevhid, “İslamda İktisadi Hayatın Ahlaki Boyutu”, *Ankara: İslami Araştırmalar*, C.16, S. 4., 2003.
- AYKENT İrfan, *Planlı Kalkınma Döneminde Türk Bankacılığı*, Ankara: Ege Mat.,1970.

- AYPEK Nevzat, *Türk Sermaye Piyasasında Özel Finans Kurumlarının Yeri ve İşleyişi*, (Yüksek Lisans Tezi) Ankara: G.Ü., S.B.E., 1988.
- AYUB Muhammad, *Understanding İslamic Finance (İslami Finansı Anlamak)*, Johns Wiley and Sons Pup England: 2007.
- AYUB Muhammad, *İslamî Finansı Anlamak*, çev. Suna Akten Çürük, Raif Parlakkaya, İstanbul: İktisat Yayınları, 2017.
- AYYILDIZ ÜNNÜ, Nazlı Ayşe, “Rasyonel Perspektif Işığında Karar Verme Eylemi: Nitel Bir Analiz” Balıkesir: *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları dergisi*, Cilt 5, Say 24, 2014, ss. 91-116.
- BACANLI Zahir, "Dünyadaki Yeni Trend Faizsiz Bankacılık", <http://www.cihandergi.com>, Detay php? id=134.did (17.12.2015).
- BARDAKOĞLU Ali, “İslam”, *DİA*, C.23, İstanbul: İSAM , 2001, s. 20.
- BARKAN Ömer Lütfi, *İktisat Tarihi II*, İstanbul: İstanbul Üniv.Yay., 1957, s. 38-40, 59.
- BASILGAN Müslim, *İktisadi Psikoloji*, Teori, İhracatçı Müteşebbis Karar Problemleri Üzerine Bir Uygulama, (Doktora Tezi) Bursa: U.Ü. S.B.E. 2008.
- BAŞGİL Ali Fuad, *Türkiye 'de İş Hukuku Elamanları*, İstanbul: Akgün Matbaası, 1946.
- BAŞAR Mehmet, Metin ÇOŞKUN, *Bankacılık Uygulamaları*, Eskişehir: Anadolu Ün. Yay., 2006.
- BAŞARAN Selman, *Bütün Yönleriyle Faiz Hadisleri*, Bursa: İlim Kültür Yayınları 1986.
- BAŞGÜMÜŞ Abdülbaki, *Özel Finans Kurumlarının Sermaye İçindeki Yeri*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: S. Ü. S.B.E., 1997.
- BAŞOĞLU Ufuk, Ali CEYLAN, İlker PARASIZ, *Finans*, Bursa: Ekin Kitapevi, 2009.
- BATTAL Ahmet, *Bankalar Kanunu Şerhi, Sorularla Bankalar Hukuku*, Ankara: Gazi Kitapevi, 2004.
- BATTAL Ahmet, “Bankalarla Karşılaştırmalı Olarak Hukuki Yönden Özel Finans Kurumları” Ankara: *Banka ve Ticaret Hukuku Ar.Enst.Yay.*, 1999, s. 237.
- BATTAL Ahmet, “Modern Faizsiz Finansman Araçlarında GES ve Teverrükün Fıkhi Tahlili”, İstanbul: *Ensar Neşriyat*, 2012.
- BATTAL Ahmet, *Faizsiz Bankacılık*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1985.
- BAYINDIR Abdulaziz, *Ticaret ve Faiz*, İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2007.
- BAYINDIR Servet, *İslam Hukuku Pençeresinden Faizsiz Bankacılık*, İstanbul: Rağbet Yay. 2005.
- BAYINDIR Servet, “Fıkhi Açıdan Finans ve Altın İşlemleri” İstanbul: *Ensar Neşriyat*, 2012, ss.155-156.
- BAYRAKLI Bayraktar, *Kur'an'da Değişim, Gelişim ve Kalite Kavramları*, İstanbul: M.Ü. İ.F. Vak. Yayınları, 1999.
- BECK Ulrich, “Risk toplumu başka bir modernliğe doğru” çev. K. Özdoğan ve B. Doğan, İstanbul: İthaki Yayınları, 2011.
- BECKER Gary S, *The Economic Way Of Looking At Life*, Nobel Lecture, 1992.
- BELL Fred John, *A History of Economic Thought*, The Ronald press, Newyork, 1967, s. 240.

- BERBEROĞLU Hakan, “Faizsiz Bankacılık, Nakit Yönetimi”, İstanbul: M.Ü.S.B.E., 2004.
- BERKİ Ali Hikmet, *Açıklamalı Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye*. "Ahmet Cevdet Paşa", (Sadeleştiren, A.H. Berki), İstanbul: Hikmet Yayınları, 1978.
- BERKİ Ali, Vakfa Dair Yazılan Eserle Vakfiye ve Benzerleri Vesikalara Geçen İstilah ve Tabirler, Ankara: Vakıflar Genel Müd. Neşriyatı, 1966.
- BEŞER Faruk, *İslam ve Hayat (İktisat-Ticaret)*, C.1., İstanbul: Nun Yayınları, 2007.
- BEŞER Faruk, *İslamda Sosyal Güvenlik*, Ankara: D.İ.B. Yay., 1987.
- BEŞER Faruk, Sosyal İslam (Ticaret, Mal, Servet Kuralları) İstanbul: Nun Yay., 2008.
- BİLMEN Ömer Nasuhi. *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1967.
- BİLMEN Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1973.
- BOLAK Mehmet, *Sermaye Piyasası Menkul Kıymetler ve Pörföy Analizi*, İstanbul: Beta Yay, 1994.
- BRIAN Kantor, “Rational Expectation and Economic Thought”, Journal of Economic Litarature, Volume XVII1979, ss.1422-1424.
- BROWN Reva, “Consideration of the Origin of Herbert Simon’s Theory of Satisficing”, (1933-1947), *Management Decision*, Vol. 42, 2004, ss. 1240-1256.
- BRUBAKER Rogers, “The limits of Rationality: An Essay on the Social and Moral Thought of Max Weber”, Allen & Unwin, 1984.
- BUHÂRÎ Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, (256/869), Sahîhu’l Buhârî, C.1-V111. ,İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- BUĞRA Ayşe, *İktisatçılar ve İnsanlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- BULUT Halil İbrahim, Bünyamin ER, *Finansal Yenilik ve Açıklamaları ile Katılım Bankacılığı*, İstanbul: T.K.B. B. Yayınları, 2012.
- BULUT Halil İbrahim, Bünyamin ER, *Katılım Finansmanı: Katılım Bankacılığı ve Girişim Sermayesi*, İstanbul: T.K.B.B. Yayınları 2012.
- BULUT Mehmet, “Para Vakıfları” İstanbul: *Sabahattin Zâim Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, S.1, 2015.
- BULUTOĞLU Kenan, “İslam Bankacılığı ve Türkiye Uygulaması”, İstanbul: *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 1984 , S. 4, s.47.
- CANBAZ Mustafa, *Bankacılığa Giriş ve İlkeleri*, İstanbul: Beta Yay., 2012.
- CANAN İbrahim, *Kütüb-i Sitte Hadis Ansiklopedisi*, Ankara: C.1-18, Akçay Yayınları,1988.
- CANDAN Esin, Avni Önder Hanedar, “İktisat Neden Bir Kapalı Kutudur, Hakim İktisadın Değer Yargısı Sınama İlişkisi", Ankara: G.Ü.S.B.E. 2005.
- CEYLAN Ali, *Finansal Teknikler*, Bursa: Ekin Kitapevi, 2003.
- CEZİRÎ Abdurrahman, *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı*, çev. Hasan Ege, İstanbul: Bahar Yayınları, C. 3, s. 332, “t.y.”
- CHAPRA Muhammad Umer, “What is Islamic Economic Prize Winners”, Lecture Serie 9, 2001.
- CİCİ Recep, “Günümüz İslam Ülkelerinde Zekât Uygulamaları” *Konya: II. Uluslararası*

- İslam Ticaret hukuku Kongresi*, 16 Ekim 2015.
- CİCİ Recep, “Kolaylık Prensibinin Hukuki Hayata Yansıma Biçimleri”, *Uludağ Üniversitesi, İlahiyat F. Dergisi*, Bursa: C.14, S.1, 2005, ss. 99-129.
- CIPOLLA Carlo Maria, *Zaman Makinesi*, çev. T. Altınova, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2002.
- COLEMAN Mathew, “Thinking About The Word Banks “Accordion” Geography of Financial Globalization”, *Political Geography*, 2002, Vol. 21, Issue 4, ss. 495-524.
- COLIN Camerer, Georege LOEWENSTEIN, “Behavioural Economics: Past, Present Future”, New York, Princeton University Press, 2003.
- COŞKUN Alper, *Katılım Bankalarının Bankacılık Sektörü İçindeki Yeri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İ.Ü. S.B.E Yay. 2008.
- ÇAKIR Necip, *Physics and Economics*, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu, 1998.
- ÇAPRA Ömer Muhammed, *İslam İktisadının Esasları*, İstanbul: Marifet Yayın., 1991.
- ÇEKER Orhan, *İslam Hukukunda Akidler*, Konya: Tekin Kitapevi, 1999.
- ÇEKER Orhan, “Kredi Kaynakları İle İlgili Mülazalar, Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri”, İstanbul: *Ensar Vakfı Yayınları*, 2010, s. 265.
- ÇETİN Abdurrahman, *Örneklerle Hz. Peygamber*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.
- ÇETİNTAŞ Umut, *Alternatif Fonlama Kaynağı Olarak Sendikasyon Kredileri ve Türk Bankacılık Sistemine Yönelik Bir Uygulama*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, 2008.
- ÇİZAKÇA Murat, *İslam Dünyasında ve Batıda İş Ortaklıkları Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999.
- ÇİZAKÇA Murat, “Free Islamic Finance From its Isolation”, *İslamic Banker*, March-April 2010.
- ÇİZAKÇA Murat, Tansu ÇİLLER, *Türk Finans Kesiminde Sorunlar ve Reform Önerileri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999.
- ÇÜRÜK Suna Akten, *İslami Finansın Türkiye’deki Gelişimi Mevcut Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, (Doktora Tezi), Konya: S.Ü. S.B.E, 2013.
- DAVIS John, *Individuals and Identity in Economics*, Cambridge Uni Press, Newyork, 2011
- DEMİR Ömer, *Akıl ve Çıkar*, Bursa: Sentez Yayınları, 2013.
- DEMİR Ömer, *İktisat Metodolojisi*, Bursa: Sentez Yayınları, 2012.
- DIAMOND Peter, Hannu VARTIAINEN, *Behavioral Economics and Its Applications*, Princeton University Press, New Jersey, 2007.
- DİNLER Zeynel, *İktisada Giriş*, Bursa: Ekin Basım Yay., 2004.
- DOĞAN Muammer, *İşletme Ekonomisi ve Yönetimi*, İzmir: Anadolu Matbaacılık, 2002.
- DÖNDÜREN Hamdi, “İslam Hukukuna Göre Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri”, İstanbul: *İSAV Yayınları*, 1983, ss.6-13.
- DÖNDÜREN Hamdi, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2012.

- DÖNDÜREN Hamdi, *Çağdaş Ekonomik Problemlere İslami Yaklaşımlar*, İstanbul: İklim Yayınları, 1988.
- DÖNDÜREN Hamdi, “Faiz Yasağı ve Finansman Sağlama Yöntemleri, Tarihten Günümüze Kredi ve Finans yöntemleri”, İstanbul: *İSAV Yayınları*, 2011, ss. 223-224.
- DÖNDÜREN Hamdi, *İslam Ölçüleriyle Ticaret Rehberi*, İstanbul: Erkam Y. 2008, s. 95.
- DÖNDÜREN Hamdi, *İslam Hukukuna Göre Alım Satımda Kâr Hadleri*,(Doktora Tezi), Balıkesir: İslam Hukuku Külliyyatı Yayınları, 1984.
- DUMLU Ömer, *Kur'an'daki Salah Meseleleri*, Ankara: DİB,Yay., 1992.
- DURANT Will, *A Story of Civilization, Uygarlık Öyküsü*, United States, C.4, MJF Books, June 1st 1993.
- DURİ Abdülaziz, *Târîhu'l-İrâkı'l-İktisâdî fi'l-ğarnî'r-râbî'i'l-hicrî.*, Beyrut: 1974. ss.164-179.
- DURİ Abdülaziz, “Divan” *DİA*, İstanbul: İSAM, 1999, C.9, ss.377-381.
- EARL Peter, “Economics and Psychology in the Twenty First Century” *Cambirdge Journal of Economics*, 2005, s.913.
- EBU DÂVUD, Süleyman b. Eş'as es- Sicistâni (ö.275/888), *Sünen-ü Ebu Dâvud*, C.1-V, 2.b. , İstanbul: Çağrı Yayınları,1992.
- EBÛ'S SUÛD Mahmut, *Para, Faiz ve Müdarebe*, çev. Emin Ertürk, İstanbul: İslam Araştırmaları, Dergah Yayınları,1988.
- EBU YUSÛF, Yakub b. İbrahim, Terc. Ali Özek , *Kitabu'l Haraç*, 3.b.İstanbul: İst. Ün. Yay. , No,1519, 1973.
- EINSTEIN ALBERT, *Dünyamıza Bakış*, çev. S. Eyüpoğlu, A. Erhat, İstanbul: Alan Yay. 1987 ss. 6-11.
- EL-MAVERDİ Ebu'l-Hasan Habib, *El-Ahkamu's Sultâniye*, çev. Ali Şafak, İstanbul: Bedir Yayınları, 1976.
- ELMEYDAN İdris, *Özel Finans Kurumları*, İ.Ü. S.B.E Yay., 1986.
- EL- MUHASİBİ Haris, *El Akl, Fehmü'l Kur'an (Akıl ve Kur'an'ın Anlaşılması)* (çev. Veysel Akdoğan), İstanbul: İşaret Yayınları, 2003, ss. 133-134.
- EL-DIWANY Tarek, *Faiz Sorunu*, İstanbul: çev. M. Saraç, İz Yay., 2011.
- EKREN Nazım, *Değişen Çevre Koşulları ve Özel Finans Kurumları*, İstanbul: Albaraka Türk Yayınları: 17, 2000.
- EMİN A. Hasan, *El-mudarebetü's-Şeriyeye ve Tatbikatuhâ*, Cidde: İslam Kalkınma Bankası Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988
- EN-NEBHANİ Takıyyüddin, *İslam Ekonomi Nizamı*, İstanbul: Taha Yayınları,1999.
- EN-NECCAR Ahmed, *İslam Ekonomisine Giriş*, çev. Ramazan Nazlı, İstanbul: Hilal Yayınları,1978.
- ER İzzet, *Din Sosyolojisi Makaleleri*, Ankara: Akça Yayınları,1998.
- ERDEM Halil, *Meskukat-i Osmaniye, İslam Ansiklopedisi*, C.10, İstanbul: Milli Eğt. Basımevi, 1961.
- ERDEM Metin, Doğan Şenyüz, İsmail Tatlıoğlu, *Kamu Maliyesi*, Bursa: Ekin Kitabı,

- 2015.
- ERDEM Suat, İslam Hukukunda İstihdam İlişkisi ve İstihdam Edenlerin Sorumluluğu, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara: Ankara Ü.S.B.E. 2007.
- ERDOĞDU M. Sabri, *İslam Ekonomisinde Tasarruf ve Ekonomik Gelişme*, İstanbul: M.Ü.İ.F. Yayınları, 1992.
- ERDOĞDU, M. Sabri, *Tasarruf ve Ekonomik Gelişme*, İstanbul: Sebil Yayınları, 1994.
- EREN Ercan, “Yeni İktisatta Ortak Noktalar”, *İstanbul: II. İktisatta Yeni Yaklaşımlar Çalıştayı*, 17.04.2009, ss. 28-30.
- EREN Ercan, “Yerleşik İktisat Ortodoks mudur?”, *İstanbul: İktisat Dergisi*, 2007.
- EREN İsmail, “Girişimcilik ve Din”, İstanbul: Girişimcilik ve Kalkınma Der., S. 1, 2012.
- EREN İsmail, *Din-Ekonomi İlişkisi*, (Doktora Tezi), Isparta: S.D.Ü., S.B.E. 2013.
- ERGİN Feridun, *İktisat*, İstanbul: Hamle Matbaası, 1964.
- ERGİN Feridun, *Kredi Sistemi*, İstanbul: İ.Ü.S.B.E. Yay., 1975.
- ERGİN Feridun, *Para Siyaseti*, İstanbul: Beta Basım Yay., 1966.
- ERGİN Feridun, *Para ve Faiz Teorileri*, İstanbul: Beta Yay., 1983.
- ERGUN TURGAY, Aykut POLAT, *Kamu Yönetimine Giriş*, Ankara: TODAİE Yay., 1978, s. 177.
- ERGUVEN Emre, *The Knowledgebook/Bilgi Kütüğü*, İstanbul: NTV Yayınları, 2012.
- ERKAL Mehmet, “Beytü’l Mal”, *DİA*, C.6, İstanbul: İSAM, 1994, ss.90-94.
- ERKAL Mehmet, *İslam’ın İlk Devrinde Para*, İstanbul: M.Ü İ. F. Yay.1985.
- ERSOY Arif “Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli”, *İstanbul: İSAV, Yayınları*, 1987, s. 55.
- ERSOY Arif, *İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi*, İstanbul: Nobel Yayınları, 2015.
- ERSOY Arif, “Faizin İktisadi Tanımı ve İzahları”, *İstanbul: İSAV Yay.*, 1987, ss. 52-53.
- ERSOY Arif, *İktisat Tarihi*, Manisa : Teksir Yay, 1985.
- ERSOY Arif, *Siyasi Düşünceler Tarihi*, İzmir: D.E.Ü İ.İ.B.F Yay., 1984.
- ERSOY Arif, “Anadolu Sermayisinin Birikimi ve Ekonomiye Katılması, Anadolu Semayesinin Ekonomideki Yeri”, Konya: *İttifak 1. Ulusal Ekonomi Sempozyumu, 17-18 Ekim 1998*, Damla Ofset, 1999.
- ERSOY Arif, “İslam İktisadı ve İktisadi Yapı”, İstanbul: *İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi, Sabahattin Zaim Ünivervitesi*, 2015, S.1, ss.37-64.
- ERTUĞRUL Resul, Kur’an’a Göre İnsanın Psiko-Sosyal Açısından Değerlendirilmesi, Ankar: Ankara Üniversitesi, S.B.E., 2004.
- ERTÜRK Emin, *Döviz Ekonomisi*, İstanbul: Der Yayınları, 1994.
- ERTÜRK Emin, *Uluslararası İktisat*, Bursa: Alfa Aktuel Yayınları, 2001.
- ERTÜRK Emin, *Mikro İktisat*, Bursa: Alfa Aktuel Yayınları, 2004.
- ERTÜRK Emin, *Makro İktisat* Bursa: Alfa Aktuel Yayınları, 2004.
- ERTÜRK Emin, *İktisat Kavram İlke Politika*, 2b, Bursa: Alfa Aktuel Yayınları, 2011.
- ESEN Adem, *Sosyal Siyaset Açısından İslamda Ücret*, Ankara: T. D. V. Yay., 1993.
- ESEN Bülent, *Sigorta bilgisi*, Ankara: Milli Eğitim Yayınları, 1945.
- ESER Rüya, “Psikoloji ve İktisadın Birleşimi Olarak Davranışsal İktisat”, Eskişehir: *O.G.Ü İ.İ.B.F. Dergisi*, Nisan 2011, ss. 301-310.

- ESKİCİOĞLU Osman, *İslam Hukuku Açısında Serbest Piyasa Ekonomisi*, İzmir: Anadolu Matbaacılık, 1995.
- ESKİCİOĞLU Osman, “Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Günümüz Meseleleri Kongresi”, Konya: Kombat Yay.,1997, ss.460-461.
- ESKİCİOĞLU Osman, *İslam ve Ekonomi*, İzmir: Çağlayan Matbaası1999.
- ESKİCİOĞLU Osman,” İslam’da Bankacılık Sistemi”, <http://www.enfal.de/0e.73htm>, (06.01.2016).
- EZ- ZERKA M. Ahmet, EN-NECCAR AHMET M. A., İslama Göre Faizsiz Banka Kalkınma ve Sigorta, (çev. Hayrettin Karaman), İstanbul: Kalem Yayınevi, 1976.
- FAZIL Pelin, *Finans İlimi ve Finansal Kanunlar*, İstanbul: Güven Basımevi, 1942.
- FETTAHOĞLU Abdurrahman, *Riziko Sermayesi Finansı, Koşulları ve İşleyişi*, Ankara: Koskep Yayınları, 1992.
- FEYARABAND Paul, *Akla Veda*, çev., Ertuğra Başer, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.
- FINDIKOĞLU Ziyaeddin Fahri, *Metodoloji Nazariyeleri*, İstanbul: İ.Ü. İktisat F. Yayını, 1961.
- FRANK Ryon, “X. Values as Consequences of Transcation Commertary’ on Receoniling Homoeconomicus and John Dewey’s Ethics.”, *Journal of Economic Methodology*, No: 2, UK. ss. 245-247.
- FRIEDMAN Milton, “Inflation and Unemplogmend”, *Journal of Political Economy*, 851997, ss. 451-472.
- GAZZÂLİ Ebu Hâmid, “El Mustasfa min İlimi’l Usul”, thk. , M.S. El Aşkar, C.1, İstanbul: Müessese el- Risâle, 1996, ss. 416-418.
- GEDİKLİ Fethi, *16. ve 17. Asır Osmanlı Şeriye Sicillerinde Müdarebe Ortaklığı; Galata Örneği*, (Doktora Tezi), İstanbul: M.Ü. S.B.E., 1996, s.14.
- GENÇ Mehmet, “Esham”, *DİA*, C. 11, İstanbul : İSAM, 1995,ss.376.
- GENÇ Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ankara: T.T.K.Y., 1990.
- GEZGİN Ulaş Başar, “Ekonomik Kriz ve Ekonomik Psikoloji”, *Ankara: 1. Psikoloji Kongresi*, 2001.
- GHERIDY James Arthur, *Economic Thought, A Historical Anthology*, Random House, 1965.
- GIGERENZER Gerd, GOLDSTEIN Daniel, *Reasoning The Fast and Frugal Way*, 1996.
- GÖKÇE Deniz, “*Para ve Finans Ansiklopedisi*”, İstanbul: C.2, Creative Yay. , ss. 869-874, 1248-1250.
- GÖRMEZ Mehmet, “İrfan Gündüzle Söyleşi”, *İstanbul: Altınoluk Dergisi*, S.354, 2015.
- GÖZÜBENLİ Beşir, “İslam’da Faiz Yasağı ve Paralı Ekonomi, İslam Ekonomisinin Finansman Meseleleri”, *İstanbul: Ensar Neşriyat*,1992, ss. 93-94.
- GÜNAY Ünver, *Din Sosyolojisi*, İstanbul: İnsan Yay., 2000.
- GÜNEŞ Abdülbaki, *Kur’an Işığında Aklın Gerçeği ve Sınırı* ,Van: Ahenk Yay., 2002.
- GÜRAK Hasan, *İslam ve “Bilimsel” İktisat*, Ankara: Nobel Yayınevi, 2017.
- GÜRDOĞAN Nazif, *Özel Finans Kurumu Fonksiyonları ve İşleyiş Mekanizması*,

- İstanbul: M.Ü.Yay., 1988.
- GÜVEL Alper, *Politik İktisat ve Akıl*, İstanbul: Alfa Yayınları, 1998, s. 153.
- HACER El-Askalani İbn, *El İsâbe fî Temyizi-s-Sahâbe*, C.2, Beyrut: Dâru'l Maârif, 2004.
- HACKAL Abdurrahman, "İslam Hukuk Tarihinde Salah, Maslahat Tanımları ve Analizi", İstanbul: *İslam Araştırmaları Dergisi*, C.13, S.1-2, 2000, ss. 47-61.
- HALLAF Abdulvahhâb, *İlm'i- Usul, El- Fıkh*, 8.b., Kuveyt: Dâre Kuveytiyye, ss. 197-221, 1068.
- HAMİDULLAH Muhammed, "Hz. Peygamberin İslamdan Önce Seyahatleri", ter. Abdullah Aydın, S. 4., Ankara: *A.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, 1980.
- HAMİDULLAH Muhammed, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, Ankara: İmaj Yay., 2003.
- HAMİDULLAH Muhammed, *Modern İktisat ve İslam, (Kumar Maddesi)*, çev. Salih Tuğ, İstanbul: Yağmur Yayınları, 1963.
- HAMİDULLAH Muhammed, *İslama Giriş*, çev. Kemal Kuşçu, İstanbul: İrfan Yay., 1961.
- HAMİTOĞULLARI Beşir, *Çağdaş İktisadi Sistemler: Strüktürel ve Doktrinal Bir Yaklaşım*, 4.b., Ankara: Savaş Kitap ve Yayınevi, 1986.
- HAMİTOĞULLARI Beşir, *İslam İktisadında Sermaye Birikimi ve Bankacılık Düzeni*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1992.
- HAMİTOĞULLARI Beşir, *İslam ve Çağdaş Ekonomik Konular*, İstanbul: Fikir Yayınları, 1987.
- HAMMAD Nezhir, *İktisadi Fıkh Terimleri*, çev. Recep Ulusoy, İstanbul: İz Yay., 1996.
- HARMON Gilbert, "Rationality" An Invitation to Cognitive Science: Thinking. Der Daniel, 1995.
- HAYEK Friedrich August Von, "Kölelik Yolu", çev. T. Feyzioğlu, Y. Arsan, Ankara: Liberte Yay., No. 1, 1999.
- HAYEL Roth, "Introduction to Experimental Economics", John H. Kagel, Alvin E. Roth (Ed), "Handbook of Experimental Economics" New Jersey, USA, Princeton University Press, 1995, s. 19.
- HAZIROĞLU Temel, "Katılım Ekonomisi ve Katılım Bankacılığı", İstanbul: Sebahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, 2013, ss. 113-122.
- HELVACI Mehmet, *Bankacılık ve Tcaret Kanunu Bakımından Para Borçları Faiz Kavramı*, İstanbul: 2000.
- HEYET Güncel, "Dini Meseleler İştişare Toplantısı-III", Ankara: *D.İ.B.* 2013, ss. 29-657.
- HEYET Diyanet İlmî Dergi, Ankara:Özel Sayı ss.137-148., 2000.
- HÖKELEKLİ Hayati, "Dini Kişiliğin Kuruluşunda İradenin Rolü" Ankara: *Diyanet Dergisi*, C. 21. 1985, S.20, s. 18.
- HUME David, *Political Discourses*, Londra, 1752, Black Well, Londra, 2003, s.135.
- IANNONE A. Pablo, "Rationality", London and New York, Routledge ss. 477-478. Dictionary of World Philosophy, 2001.

- İBN HALDUN, *Mukaddime*, çev.Süleyman Uludağ, C. 2., İstanbul: Dergah Y. 2009.
- İBN HALDUN, “Abdurrahman b. El-İber, Divanü'l Mübtade ve İ.Haber”, C.1, Beyrut: 1984, ss.421-422.
- İBN HANBEL Ahmet , *Müsned*, C.1-V1, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- İBN HAZM, El Muhalla bi'l Âsâr, çev. Abdulgaffar Süleyman, C. 9, Beyrut: el-Mektebetu't –Ticarî li't- Tıbâa ve'n- Neşr ve't-Tevzî, 1998.
- İBN HİŞAM, *Siretü'n Nebeviyye (İslam Tarihi Sireti)*, çev. Hasan Ege, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1985.
- İBN KESİR, El-Bidaye, Ve'n Nihaye, çev. Mehmet Keskin, C. 6, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1995.
- İBN MÂCE, Muhammed b.Yezîd, Sünen-u İbn Mâce, thk. M.Fuad Abdülbaki, C.1-11, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- İBN MANZÛR, “Riba” Lisânü'l- Arab, Beyrut: C.12,1995, s. 293.
- İBN MANZÛR, *Lisânü'l- Arab*, C. 12, Beyrut : Dar Sader, 2009.
- İNCİRCİ Mehmet, *Türkiye'de Özel Finans Kurumlarının Tarihsel Bir Analizi*, İstanbul: M.Ü S.B.E Yay., 1999.
- İSMAİL İbrahim Muhammed, Çağdaş Ekonomik Doktrinler ve İslam (çev. Cemal Aydın), İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1990, s.69.
- İYİBOZKURT Erol, *İktisada Giriş*, Ezgi Kitabevi, Bursa: 1999.
- JONATHAN Cohen L., “Rationality”, A Companion to Epistemology Dr Jonathan Dancy ve Ernest Sosa Oxford, Blackwell, 1993, ss. 415-420.
- KADİHAN Haşim b. Mensur el-Özcendi, *Fetvalar*, Beyrut: Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, 2009.
- KAHF Monzer, İslami Bankacılık ve Kalkınma, çev. Mustafa Acar, İstanbul: *İslam Araştırma Dergisi*, C.16., Sayı 4., 2003, s. 457-562.
- KAHF Monzer, *El İktisad'il İslâmi (İslam İktisadı)*, Kuveyt: Dar'ul Gulam, 1981.
- KHAN M. Akram, İslam İktisadına Giriş, (çev,Gökhan Levent), İstanbul: İktisat Yay. 2017.
- KAHNEMAN Daniel and Amos TVERSKY, Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk, *Econometrica*, 1979, vol. 47:2, ss. 263-291.
- KALBERG Stephen, “Max Weber’s Types of Rationality: Cornerstones for the Analysis of Rationalization Process in History” *The American Journal of Sociology*, Vol. 85, No:5 Blackwell Oxford, 2005, ss. 1145-1179.
- KALLEK Cengiz, *Asr-ı Saadette Yönetim Piyasa İlişkisi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1993.
- KALLEK Cengiz, Sosyal Servet, İslamda Yönetim ve Piyasa İlişkisi, İstanbul Klasik Yayınları, 2015.
- KANYILMAZ İbrahim, “İslamiyet ve Finansman Teorisi, İslam Ekonomisinde Finansman Teorileri”, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1992, s. 48.
- KAR Muhsin, Mehmet TUNCER, “Finansal Kalkınma ve Ekonomik Büyüme”, *Bursa: Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi*, 1999.
- KARABIYIK Lale Erdem, *Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Etkileri*, Bursa: Marmara Kitabevi, 2004.

- KARACA Fatma, *Emeviler Döneminde Kadının Durumuna Genel Bir Bakış*, Ankara: Ünv. İslam Tarihi, (Yüksek Lisans Tezi), 2010.
- KARAGÜLLE Süleyman, *Alternatif Faizsiz Banka Selem ve Kredileşme*, İstanbul: İz Yayınları, 1993.
- KARAGÜLLE Süleyman, *İslamiyyet ve Ekonomik Doktrinler*, İzmir: Kaynak Yayınları, 1969.
- KARAKOÇ Sezai, *İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü*, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2013.
- KARAKUŞ Abdil, *İslam Hukuku Kaynaklarında ki Faiz Kavramının Modern Ekonomi Bağlamında Yeniden Değerlendirilmesi*, Kahramanmaraş: Sütcü İmam Üniv. S.B.E., 2006.
- KARAMAN Hayrettin, “İkinci Uluslar Arası İslami Ticaret Hukuk Kongresi”, 15 Ekim 2015, Konya: <http://www.karamanhayrettin.com.tr>.
- KARAMAN Hayrettin, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, İstanbul: Ensar Yayınları, 1987.
- KARAMAN Hayrettin, *İslamın Işığında Günün Meseleleri*, 3.Baskı, İstanbul: İz Yay., 2003.
- KARAMAN Hayrettin, *İş ve Ticaret İlmihali*, İstanbul: İz yayıncılık, 2012.
- KARAMAN Hayrettin, *Mukayeselerle İslam Hukuku*, İstanbul: İz Yayıncılık, C. 1-11, 1982.
- KARAPINAR Aydın, *Özel Finans Kurumları ve Muhasebe Uygulamaları*, Ankara: Gazi Kitapevi, 2003.
- KAYA Ali, *Güncel Fıkhi Konular*, Bursa: Emin Yayınları, 2013.
- KAYNAŞ Meltem, *Tüketicilerin Mantıksal Olmayan Davranışlarının Ekonomik Sonuçları*, İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, 2012.
- KAYMAKÇI Burak, *Özgün İktisat Metodu*, Ankara: Ötüken Yayınları, 2013.
- KELLY Paul, “The Economics Book” , çev. Y. Akvardar, S.N. Ağırnaslı, İstanbul Alfa Yayınları, 2013.
- KESSLER Gerhord, *İktisat Tarihi*, İstanbul: Güven Basımevi, 1940.
- KEYNES John Mayrand, *Essay in Biography*, C.10 , st Mortin, Cambirdige, 1972, s.102.
- KHAN Mohammad Fahim, “Investment Demand Function in Profit-Loss Sharing Based System in Khaf”, *Lessons in Islamic Economics*, 1998, s. 313.
- KHAN M. Mansoor and BHATTI M. Ishaq, “Islamic Banking and Finance: On its Way to Globalization” *Managerial Finance*, Vol 34, No 10, 2008.
- KIRMIZIALTIN Eren, “İktisat ve Rasyonelite”, Ankara: Heretik Yay., 2017.
- KİRAZ Celil, *Peygamberlerin Mesajlarındaki Birlik ve Bütünlük*, Bursa: 2001.
- KİTAB-I MUKADDES, Eski ve Yeni Ahit, İstanbul: Servetifünun Matbaası, P. K.,481.1976.
- KOÇ Cengiz, *Günümüz Türk Hukukuyla Mukayeseli Olarak İslam Hukukunda Ariyet Akdi*, Konya Selçuk Ün. S.B.E, 2007.
- KOLOĞLU Mahmut, *Ekonomi Doktrinler Tarihi*, Ankara: Doğuş Matbaası, 1966.
- KOROBKIN Russell B., Thomas S. ULEN, “Law Behaviour Science: Removing the

- Rationality Assumption from law Economics”, California Law Review Vol. 88, 2000, ss. 1075-1076.
- KOZAK İbrahim Erol, *İbni Haldun, İslamda Geçim ve Kazanç Yolları ile İlgili Tasnif ve Değerler*, Sakarya: Değişim Yayınları, 1999.
- KUDEN Ali, *Fon Toplama*, İstanbul: Albaraka Türk Per. Eyt. Ve Org. Müd., Ekim 2000,
- KURAN Timur, “On the Notion of Economic Justice in Contemporay Islamic, Thoght”, International of Middle East Studies, Vol. 21, No. 2. May, 1989.
- KURAN’I KERİM Meali, 19.b., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.
- KUREŞİ İkbâl, *Faiz Nazeresi ve İslam*, İstanbul: İrfan Yayınları, çev. Salih Tuğ, 1996.
- KUTÜB-İ Sitte, *Mutasarı Tercüme ve Şerhi*, C.1-18, Ankara: Akçay Yay., 1988.
- KUTUP Seyit, *Faiz*, İstanbul: İslamoğlu Yay., 1991.
- KÜÇÜKKOCAOĞLU Güray, “İslami Bankalar ve İslami Finans Çalışma Notları”, <http://www.başkent.edu.tr/gürayk/fınbascuma17doç.>, (20.02.2016).
- KÜEY Ahmet, *Borsa Ansiklopedisi*, İzmir: Ticaret Borsası Yay. 1987,s.25.
- LARRY Laudan “Progress and Its Problems Towards a Theory Scientific Growth”, London and Henley Routledge Keygan Paul, 1977, s. 4.
- LOCKE Jhon, *Locke on Money* (P.H.Kelly), Oxford, 1991.
- LUCAS Robert E., “Adaptive Behavior and Economic Theory”, *Journal of Business*, 59, 1986, ss. 401-426.
- MANNAN Muhammad Abdul, *Faizsiz Banka: İslam ve Modern Bankacılıkta Eğilimler*, çev: M.T. Güran, Ankara: Ufuk Yayınları, 1969, s.79.
- MANNAN Muhammad Abdul, *İslam Ekonomisi, Teori ve Pratik*, çev. Bahri Zengin T. Ömeroğlu, İstanbul: Fikir Yayınları, 1980.
- MANKIWI N. Gregory, *Macroeconomics, Fifth Edition*, Worth Pub. New York: 2003.
- MATSUYAMA Naoki, “Relativity of Alfred Marshall’s Psychological Research and Economics”, *History of Economic Thought*, 51(2) 2010, ss. 51-67.
- MAURER Bill, “Mutual Life,Limited:İslamiç Banking,Altarnative Currancies”,Lateral Reason, United States of America: Princeton University Press. 2005.
- MAXIME Rodinson, *İslamiyet ve Kapitalizm*, çev. Orhan Suda, İstanbul: 1969.
- MECELLE-İ, *Ahkam-ı Adliyye*, Ahmet Cevdet Paşa, Metni Sadeleştiren Ali H. Berki,İstanbul: Hikmet Yayınları,1978.
- MEUNIER Dauphin, *Bankacılık Tarihi*, çev. Aykut Akıncılar, İstanbul: Akman Y., 1969.
- MEVDUDİ Ebu’l Â’lâ, *Faiz*, çev. Ahmet Asrar, İstanbul: Hilal Yayınları, 2004.
- MILL Jhon Stuart, *Principles of Political Economy, Reprints of Economic Classics*, New York, 1965, s. 451.
- MILL Jhon Stuart, “On the Definition of Political Economy; and on the Method of Investigation Propper to it” 1844, Aktaran Joseph Perky, “The Ethodology of Homo Economicus” The Journal od Economicus Perspektives Vol9 No: 1995, ss. 221-222.
- MİRAS Kamil, *Tecrid Tercümesi, Sahih-i Buhâri Muhtasar-ı Tecrid-i Sahih Tercümesi*

- ve Şerhi, C.6, Ankara: D. İ.Yay., 1984.
- MORRISON Alison, “Entrepreneurship: What Triggers It?”, *Inter. J of Behaviour*, 2000.
- MOUCHOT Claude, “Methodologie Economique”, Seuil, Paris: 2003.
- MUTLU İsmail, *Faiz*, İstanbul: Mutlu Yay., 2003.
- MÜSLİM, Ebu’l- Hüseyin İbnü’l Haccâc el- Kuşeyri, *Sahih-i Müslim*, C.1-111, thk.M. Fuad Abdulbaki, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- NESÂİ, Ahmed b. Şuayb Ebu Abdurrahman , *Sünen-u Nesâi* , C.1-VIII, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- NEUMARK Fritz, *İktisadi Düşünceler Tarihi*, çev. Ahmet A. Özeken, İstanbul: İ.Ü.İ.F. Yayınları, 1943.
- ODABAŞI Mehmet, *Faizsiz Bankacılık Eğitim Notları*, İstanbul: Kuveyt Türk Yay., 2011.
- OĞUZ Orhan, *İktisada Giriş*, İstanbul: M.Ü. Yay. 1992.
- OMAĞ Merih Kemal, *Ticaret Hukuku*, Eskişehir: Anadolu Ün. A.Ö.F. Yay., 1998.
- ORMAN Sabri, “İktisat, Tarih ve Toplum”, İstanbul: Kure Yayınları, 2010, ss. 75-76.
- ORMAN Sabri, “İslami İktisadi Değerler ve Modernleşme Üzerine”, İstanbul: İnsan Yayınları, 2014, ss. 36-37.
- ORMAN Sabri, “Kur’an ve İktisat”, *Kur’an ve Tefsir Araştırmaları II*, İstanbul: İsav Yayınları, 2001, ss. 245-258
- ORMAN Sabri, *Modern İktisat Litarütüründe, Para, Kredi Faiz*, İstanbul, İsav Yay, 1978.
- OY Osman, “Kredi Teminatları ve Kredi Suçları” İstanbul: Beta Yayınları, 2003.
- ÖCAL Tezer, Ö. Faruk ÇOLAK, *Para-Banka*, Ankara: İmge Kitapevi, 1998.
- ÖCAL Tezer, Ömer Faruk ÇOLAK, *Para Teorisi ve Politikası*, Ankara: Nobel Yay., 1999.
- ÖLMEZOĞULLARI Nalan, *Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm*, Bursa: Ezgi Kitapevi, 2012.
- ÖNDER İsmail, “İktisat ve Psikoloji Üzerine”, *Ankara: İktisat Dergisi*, 463 (9) 2004, s.56.
- ÖNDER Timur, *Para Politikası Araçları Amaçları ve Türkiye Uygulaması*, Ankara: T.C. Merkez Bankası Piy. Gen. Müd. Yay., 2005.
- ÖZAYDIN Abdülkerim, “Menşur”, *DİA*, İstanbul: İSAM, C. 29, 2000, ss. 148-149.
- ÖZCAN Kerim, “Kuramsal Söylemin Rasyonel Temelleri, Yeni Kuramsal Bağlamında Rasyonellik Tartışması”, *Isparta: S.D.Ü. Sosyal Bil. Enst. Der.*, S.13, 2011.
- ÖZCAN Zeki, *İnsan ve Toplum Bilimleri 1- Genel Bakış*, Bursa: Alfa Aktüel Yayın., 2008.
- ÖZEL Mustafa, “ *Hz. Peygamberin Siyasi ve İktisadi Yönetimi* ”, İstanbul: İz Yayın., 1993.
- ÖZEL Mustafa, *İktisat Risalesi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.
- ÖZEL Mustafa, “Küresel Ekonomik Kriz ve Değerler”, *İstanbul: Dem-Der, Ensar Neşriyat*, Yıl 3, Say 7, Eylül-Aralık, 2009, s. 78.

- ÖZGÜR Ersan, *Katılım Bankalarının Finansal Etkinliği ve Mevduat Bankaları ile Rekabet Edebilirliği*, Afyonkarahisar: K.Ü. S.B.E, 2007.
- ÖZGÜVEN Ali, “*İktisadi Düşünceler, Doktrinler ve Teoriler*”, İstanbul: Filiz Kit., 1984.
- ÖZLÜCAN Abitter, Fevzi Serkan ÖZDEMİR, *Katılım Bankacılığı*, İstanbul: Türkmen Kit., 2010.
- ÖZLÜCAN Abitter, Ali DERAN, *Katılım Bankacılığı ile Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması, Hatay: M.K.Ü.S.B.E Der., Cilt 1, Sayı, 11, 2009.*
- ÖZSOY İsmail, “Faiz” *DİA*, İstanbul: İSAM., C. 12, 1995.
- ÖZSOY İsmail, “*İktisadi Adamdan Toplum Adamına*”, İstanbul: Bilgi Dergi, S. 48, 2009.
- ÖZSOY İsmail, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı 3*, Afyonkarahisar Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara: 2013.
- ÖZSOY İsmail, *Özel Finans Kurumları*, İstanbul: A. Finans Kurumu Yayınları 1997.
- ÖZSOY İsmail, *Türkiye’de Özel Finans Kurumları ve İslam Bankacılığı*, İstanbul: Timaş Yayınları, 1987.
- ÖZSOY İsmail, *Faiz ve Problemleri*, İzmir: Nil Yay., 2008.
- ÖZSOY İsmail, *Türkiyede Katılım Bankacılığı*, İstanbul, T.K.B. Birliği Yay., 2011.
- ÖZSOY M. Şerafettin. *Katılım Bankacılığına Giriş*, İstanbul: Kuveyt Türk Katılım Bankası A. Ş. 2012.
- ÖZTİN Akgüç, *100 soruda Türkiye de Bankacılık*, İstanbul: Gerçek Yayınevi 1992.
- PALACIOS Huerta, “Time-Inconsistent Preferences in Adam Smith and David Hume”, *History of Political Economy*, 35 (2) Summer, 2003, ss. 121-123.
- PALAMUT Mehmet E., *Medeni Hukuk*, Bursa: Alfa Aktüel Yay., 2011.
- PAMUK Şevket, *Osmanlı İmparatorluğunda Fiyat Devrimine Yeniden Bakış, Osmanlı İktisadi*, Ankara: C.3., (Der. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, 2001.
- PARASIZ İlker, “Türkiye’ de Para ve Sermaye Piyasası Araçları”, *Para ve Banka Dergisi, Eskişehir: Anadolu Üniv.Yay.*, 2003, s. 85.
- PARASIZ İlker, *İktisadın ABC’si*, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2000.
- PARASIZ İlker, *Modern Bankacılık Teori ve Uygulama*, İstanbul: Banksis Yay., 2000.
- PARASIZ İlker, *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, Bursa: Ezgi Kitapevi, 6. Baskı, 1997.
- PARASIZ İlker, *Türkiye ve Dünya’daki Bankalar*, Bursa: Ezgi Kitapevi, 2011.
- PAY Salih, *İslam Tarihi (Hulafâ-i Râşidîn 632-661)*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat F. 2013.
- POLAT Ali, *Katılım Bankacılığı*, İstanbul: T.K.B.B. Yay. Erkam Mat., 2009.
- RAYEGAN Kender, *Türkiye’de Hususi Sigorta Hukuku*, İstanbul: Filiz Yayınları, 1995.
- REINER Richerd, *A. Framework for Theories of Bounded Rationalit*, PhD Thesis, Nort York Ontorio, January, 1993.
- RIZA, Ahmet “*Mu’ cemu Metni’ l Luga*”, Daru Mektebetu’l Hayat, Beyrut: C. III, 1960.
- RICARDO David, *Economic Essay, Reprints of Economic Classics*, New York, 1988.

- ROSE Peter S, *The Financial System in The Economy*, Texas, 1986.
- SAATÇIOĞLU Cem, *Yeni Ekonomi ve Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkisi*, Erzurum: Atatürk Ün. İ.İ.B.F. 2005.
- SADR Muhammed Bakır, “*İslam Ekonomisi Doktrini*”, İstanbul: Hicret yayınları, 1979.
- SALİHLİOĞLU Halil, *Kuruluşundan 17. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Hakkında Bir Deneme*, İstanbul: İktisat Tarihi Yayınları, 1958.
- SALİHLİOĞLU Halil, *İktisat Tarihi(İlk ve Ortaçağ)* İstanbul: Filiz Kitapevi, 1989.
- SAĞLAM İsmail, *Çocuklarda Davranışların Şekillenmesinde Etkili Olan Faktörlere Teorik Bir Yaklaşım*, Bursa: Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fak. Dergisi, 2001.
- SANCAKLI Saffet, *Örnek Toplum*, İstanbul: Nun Yayınları, 2009.
- SARI Betül, *Türkiyede Faizsiz Bankacılık Sektöründe Müşteri Memnuniyeti ve Banka Tercihleri Üzerine Bir Uygulama*, İstanbul: İ. Tic. Üniv. S.B.E., 2010.
- SARICA Murat, *100 Soruda Siyasi Düşünceler Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yay. 1977.
- SAVAŞ Mehmet, *Faiz Sorunu*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.
- SAVAŞ Rıza, *Raşid Halifeler Devrinde Kadın*, İstanbul: Ravza Yayınları, 1996.
- SAVAŞ Vural, *İktisat Tarihi*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000.
- SAVAŞ Vural, *Piyasa Ekonomisi ve Devlet*, Ankara: Liberte Yayınları, 2000.
- SAYAR Ali, *Zengin Sahabeler*, İstanbul: Nesil Yayınları, 2013, ss. 77-338.
- SCHUMPETER Joseph, *Kapitalizm Sosyalizm ve Demokrasi*, C.2., İstanbul: Varlık, Yayınları, 1977.
- SECCHI Davide, *Extendable Rationality, Understanding Decision Making in Organizations*, New York, 2011.
- SELİK Mehmet, *Yüz Soruda İktisadi Doktrinler Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1973.
- SENDHIL Mullainathan, Richard THALER, “Behavioral Economics”, *International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences*, 2001, 1, ss. 1094-1100.
- SERAHSİ, *El-Mebsud*, C. 22, İstanbul: Çağrı Yay. 1982.
- SERİN Vildan, *Para Politikaları*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1982.
- SEZEN Yümnü, *İslam Sosyolojisine Giriş*, İstanbul: Turan Kültür Vakfı, 1999, s. 73.
- SİDDİKİ Selim A., *İslam Devletinde Mali Yapı*, çev. Rasim Özden Ören, İstanbul: Fikir Yayınları, 1980.
- SİDDİQİ M. Necatullah , “Teaching of Economics at the University Level in Muslim Countries”, In M. Taher (Ed)., *Studies in Islamic Encyclopedic Survey of Islamic Culture*, Vol 8., New Delhi, Anmol Publications, 1978.
- SİDDİKİ M. Necatullah , *İslam Ekonomisinin Temelleri*, İstanbul: çev. Bahar Gürsan, Kaynak Yayınları, 1976.
- SMITH Adam, *An Inquiry Into The Nature a Causes Of The Wealth Of Nations*, Lond, 1976.
- SMITH Roy C., Ingo Walter, *Global Banking*, New York: Oxford University, 1997, s. 23.
- SMITH Vernon, “An Experimental Study of Competitive Market Behaviour”, The

- Journal of Political Economy, Volume 70, No:2, 1962, ss. 111-137.
- SOYDAL Haldun, Zekeriya MIZRAK, Fatma Nur YORGANCILAR, “Nöroekonomi Kavramının İktisat Bilimi İçindeki Yeri Önemi ve Bilimselliği”, Konya: *SÜ İİBF Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2010.
- SOYSAL Mehmet Akif, “Katılım Bankacılığında Yeni Sayfa”, İstanbul: *Derin Ekonomi, Ketebe Yayınları*, S.36, 2018, s.102.
- SUNGUR Turgut, *Banka Tekniği İşletmeleri*, Ankara: B.T.A. Enst., 2. Baskı, 1998.
- SUYÛTİ, *El-Câmi’u Sağır*, İstanbul : Yeni Asya Yay., C. III, 2008.
- SWEDBERG Richard, “Max Weber’s Vision of Economic Sociology”, *Journal of Socio-Economics*, Vol. 27 issue 4, 1998, ss. 538-556.
- ŞAHİN Hüseyin, *Mikro İktisat*, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2008.
- ŞAHİN Mustafa Semih, “Türkiyede Faizsiz Bankacılığın Gelişimi ve Hizmet Kalitesi”, *İlmi Araştırmalar Dergisi*, Ankara: C.18. Sayı 4, 2005, ss. 423-428.
- ŞAHİN Senem Çakmak, “Meksika, Asya ve Türkiye krizleri üzerine karşılaştırmalı bir değerlendirme” *Ankara: Mülkiye Y*, C.30, S.250, 2005, s.125.
- ŞÂTİBİ Ebu İshak, “El muvâfakât”, thk. M. El İskenderi, Adnan Derviş Beyrut: Darel Kitap el Arasi, ss. 305-307.
- ŞEKERCİ Osman, *Faiz Tarihi ve İslam*, İstanbul: Sinan Yay., 1968.
- ŞEKERCİ Osman, *İslam Şirketler Hukuku, Emek Sermaye Şirketi*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1981.
- ŞENEL Alaaddin, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, 1982.
- ŞERİATİ Ali, *İslam ve Sosyal Yapı*, çev. Doğan Öztürk, Ankara Fecr Yayınları, 2008.
- ŞİMŞEK Salih, M. Kemal AYDIN, *İktisat Bilimine Giriş*, İstanbul: Değişim Yayınları, 2004.
- TABAKOĞLU Ahmet, “ Monatary and Fiscal Economics of Islam”, Jeddah 1982, (İslamda Parasal ve Mali Ekonomi)
- TABAKOĞLU Ahmet, “Faizin İktisadi Tanımı ve İzahları”, (Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli), İstanbul: *İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları*, 1987, s. 51.
- TABAKOĞLU Ahmet, *İslam İktisadına Giriş*, İstanbul: Dergah Yay, 2013.
- TABAKOĞLU Ahmet, “İslam İktisadında İşçi İşveren Münasebetleri”, İstanbul: *MÜSİAD*, 1997, ss. 74-84.
- TABAKOĞLU Ahmet, “Para ve Finansman”, İstanbul: İSAV Yay., 2011, ss.139-141.
- TABAKOĞLU Ahmet, “İslam Dünyasında Para ve Bankacılık Tecrübesi”, *Türkiye Özel Finans Kurumları Teori ve Uygulaması-Sempozyumu*, İstanbul: *Albaraka Türk Yayınları*, 2008.
- TABERÎ Muhammed b. Cerir, *Camiu’l Beyan an Tevil’i Âyi’l Kur’an*, Mısır: Daru’l Mâarif, ”t.y.” C. 6.
- TALAS Cahit, *Ekonomik Sistemler*, Ankara: Ankara Ü. Siyasal Bil.Fak. Yayınları, 1980.
- TARLAN Selim, *Tarihte Bankacılık*, Ankara: Mal ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Plânlama ve Koord. Kurulu Yayını, 1986.

- THALER Richard H., Cass R. SUNSTEIN, *Nudge: Improving Decisions about Healthy, Wealth and Happiness*, Yale University Press, New Haven-London, 2008.
- THALER Rihcard H., “From Homo Economicus to Homo Sapiens”, *Journal of Economic Perspectives*, Volume 14 Number I, 2000, ss.133-134.
- TİMUR Hüseyin, *İktisadi Düşünceler Tarihi*, İzmir: İstiklal Matbaası, 1968, s. 25.
- TİRMİZİ, Ebu İsa Muhammed b. İsa, b. Serve, Sünen, İstanbul: Yunus Emre Yayınları, 1992.
- TOBIN James, *Globalization of The World Economy*, Financial Globalization at The Antonym Meeting of The American, 1999, s. 18-22.
- TOGAN Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1981.
- TOK Ahmet, *İslami Finans Sistemi Çerçevesinde Sukuk (İslami Bono) Uygulamaları, Katılım Bankaları ve Türkiye Açısından Değerlendirmeler*, Ankara: S.P.K Yayınları, 2009.
- TOKALAK İsmail, *İslam Ülkeleri Neden Geri Kaldı*, İstanbul: Gülerboy Yayınları, 2011.
- TOR Avishalom, “The Methodology of the Behavioral Analysis of Law”, *Haifa Law Review*, 2008, s. 237.
- TUNCAY A. Can, *Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri*, İstanbul: Beta Yayınları, 2002.
- TUNÇ Hüseyin, *Katılım Bankacılığı Fels Teorisi ve Türkiye Uygulaması*, İstanbul: Nesil Yay., 2012.
- TURAN Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul, 3. Baskı, 1980.
- TURAN Zübeyr, “Finansal Piyasalar ve Küreselleşme”, *İstanbul: Mevzuat Dergisi*, (2011), S. 14, s. 162.
- TURGOT Anne Robert Jacques, *Reflections on the Formation and Distribution of Wealth.*, “John Anderson” No 62., Royal Exchange London, 1793, s. 15.
- TÜRCAN Talip, *İslam Hukukunun Mahiyeti ve Temel Özellikleri, İslam Hukukuna Giriş*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2003.
- TÜRKER Murat, “Faizsiz Bankacılık Fonlarının Ülkemiz Ekonomisine Kazandırılması Teverrük ya da Uluslararası Murabaha”, *Kayseri: Active Bankacılık ve Finans Dergisi*, No: 35, 2004.
- TÜRKER Ömer, “Bireysel Yetenekler Teorisi”, *İstanbul: İslami Araştırmalar Dergisi*, İbn-i Haldun Özel Sayısı, 15, 2006, s. 833-850.
- TVERSKY Amos, Daniel Kahneman, “Advances in Prospect Theory: Cumulative Representation of Uncertainty”, *Journal Of Risk Uncertainty*, 1992, 5, ss. 297-323.
- TÜRKİYE Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yay., C. 1-44, 2013.
- UÇAR Mustafa, *Türkiye’ de ve Dünya’ da Faizsiz Bankacılık ve Hesap Sistemleri*, İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1992.
- UÇAR Mustafa, *Özel Finans Kurumlarında Fon Temini ve Tahsisi’ nin Muhasebeleştirilmesi*, İstanbul: (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1987.

- ULUDAĞ İLhan, A. ERİŞAH, *Finansal Hizmetler Ekonomisi*, İstanbul: Beta Yay., 1999.
- ULUDAĞ Süleyman, *İslam'da Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1988.
- ULUTAN Burhan, *İktisadi Doktrinler Tarihi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1978.
- ULUTAN Burhan, *İktisadın 20. yy. Tarihi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1978.
- URAL İbrahim, *İlmi Tartışmalar Dizisi*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1983.
- USLU Sami, *İslam'da Faiz Yasağı ve Çağdaş Finans*, İstanbul: Zafer Yay., 2005.
- USTA Öcal., *İşletme Finansı ve Finansal Yönetim*, Ankara: Detay Yay., 2005.
- USTAOĞLU Didar, *Türkiye'de Katılım Bankacılığı, Sektördeki Yeri ve Önemi*, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, S.B.E., 2014.
- UYSAL Enver, "Çağımızda Değer Kaymalarının Doğurduğu Sonuçlar ve Etik Kimliğin Korunması", *Bursa: U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.17, S.1, 2008. ss.67-79.
- ÜLGEN Hayri, *İşletmelerde Organizasyon İlkeleri ve Uygulaması*, İstanbul: Şahin Kaya Matbaacılık, 1997.
- ÜLGENER Sabri Fehmi, *Milli Gelir İstihdam ve İktisadi Büyüme*, İstanbul: Der Yay., 1974.
- ÜLGENER Sabri Fehmi, *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihin Dünyası*, İstanbul: Der Y., 1981.
- ÜLGENER Sabri Fehmi, *Zihniyet, Din, İslam Tasavvuf ve Çözülme Ahlakı* İstanbul: Der Yayınları, 2006.
- ÜNAL Halit, *İslam'da Emek ve İşçi-İşveren Münasebetleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1986.
- VATANDAN Celaleddin, *Kur'an ve Hayat*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2013.
- WALLACE C. Peterson, "Gelir İstihdam ve Ekonomik Büyüme", çev. Talat Güllap, *Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları*, 1994, s. 183.
- WEBER Max, "Economy and Society", University of California pres, Berkeley, 1978.
- WEBER Max, *Sosyoloji Yazıları*, çev. Taha Parla, İstanbul: Hürriyet Yay., 1987.
- WHITE Mark D. "Can Home Economicus Follow Kant? Categorical Imporative?" *Journal of Socio-Economics*, 33 Stafen Island, 2004, ss. 89-90.
- WHITE Mark D. "Reconciling Homo Economicus and John Dewey's ethics.", *Journal of Economic Methodology*, Volume 10, Issue 2, 2003, ss. 223-243.
- WILSON Rodnet, *Economics Ethicies and Religion, Jewish Christion and Muslim Economic Thought*, Macmidlen London, 1997, s. 117.
- YALÇIN Aydın, *İktisade Doktrinler ve Sistemler Tarihi*, Ankara: Bilim Yayınları, 1976.
- YALÇINKAYA Timuçin, *Risk ve Belirsizlik Algılamasının İktisadi Davranışlara Yansımaları*, Muğla: Muğla Üniversitesi İ.İ.B.F. Tartışma Tebliğleri, 2004.
- YANPAR Atila, *İslamî Finans*, İstanbul; Scala Yayıncılık, 2015.
- YARAN Rahmi, *İslam Fikhında İhtiyaç Kavramı ve Kurumsal*, İstanbul: M.Ü İ.F. Vak. Yay., 2007.
- YAVUZ Yunus Vehbi, *İslamda Zekât Müessesesi*, Bursa: Feyiz Yay., 2008.
- YAZIR Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Ku'ran Dili*, C.2, İstanbul: Azim D., ss. 236-238,

- 1992.
- YEDİYILDIZ M.Asım, *Şer'iyeye Sicillerine Göre Bursa'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı*, (1656-1658) Bursa: 1994.
- YENİÇERİ Celal, "Çehbez", *DİA*. İstanbul: İSAM, C.8, 1993.
- YENİÇERİ Celal, *İslam İktisadının Esasları*, İstanbul: Şamil Yayınevi, 1980.
- YETİM Serdar, *Kredi Kartları ve Tüketici Kredileri*, Ankara: 1997.
- YILDIRIM Bilgin, *Türkiye'de Özel Finans Kurumları ve Türk Ekonomisine Katkıları*, (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir: Anadolu Ü. İşletme Fak. S.B.E. Yay., 1993.
- YILDIRIM Suat, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, Ankara: D.İ.B. Yayınları 1988.
- YILDIRIM Emin Muhammed, *Zübeyr b. Avvam*, İstanbul: Siyer Yayınları, 2014.
- YILDIRIM Emin Muhammed, *Asrı Saadette Ticaret ve Tüccar Sahabiler*, Hz. Ebubekir Maddesi, İstanbul: Siyer Yayınları, 2014, ss. 116-120.
- YILMAZ Feridun, *Rasyonalite, İktisat Özelinde Bir Tartışma*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2009.
- YOUSRI Ahmad Abdel-Rahman, "Methodological Approach to Islamic Economics: Its Philosophy, Methodology and Theoretical Construction and Applicability", s. 16, 2013.
- YOZGAT Fazıl, *Faizsiz Ekonomi*, Ankara: Araştırma Yayınları, 2010.
- YUSUF Sayyid Muhammad, *Economic Justice in Islam Lahore*, 1971.
- YÜCE Mehmet, *Mali Yargılama Hukuku*, Bursa: Ekin Yay., 2014.
- YÜCEL Kemal, Katılım Bankaları Anket Çalışması, (Yayınlanmamış), Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- YÜKSEL Ahmet Turan, "Bir Tacir Olarak Hz. Peygamber", *Ankara: Diyanet İlmi Dergi, Peygamberimiz Hz. Muhammed (a.s) Özel Sayı*, 2000, ss., 137-148.
- ZAFIROVSKI Milan, Z. "Spencer is Dead. Long Live Spencer Individualism, Holism. And The Problem of Norms", *British Journal of Sociology*, Vol. 51, No:3, London, 2000, ss. 553-79.
- ZAİM Osman, Organization of İslamic Conferance (OIC) İslamic Bank and Strategies of Economic Cooperation (Ed. M.Ali) Published for IAIB by New Century Publishers, London, 1982.
- ZAİM Sabahattin, *İslam, İnsan, Ekonomi*, İstanbul: İkader Yayınları, 1992.
- ZARAKOĞLU Avni, *Bankalar İçin Merkez Bankacılığı Bilgisi*, Ankara: Türkiye İş Bankası ve Ticaret Hukuk Araştırma Enstitüsü, 1989.
- ZARAKOĞLU Avni, *İktisadi Düşünceler Tarihi*, Ankara: Ankara Üniv. Huk. Fak. Yayınları, 1981.
- ZEME Hasan, Muhammed FARUK, *Faiz Tarihi ve İslam*, çev. Osman Şekerci, İstanbul: Sinan Yayınları, 1968.
- ZEYTİNOĞLU Erol, *Ekonomik Doktrinler Tarihi*, İstanbul: İ.T.İ.A. Nihat Sayar Yardım Vakfı Yayınları, 1980.
- ZEYTİNOĞLU Erol, *İktisat Tarihi*, İstanbul: Süryay Yay., 1993.
- ZEYTİNOĞLU Erol, *Para, Faiz ve İslam*, İstanbul: İSAV Yayınları, 1992.

<http://www.ilimdünyası.com/Dosya yazıları, Finansal Küreselleşme; Fırsat mı?, Tehdit mi?> (15.05.2015).

<http://www.cibafi.org> (16.03.2016).

<http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/tr/Gosterim/Gelismis#> (20.12.2016).

<http://www.icdidb.com./irj/portal/anonymus/NavigationTarget=navrul://>, (16.03.2016).

<http://www.iciec.com/irj/portal/anonymus?NavigationTarget=navrul://>, (15.03.2016).

<http://www.iifm.net/default>, (20.03.2016).

<http://www.iifm.net/default>, (20.03.2016).

<http://www.iirating.com>, (18.03.2016).

<http://www.isdb.org>, (19.03.2016)

<http://www.cihandergi.com/detayphp id=134.did.>, (17.12.2015).

<http://www.spk.gov.tr>, (25.4.20016).

<http://www.tcmb.gov.tr>, (25.04.2016).

<http://www.bddk.org.tr> (20.02.2016).

<http://www.tkbb.org.tr>, (25.05.2017).

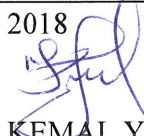
<http://www.irti.org.&irj/portal/>,(17.03.2016), The Islamic Research and Training Institute.

<http://www.resmigazete.gov.tr>, (25.5.20017), "27/1/1998 T. ve 23243 Sayılı Resmi Gazetede Yayınlanan 18 Nolu Tebliğ." Ankara: 1998.

<http://www.resmigazete.gov.tr>, (15.5.20017), Özel Finans Kurumları Kurulu ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmelik 20. 09. 2001, 24529 Sayılı Resmi Gazete.

<http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/tr/Gosterim/Gelismis>, (18.05.2017), Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Tarafından Düzenlenen İnteraktif Aylık Bülten.

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	KEMAL		YÜCEL
Doğum Yeri ve Yılı	ÇAY – AFYONKARAHİSAR		03.04.1953
Bildiği Yabancı Diller	ALMANCA		ARAPÇA
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	1968 1975	1974 1976	AFYONKARAHİSAR İ.H. LİSESİ BURSA YILDIRIM BEYAZIT LİSESİ
Lisans	1974 1986 1998	1978 1987 2001	T.C. İKTİSADİ VE TİCARİ İLİMLER A. T.C. ULUDAĞ.Ü EĞİTİM FAKÜLTESİ T.C. ANADOLU Ü. A.Ö.F. İLAHİYAT
Yüksek Lisans	1978	1981	T.C. B.İ.T.İ.A. İKTİSAT FAKÜLTESİ EKONOMETRİ ENSTİTÜSÜ
Doktora	2011	2018	T.C. ULUDAĞ Ü. İ.İ.B.FAKÜLTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1. İMAM-HATİP LİSESİ TATBİKAT CAMİİ	1974	2008	T.C. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
2. ÇEŞİTLİ MESLEK VE YÜKSEK OKULLARDA SÖZ. ÖĞRETMENLİK	1980	2012	T.C. MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar	ICISEF-IIIEFC ULUSLARARASI İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANSI ORTAK KONFERANSI 1-3. EYLÜL 2016 İSTANBUL- TÜRKİYE		
Yayımlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):	0535 847 32 33	kemaleddinyucel@gmail.com	
Tarih	2018		
İmza			
Adı Soyadı	KEMAL YÜCEL		

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Kemâl Yücel
Tez Adı	SINIRLI RASYONALITE BAĞLAMINDA FİNANSAL FAALİYETTE KATILIM BANKACILIĞI
Enstitü	U.Ü. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Anabilim Dalı	İKTİSAT
Tez Türü	DOKTORA
Tez Danışman(lar)ı	PROF. DR. EMİN BRİTİRİK
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 01.10.2018

İmza :

